

Kemal Gözler
**TÜRK ANAYASA
HUKUKU**

Bu metin, **Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku* (Bursa, Ekin, 3. Baskı, 2019, XLVIII+1360 s.)** isimli kitabımızdan tanıtım amacıyla yapılmış bir “seçki”dir. Kitaptan okuyucunun ilgisini çekeceği tahmin edilen sayfalar seçilmiştir.

Seçkiadaki sayfalar ardışık değildir. Bu metinde ileri sürülen görüşleri kendi bütünlüğü içinde değerlendirmek gerekir. Bunun için de buradaki metinden değil, kağıt kitaptaki metinden alıntı yapılması önerilir. Her hâlükârda bu metinden alıntı yapılacak ise, bilimsel yazma kurallarına uygun şekilde alıntı yapılmalı ve kaynağı aşağıdaki şekilde açıkça gösterilmelidir:

Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, Ekin, 3. Baskı, 2019, sayfa nosu (<http://www.anayasa.gen.tr/tah-3b-secki.pdf>).

Bu Kitabın Tanıtım Sayfası: <http://www.anayasa.gen.tr/tah-3b.htm>

İKTİBAS KONUSUNDA UYARILAR: 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 35’inci maddesine göre, bir kitaptan iktibas (alıntı) yapılabilmesi için şu şartlara uyulması gerekir:

(1) İktibas, bir eserin “*bazı cümle ve fıkralarının*” bir başka esere alınmasıyla sınırlı olmalıdır (m.35/1). (2) İktibas, maksadın haklı göstereceği bir nispet dahilinde ve münderecatını aydınlatmak amacıyla yapılmalıdır (m.35/3). (3) İktibas, belli olacak şekilde yapılmalıdır (m.35/5) [Bilimsel yazma kurallarına göre, aynen iktibasların turnak içinde verilmesi ve iktibasın üç satırdan uzun olması durumunda iktibas edilen satırların girintili paragraf olarak dizilmesi gerekmektedir]. (4) İktibas ister aynen, ister mealen olsun, eserin ve eser sahibinin adı belirtilerek iktibasın kaynağı gösterilmelidir (m.35/5). (5) İktibas edilen kısmın alındığı yer (sayfa numarası) belirtilmelidir (m.35/5).

5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 71’inci maddesinin birinci fıkrasının üçüncü bendi “bir eserden kaynak göstermeksizin iktibasta bulunan kişi”nin altı aydan iki yıla kadar hapis veya adlî para cezasıyla cezalandırılmasını ve beşinci bendi de “bir eserle ilgili olarak yetersiz, yanlış veya aldatıcı mahiyette kaynak gösteren kişi”nin, altı aya kadar hapis cezası ile cezalandırılmasını öngörmektedir.

Ayrıca Yargıtay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulunun 18 Şubat 1981 tarih ve E.1980/1, K.1981/2 sayılı İçtihadı Birleştirme Kararına göre “iktibas hususunda kullanılan *eser sahibinin ve eserinin adı belirtilse bile eser sahibi, haksız rekabet hükümlerine dayanarak Borçlar Kanununun 49. maddesindeki koşulların gerçekleşmesi hâlinde manevi tazminat isteyebilir*”.

Bu Kitaptan Yapılacak İktibaslar Konusunda Açıklamalar: (1) Bu kitabın metninden iktibas yapılırken yukarıdaki koşullara uyulmalı ve kaynak gösterilse dahi iktibas oranı haksız rekabet teşkil edecek düzeye ulaşmamalıdır. (2) 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 35’inci maddesi, iktibas “*bazı cümle ve fıkraların* bir başka esere alınması” ile sınırlandırdığına göre, bu kitapta kullanılan kutu, şema, tablolar, yazarın yazılı izni olmaksızın, kaynak gösterilerek dahi iktibas edilemezler.

Kemal Gözler
TÜRK ANAYASA HUKUKU

Ekin Basım Yayın Dağıtım
ISBN: 978-605-327-807-8
(c) 2019. Her hakkı mahfuzdur.

Birinci Baskı: Temmuz 2000
İkinci Baskı: Temmuz 2018
Üçüncü Baskı: Ocak 2019

Dizgi, Sayfa Düzeni, Kapak: Kemal Gözler
Düzeltilme (1. Baskı): Ürküş Gözler ve Serkan Bilgin
Düzeltilme (2. Baskı): Salih Taşdöğen ve Sibel Yılmaz
Düzeltilme (3. Baskı): Ürküş Gözler, Salih Taşdöğen ve Sibel Yılmaz
Eleştirileriniz İçin: kgozler@hotmail.com
Kitabın Web Sayfası: <http://www.anayasa.gen.tr/tah-3b.htm>

Baskı: Star Ajans Ltd. Şti. Alaaddinbey Mah., 634. Sokak, NİLTİM, 2. Bölge,
Ayaz Plaza no 24, Nilüfer - BURSA Tel: 0224 249 23 20 *Sertifika No:* 15366

Dağıtım: Ekin Basım Yayın Dağıtım, Şehreküstü Mahallesi, Cumhuriyet Caddesi,
Durak Sokak No 2, Osmangazi- BURSA, Tel: 223 04 37; Fax: 0224-223 41 12
E-mail: info@ekinyayinevi.com; *Online Satış:* www.ekinyayinevi.com
Sertifika No: 0607-16-008681

Kütüphane Tasnif Numaraları
Library of Congress: KKK2070.G69 2019; *Dewey:* 342.021 GÖZ 2019

KORSAN YAYINCILARA VE FOTOKOPİCİLERE UYARI

5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri 72' nci maddesi, bir kitabı herhangi bir şekilde (fotokopi, dijital kopya dahil) çoğaltan, dağıtan, satan, ticarî amaçla satın alanları, kişisel kullanım amacı dışında elinde bulunduran ya da depolayan kişileri bir yıldan beş yıla kadar hapis ve ya adli para cezasıyla cezalandırmaktadır.

Kemal Gözler

TÜRK ANAYASA HUKUKU

Güncellenmiş, Düzeltilmiş ve Genişletilmiş
nc Baskı

EKİN BASIM YAYIN DAĞITIM
Bursa - Ocak 2019

ÜÇÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ

Türk Anayasa Hukuku başlığını taşıyan 48+1362 sayfa uzunluğunda bu kitap, ilk baskısı 2000 yılında yapılmış 32+1072 sayfa uzunluğunda, ikinci baskısı Temmuz 2018’de yapılmış 38+1274 sayfa uzunluğunda olan aynı isimli kitabımın güncellenmiş, düzeltilmiş ve genişletilmiş yeni baskısıdır.

Elinizde tuttuğunuz üçüncü baskı ile Temmuz 2018’de yapılan ikinci baskı arasında sistem bakımından bir fark yoktur. Sadece bazı yerler düzeltilmiş, güncellenmiş ve genişletilmiştir. Neticede ikinci baskıda 1274 sayfa olan ana metin, bu baskıda 90 sayfa artarak 1362 sayfaya ulaşmıştır.

Kitabın baskıları arasında asıl fark ikinci baskı ile birinci baskı arasındadır. Bu konuda izleyen sayfada yer alan “İkinci Baskıya Önsöz”e bakılabilir.

5 Ocak 2018, Kemal Gözler

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Türk Anayasa Hukuku başlığını taşıyan 1274 sayfa uzunluğunda olan bu kitap, ilk baskısı 2000 yılında yapılmış 1072 sayfa uzunluğunda olan aynı isimli kitabımın güncelleştirilmiş ve genişletilmiş yeni baskısıdır. Kitabın devletin temel organlarına ilişkin her bölümünde önemli ölçüde değişiklik yapılmıştır. Cumhurbaşkanlığı, yürütme organının düzenleyici işlemleri ve olağanüstü yönetim usûlleri bölümleri ise baştan sona yeniden yazılmıştır.

Elinizde tuttuğunuz bu kitap, yüksek lisans ve doktora öğrencilerine, araştırma görevlilerine, öğretim üyelerine ve uygulayıcılara yönelik, Fransızların “*traité*” dedikleri türden bir “inceleme kitabı”dır.

Bu kitapta anayasa hukukunun genel esasları konuları değil, münhasıran *Türk anayasa hukuku* konuları incelenmektedir. Anayasa hukukunun genel esasları konularını 2011 yılında yayınlanmış iki cilt ve toplam 2080 sayfa uzunluğundaki *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi* (Bursa, Ekin, 2011) isimli kitabımda incelemiştim. Genel esaslar konuları için adı geçen kitaba bakılabilir.

Bu kitap, bu haliyle, şimdiye kadar yazılmış en kapsamlı *Türk anayasa hukuku* kitabıdır. Türk anayasa hukukunun bütün konuları, sistematik ve ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir.

* * *

Bilindiği gibi 16 Nisan 2017 referandumuyla onaylanan 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla Anayasamızda çok önemli değişiklikler yapıldı. Bu değişiklikler yüzünden mevcut Türk anayasa hukuku kitapları işe yaramaz hâle geldi. Julius Hermann von Kirchmann’ın “*kanun koyucunun üç yeni kelimesi koca kütüphanelerin okkahlk kâğıt haline gelmesine yeter*”¹ sözünün doğruluğuna bu yıl Türkiye’de hep birlikte şahit olduk.

* * *

2017 Anayasa değişikliklerini, bu değişikliklerin kabul edildiği dönemde şiddetle eleştirdim. Daha sonra iki ayrı kitapta topladığım makalelerle, günü

---

1. Julius Hermann v. Krichmann, “İlim Olmak Bakımından Hukuk Değersizliği”, (Çev. Coşkun Üçok), *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, 1040, Sayı 1, s.198 (<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/243/2145.pdf>).

gününe söz konusu değişikliklerin kuvvetler ayrılığı prensibine nasıl aykırı olduğunu ve yol açabileceği sakıncaları göstermeye çalıştım².

Ancak şiddetle eleştirdiğim bu Anayasa değişikliklerinin artık tamamı yürürlüğe girdi. Böylece eleştirdiğim değişiklikleri incelemek ve onları açıklayan bu kitabı yazmak zorunda kaldım. Herhâlde bu işi severek yapmadığımı söylemem şaşırtıcı olmayacaktır. Ancak bu değişiklikleri incelemek zorundaydım. Zira ben anayasa hukukçusuyum ve yürürlükteki anayasa normlarını beğensem de, beğenmesem de incelemekle görevliyim. Nihayetle sevmek başka, anlamak başkadır. Sevmediğimiz şeylerin de nasıl işlediğini anlamamız gerekir. Sisteme kızmak yerine, sistemin nasıl çalıştığını, hangi sonuçları doğurduğunu bilmek gerekir. Epictetus'un öğrettiği gibi anlamak öfkeyi dindirir.

Anayasa değişiklikleri artık yürürlüğe girdi. Artık bunlara kızmak yerine bunların kurduğu sistemin nasıl işlediğini anlamamız gerekir. Nasıl onkologlar tümörleri sevmeseler de onları incelemek zorundaysalar, biz de anayasa değişikliklerini sevmesek de incelemek zorundayız.

* * *

2017 Anayasa değişikliklerinin yürürlüğe gireceği gün (9 Temmuz 2018) bu kitabı matbaaya göndermeyi amaçlamıştım. Amacıma 16 gün gecikmeyle ulaşmış bulunuyorum. Anayasa değişikliklerinin yürürlüğe girmesinden sonra yayınlanmış ilk kapsamlı Türk anayasa hukuku kitabı, benim kitabım olsun istedim. Acele etmemin iki sebebi vardır: Birincisi, başka kitapları görmeden, kendi bakış açımıyla Anayasa değişikliklerini yorumlamak ve kendime özgü bir sistem oluşturmak; ikincisi ise ilk kitabı yazarak, diğer kitaplardan önce, anayasa değişikliklerinin yorumu konusunda uygulamayı, doktrini ve içtihatları etkilemek istememdir.

* * *

Haliyle kitabımda eleştirilecek pek çok şey olabilir. Eleştirileri okumaktan mutluluk duyarım. Keza kitabın yazılış sürecindeki aceleden kaynaklanmış olabilecek teknik hatalarım da olabilir. Bunları bana bildirenlere şükran borcum büyük olacaktır.

* * *

Kitabı çok kısa sürede, büyük bir özveriyle düzelten Sibel Yılmaz ve Salih Taşdöğen'e çok teşekkür ederim.

25 Temmuz 2018, Kemal Gözler

2. Bkz.: Kemal Gözler, *Elveda Anayasa: 16 Nisan 2017'de Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Hakkında Eleştiriler*, Bursa, Ekin, 2017 (<http://www.anayasa.gen.tr/elveda-anayasa-kitap.htm>); Kemal Gözler, *Referandumdan Önce, Referandumdan Sonra: 16 Nisan 2017 Referandumu ve Bu Referandumda Oylanan Anayasa Değişikliği Hakkında Yazılar*, Bursa, Ekin, 2017 (<http://www.anayasa.gen.tr/referandumdan-once-sonra.html>).

BAZI KÖTÜ NİYETLİ YAZARLARA UYARI

Bu kitap, 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanununun bütünüyle yürürlüğe girdiği 9 Temmuz 2018 tarihinden sonra yayınlanmış ilk kapsamlı Türk anayasa hukuku kitabıdır. Bu kitapta söz konusu Anayasa değişikliğiyle ilgili yorumlar yapılmış, yeni ayrımlar ve kavramlar ortaya atılmış, değişiklikler bir sisteme oturtulmaya çalışılmıştır.

Geçmişte yaşadığım acı tecrübeler, bana bu ülkede yapılan yeni yorumların, önerilen ayrımların, geliştirilen sistemlerin ve hatta çizilen şemaların bazı kötü niyetli yazarlar tarafından çalındığını öğretti.

Bu satırları okumak zorunda kalan dürüst meslektaşlarımdan özür dileyerek belirtmek isterim ki, bu kitap, yağmalanacak bir maden veya herkesin serbestçe yararlanacağı bir "kamu malı" değildir; yazarının alın teri ve fikri eseridir.

Kitaplarımdan alıntı yapılması her yazar gibi beni de mutlu eder. Ancak bu alıntının kaynağının gösterilerek usûlüne uygun olarak yapılması ve makul bir miktarı geçmemesi gerekir.

Maalesef ülkemizde herhangi bir KPSS kursunda ders veren ve bir süre sonra da kendini "anayasa hukuku hocası" sanan cahiller türedi. Ülkemizde bu cahiller tarafından yazılmış pek çok anayasa hukuku kitabı var.

Benim kitaplarımdan usûlsüz alıntılar yaparak veya benim kitaplarımı kendi cümleleriyle özetleyerek kitap yazmaya kalkacak bu tür "yazarlar"a şunu söylemek isterim ki, bir kitaptan özetlenerek yazılan kitap, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununa göre "işleme eser" niteliğinde bir eserdir. Adı geçen Kanunun 21'inci maddesine göre "işleme hakkı" da "münhasıran eser sahibine ait" bir haktır.

Kitabımdan ancak 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 35'inci maddesindeki şartlara uyularak iktibas (alıntı) yapılabilir. Bu şartlar şunlardır: **(1)** İktibas, bir eserin "*bazı cümle ve fıkralarının*" bir başka esere alınmasıyla sınırlı olmalıdır (m.35/1). **(2)** İktibas, maksadın haklı göstereceği bir nispet dâhilinde ve münderecatını aydınlatmak amacıyla yapılmalıdır (m.35/3). **(3)** İktibas, belli olacak şekilde yapılmalıdır (m.35/5) [Bilimsel yazma kurallarına göre, aynen iktibasların tırnak içinde verilmesi ve iktibasın üç satırdan uzun olması durumunda iktibas edilen satırların girintili paragraf olarak dizilmesi gerekmektedir]. **(4)** İktibas ister aynen, ister mealen olsun, eserin ve eser sahibinin adı belirtilerek iktibasın kaynağı gösterilmelidir (m.35/5). **(5)** İktibas edilen kısmın alındığı yer (sayfa numarası) belirtilmelidir (m.35/5).

5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 71'inci maddesinin birinci fıkrasının üçüncü bendi "*bir eserden kaynak göstermeksizin iktibasta bulunan kişi*"nin altı aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezasıyla cezalandırılmasını ve beşinci bendi de "*bir eserle ilgili olarak yetersiz, yanlış veya aldatıcı mahiyette kaynak gösteren kişi*"nin altı aya kadar hapis cezası ile cezalandırılmasını öngörmektedir.

İntihali yazarlara hatırlatmak isterim ki, yukarıdaki şartlara uyulmadan bu kitaptan yapılan alıntılara karşı eser sahipliğinden kaynaklanan haklarımı korumak için bütün kanunî yollara başvuracağım dan şüpheniz olmasın. Nitekim şimdiye kadar kitaplarımdan usûlsüz alıntı yapanları teşhir eden kitaplar yayınladım; bu yazarları kurumlarına şikâyet ettim ve onlar hakkında pek çok dava açtım.

Davalardan birkaç örnek vermek isterim: İzmir 1. F.S.H. Ceza Mahkemesinin 3.7.2014 tarih ve E.2012/836, K.2014/283 sayılı kararıyla Prof. Dr. unvanlı bir yazar; Ankara 1. F.S.H.Ceza Mahkemesinin 25.4.2018 tarih ve E.2014/168, K.2018/82 sayılı kararıyla Yard. Doç. Dr. unvanlı bir yazar, Ankara 1. F.S.H. Ceza Mahkemesinin 3.4.2018 tarih ve E.2015/20, K.2018/99 sayılı kararıyla okutman unvanlı bir yazar mahkûm olmuş ve hükmün açıklanması geri bırakılmıştır. Kararlar kesinleşmiştir. Ankara 2. F.S.H. Hukuk Mahkemesinin 12.7.2017 tarih ve E.2012/49, K.2017/292 sayılı kararıyla Prof. Dr. unvanlı bir yazar; Bursa 3. Asliye Hukuk Mahkemesinin 7.3.2018 tarih ve E.2013/305 sayılı kararıyla, Prof. Dr. unvanlı bir yazar; 7.3.2018 tarih ve E.2013/582 sayılı kararıyla Yard. Doç. Dr. unvanlı bir yazar; 7.3.2018 tarih ve E.2013/591 sayılı kararıyla okutman unvanlı bir yazar; 7.3.2018 tarih ve E.2013/592 sayılı kararıyla okutman unvanlı bir yazar, 7.3.2018 tarih ve E.2014/11 sayılı kararıyla emniyet müdürü unvanlı bir yazar mahkûm olmuştur. Davalar istinaf aşamasındadır.

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1 TÜRK ANAYASA HUKUKUNUN BİLGİ KAYNAKLARI

I. Mevzuat	2
A. Resmî Kaynaklar	2
1. Resmî Gazete	2
2. Düstur	3
3. Mevzuat Bilgi Sistemi	3
4. UYAP Mevzuat Programı	3
5. TBMM Tutanak Dergisi	4
6. Diğer Resmî Kaynaklar	4
B. Özel Kaynaklar	4
II. İctihat	5
A. Anayasa Mahkemesi Kararları	5
1. Anayasa Mahkemesi Genel Kurul Kararları	5
2. Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararları	8
B. Diğer Yüksek Mahkeme Kararları	9
C. Yüksek Seçim Kurulu Kararları	9
III. Bilimsel Eserler	10
A. Genel Eserler	10
B. Monografiler	12
C. Makaleler: Dergiler (Sürelî Yayınlar)	14
IV. İnternet Kaynakları	15
V. Kaynak Tarama	15

Bölüm 2 OSMANLI ANAYASAL GELİŞMELERİ

I. Sened-i İttifak (1808)	19
A. Hazırlanışı	20
B. Hükümleri	22
C. Getirdikleri	24
D. Değeri	26
E. Sened-i İttifakın Hukukî Biçimi	28
F. Sened-i İttifakın Anayasal Niteliği	29
II. Tanzimat Fermanı: Gülhane Hatt-ı Hümayunu (1839)	30
A. Hükümleri	30
B. Temel Haklar Beyannamesi	34
C. Anayasacılık Özelliği	35
D. Hukukî Biçimi	35
E. Anayasal Niteliği	36
F. Tanzimat Fermanının Müeyyidesi	37
III. İslahat Fermanı (1856)	38
A. Hazırlanışı	38
B. Hükümleri	38
C. Hukukî Biçimi	41
D. Anayasal Niteliği	42
IV. Kanun-u Esasî (1876)	42
A. Hazırlanışı	43

B. Anayasal Niteliği.....	43
C. Temel İlkeleri.....	45
D. Temel Hak ve Hürriyetler.....	45
E. Devletin Temel Organları.....	49
1. Yasama Organı: Meclis-i Umumî.....	49
2. Yürütme Organı.....	52
a) Padişah.....	52
b) Heyet-i Vükelâ.....	55
3. Yargı Organı.....	55
F. Kanun-u Esasının Üstünlüğü ve Değiştirilmesi.....	56
G. Kanun-u Esasının Değeri.....	57
H. Uygulama.....	57
V. 1909 Kanun-u Esasî Değişiklikleri (İkinci Meşrutiyet).....	57
A. Olaylar.....	57
B. Temel Hak ve Hürriyetlerle ilgili değişiklikler.....	59
C. Devletin Temel Organlarıyla İlgili Değişiklikler.....	60
1. Yasamayla İlgili Değişiklikler.....	60
2. Yürütmeyle İlgili Değişiklikler.....	60
3. Yargı.....	61
D. 1909 Değişikliklerinin Değerlendirilmesi.....	61
E. 1876 Kanun-u Esasîsinde Yapılan Değişikliklerin listesi.....	62
VI. Osmanlı Anayasal Gelişmeleri Hakkında Bir Genel Değerlendirme.....	63

Bölüm 3

1921 TEŞKİLÂT-I ESASÎYE KANUNU

I. Olaylar.....	65
II. Hazırlanışı.....	67
III. Hukukî Niteliği.....	68
IV. 1876 Kanun-u Esasîsinin Yürürlüğü Sorunu.....	68
V. 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun Üstünlüğü ve Katılığı Sorunu.....	68
VI. “Türk Devleti” mi, “Türkiye Devleti” mi?.....	69
VII. Millî Egemenlik İlkesi.....	70
VIII. Hükümet Sistemi: Meclis Hükümeti.....	71
IX. Devlet Başkanlığının Yokluğu.....	72
X. İcra Vekilleri Heyetinin Meclis Tarafından Seçilmesi.....	72
XI. Milletlerarası Andlaşma Yapma Yetkisi.....	72
XII. Yargı Organının Durumu.....	73
XIII. Yerinden Yönetim.....	73
XIV. Saltanatın Kaldırılması.....	73
XV. Birinci Meclisin Sonu.....	75
XVI. Cumhuriyetin İlanı.....	75
XVII. Hilâfetin Kaldırılması.....	76

Bölüm 4

1924 TEŞKİLÂT-I ESASÎYE KANUNU

I. Hazırlanışı.....	78
II. Anayasanın Üstünlüğü.....	79
III. Anayasanın Katılığı.....	83
IV. 1924 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun Anayasal Niteliği.....	83
V. Genel Hükümler.....	84
VI. Yasama: TBMM.....	85

VII. Yürütme	86
A. Cumhurbaşkanlığı	86
B. Hükûmet	87
VIII. Hükûmet Sistemi: Kuvvetler Birliği ve Görevler Ayrılığı Sistemi	87
IX. Yargı	89
X. Temel Hak ve Hürriyetler	91
XI. Çok Partili Döneme Geçiş	93
XII. 1924 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun Demokrasi Anlayışı	94
XIII. “1945 Anayasası”	95
XIV. 1924 Teşkilât-ı Esasîye Kanununda Yapılan Değişikliklerin Listesi	97

Bölüm 5 **1961 ANAYASASI**

I. 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi	99
II. Yeni Anayasanın Hazırlanması	104
III. 1961 Anayasasının İçeriği	106
A. Genel Esaslar	106
B. Temel Hak ve Hürriyetler	108
C. Yasama	108
D. Yürütme	109
E. Yargı	110
IV. 1961 Anayasasının Uygulanması	111
A. 12 Mart Muhtırası ve 1971-1973 Anayasa Değişiklikleri	111
B. 1961 Anayasasının Yıkılışı	112
V. 1961 Anayasasında Yapılan Değişikliklerinin Listesi	114

Bölüm 6 **1982 ANAYASASININ HAZIRLANMASI** **VE GEÇİRDİĞİ DEĞİŞİKLİKLER**

I. 12 Eylül Askerî Müdahalesi	115
II. Anayasa Düzeni Hakkında Kanun	116
III. Kurucu Meclis Hakkında Kanun	118
IV. 1961 ve 1982 Anayasalarının Hazırlanışları Bakımından Karşılaştırılması	119
A. Benzerlikleri	119
B. Farkları	120
V. 1982 Anayasasının Başlıca Özellikleri	121
V. 1982 Anayasasında Yapılan Değişiklikler	125
A. 1995 Değişiklikleri	126
B. 2001 Değişiklikleri	126
C. 2007 Değişiklikleri	127
D. 2010 Değişiklikleri	127
E. 2017 Değişiklikleri	127
F. 15 Temmuz 2016 Hükûmet Darbesi Teşebbüsü	130

Bölüm 7 **TEMEL İLKELER**

I. Cumhuriyetçilik İlkesi	132
A. Cumhuriyet Nedir?	132
1. Dar Anlamda Tanım: Cumhuriyet Monarşinin Tersidir	134
2. Geniş Anlamda Tanım: “Cumhuriyet = Demokrasi”	135
3. Hangi Anlayış Doğru: Ampirik Veriler	136

B. Türkiye’de Cumhuriyet Anlayışı.....	137
1. Türk Anayasa Hukuku Doktrininin Cumhuriyet Anlayışı.....	137
2. Türk Anayasa Mahkemesinin Cumhuriyet Anlayışı.....	140
Sonuç.....	141
II. Üniter Devlet ilkesi	142
A. Genel olarak Üniter Devlet.....	142
B. Türkiye Devletinin Üniter Niteliği	143
1. Ülkenin Bölünmez Bütünlüğü	144
2. Milletin Bölünmez Bütünlüğü	144
III. İnsan Haklarına Saygılı Devlet İlkesi	146
A. “İnsan Hakları” Terimi.....	146
B. “Saygılı” Terimi.....	147
C. “İnsan Haklarına <i>Dayalı</i> ” Terimi ile “İnsan Haklarına <i>Saygılı</i> ” Terimi Arasında Fark var mıdır?.....	147
D. İnsan Haklarına Saygı “Toplumun Huzuru, Millî Dayanışma ve Adalet” Anlayışı ile Çerçvelendirilmiş midir?	148
IV. Atatürk Milliyetçiliğine Bağlı Devlet.....	150
A. Millet Kavramı.....	151
1. Objektif Millet Anlayışı	152
2. Sübjektif Millet Anlayışı	152
B. Atatürk’ün Milliyetçilik Anlayışı Nedir?.....	154
1. Atatürk’ün Yazılarında.....	154
2. Anayasada	155
3. Anayasa Mahkemesi Kararlarında	155
Hukukumuzdaki Objektif Milliyetçilik Unsurları	157
V. Demokratik Devlet İlkesi.....	158
A. Demokrasi Nedir?.....	159
1. Normatif Demokrasi Teorisi	159
2. Ampirik Demokrasi Teorisi	160
B. 1982 Anayasasına Göre Demokratik Devlet	162
VI. Lâik Devlet ilkesi.....	165
A. Din Hürriyeti	166
1. İnanç Hürriyeti.....	167
2. İbadet Hürriyeti.....	171
B. Din ve Devlet işlerinin Ayrılığı	172
1. Devletin Resmî Bir Dini Olmamalıdır	172
a) Birinci İhtimal: Resmî Din	172
b) İkinci ihtimal: “Hâkim Din”	173
c) Üçüncü İhtimal: Hüküm İçermeme	174
d) Dördüncü İhtimal: Lâiklik.....	175
e) Beşinci İhtimal: Anayasanın Devletin Din ile İlgili Kanun Çıkarmasının Yasaklaması	175
2. Devlet Bütün Dinler Karşısında Tarafsız Olmalıdır	175
3. Devlet Bütün Din Mensuplarına Eşit Davranmalıdır.....	177
4. Din Kurumları ile Devlet Kurumları Birbirinden Ayrı Olmalıdır.....	178
5. Hukuk Kuralları Din Kurallarına Uymak Zorunda Olmamalıdır.....	180
C. Lâikliğin Korunması	182
1. Din Hürriyetinin Kötüye Kullanılması Yasağı.....	182
2. Siyasî Partiler Bakımından Lâiklik İlkesi	182
3. İnkılâp Kanunlarının Korunması.....	183
4. Çeşitli Kanunlarla Lâiklik İlkesinin Korunması.....	184
D. Lâiklik Konusunda Değerlendirmeler.....	184

1. Dünya Devletleri Anayasalarında Lâiklik İlkesi	184
2. Lâiklik ile Demokrasi Arasında Bir İlişki Var mıdır?.....	186
VII. Sosyal Devlet İlkesi	190
A. Genel Olarak sosyal devlet Anlayışı.....	190
1. Tanım.....	190
2. Tarihsel Gelişim: Jandarma Devletten Sosyal Devlete	191
3. Sosyal Devlet - Sosyalist Devlet.....	191
4. Sosyal Devlet - Devletçilik.....	192
5. Sosyal Devletin Hürriyet Anlayışı: “Özgürleştirme”	192
6. Anayasa Mahkemesinin Sosyal Devlet Anlayışı	192
B. Anayasada Ekonomik Sistem Tercihî Var mıdır?.....	193
C. Sosyal Devletî Gerçekleştirmeye Yönelik Tedbirler.....	195
1. Herkese İnsan Onuruna Yaraşan Asgari Bir Yaşam Düzeyi Sağlamaya Yönelik Tedbirler: Sosyal Haklar	195
2. Gelir ve Servet Farklılıklarının Azaltılmasına Yönelik Tedbirler.....	199
3. Özel Olarak Korunması Gereken Kimseler	201
4. Sosyal Devletin Gerçekleşmesinde Sendikal Hakların Önemi.....	202
D. Değerlendirmeler	202
1. Sosyal Devlet Hakkında	203
2. “Anayasal İktisat” veya “İktisat Politikası Anayasası” Hakkında	206
VIII. Hukuk Devleti.....	207
A. Genel Olarak Hukuk Devletî İlkesi	207
1. Tanım.....	207
2. Hukuk Devletî İlkesinin Tarihsel Gelişimi	208
a) Mülk-Devlet Anlayışı	208
b) Polis Devletî Anlayışı	209
c) Hazine Teorisi	210
3. Anayasa Mahkemesinin Hukuk Devletî Anlayışı.....	211
B. Hukuk Devletî İlkesinin Gereklere (Hukuk Devletinin Şartları)	213
1. Hukuk Devletî İlkesinin Genel Gereklere	214
a) Yasama Organı Hukuka Bağlı Olmalıdır.....	214
b) Yürütme Organı Hukuka Bağlı Olmalıdır	215
c) Yargı Organı da Hukuka Bağlı Olmalıdır.....	215
2. Hukuk Devletî İlkesinin Özel Gereklere	217
a) İdarenin Bütün Eylem ve İşlemleri Yargı Denetimine Tâbi Olmalıdır	217
b) Hâkimler, Bağımsız ve Teminatlı Olmalıdır.....	220
c) İdarenin Faaliyetleri Önceden Bilinbilir Olmalıdır.....	220
d) Hukukî Güvenlik İlkesi ve Geçmiş Etki Yasası.....	220
e) İdarenin Malî Sorumluluğu Mevcut Olmalıdır.....	221
f) Diğer Gereklere	222
C. Hukuk Devletî Kavramı Hakkında Değerlendirmeler.....	222
IX. Toplumun Huzuru, Millî Dayanışma ve Adalet İlkeleri	225
X. Başlangıçta Belirtilen Temel İlkeler.....	226
XI. Millî Egemenlik İlkesi.....	231
A. Tanımı	231
1. Millet Kavramı	231
2. Egemenlik Kavramı	232
B. Egemenliği Millet Adına Kullanan Organlar.....	235
C. Egemenliğin Kullanılmasında Sınırlar	237
D. Türkiye’de Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Geçilirken Egemenlik Anlayışında Değişim ve Bunun Yansımaları	238
XII. Eşitlik İlkesi.....	240

A. Düzenleme.....	240
B. Hukukî Niteliği	241
C. Muhatapları.....	241
1. Kanunun Uygulayıcıları	242
2. Kanun Koyucu	242
3. Eşitlik İlkesi Özel Kişilere de Hitap Eder mi?	242
D. Çeşitleri	244
1. Mutlak Eşitlik	244
2. Nispi Eşitlik.....	245
E. Pozitif Ayrımcılık.....	247
F. Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Denetiminde Eşitlik İlkesi	250
1. Mutlak Eşitlik İlkesi Bakımından Denetim.....	250
2. Nispi Eşitlik İlkesi Bakımından Denetim	250
G. “Eşitsizlik” - “Eksik Düzenleme” İlişkisi: Anayasa Mahkemesi Eksik Düzenleme Nedeniyle İptal Kararı Verebilir mi?.....	254
XIII. Anayasanın Bağlayıcılığı ve Üstünlüğü	257
A. Anayasanın Bağlayıcılığı.....	257
B. Anayasanın Üstünlüğü	259
XIV. Devletin Resmî Dili, Bayrağı, Millî Marşı, Başkenti (m.3).....	260
A. Devletin Resmî Dili.....	260
B. Devletin Bayrağı	263
C. Millî Marş	263
D. Devletin Başkenti	263
XV. Devletin Temel Amaç ve Görevleri (m.5).....	264
XVI. Değiştirilebilecek ve Değiştirilemeyecek İlkeler (m.4).....	266
XVII. Atatürk İlke ve İnkılapları Üzerine Bir Not	266
A. Atatürk İlkeleri.....	267
B. Atatürk İnkılapları	270
XVII. Temel İlkeler Hakkında Genel Bir Değerlendirme.....	271

Bölüm 8

TEMEL HAK VE HÜRRİYETLER

I. Kavramlar	274
A. Hürriyet	274
B. Hak	275
C. İnsan Hakları.....	276
D. Kamu Hürriyetleri	277
E. Kişi Hak ve Hürriyetleri	277
F. Vatandaş Hakları	277
G. Temel Hak ve Hürriyetler	278
H. Anayasal Haklar	279
İ. Tercihimiz.....	279
II. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınıflandırılması	280
A. Jellinek’in Sınıflandırması.....	280
1. Negatif Statü Hakları	281
2. Pozitif Statü Hakları.....	281
3. Aktif Statü Hakları.....	281
B. 1982 Anayasasının Sınıflandırması	283
1. Kişinin Hakları ve Ödevleri	283
2. Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler	283
3. Siyasî Haklar ve Ödevler	285
4. Anayasada Düzenlenmemiş Hürriyetler: “İsimsiz Hürriyetler”	285

III. 1982 Anayasasının Temel Hak ve Hürriyetler Konusundaki Temel Yaklaşımı	287
A. Tabîi Hak Anlayışı mı, Pozitivist Hak Anlayışı mı?.....	287
B. İnsan Haklarına “Dayalı” Devlet - İnsan Haklarına “Saygılı” Devlet	288
C. İnsan Haklarına Saygı “Toplumun Huzuru, Millî Dayanışma ve Adalet” Anlayışı ile Çerçevlendirilmiş midir?	289
D. Devletin “Özgürleştirme” Ödevi	289
E. Hak - Ödev İlişkisi.....	289
F. Hürriyet - Otorite Dengesi.....	291
IV. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sûjeleri	292
A. İnsanlar (=Herkes, Kimse).....	292
B. Vatandaşlar	293
C. Belli Kategoriler.....	294
D. Yabancıların Durumu.....	294
V. Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılmaması	295
VI. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlılığı ve Sınırlanması	297
A. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlılığı.....	298
1. Anayasal Sınırlar	298
2. Nesnel (Objektif) Sınırlar	298
3. İçkin Sınırlar.....	299
B. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması	300
VII. Olağan Dönemlerde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Sistemi	301
A. Ön Açıklamalar.....	302
B. Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanmasının Şartları (Sınırlamanın Sınırları)	303
1. Sınır, Şart veya Kriter Terimleri	303
2. 2001’den Önce.....	304
3. 2001’den Sonra.....	304
4. 13’üncü Maddenin Yeni Şeklinin Getirdikleri ve Götürdükleri	305
5. 13’üncü Maddedeki Şartların Bağımsızlığı.....	305
6. Şartların Uygulanması Sırası	306
C. Birinci Şart: Sınırlama Kanunla Yapılmalıdır	310
D. İkinci Şart: Sınırlama, anayasada Belirtilen Sebeplere Dayanmalıdır.....	314
1. İlgili Maddelerde Belirtilen “Sınırlama Sebepleri”ne Örnekler.....	316
2. “Sınırlama Sebepleri”nin Hukukî Niteliği	317
3. Sınırlama Sebebine Dayanma Zorunluluğu	317
4. “Sınırlama Sebepleri” ile “Anayasal Sınırlar” Birbirinden Farklıdır	317
5. Anayasanın İlgili Maddesinde Sınırlama Sebebi Belirtilmemiş Olan Temel Hak ve Hürriyetler Sınırlanabilir mi?.....	318
6. İsimsiz Hürriyetler Sınırlanabilir mi?.....	319
7. Hak ve Hürriyetler Anayasada Sayılanlardan Başka Bir Sınırlama Sebebine Dayanılarak Sınırlanabilir mi? (Sınırlama Sebeplerinin İnhisarlılığı: Sınırlama Sebepleri <i>Numerus Clausus</i> Olarak Sayılmıştır)	320
E. Üçüncü Şart: Sınırlama Anayasanın Sözüne ve Ruhuna Uygun Olmalıdır.....	324
1. Anayasanın Sözüne Uygunluk	324
2. Anayasanın Ruhuna Uygunluk	326
F. Dördüncü Şart: Sınırlama Ölçülülük İlkesine Uygun Olmalıdır	327
1. Ölçülülük İlkesinin Kabulü.....	328
2. Formülün Eleştirisi.....	328
3. Ölçülülük İlkesi Tanımı ve Alt İlkeleri.....	329
a) Elverişlilik İlkesi.....	330
b) Gereklilik İlkesi.....	331
c) Oranlılık İlkesi.....	332

4. Ölçülülük Değerlendirmesi Nasıl Yapılır?.....	335
a) Sınırlamanın Aracı.....	336
b) Sınırlamanın Amacı.....	336
5. Araç ile Amaç Arasındaki Uygunluk Başka Şey, Aracın veya Amacın Kendisinin Anayasaya Uygunluğu Başka Şeydir	338
6. Ölçülülük Kriteri Bağımsız Bir Kriterdir.....	339
7. Türk Anayasa Mahkemesi İçtihatlarında Ölçülülük İlkesi.....	340
G. Beşinci Şart: Sınırlama Demokratik Toplum Düzeninin Gereklerine Uygun olmalıdır ...	344
1. Getiriliş Nedeni: Belirginlik, Kullanışlılık ve Uluslararası Sözleşmelerde Geçme	344
2. Hangi “Demokratik Toplum”?.....	346
a) “1982 Anayasasının Benimsediği Demokratik Toplum” Görüşü.....	346
b) “Batılı Demokratik Toplum” Görüşü.....	347
c) Anayasa Mahkemesinin Benimsediği “Demokratik Toplum” Anlayışı.....	347
d) Görüşümüz.....	349
3. Demokratik Toplum Düzeninin Gerekleri Nelerdir?	350
4. “Demokratik Toplum Düzeninin Gerekleri” Bağımsız Bir Kriter midir? Yoksa “Ölçülülük İlkesi”nin Uygulama Ortamı mıdır?	351
H. Altıncı Şart: Sınırlama Temel Hak ve Hürriyetlerin Özlerine Dokunmamalıdır	356
I. Yedinci Şart: Sınırlama Lâik Cumhuriyetin Gereklerine Aykırı Olmamalıdır.....	363
1. Din Hürriyeti	363
2. Din-Devlet İşlerinin Ayrılığı	364
J. 2001 Öncesi Olup 2001 Sonrası Olmayan Şart: Sınırlama Öngörülmediği Amaç Dışında Kullanılmamalıdır.....	366
VIII. Olağanüstü Hâllerde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması (Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanılmasının Durdurulması).....	368
A. Sınırlandırmanın Şartları	370
1. Savaş, Seferberlik veya Olağanüstü Hâlerden Biri Mevcut Olmalıdır.....	370
2. Milletlerarası Hukuktan Doğan Yükümlülükler İhlâl Edilmemelidir	370
3. Ölçülülük İlkesine Uyulmalıdır.....	372
4. Çekirdek Alana Dokunma Yasağı.....	376
B. Olağanüstü Hâllerde Yapılan Temel Hak ve Hürriyet Sınırlamalarının, Olağanüstü Hâlin Kendisinden Kaynaklanan Sınırları	377
C. Olağanüstü Hâllerde Sınırlandırma Aracı: Kanun Hükmünde Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri	378
D. Olağan ve Olağanüstü hâllerde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması Şartları Arasındaki Farklar (13’üncü Madde ile 15’inci Madde Karşılaştırması)	379
E. Bazı Ek Sorunlar	381
1. Olağanüstü Hâllerde Anayasanın 13’üncü Maddesi Uygulanır mı? (Bu Dönemlerde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması, 13’üncü Maddenin Öngördüğü Şartlara Tâbi midir?).....	381
2. Anayasanın 13’üncü Maddesi ile 15’inci Maddesi Arasında Ne İlişkisi Vardır?.....	383
3. Hangi Hâlde 15’inci Madde, Hangi Hâlde 13’üncü Madde Uygulanır?	383
4. “Sınırlama” Durumunda 13’üncü Madde, “Durdurma” Durumunda 15’inci Madde mi Uygulanır?	384
5. Ülkede Olağanüstü Hâl İlan Edildiğinde 13’üncü Maddenin Uygulanma İmkânı Kalır mı?	385
F. Değerlendirme ve sonuç.....	387
X. Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanılmasında Sistemler	388
A. İzin Usûlü	388
B. Bildirim Usûlü	389
C. Serbestlik Usûlü.....	389

IX. Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması.....	390
A. İç Koruma.....	390
1. Teşriî Başvuru Yolu (Dilekçe Hakkı).....	390
2. İdarî Başvuru Yolları.....	391
a) İsti'taf Başvurusu.....	392
b) Hiyerarşik Başvuru.....	392
c) Vesayet Başvurusu.....	392
d) Bilgi Edinme Başvurusu.....	392
e) İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarına Başvuru.....	392
3. Bağımsız Kurumlara Başvuru Yolları.....	393
a) Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumuna Başvuru.....	393
b) Kamu Denetçiliği Kurumuna Başvuru.....	394
3. Yargısal Başvuru Yolları.....	396
B. Uluslararası Koruma.....	397
1. Birleşmiş Milletler Çerçevesinde İnsan Haklarının Korunması.....	398
2. Avrupa Konseyi Çerçevesinde İnsan Haklarının Korunması: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi.....	398
EK-1: Çeşitli Temel Hak ve Hürriyetler.....	401
A. Kişinin Hakları ve Ödevleri.....	401
1. Kişi Dokunulmazlığı (m.17).....	401
2. Zorla Çalıştırma Yasağı (m.18).....	401
3. Kişi Hürriyeti ve Güvenliği (m.19).....	402
4. Özel Hayatın Gizliliği (m.20).....	402
5. Konut Dokunulmazlığı (m.21).....	403
6. Haberleşme Hürriyeti (m.22).....	403
7. Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti (m.23).....	404
8. Din, Vicdan ve İbadet Hürriyeti (m.24).....	404
9. Düşünce ve Kanaat Hürriyeti (m.25).....	405
10. Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti (m.26).....	405
11. Bilim ve Sanat Hürriyeti (m.27).....	406
12. Basın Hürriyeti (m.28).....	406
13. Süreli ve Süresiz Yayın Hakkı (m.29).....	406
14. Dernek Kurma Hürriyeti (m.33).....	407
15. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı (m.34).....	407
16. Mülkiyet Hakkı (m.35).....	407
17. Hak Arama Hürriyeti (m.36).....	408
18. Kanunî Hâkim Güvencesi (m.37).....	408
19. Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar (m.38).....	408
20. İspat Hakkı (m.39).....	409
21. Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması (m.40).....	409
B. Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler.....	409
1. Ailenin Korunması ve Çocuk Hakları (m.41).....	409
2. Çalışma, Sözleşme ve Özel Teşebbüs Kurma Hürriyeti (m.48).....	409
3. Çalışma Hakkı ve Ödevi (m.49).....	410
4. Çalışma Şartları ve Dinlenme Hakkı (m.50).....	410
5. Sendika Kurma Hakkı (m.51).....	410
6. Toplu İş Sözleşmesi ve Toplu Sözleşme Hakkı (m.54).....	411
7. Grev Hakkı ve Lokavt (m.54).....	411
C. Siyasî Haklar ve Ödevler.....	412
1. Vatandaşlık Hakkı (m.66).....	413
3. Parti Kurma, Partilere Girme ve Partilerden Ayrılma Hakkı (m.68).....	413

4. Kamu Hizmetlerine Girme Hakkı (m.70)	413
5. Vatan Hizmeti Hakkı (m.72)	414
6. Vergi Ödevi (m.73)	414
7. Dilekçe, Bilgi Edinme ve Kamu Denetçisine Başvurma Hakkı.....	414
EK-2: Temel Hak ve Hürriyetler Alanında İlkler	415
1. İlk Defa 1839 Tanzimat Fermanıyla Tanınan Haklar ve İlkeler	415
2. İlk Defa 1856 Islahat Fermanı Tarafından Tanınan Haklar ve İlkeler	415
3. İlk Defa 1876 Kanun-u Esasîsi Tarafından Tanınan Haklar ve İlkeler	415
4. İlk Defa 1909 Kanun-u Esasî Değişiklikleriyle Tanınan Haklar ve İlkeler	415
5. İlk Defa 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu Tarafından Tanınan Haklar ve İlkeler	415
6. İlk Defa 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu Tarafından Tanınan Haklar ve İlkeler	415
7. İlk Defa 1961 Anayasası Tarafından Tanınan Haklar ve İlkeler	415
8. İlk Defa 1961 Anayasasının 1971 Değişiklerinde Getirilen İlke	416
9. İlk Defa 1982 Anayasası Tarafından Tanınan Haklar ve İlkeler	416
10. İlk Defa 1982 Anayasasının 2001 Değişiklikleriyle Tanınan Haklar ve İlkeler	416
11. İlk Defa 1982 Anayasasının 2010 Değişiklikleriyle Tanınan Haklar ve İlkeler	416
12. 1982 Anayasasının 2017 Değişiklikleriyle Getirilen Yenilik	416

Bölüm 9 SİYASÎ PARTİLER

I. Genel Olarak	417
II. Siyasî Partilerin Hukukî Niteliği	419
III. Siyasî Partilerin Kurulması ve Parti Üyeliği	420
A. Siyasî Partilerin Kurulması	420
B. Parti Üyeliği	421
IV. Siyasî Partilerin Finansmanı ve Malî Denetim	421
A. Devlet Yardımı	422
B. Bağışlar	422
C. Siyasî Partilerin ve Adayların Seçim Harcamalarının Sınırlandırılması	424
D. Siyasî Partilerin Malî Denetimi	424
V. Siyasî Partilere İlişkin Yasaklar ve Sınırlamalar	425
A. Siyasî Partilerin Amaçlarına İlişkin Yasaklar (m.68/4)	426
B. Siyasî Partilerin Örgütlenmelerine İlişkin Yasaklar	430
C. Siyasî Partilerin Çalışmalarına İlişkin Yasaklar	431
VI. Siyasî Partilerin Kapatılması	432
A. Dava Açılması Usûlü	432
B. Kapatma Sebepleri ve Şartları	433
1. Siyasî Partilerin <i>Tüzük ve Programlarının</i> Anayasa, m.68/4'e Aykırı Olması	433
2. Siyasî Partilerin <i>Eylemlerinin</i> Anayasa, m.68/4'e Aykırı Olması: Odak Haline Gelme Şartı	434
3. Siyasî Partilerin Yabancılardan Yardım Alması	435
4. Diğer Kapatma Sebepleri: Kapatma Sebeplerinde Sınırlılık Sorunu	435
C. Parti Kapatma Davalarında Usûl	438
D. Kapatma Davası Sonucunda Verilebilecek Kararlar	439
1. Davanın Reddi	439
2. Kapatma Kararı	439
3. Partinin Devlet Yardımından Kısmen veya Tamamen Yoksun Bırakılması Kararı	443
VII. Siyasî Partilere İhtar	445
VIII. Devlet Yardımından Yoksun Braktırma Davası	447
VIII. Partilerin Kapatılmasında AİHM'nin Denetimi	449

Bölüm 10
TBMM ÜYELERİNİN SEÇİMİ

I. Ön Bilgiler	456
II. Milletvekili Seçilme Yeterliliği	457
A. Olumlu Şartlar	458
1. Türk Vatandaşlığı	458
2. Yaş	459
3. Öğrenim	459
B. Olumsuz Şartlar	460
1. Kısıtlı Olmamak	460
2. Askerlikle İlişği Olmamak	460
3. Cumhurbaşkanlığına Aday Olmamak	461
4. Kamu Hizmetlerinden Yasaklı Olmamak	461
Olağanüstü Hâl KHK'leriyle Bir Daha Kamu Hizmetinde İstihdam Edilmeleri	
Yasaklananlar Milletvekili Adayı Olabilirler mi?	462
5. Toplam Bir Yıldan Fazla Hapis Cezasına Hüküm Giymiş Olmamak	463
6. Ağır Hapis Cezasına Hüküm Giymiş Olmamak	464
7. “Yüz Kızartıcı Suçlar”dan Hüküm Giymiş Olmamak	464
8. Belirli Suçlardan Hüküm Giymemiş Olmak	465
C. Ceza Mahkûmiyetiyle İlgili Ek Sorunlar	466
1. Tutukluluk	466
2. Mahkûmiyet Sebebiyle Seçilme Yetersizliğinin Başlangıç Anı	466
Bir Örnek Olay: Hatip Dicle Kararı (YSK'nın 21 Haziran 2011 Tarih ve 1022	
Sayılı Kararı), ...	467
3. Af	468
4. Kısa Süreli Hapis Cezasına Seçenek Yaptırımlar	468
5. Paraya Çevirme	468
6. Erteleme	469
7. Yasaklanmış Hakların Geri Verilmesi	470
8. Mahsup Kararı	471
D. Seçilme Yeterliliğine Sahip Olup da İstifa Etmedikçe Aday Olamayanlar	471
E. Milletvekili Seçilme Yeterliliği Şartları Konusunda Yüksek Seçim Kurulunun	
Denetimi	473
III. Seçimlerin Başlangıcı ve Seçim Takvimi	476
A. Meclisin Seçim Döneminin Sona Ermesiyle	476
B. Meclisin Erken Seçim Kararı Almasıyla	476
Seçim Tarihi: 60 Günü Takip Eden İlk Pazar Günü	477
Karar Yetersayısı	478
Erken Seçim Kararı, Cumhurbaşkanı Seçimlerinin Yenilenmesi Sonucunu da Doğurur ..	478
Şekli: “Kanun” mu, “TBMM Kararı” mı?	478
Hukukî Niteliği	479
Meclis Çalışmalarına Devam Edebilir mi?	480
TBMM, Seçimlerin Yenilenmesi Kararını Değiştirebilir, Geri Alabilir mi?	481
Erken Seçimden Sonra Seçilen Meclisin Görev Süresi	482
C. TBMM Seçimlerinin Cumhurbaşkanınca Yenilenmesiyle (Fesihle)	482
D. Genel Seçimlere Bir Yıl ve Daha Az Bir Süre Kalmışken Cumhurbaşkanlığı	
Makamının Herhangi Bir Nedenle Boşalması	483
Seçim Takvimi	484
IV. Seçimlerin Geriye Bırakılması	484
V. Ara Seçimler	485
VI. Seçimlerin Genel Yönetim ve Denetimi: Yüksek Seçim Kurulu	486
Yüksek Seçim Kurulu Bir Yargı Organı mıdır?	488

VII. Seçmen Olabilmenin Şartları (Seçme Yeterliliği).....	489
A. Olumlu Şartlar	489
1. Türk Vatandaşı Olmak	490
2. 18 Yaşını Doldurmuş Olmak (Siyasî Rüşt).....	490
3. Seçmen Kütüğüne Yazılı Olmak.....	490
B. Olumsuz Şartlar.....	490
1. Kısıtlı Olmamak.....	491
2. Kamu Hizmetlerinden Yasaklı Olmamak.....	491
3. Seçme Hakkına Sahip Olup da Oy Kullanamayacak Olanlar.....	492
VIII. Seçim İlkeleri.....	492
A. Seçimlerin Serbestliği İlkesi	493
B. Genel Oy İlkesi	495
C. Eşit Oy İlkesi	495
D. Tek Dereceli Seçim İlkesi.....	495
E. Gizli Oy İlkesi.....	496
F. Açık Sayım ve Döküm İlkesi.....	497
G. Seçimlerin Yargı Organlarının Yönetimi ve Denetimi Altında Yapılması İlkesi.....	497
H. “Kişisel Oy” veya “Oy Hakkı Hakkının Kişiselliği (Şahsiliği)” İlkesi.....	498
IX. Seçim Çevreleri	499
X. Adaylık.....	501
A. Bağımsız Adaylık.....	501
B. Parti Listesinden Adaylık.....	501
XI. Siyasî Partilerin Seçime Katılması.....	503
XII. Seçim İttifakları.....	503
XIII. Seçim Sistemi	505
A. Türkiye’de Seçim Sistemleri.....	506
B. Seçim Sistemi Konusunda Anayasa Mahkemesinin İctihadı.....	507
C. Yüzde 10’luk Ulusal Baraj.....	508
D. Nispi Temsil Sistemi - d’Hondt Usûlü.....	509
Seçim İttifaklarının Çıkaracağı Milletvekillerinin Hesaplanması.....	510
Seçim İttifaklarının Kendi İçinde Çıkaracağı Milletvekillerinin Hesaplanması	511
E. “Temsilde Adalet” ve “Yönetimde İstikrar” İlkeleri	512
XIV. Seçim Kanunlarının Uygulanma Tarihi	513
XV. Yürürlükten Kaldırılan Düzenlemeler.....	514
A. Tercihli Oy	514
B. Seçim Çevresi Barajı	514
C. Kontenjan Adaylığı	515
D. Türkiye Milletvekilliği (Ülke Seçim Çevresi Milletvekilliği)	516

Bölüm 11

TBMM ÜYELERİNİN HUKUKİ STATÜSÜ

I. Milletvekilliği Sifatının Kazanılması.....	520
II. Milletvekilliğinin Sona Ermesi: Seçimlerle.....	522
III. Milletvekilliğinin Düşmesi	524
A. Düşme Sebepleri	524
1. İstifa.....	525
2. Kesin Hüküm Giyme.....	526
3. Kısıtlama Kararı.....	528
4. Milletvekilliği ile Bağdaşmayan Bir Görev veya Hizmeti Sürdürmekte İsrar Etme Hali	528
5. Devamsızlık.....	530
6. Cumhurbaşkanı Seçilme.....	531

7. Cumhurbaşkanı Yardımcısı veya Bakan Olarak Atanma.....	531
8. Tarihsel Bilgi: Partinin Temelli Kapatılmasına Beyan ve Eylemleriyle Sebep Olma	532
9. Türk Vatandaşlığının Kaybı, Milletvekilliğini Düşürür mü?	533
B. Milletvekilliğinin Düşmesi Kararının Yargısal Denetimi.....	537
IV. Milletin Temsili İlkesi.....	538
V. Andiçme	539
VI. Milletvekilliğiyle Bağdaşmayan İşler.....	540
Amacı	541
Anayasamıza Göre Milletvekilliğiyle Bağdaşmayan İşler	542
VII. Yasama Sorumsuzluğu.....	545
A. Tanımı, Amacı, Anayasal Düzenleme	545
B. Şartları.....	546
1. Fiil, Meclis Çalışmaları Strasında İşlenmiş Olmalıdır	546
2. Fiil, Oy, Söz veya Düşünce Açıklanması Şeklinde Olmalıdır.....	546
C. Kapsamı: Mutlaktır.....	549
1. Hukukî+Cezaî Sorumsuzluk	549
2. Kaldırılmaz	550
3. Sürekli-dir.....	550
D. Yasama Sorumsuzluğuyla İlgili Diğer Hususlar.....	550
VIII. Yasama Dokunulmazlığı.....	552
A. Tanımı, Amacı, Başlangıç Anı ve Düzenlenişi.....	552
B. Kapsamı.....	553
1. Tutulmaya, Sorguya Çekilmeye, Tutuklanmaya ve Yargılanmaya Karşı Koruma	554
2. İnfaza Karşı Koruma	555
C. Yasama Dokunulmazlığının İstisnaları (Kapsam Dışında Kalanlar).....	555
1. Ağır Cezayı Gerektiren Suçüstü Hali	556
a) Suçüstü Hâli	556
b) “Ağır Cezayı Gerektiren Hâl”	556
2. Anayasanın 14’üncü Maddesindeki Durumlar	559
D. Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması	561
Biçimi	561
Sebebi	561
Meclisin Takdir Yetkisi.....	562
Kaldırma Usûlü	562
Kamu Düzeninden Olması	563
Kaldırmada Karar Yeter Sayısı.....	563
Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılmaması	563
Kaldırma Kararının Denetimi.....	564
Kaldırmanın Sonuçları.....	564
Yasama Dokunulmazlığı Kaldırılan ve Yargılanıp Mahkûm Olan Milletvekilinin Cezasının İnfazı	565
E. Yasama Dokunulmazlığının Nispi Niteliği.....	565
F. Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanlar.....	566
G. Kamu Düzeninden Olma	566
H. Yasama Dokunulmazlığının Gerekliliği Üzerine Tartışma	568
I. 20 Mayıs 2016 Tarihli Anayasa Değişikliğiyle Yasama Dokunulmazlığının Askıya Alınması.....	569
Bir Ek Sorun: Geçici 20’nci Madde Uyarınca Yasama Dokunulmazlığı Kalkan Milletvekilleri Tekrar Seçilirlerse Yasama Dokunulmazlığını Tekrar Kazanırlar mı? (Enis Berberoğlu Olayı)	570
IX. Milletvekillerinin Malî Statüsü	572

Bölüm 12

TBMM'NİN İÇ YAPISI VE ÇALIŞMA DÜZENİ

I. İhtüyük.....	576
II. TBMM'nin iç Yapısı.....	581
A. Başkanlık Divanı.....	581
Kuruluşu	581
Meclis Başkanının Seçimi.....	582
Başkan ve Başkanvekillerinin Tarafsızlığı İlkesi.....	583
TBMM Başkanı, Belediye Başkanı Adayı Olabilir mi? İstifa Etmek Zorunda mıdır?.....	584
Başkanlık Divanının Görev Süresi.....	585
Geçici Başkanlık Divanı	585
TBMM Başkanlığında Boşalma Hâli	585
Vekâlet.....	585
Meclis Başkanının Görev ve Yetkileri	586
B. Siyasî Parti Grupları	586
C. Danışma Kurulu	588
D. Komisyonlar	588
İhtisas Komisyonları	589
Esas ve Tali Komisyonlar.....	590
Karma Komisyonlar.....	590
Geçici Komisyonlar	590
Özel (Ad Hoc) Komisyonlar.....	590
Anayasa Uzlaşma Komisyonları.....	591
E. TBMM'nin İdarî Teşkilâtı.....	591
Millî Sarayların TBMM'den Alınıp Cumhurbaşkanlığına Bağlanması	592
III. TBMM'nin Çalışma Düzeni.....	594
A. Parlâmentonun Sürekliliği İlkesi	594
B. Zaman Birimleri.....	595
1. Yasama Dönemi.....	595
2. Yasama Yılı.....	595
3. Birleşim.....	595
4. Oturum.....	596
B. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Toplanması ve Tatili	596
1. Kendiliğinden Toplanma	596
2. Tatil.....	597
3. Ara Verme.....	598
4. Olağanüstü Toplantı (“Ara Verme veya Tatil Sırasında Toplantı”).....	598
a) Cumhurbaşkanı Tarafından Çağrı	598
b) Meclis Başkanı Tarafından Çağrı	598
5. Toplantı Günleri.....	600
C. Toplantı Yetersayısı	600
Üye Tamsayısı Nasıl Hesaplanır?	600
Toplantı Yetersayısının Mevcut Olduğu Karinesi ve Bu Karinenin Çürütülmesi	
Yolları	601
Değerlendirme.....	602
Karşılaştırmalı Hukuk Bilgisi.....	602
D. Karar Yetersayısı	602
1. Genel Karar Yetersayısı	603
a) Üye Tamsayısı	603
b) Toplantıya Katılanlar	603
c) Salt Çoğunluk.....	605
d) Örnekler.....	605

2. Özel Karar Yetersayıları.....	607
E. Oylama Usûlleri.....	609
1. İşaretle Oylama.....	609
2. Açık Oylama.....	610
3. Gizli Oylama.....	611
F. Meclis Görüşmeleri.....	613

Bölüm 13 YASAMA FONKSİYONU, YASAMA YETKİSİ VE YASAMA İŞLEMLERİ

I. Yasama Fonksiyonu.....	615
A. Maddî Kriter.....	615
B. Şekîl veya Organik Kriter.....	618
C. Hangisi Doğru?.....	620
D. 1982 Anayasasına göre Yasama Fonksiyonunun Tanımı ile Yürütme ve Yargı Fonksiyonlarından Ayrılması.....	621
II. Yasama Yetkisi.....	622
A. Yasama Yetkisinin Genelliği ilkesi.....	623
1. Anlamı.....	623
2. Yasama Yetkisinin Genelliği İlkesinin İstisnaları Var mıdır?.....	624
a) Doktrinin Ürettiği İstisnalar.....	624
b) Anayasa Tarafından Öngörülen İstisnalar.....	627
B. Yasama Yetkisinin Aslîliği.....	628
C. Yasama Yetkisinin Devredilmezliği.....	630
III. Yasama İşlemleri: Parlâmento Kararı ve Kanun.....	631
I. Genel Olarak Yasama İşlemi.....	631
A. Yasama İşleminin Tanımı ve İdarî İşlem ile Yargı İşleminden Ayrılması.....	631
1. Yasama İşleminin Tanımı.....	632
2. Yasama İşlemi - Yargı İşlemi Ayrımı.....	632
3. Yasama İşlemi - İdarî İşlem Ayrımı.....	633
4. Yasama Organının İdarî İşlemleri, Yasama İşlemi Değildir.....	633
B. Yasama İşlemlerinin Türleri: “Kanun”-“Parlâmento Kararı” Ayrımı.....	636
IV. Parlâmento Kararları.....	639
A. Tanımı.....	639
B. Parlâmento Kararları Çeşitleri.....	640
1. Yasama Organının Kendi İç Yapısına veya Çalışma Düzenine İlişkin Aldığı Parlâmento Kararları.....	640
2. Yasama Organının Yürütme Organı ile İlişkileri Çerçevesinde Aldığı Parlâmento Kararları.....	640
3. Yasama Organının Yargı Organıyla İlişkileri Çerçevesinde Aldığı Parlâmento Kararları.....	641
4. Yasama Organının <i>Sui Generis</i> Parlâmento Kararları.....	642
5. Yeni Bir Tür Parlâmento Kararı: Yasama Organının Bağımsız İdarî Otoritelere Üye Seçme Kararları.....	642
6. Kamu Başdenetçisini Seçme Kararı.....	642
B. “Parlâmento Kararı” Biçiminde Yapılması Gereken Bir İşlem “Kanun” Biçiminde Yapılabilir mi?.....	643
C. Parlâmento Kararlarının Kabulü ve Yayımlanması Usûlü.....	644
D. Parlâmento Kararlarının Yargısal Denetimi Sorunu.....	645
1. Parlâmento Kararları Anayasa Mahkemesi Tarafından Denetlenemezler.....	645

2. Parlâmento Kararları Danıştay veya İdare Mahkemeleri Tarafından da Denetlenemez.....	646
3. Bir Örnek: Sayıştaya Üye Seçilmesine İlişkin TBMM'nin 12 Kasım 1985 Tarih ve 27 Sayılı Kararının Yargısal Denetimi Sorunu.....	647
4. Parlâmento Kararlarının Yargı Denetimi Dışında Kalması Sakıncalı mıdır?.....	648
a) Yasama Organının Kendi İç Örgütlenişi ve Çalışma Düzenine İlişkin Parlâmento Kararları.....	650
b) Yasama Organının Yürütme Organı ile Olan İlişkileri Çerçevesinde Aldığı Parlâmento Kararları.....	650
c) Savaş İlanı, Silahlı Kuvvetlerin Yabancı Ülkelere Gönderilmesine İzin Verilmesi Yolundaki Parlâmento Kararları.....	651
d) Olağanüstü Hâl İlanının Onaylanması Kararları.....	652
e) Kalkınma Plânlarının Onaylanması Kararı.....	654
5. Parlâmento Kararlarının Denetlenemeyeceği Kuralının Anayasa Mahkemesi Tarafından Açılması: “İçtüzük Düzenlemesi Niteliğindeki Diğer Meclis Kararları”.....	656
V. Kanun.....	660

Bölüm 14 **TBMM'NİN GÖREV VE YETKİLERİ**

I. Kanun Koymak.....	665
A. Teklif.....	666
B. Görüşme.....	667
1. Komisyonla Görüşme.....	667
2. Genel Kurulda Görüşme Safhası.....	667
C. Kabul.....	671
D. Yayın.....	671
E. Cumhurbaşkanının Geri Gönderme Yetkisi.....	674
Kısmen Uygun Bulmama Meselesi.....	676
Cumhurbaşkanı TBMM'nin Üye Tamsayısının Salt Çoğunluğuyla Aynen Kabul Edilmiş Kanunu Yayınlamayı Reddedebilir Mi?.....	678
G. Kanunların Yürürlüğe Girmesi.....	681
II. Cumhurbaşkanını, Cumhurbaşkanı Yardımcılarını ve Bakanları Denetlemek.....	682
A. Yazılı Soru.....	684
B. Genel Görüşme.....	685
C. Meclis Araştırması.....	685
D. Meclis Soruşturması.....	687
1. Fonksiyonu.....	687
2. Kimler Hakkında İstenebilir?.....	689
3. Konusu.....	691
4. Meclis Soruşturması Açılması İstemi.....	692
5. Meclis Soruşturması Açılması İsteminin Görüşülmesi.....	692
6. Meclis Soruşturması Komisyonu.....	693
7. Meclis Soruşturması Komisyonu Raporunun Genel Kurulda Görüşülmesi.....	694
8. Yüce Divana Sevk Kararı.....	694
9. Yüce Divan'da Yargılama.....	696
10. Yüce Divan Kararı.....	697
11. Etkililik Derecesi.....	697
III. Bütçe ve Kesinhesap Kanun Tekliflerini Görüşmek ve Kabul Etmek.....	699
A. Bütçe Kanunu.....	699

Önceki Yılın Bütçesinin Yeniden Değerleme Oranına Göre Artırılarak Uygulanması....	701
Bütçe Kanun Tekliflerinin Görüşülmesi.....	703
B. Kesinhesap Kanunu.....	704
IV. Para Basılmasına Karar Vermek.....	705
V. Savaş İlanına Karar Vermek, Silahlı Kuvvetlerin Kullanılmasına, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ükelere Gönderilmesine veya Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye’de Bulunmasına İzin Vermek	706
Türk Silahlı Kuvvetlerin Kullanılmasına İzin Verme Yetkisi.....	707
Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ükelere Gönderilmesine veya Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye’de Bulunmasına İzin Verme Yetkisi.....	708
VI. Milletlerarası Andlaşmaların Onaylanmasını Uygun Bulmak.....	709
Mevzuat	710
Andlaşma Yapma Yetkisi.....	710
Andlaşmaları Onaylama Yetkisi	710
Andlaşmaların Onaylanmasının Kanunla Uygun Bulunması	711
A. Onaylanması İçin Kanunla Uygun Bulunması Gereken Andlaşmalar.....	711
Onaylanmanın Uygun Bulunması Kanununun Kabul Edilmesi	711
Onay İşlemi.....	712
B. Onaylanması İçin Kanunla Uygun Bulunmaları Gerekmeyen Andlaşmalar.....	713
Birinci Grup Andlaşmalar	714
İkinci Grup Andlaşmalar.....	714
Bu Andlaşmaların Onaylanma İşlemleri	714
Andlaşmaların Yayınlanması ve Yürürlüğe Girmesi.....	715
C. Milletlerarası Andlaşmaların Türk Normlar Hiyerarşisindeki Yeri	716
1. Çeşitli Görüşler.....	717
2. Görüşümüz	719
3. Temel Hak ve Hürriyetlere İlişkin Milletlerarası Andlaşmaların Değeri	722
D. Milletlerarası Andlaşmaların Anayasaya Uygunluk Denetimi Yapılabilir mi?.....	725
1. Onaylamayı Uygun Bulma Kanunlarının Denetimi Sorunu.....	726
2. Cumhurbaşkanı’nın Onay Kararlarının Denetimi Sorunu	728
VII. Genel ve Özel Af İlanına Karar Vermek.....	730
VII. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Diğer Görev ve Yetkileri.....	732
IX. Anayasada Belirtilenler Dışında Türkiye Büyük Millet Meclisine Kanunla Başka Görev ve Yetki Verilebilir mi?.....	733

Bölüm 15 YÜRÜTME

I. Yürütmeyi Hangi Hukuk Dalı İnceler? Anayasa Hukuku-İdare Hukuku Ayrımı.....	737
II. Yürütme Organı	741
A. Yürütme Organının Diğer Devlet Organlarından Ayrılması	741
B. Yürütme Organının Yapısı.....	742
C. İdare	743
1. T.C. İdarî Teşkilâtı.....	743
2. T.C. İdarî Teşkilatına Hâkim Olan İlkeler	745
III. Yürütme Fonksiyonu.....	746
A. yürütme fonksiyonunun Tanımı ve Diğer Devlet Fonksiyonlarından Ayrılması	746
B. Yürütme Fonksiyonunun Özellikleri	747
1. Kanuna Dayanma: Yürütme Fonksiyonunun (Yetkisinin) <i>Secundum Legem</i> Niteliği	747

2. Kanuna Aykırı Olmama: Yürütme Fonksiyonunun (Yetkisinin) <i>Intra Legem</i> Niteliği	749
B. Yürütme İşlemleri	750
C. Yürütme Fonksiyonunun (Yetkisinin) Alanı	751
1. Yürütme Organının Bir “Mahfuz Alanı” Var mı?	752
a) Prensipten Yürütme Organının Mahfuz Bir Düzenleme Yetkisi Yoktur	752
b) İstisnaları (Mahfuz Alanlar)	752
2. Bireysel İdarî İşlemlerin Yürütme Organının Mahfuz Alanını Oluşturması Hakkında Bir Not	754
IV. 1982 Anayasasının Kurduğu Hükûmet Sisteminin Niteliği	754
Hükûmet Sistemleri (Genel Bilgi)	755
A. Sert Kuvvetler Ayrılığı: Başkanlık Sistemi	755
1. Aslı Özellikler	755
2. Tali Özellikler	756
B. Yumuşak Kuvvetler Ayrılığı: Parlâmenter Sistem	757
1. Aslı Özellikler	757
2. Tali Özellikler	759
C. Yarı-Başkanlık Sistemi	760
A. 28 Ağustos 2014’den Önce: Saf Parlâmenter Hükûmet Sistemi	761
B. 28 Ağustos 2014 ile 9 Temmuz 2018 Arasında: Teorik Olarak “Yarı-Başkanlık Sistemi”, Gerçekte Bir “Fiiilî Başkanlık Sistemi”	762
C. 9 Temmuz 2018’den Sonra: Türü Kendine Özgü Bir Hükûmet Sistemi	764
V. 1982 Anayasasında yürütme Organının Güçlendirilmesi Eğilimi	767
EK: 9 Temmuz 2018’den Önceki Sistemde Yürütme Organı: Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu (Tarihsel Bilgi)	770
I. Cumhurbaşkanı	770
A. Cumhurbaşkanı Seçimi	771
1. 1982-2007 Döneminde Cumhurbaşkanı Seçimi	771
2. 2007-2018 Döneminde Cumhurbaşkanı Seçimi	771
B. Cumhurbaşkanı Görev Süresi	772
C. Cumhurbaşkanı vekâlet	773
D. Cumhurbaşkanı Görev ve Yetkileri	773
E. Cumhurbaşkanı Sorumluluğu ve Sorumsuzluğu	774
1. Cumhurbaşkanı Siyasî Sorumsuzluğu	774
2. Cumhurbaşkanı Cezai Sorumluluğu	774
3. Cumhurbaşkanı Hukukî Sorumluluğu	775
F. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği	775
g. Devlet Denetleme Kurulu	775
II. Bakanlar Kurulu (Başbakan ve Bakanlar)	775
A. Bakanlar Kurulu	776
1. Bakanlar Kurulunun Kuruluşu	776
2. Görevinin Sona Ermesi	776
3. Bakanlar Kurulunun Görev ve Yetkileri	778
4. Bakanlar Kurulunun Sorumluluğu	778
B. Başbakan	779
C. Bakanlar	779
1. Bakanların Göreve Atanması	779
2. Bakanların Görevlerinin Sona Ermesi	780
3. Bakanların Görev ve Yetkileri	780
4. Bakanların Sorumlulukları	780
a) Siyasî Sorumluluk	780
b) Cezai Sorumluluk	781
c) Bakanların Hukukî Sorumluluğu	782

Bölüm 16
CUMHURBAŞKANI

I. Cumhurbaşkanını ve Cumhurbaşkanlığını Düzenleyen Mevzuat: Yürürlüğe Giriş ve Uyum	
Sorunları.....	784
A. Mevzuat ve Yürürlüğe Giriş Tarihleri	784
1. Anayasa, m.101-108	784
2. 6271 sayılı Cumhurbaşkanını Seçimi Kanunu	785
3. 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi	785
B. Uyum Sorunu.....	785
1. Yeni Sistemde Cumhurbaşkanını Kararnamesiyle Düzenlenecek Konuları Düzenleyen Eski Kanunların Yürürlükten Kaldırılması Sorunu.....	785
2. “Başbakan” ve “Bakanlar Kurulu” Terimlerinin “Cumhurbaşkanı” Terimiyle Değiştirilmesi	786
II. Cumhurbaşkanının Seçimi.....	787
A. Seçimlerin Başlangıcı.....	788
1. TBMM’nin ve Cumhurbaşkanının Normal Seçim Döneminin Sona Ermesiyle	788
2. Seçimlerin Yenilenmesine TBMM Tarafından Karar Verilmesiyle	789
3. Seçimlerin Yenilenmesine Cumhurbaşkanını Tarafından Karar Verilmesiyle	789
4. Cumhurbaşkanlığı Makamının Herhangi Bir Nedenle Boşalması	789
B. Cumhurbaşkanını Seçilme Yeterliliği.....	790
1. Türk Vatandaşlığı	790
2. Kırk Yaşını Doldurmuş Olmak	790
3. Yüksek Öğrenim Şartı.....	791
4. Milletvekili Seçilme Yeterliliğine Sahip Olmak	792
5. Daha Önce Birden Fazla Defa Cumhurbaşkanlığı Yapmamış Olmak	793
C. cumhurbaşkanını Seçme Yetkisi	795
D. Aday Gösterme Yetkisi	795
E. Seçim Usûlü.....	796
III. Cumhurbaşkanının Görev Süresi.....	798
A. Görev Süresinin Miktarı	798
B. Görev Süresinin Başlangıç ve Bitiş Anı.....	799
1. Andičme.....	799
2. Göreve Başlama Anı (Cumhurbaşkanlığı Sifatının Başlangıç Anı).....	802
3. Görev Süresi Dolan Cumhurbaşkanının Durumu	803
4. Göreve Başlayıncaya Kadar Cumhurbaşkanını Seçilen Kişinin Durumu.....	804
C. Cumhurbaşkanlığı Görevini Sona Erdiren hâller	805
1. Beş Yıllık Görev Süresinin Dolması	805
2. Cumhurbaşkanlığı ve TBMM Seçimlerinin Yenilenmesine Cumhurbaşkanını veya TBMM Tarafından Karar Verilmesi.....	807
3. Cumhurbaşkanlığı Makamının Herhangi Bir Sebep ile Boşalması Hâli	807
IV. Cumhurbaşkanına Vekâlet.....	809
A. Cumhurbaşkanlığı Makamının Boşalması Hâli.....	810
B. Cumhurbaşkanının Geçici Olarak Görevinden Ayrılması Hâli.....	811
C. Vekilin Yetkileri	811
D. Eleştiri	812
V. Cumhurbaşkanının Tarafsızlığı	814
VI. Cumhurbaşkanının Görev ve Yetkileri	816
1. Cumhurbaşkanının Genel Yetkisi: Yürütme Yetkisi	817
3. Anayasanın Uygulanmasını, Devlet Organlarının Düzenli ve Uyumlu Çalışmasını Temin Etme Görev ve Yetkisi	818
4. TBMM’de Açılış Konuşması Yapmak	819
5. Mesaj Yetkisi.....	819

6. Kanunları Yayınlama Yetkisi	819
7. Kanunları Geri Gönderme Yetkisi	819
8. Anayasa Mahkemesinde İptal Davası Açma Yetkisi	819
9. Cumhurbaşkanını Yardımcıları ve Bakanları Atama Yetkisi	820
10. Üst Kademe Kamu Yöneticilerini Atama, Görevlerine Son Verme Yetkisi	820
11. Yabancı Devletlere Temsilci Gönderme ve Yabancı Devlet Temsilcilerini Kabul Etme Yetkisi	822
12. Milletlerarası Andlaşmaları Onaylama ve Yayınlama Yetkisi	823
13. Anayasa Değişikliği Kanunlarını Halkoyuna Sunma Yetkisi	824
14. Millî Güvenlik Politikalarını Belirleme ve Gerekli Tedbirleri Alma Yetkisi	825
15. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını Temsil Etme Yetkisi	826
16. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kullanılmasına Karar Verme Yetkisi	827
17. Af Yetkisi	827
18. Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Çıkarma Yetkisi	830
19. Cumhurbaşkanının Diğer Görev ve Yetkileri	830
20. Cumhurbaşkanı Bu Görev ve Yetkilerini Tek Başına Kullanabilir	831
21. Yetki Devri	832
VII. Cumhurbaşkanının İşlemleri	833
A. Cumhurbaşkanının Bireysel İşlemleri	835
B. Cumhurbaşkanının Düzenleyici İşlemleri	838
1. Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri	839
2. Cumhurbaşkanını Yönetmelikleri	844
3. Cumhurbaşkanının Diğer Düzenleyici İşlemleri: Cumhurbaşkanının Adsız Düzenleyici İşlemleri	848
a) Cumhurbaşkanı Genelgeleri	849
b) “Usûl ve Esaslar”	849
c) Cumhurbaşkanının Diğer Düzenleyici Kararları	850
Cumhurbaşkanının İşlemleri biçimine ilişkin BAZI Gözlemler	852
1. “Cumhurbaşkanlığı” ve “Cumhurbaşkanı” Kelimelerinin Kullanılmasında Tutarsızlık	852
2. “Karar” ve “Kararname” Kelimelerini Kullanılmasında Tutarsızlık	853
3. “Karar” İsminin Kullanılmasında Kendi İçinde Tutarsızlık	854
4. Kararların Numaralandırılmasında Tutarsızlık	855
VIII. Cumhurbaşkanının Sorumluluğu	855
A. Cumhurbaşkanının Siyasî Sorumluluğu	855
B. Cumhurbaşkanının Cezaî Sorumluluğu	858
1. Cumhurbaşkanının Cezaî Sorumluluğunun Kapsamı: Göreviyle İlgili Suçlar + Kişisel Suçlar	860
2. Soruşturma Önergisi	862
3. Soruşturma Açılması Kararı	863
3. Soruşturmanın Yapılması	863
4. Soruşturması Komisyonu Raporunun Genel Kurulda Görüşülmesi	863
5. Yüce Divana Sevk Kararı	863
6. Yüce Divan Yargılaması	864
C. Cumhurbaşkanının Hukukî Sorumluluğu	864
1. Cumhurbaşkanının Kişisel Eylem ve İşlemlerinden Dolayı Hukukî Sorumluluğu	865
2. Cumhurbaşkanının Göreviyle İlgili Eylem ve İşlemlerinden Dolayı Hukukî Sorumluluğu	865
IX. Cumhurbaşkanlığı İdarî Teşkilatı	868
X. Cumhurbaşkanı Yardımcıları	871
A. Sayıları	871
B. Atanmaları	872

C. Görevlerinin Sona ermesi	873
D. Görev Ve Yetkileri	874
E. Sorumlukları	876
XI. Bakanlar	876
A. Statüleri	876
B. Atanmaları	878
C. Görevlerinin Sona ermesi	880
D. Görev ve Yetkileri	880
E. Cumhurbaşkanlığı Yardımcıları ve Bakanların Sorumlulukları	882
1. Cumhurbaşkanlığı Yardımcıları ve Bakanların Siyasî Sorumlulukları	882
2. Cumhurbaşkanlığı Yardımcıları ve Bakanların Cezaî Sorumlulukları	883
a) Cumhurbaşkanlığı Yardımcıları ve Bakanların Görevleriyle İlgili Suçlarından Dolayı Cezaî Sorumluluğu	884
b) Cumhurbaşkanlığı Yardımcıları ve Bakanların Görevleriyle İlgili Olmayan Suçlarından Dolayı Cezaî Sorumluluğu	887
3. Cumhurbaşkanlığı Yardımcıları ve Bakanların Hukukî Sorumluluğu	888
a) Cumhurbaşkanlığı Yardımcıları ve Bakanların Kişisel Eylem ve İşlemlerinden Kaynaklanan Hukukî Sorumluluğu	888
b) Cumhurbaşkanlığı Yardımcıları ve Bakanların Görevleriyle İlgili İşlemlerinden Dolayı Hukukî Sorumluluğu	888
XII. Devlet Denetleme Kurulu	889
XIII. Millî Güvenlik ve Ulusal Savunma (Millî Güvenlik Kurulu ve Türk Silahlı Kuvvetleri)	895
A. Millî Güvenlik Kurulu	896
1. Tarihsel Bilgi	896
2. Oluşumu	897
3. Görevleri	898
4. Kararlarının Hukukî Niteliği	898
5. Teşkilatı: Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği	899
6. Çalışma Usûlleri	900
B. Yüksek Askerî Şûra	900
C. Türk Silahlı Kuvvetleri	902

Bölüm 17

YÜRÜTME ORGANININ

DÜZENLEYİCİ İŞLEMLERİ

I. Genel Olarak Yürütme İşlemleri	907
A. Yürütme İşleminin Tanımı	908
B. Yürütme İşlemi - Yasama İşlemi Ayrımı	908
C. Yürütme İşlemi - Yargı İşlemi Ayrımı	909
D. Yürütme İşlemlerinin Türleri	909
II. Yürütme Organının Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisi	910
A. Yürütme Organının Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisinin Kaynağı	910
B. Yürütme Organının Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisinin Niteliği	912
1. Kanuna Dayanma: Yürütme Organının Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisinin “ <i>Secundum Legem</i> ” Niteliği	912
2. Kanuna Aykırı Olmama: Yürütme Organının Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisinin “ <i>Intra Legem</i> ” Niteliği	914
III. Yürütme Organının Düzenleme Alanı	915
Yürütme Organının Bir “Mahfuz Düzenleme Alanı” Var mı?	915
IV. Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri (Olağan Dönem)	917
A. Ön Bilgiler: Yeniliği ve Türleri	917

B. Cumhurbaşkanlığı Kararnemelerinin Hukukî Niteliği: Düzenleyici İşlem Olmaları	
Gerekir	918
C. Yetki Unsuru.....	921
D. Konu Unsuru	922
1. Yasak Alan: Cumhurbaşkanlığı Kararnemesiyle Düzenlenemeyecek Konular	922
a) Yürütme Yetkisine İlişkin Olmayan Konular	922
b) Kişinin Hakları ve Hürriyetleri ile Siyasî Haklar ve Ödevler.....	924
c) Anayasada Münhasıran Kanunla Düzenlenmesi Öngörülen Konular	926
d) Kanunda Açıkça Düzenlenen Konular	929
2. Mahfuz Alan: Münhasıran Cumhurbaşkanlığı Kararnemesiyle Düzenlenmesi Gereken Konular.....	931
3. İhtiyarî Alan: Cumhurbaşkanlığı Kararnemesiyle veya Kanunla Düzenlenebilecek Alan	935
E. Usûl ve Şekil Unsuru	936
F. Denetim Unsuru.....	942
G. Hukukî Gücü: Cumhurbaşkanlığı Kararnemelerinin normlar hiyerarşisindeki Yeri	944
1. Cumhurbaşkanlığı Kararnemeleri Kanun Altı Seviyededir.....	944
2. Olağan Dönemlerde Çıkarılan Cumhurbaşkanlığı Kararnemeleri, Olağanüstü Hâllerde Çıkarılan Cumhurbaşkanlığı Kararnemelerinin Altında Yer Alır	945
3. Cumhurbaşkanlığı Kararnemeleri Yönetmelik Üstü Seviyededir.....	946
4. Cumhurbaşkanlığı Kararnemeleri, Eski Dönemden Kalan Kanun Hükmünde Kararnemelerin Altında Yer Alır	946
5. Cumhurbaşkanlığı Kararnemeleri, Eski Dönemden Kalan Tüzükler ile Aynı Seviyede Yer Alır	947
H. Cumhurbaşkanlığı Kararnemeleri ile kanun hükmünde kararnemeler Arasında Karşılaştırma	948
I. Cumhurbaşkanlığı Kararnemeleri İle Tüzükler Arasında Karşılaştırma.....	949
V. Olağanüstü Hâllerde Çıkarılacak Kanun Hükmünde Cumhurbaşkanlığı Kararnemeleri.....	950
A. Yetki Unsuru	951
B. Sebep Unsuru	951
C. Usûl ve Şekil Unsuru.....	952
D. Onay işlemi.....	952
1. “Onay” Ne Anlama Gelir?.....	952
2. “Onay” Değiştirme Yetkisini İÇerir mi? TBMM, Cumhurbaşkanlığı Kararnemelerini Değiştirerek Onaylayabilir mi?	953
3. “Onay” ve “Ret” Kararnalarının Sonuçları.....	954
4. Onay İşleminin Şekli Nedir? “Kanun” mu? “Parlamento Kararı” mı?.....	955
5. Cumhurbaşkanlığı Kararnemelerinin Onaylanmasıyla İlgili Uygulama	955
6. 9 Temmuz 2018 Öncesi KHK’lerin Onaylanmasıyla İlgili Uygulama	955
7. 9 Temmuz 2018 Sonrasında da Olağanüstü Hâl Cumhurbaşkanlığı Kararnemeleri Kanunla Onaylanmaya Devam Edilirse Ne Olur?.....	958
D. Konu Unsuru	959
E. Süre Unsuru	961
F. Yer Unsuru.....	962
G. Denetim Unsuru.....	962
Olağanüstü Hâllerde Çıkarılacak Kanun Hükmünde Cumhurbaşkanlığı Kararnemelerini Onaylayan Kanunların Denetimi Sorunu	963
G. Olağan Dönem Cumhurbaşkanlığı Kararnemeleri ile Olağanüstü Hâl Cumhurbaşkanlığı Kararnemeleri Birbirinden Nasıl Ayrılır?	966
H. Eski Olağanüstü Hâl KHK’leri ile Yeni Cumhurbaşkanlığı Kararnemeleri Arasında Karşılaştırma	969

VI. Yönetmelikler.....	971
A. Yetki	971
B. Konu.....	973
C. Sebep Unsuru.....	973
D. Usul ve Şekil.....	974
1. Resmî Gazetede Yayın	974
2. Resmî Gazete Dışında Yayın	976
3. İlgililerine Duyurulmamanın Müeyyidesi	976
4. Resmî Gazetede Yayınlanmamanın Müeyyidesi	976
5. Yürürlüğe Giriş Tarihi.....	977
6. “Gizli Yönetmelik” Olur mu?.....	977
E. Yargısal Denetim.....	979
F. Yönetmelik Çeşitleri: Cumhurbaşkanlığı yönetmelikleri ve Diğer Yönetmelikler	979
G. Yönetmeliklerin Cumhurbaşkanlığı Tarafından Fiilî Denetimi	980
VII. Yürütme Organının Diğer Düzenleyici İşlemleri: “Adsız Düzenleyici İşlemler”.....	984
VIII. Eski Dönemden Kalan Düzenleyici İşlemler.....	988
A. Kanun Hükmünde Kararnameler (Tarihsel Bilgi)	988
1. Olağan Dönem Kanun Hükmünde Kararnameleri.....	989
2. Olağanüstü Hâl veya Sıkıyönetim Kanun Hükmünde Kararnameleri.....	990
B. Tüzükler (Tarihsel Bilgi)	994
C. Bakanlar Kurulu veya Başbakanlık Tarafından Çıkarılan Yönetmelikler ve Diğer Düzenleyici İşlemler Hakkında Bir Açıklama.....	997
IX. Yürütmenin Organının Düzenleyici İşlemleri Arasında Hiyerarşi Sorunu.....	997

Bölüm 18

OLAĞANÜSTÜ HÂL YÖNETİM USÛLÜ

I. Olağanüstü Hâl İlan Kararı.....	1003
A. Sebep.....	1003
B. Yetki.....	1004
1. Kişi (Makam) Bakımından (<i>Ratione Personae</i>) Yetki.....	1004
2. Yer Bakımından (<i>Ratione Loci</i>) Yetki.....	1006
3. Süre Bakımından (<i>Ratione Temporis</i>) Yetki.....	1006
C. Usûl ve Şekil.....	1008
D. Konu	1010
E. Amaç	1010
F. Yargısal Denetim.....	1010
II. Olağanüstü Hâl İlanının Sonuçları.....	1011
A. Tabii Afet veya Tehlikeli Salgın Hastalık veya Ağır Ekonomik Bunalım Sebebiyle İlan Edilen Olağanüstü Hâllerde Vatandaşlar İçin Para, Mal ve Çalışma Yükümlülükleri Getirilebilir	1011
B. Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanılması Kısmen veya Tamamen Durdurulabilir.....	1012
C. Olağanüstü Hâl Kanun Hükmünde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Çıkarılabilir	1014
III. Olağanüstü Hâlin Uygulanması	1015
IV. Olağanüstü Hâlin Sona Ermesi	1016
V. Seferberlik ve Savaş Hâlleri.....	1017
A. Seferberlik Hâli.....	1018
B. Savaş Hâli.....	1020
IV. Olağanüstü Hâl Yönetim Usûlünde Yargısal Denetim	1022
A. Olağanüstü Hâl İlanı Üzerindeki Yargısal Denetim	1022
1. Olağanüstü Hâl İlanına İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararı Üzerindeki Yargısal Denetim ..	1022
2. TBMM'nin Onay Kararı Üzerinde Yargısal Denetim	1024
B. Olağanüstü Hâl Makamlarının İşlemleri Üzerindeki Yargısal Denetim.....	1025

Bölüm 19
YARGI

I. Yargı Organı ve Yargı Fonksiyonu Kavramları.....	1028
A. Yargı Organı.....	1028
B. Yargı Fonksiyonu.....	1029
1. Maddî Kriter.....	1029
2. Şeklî (Organik) Kriter.....	1030
II. Türkiye’de Yargı Kolları.....	1032
A. Anayasa Yargısı.....	1033
B. Adli Yargı.....	1033
C. İdarî Yargı.....	1035
D. Uyuşmazlık Yargısı: Uyuşmazlık mahkemesi.....	1036
- Sayıştay Üzerine Bir Not.....	1037
A. Sayıştayın Denetimine Tâbi İdare ve Kurumlar.....	1038
B. Sayıştayın Görevleri.....	1039
III. Yargı Organına Hâkim Olan Temel İlkeler.....	1041
A. Tabîî (Kanunî, Olağan) Hâkim İlkesi.....	1041
B. Hâkimlerin Bağımsızlığı İlkesi.....	1045
1. Yasama Organına Karşı Bağımsızlık.....	1045
2. Yürütme Organına Karşı Bağımsızlık.....	1046
3. Yargı Organına Karşı Bağımsızlık.....	1047
4. Çevreye Karşı Bağımsızlık.....	1048
C. Hâkimlik Teminatı.....	1048
1. Amacı, Tanımı ve Niteliği.....	1049
2. Unsurları.....	1049
a) Azledilmeme Teminatı.....	1050
b) Emekliye Sevk Edilmeme Teminatı.....	1050
c) Malî Teminat (Aylık ve Ödeneklerinden Yoksun Kılınmama Teminatı).....	1050
d) Coğrafi Teminat (Yoktur).....	1051
e) Savcılık Sınıfına Atanmama Teminatı (Yoktur).....	1052
f) İdarî Görevlere Atanmama Teminatı.....	1052
IV. Hâkimlerin Özlük İşleri: Hâkimler ve Savcılar Kurulu.....	1052
A. Görevleri.....	1053
B. Oluşumu (2017 Anayasa Değişikliğine Göre).....	1054
C. Geçmişte HSYK Üyelerinin Seçim usûlü.....	1055
1. 1982 Anayasasının İlk Hâline Göre HSYK Üyelerinin Seçim Usûlü (1982-2010) ...	1055
2. 12 Eylül 2010 Anayasa Değişikliğine Göre HSYK Üyelerinin Seçim Usûlü (2010-2017).....	1055
D. Karşılaştırma (1982, 2010 ve 2017 Sistemleri).....	1056
1. 1982, 2010 ve 2017 Sistemleri Arasındaki Benzerlikler.....	1056
2. 1982 Sistemi ile 2010 Sistemi Arasındaki Farklar.....	1056
3. 2010 Sistemi ile 2017 Sistemi Arasındaki Farklar.....	1056
E. HSK’nın İç Yapısı ve Çalışma Düzeni.....	1058
G. Kurul Kararlarının Yargısal Denetimi.....	1058
V. Bir Örnek: Yüksek Yargıya Egemen Olma Aracı Olarak Yüksek Mahkemelerin Üye Sayılarıyla Oynanması.....	1059
1. 2010’dan Önceki Durum.....	1059
2. 9 Şubat 2011 Tarih ve 6110 Sayılı Kanunla Üye Sayısının Artırılması.....	1059
3. 2 Aralık 2014 Tarih ve 6572 Sayılı Kanunla Üye Sayısının Artırılması.....	1060
4. 1 Temmuz 2016 Tarih ve 6723 Sayılı Kanunla Üye Sayılarının Düşürülmesi.....	1062
5. 20 Kasım 2017 Tarih ve 696 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle Üye Sayılarının Tekrar Artırılması.....	1062

Bölüm 20
ANAYASA YARGISI

I. Genel Olarak	1066
A. Anayasa Yargısının Varlık Nedeni	1066
B. Anayasa Yargısının Meşruluğu Sorunu	1067
C. Anayasa Yargısı Modelleri	1068
1. Amerikan Modeli	1068
2. Avrupa Modeli	1068
D. Anayasa Yargısının Varlık Şartları	1070
II. Anayasa Yargısının Türkiye’de Tarihsel Gelişimi	1070
A. 1876 Kanun-u Esasîsi	1070
B. 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu	1071
C. 1924 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu	1071
D. 1961 Anayasası	1075
E. 1982 Anayasası	1076
III. Anayasa Mahkemesini Düzenleyen Mevzuat	1077
A. Anayasa	1077
B. 6216 Sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri Hakkında Kanun	1077
C. Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü	1078
1. Genel Olarak	1078
2. Hukukî Niteliği	1079
3. Yetki Unsuru	1079
4. Konu Unsuru	1079
IV. Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu (Üyeler)	1081
A. Üye Sayısı	1082
B. Üyelerin Seçimi	1082
C. Meslekleri İtibarıyla Üyeler ve Bunların Seçilme Şartları	1086
1. Yüksek Hâkimler	1086
2. Öğretim Üyesi	1087
3. Üst Kademe Yöneticileri	1087
4. Serbest Avukatlar	1088
5. Birinci Sınıf Hâkim ve Savcılar	1089
6. Anayasa Mahkemesi Raportörleri	1089
D. Seçme İşlemi	1091
E. Üyelerin Statüsü	1093
V. Anayasa Mahkemesinin görev ve Yetkileri	1095
1. Bazı Normların Anayasaya Uygunluğunu Denetlemek	1096
2. Bireysel Başvuruları Karara Bağlamak	1096
3. Bazı Kişileri Yüce Divan Sıfatıyla Yargılamak	1097
4. Siyasî Partilerin Kapatılmasına Karar Vermek	1097
5. Siyasî Partilerin Malî Denetimini Yapmak	1097
6. Siyasî Partilerle İlgili İhtar İstemlerini Karara Bağlamak	1098
7. Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Kararlarını Denetlemek	1098
8. Milletvekilliğinin Düşmesi Kararlarını Denetlemek	1099
9. Uyuşmazlık Mahkemesine Başkan Seçmek	1099
VI. Anayasa Mahkemesinin Denetimine Tâbi Norm ve İşlemler	1099
A. Kanunlar	1100
B. 9 Temmuz 2018’den Önceki Dönemden Yürürlükte Kalan Kanun Hükmünde Kararnameler	1101
C. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri (Olağan dönem)	1102
D. Anayasa değişiklikleri (Şekil bakımından)	1104

E. Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü	1105
F. Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Kararı	1105
G. Milletvekilliğinin Düşmesi Kararı	1106
VII. Anayasa Mahkemesinin Denetimine tâbi Olmayan Norm ve İşlemler	1106
A. Milletlerarası Andlaşmalar	1106
B. 9 Temmuz 2018’den önceki Dönemden kalan Olağanüstü Hal ve Sıkıyönetim Kanun Hükümünde Kararnameleri	1106
C. Olağanüstü Hâllerde ve Savaş Hâllerinde Çıkarılan Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri	1107
D. İnkılâp Kanunları	1108
E. Üç İstisna Dışında Parlâmento Kararları	1109
VIII. Denetiminin Ölçüsü: anayasa	1111
A. Genel Olarak	1111
B. “Anayasalık Bloğu” Kavramına İhtiyaç Var mıdır?	1112
C. Ölçü Normlar, “Bağımsız Ölçü Norm - Destek Ölçü Norm” Şeklinde Ayrılabilir mi?	1115
D. AnayasaNın ruhuna Uygunluk denetimi?	1117
IX. Anayasa Mahkemesinin Denetiminin Kapsamı	1117
A. Şekil Bakımından Denetim	1118
1. Kanunlarda Şekil Denetiminin Anlamı: “Öngörülen Çoğunluk”	1118
2. Anayasa Değişikliklerinde Şekil Denetiminin Anlamı: “Teklif ve Oylama Çoğunluğu ve İvedilikle Görüşülemeyeceği Şartı”	1119
3. Eski Dönemden Kalan Yürürlükteki Kanun Hükümünde Kararnamelerde Şekil Denetiminin Anlamı	1119
4. Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Şekil Denetiminin Anlamı	1120
5. TBMM İçtüzüğünün Şekil Bakımından Denetlenmesinin Anlamı	1121
B. Esas Bakımından Denetim	1122
1. Sebep Unsuru	1123
2. Amaç Unsuru	1124
3. Konu Unsuru	1127
a) Kanunun Düzenlediği Konu, Anayasada Öngörülmüştür	1127
b) Kanunun Düzenlediği Konu, Anayasada Öngörülmemiştir	1128
Anayasa Mahkemesinin İptal Kararı Verme Oranı Konusunda Gözlemler ve Değerlendirmeler	1131
X. Anayasaya Uygunluk Denetimi Şekilleri (Denetim Yolları)	1134
A. Soyut Norm denetimi (İptal Davası)	1134
1. Dava Açma Yetkisi	1135
a) Cumhurbaşkanı	1135
b) Türkiye Büyük Millet Meclisinde En Fazla Üyeye Sahip İki Siyasi Parti Grubu	1137
c) Türkiye Büyük Millet Meclisi Üye Tam Sayısının En Az Beşte Biri Tutarındaki Üyeler	1139
Şekil Bozukluğuna Dayalı İptal Davası Açma Hakkına Sahip Olanlar	1140
2. Dava Açma Süresi	1140
B. Somut Norm Denetimi (İtiraz Yolu)	1141
1. İsimlendirme Sorunu	1141
2. Konusu	1142
3. Şartları	1144
a) Bakılmakta Olan Bir Dava Olmalıdır	1144
b) Davaya Bakmakta Olan Bir “Mahkeme” Olmalıdır	1144
c) Uygulanacak Hüküm Olmalıdır	1147
d) Mahkeme Uygulanacak Hükümü Anayasaya Aykırı Görmeli veya Aykırılık İddiasının Ciddi Olduğu Kanısına Varmalıdır	1147
e) “Başvurunun Açık Bir Şekilde Dayanaktan Yoksun Olmaması” Şeklinde Bir Şart Var mıdır?	1148

4. İşleyiş Usûlü.....	1149
5. On Yıllık Süre (“On Yıl Yasağı”).....	1150
c. Bireysel Başvuru Yolu	1152
1. Bireysel Başvuruyu İnceleyen Organlar	1153
2. Bireysel Başvurunun Şartları	1155
3. Bireysel Başvuruların İncelenme Usûlü	1156
a) Kabul Edilebilirlik İncelemesi	1156
b) Esas İncelemesi	1157
4. Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararları ve Bunların Uygulanması.....	1157
XI. Anayasa Mahkemesinin İç Yapısı.....	1162
A. Genel Kurul	1162
1. Toplantı Yetersayısı	1162
2. Genel Karar Yetersayısı	1162
3. Özel Karar Yetersayıları.....	1164
B. Bölümler.....	1164
C. Komisyonlar	1165
D. Başkan ve Başkanvekilleri.....	1165
XII. Anayasa Mahkemesinin Çalışma ve Yargılama Usûlü (Soyut ve Somut Norm Denetiminde).....	1166
A. İlk İnceleme.....	1166
B. Esas İncelemesi.....	1166
1. Dosya Üzerinden İnceleme.....	1167
2. Taleple Bağlılık	1167
3. Talebin Gereğesiyle Bağlı Olmamak.....	1167
4. Müzakere (Görüşme)	1168
5. Oylamalar.....	1168
XIII. Anayasa Mahkemesi Kararları (Norm Denetimi Kararları).....	1171
A. Kararların Çeşitleri.....	1171
1. İptal Davasının Açılmamış Sayılması Kararı.....	1172
2. Ret Kararı.....	1172
a) İlk İncelemeden (İptidaen) Ret Kararları.....	1172
aa) Görevsizlik Nedeniyle Ret Kararı	1172
bb) İtiraz Başvurularının “Açık Bir Şekilde Dayanaktan Yoksun Olması” veya “Yöntemine Uygun Olmaması” Nedeniyle Ret Kararları	1174
cc) Dava Açma Süresinin Geçmesi Nedeniyle Ret Kararı.....	1175
dd) Başvuranın Yetkisizliği Nedeniyle Ret Kararı	1175
b) Esastan Ret Kararı	1176
2. İptal Kararı	1179
B. Kararların Gereğçeli Olması Zorunluluğu.....	1180
C. Kararların Kesin Hüküm Gücü.....	1182
1. Şeklî Anlamda Kesin Hüküm	1182
2. Maddî Anlamda Kesin Hüküm	1183
D. Kararların Taraflar Bakımından Etkisi	1184
E. Kararların Yürürlüğe Girmesi	1184
1. Resmî Gazetede Yayın	1184
2. Bir Yıl Erteleme.....	1185
F. İptal Kararının Geriye Yürümezliği	1186
G. İptal Edilen Kanunun İlgâ Ettiği Kanun Kendiliğinden Yürürlüğe Girer mi?	1187
XIV. Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı.....	1189
A. Kararın “Bağlayıcılığı” Ne Anlama Gelir?.....	1189
B. Kararın Gereğçesi Bağlayıcı mıdır?.....	1190
1. Hâkim Görüş.....	1191

2. Anayasa Mahkemesinin Görüşü	1191
3. Görüşümüz	1191
C. Anayasa Mahkemesi Kararları, Anayasa Mahkemesini Bağlar mı?.....	1194
D. Anayasa Mahkemesi Kararları Yasama Organını Bağlar mı?	1195
E. Yasama Organı İptal Edilen Kanunu Tekrar Çıkarabilir mi?.....	1196
1. Anayasa Mahkemesinin İçtihadı	1197
2. Görüşümüz	1200
3. Tekrar Çıkarılan Kanunun Karşılaşacağı Müeyyide “Yokluk” Olabilir mi?.....	1201
4. Değişen İhtiyaçlar	1203
5. Yasama Organı İptal Edilen Kanunu Tekrar Çıkaramazsa, Anayasa Mahkemesi de Kendi Kararlarından Dönememelidir.....	1203
6. Avusturya, İsviçre	1204
7. “Anayasayı İhlâl”?.....	1204
F. Anayasa Mahkemesi Kararları Tali Kurucu İktidarı Bağlar mı?.....	1205
G. Tali Kurucu İktidar İptal Edilen Kanunu Anayasa Normu Olarak Kabul Edebilir mi? ..	1205
XV. Anayasa Mahkemesi “Yokluk” Kararı Verebilir mi?.....	1207
XVI. Anayasa Mahkemesi “Yorumlu Ret Kararı” Verebilir mi?.....	1212
A. “Ortalama Karar”	1213
B. Örnek	1213
C. Yorum	1215
D. Asıl Sorun 1: Anayasa Mahkemesi Diğer Mahkemelerin Yorumlarıyla Bağlı mıdır? ...	1216
E. Asıl Sorun 2: Diğer Mahkemeler Anayasa Mahkemesinin Yorumuyla Bağlı mıdır?.....	1216
XVII. Anayasa Mahkemesi Yürürlüğü Durdurma Kararı Verebilir mi?.....	1218
A. Etkinlik Sağlama Argümanı.....	1219
B. “Dava” Kavramı Argümanı.....	1220
C. “İhtiyatî Tedbir” Argümanı	1221
D. <i>Argumentum a maiore ad minus</i>	1221
E. Hukuk Boşluğu ve Hâkimin Boşluk Doldurma Yetkisi Argümanı	1222
F. Yetkili Olmak İçin, Yetkinin Tanınmasının Şart Değil, Yetkinin Yasaklanmamasının Yeterli Olduğu Argümanı	1223
XVIII. Anayasa Yargısında “İhmal” Sorunu Veya Anayasa Hükümleri Doğrudan Doğruya Uygulanabilir mi?	1225
XIX. Kanun Koyucu Gibi Hareketle Yeni Bir Uygulamaya Yol Açacak Biçimde Hüküm Tesis Etme Yasağı.....	1227
XX. Yargılamının Yenilenmesi.....	1231

Bölüm 21 ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ

I. Teklif	1235
A. Yetki	1235
B. Şekil	1235
C. Konu.....	1236
II. Görüşme	1237
A. Komisyonunda Görüşme	1237
B. Genel Kurulda Görüşme	1238
1. Birinci Görüşme.....	1239
a) Teklifin Tümü Üzerinde Görüşme	1239
b) Teklifin Maddelerinin Görüşülmesi.....	1240
2. İkinci Görüşme	1241
a) Maddeler Hakkındaki Değişiklik Önergelerinin Görüşülmesi ve Maddelerin Teker Teker Oylanması	1241
b) Teklifin Tümünün Oylanması.....	1242

III. Karar	1243
A. Karar Yetersayısı	1243
B. Oylamanın Şekli: Gizli Oy.....	1247
C. Anayasa Değişikliklerinde Gizli Oy İlkesinin Önemi	1248
IV. Onay	1252
V. Anayasa Değişikliği Sürecinde Cumhurbaşkanının Yetkileri.....	1257
A. Onaylama Yetkisi.....	1257
B. Geri Gönderme Yetkisi.....	1257
C. Halkoymasına Sunmak Yetkisi.....	1259
VI. Anayasa Değişikliği Kanunlarının Cumhurbaşkanı Tarafından Halkoymasına Sunulması	1259
A. Halkoymasına Sunma Hâlleri.....	1260
B. Halkoymasına Sunma Süresi	1260
C. Halkoymasına Sunmanın Kapsamı	1261
D. Halkoymasına Sunma İradesinin Hukukî Biçimi.....	1262
E. Halkoymasının Zamanı, Usûlü ve Sonuçlanması.....	1263
F. Türkiye’de Halkoymaları: 1987, 1988, 2007, 2010 ve 2017 Halkoymaları.....	1263
VII. Halkoymasıyla Kabul Edilen Anayasa Değişikliği Kanunlarıyla İlgili Bazı Sorunlar ...	1264
A. Halkoymasıyla Kabul Edilen Anayasa Değişikliği Kanunları Ne Zaman ve Nasıl Yürürlüğe Girer?.....	1264
B. TBMM, Değişikliği Halkoymasına Sunulan Anayasa Maddesini Halkoymasından Önce Değiştirebilir mi?	1265
C. TBMM, Halkoymasına Sunulan Anayasa Değişikliği Kanunlarında, Halkoymasından Önce Değişiklik Yapabilir mi?	1266
VIII. Anayasanın Değiştirilemeyecek Hükümleri	1268
A. Değiştirme Yasağının Kapsamı.....	1268
B. Bir Örnek: 2007 “Sivil Anayasa” Önerisi İlk Üç Maddeyi de Değiştirmekteydi	1270
C. Değiştirme Yasağının (İlk Üç maddenin) Hukukî Değeri	1270
D. Değiştirme Yasağını Öngören 4’üncü Maddenin Kendisi Değiştirilebilir mi?.....	1272
IX. Anayasa Değişikliklerinin Yargısal Denetimi Sorunu	1273
A. 1961 Anayasası Döneminde	1274
1. 1971 Öncesi.....	1274
a) 16 Haziran 1970 Tarih ve K.1970/31 Sayılı Karar.....	1274
b) 3 Nisan 1971 Tarih ve K.1971/37 Sayılı Karar.....	1283
2. 1971’den Sonra.....	1284
15 Nisan 1975 Tarih ve K.1975/87 Sayılı Karar	1285
B. 1982 Anayasası Döneminde.....	1290
1. Anayasal Düzenlemeler.....	1290
a) Anayasa Mahkemesinin Yetkisi: Sadece Şekil Bakımından Denetim	1290
b) Şekil Denetiminin Kapsamı.....	1290
c) İptal Kararının Üçte İkilik Oy Çokluğuyla Verilebilmesi	1291
2. Uygulama: 1982 Anayasası Döneminde Anayasa Mahkemesinin Anayasa Değişikliklerinin Denetimi Konusunda Kararları.....	1294
a) 18 Haziran 1987 Tarih ve E.1987/9, K.1987/15 Sayılı Kararı	1294
b) Anayasa Mahkemesinin 5 Temmuz 2007 tarih ve E.2007/72, K.2007/68 Sayılı Kararı	1296
c) Anayasa Mahkemesinin 27 Kasım 2007 tarih ve E.2007/99, K.2007/86 Sayılı Kararı	1297
d) Anayasa Mahkemesinin 5 Haziran 2008 Tarih ve E.2008/16, K.2008/116 Sayılı Kararı	1297
e) Anayasa Mahkemesinin 7 Temmuz 2010 Tarih ve E.2010/49, K.2010/87 Sayılı Kararı	1299

f) Anayasa Mahkemesinin 3 Haziran 2016 Tarih ve E.2016/54, K.2016/117 Sayılı Kararı	1300
X. Halkoymasına Sunulmak Üzere Resmî Gazetede Yayımlanan Bir Anayasa Değişikliği Kanununa Karşı Anayasa Mahkemesinde İptal Davası Açılabilir mi?.....	1300
Hafızaya Yardım	1305-1309
Bibliyografya	1311-1326
Dizin	1327-1354
Yazarın Özgeçmişi ve Yayın Listesi	1355-1359

KUTULAR LİSTESİ

KUTU 3.1: [1921] Teşkilât-ı Esasiye Kanunu.....	70
KUTU 3.2: Teşkilât-ı Esasiye Kanunun Bazı Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanun	75
KUTU 4.1: 1924 Anayasası Nasıl Yapılmıştır? İkinci Dönem TBMM, Yeni Bir Anayasa Yapabilir Miydi?.....	78
KUTU 4.2: [1924] Teşkilât-ı Esâsiye Kanûnu.....	84
KUTU 4.3: 1924 Anayasası Döneminde Seçim Sistemi: Basit Çoğunluk	94
KUTU 5.1: Millî Birlik Komitesi	100
KUTU 7.1: Sırrı Sakık	145
KUTU 7.2: Türkiye, Demokrasilerin “Gri Bölgesi”ne mi?.....	163
KUTU 7.3: Yarışmacı Otoriterizm	164
KUTU 7.4: Popülist Rejimler.....	164
KUTU 7.5: Aziz Babuşçu	164
KUTU 7.6: AİHM’in 2 Şubat 2010 Tarihli Sinan Işık v. Türkiye Kararı	170
KUTU 7.7: 1814 Norveç Anayasası.....	173
KUTU 7.8: 1975 Yunan Anayasası.....	174
KUTU 7.9: Din Eğitimi Meselesi	176
KUTU 7.10: AİHM’nin Zorunlu Din Eğitimi Hakkında Hasan ve Eylem Zengin v. Türkiye Kararı.....	177
KUTU 7.11: Mushafları İnceleme Kurulu.....	179
KUTU 7.12: Cuma Namazı İçin 2016/1 Sayılı Başbakanlık Genelgesi.....	182
KUTU 7.13: Din İle Siyasî İktidar Arasındaki İlişki Konusunda Bazı Sözler	189
KUTU 7.14: Anayasa, Geçici 15’inci Madde.....	218
KUTU 7.15: Yasama Kısıntısı.....	219
KUTU 7.16: Yargı Kısıntısı	219
KUTU 7.17: Hukuk Devletinin Nihai Anlamı: <i>Non Sub Homine, Sed Sub Lege</i> , 224	
KUTU 7.18: Faust	224
KUTU 7.19: Bir Hikaye (12 Eylül Sonrası Ankara’ya Götürülen Muhasebe Profesörü).....	224
KUTU 7.20: Ebusuûd Efendi	225
KUTU 7.21: Alman Anayasa Mahkemesinin Schleyer Kararı Bverfge 46, 10).....	225
KUTU 7.22: Yürütme ve Yargı Organlarının Yetkileri “Verilmiş Yetkiler”dir	236
KUTU 7.23: Egemenliğin Türk Milletine Ait Olması ve Egemenliğin Türk Milletinin Yetkili Organları Eliyle Kullanılması.....	237
KUTU 7.24: Yatay ve Dikey Eşitlik	248
KUTU 7.25: Anayasanın Metni.....	257
KUTU 7.26: Anayasanın Dikey ve Yatay Etkisi.....	259
KUTU 7.27: Anayasal İyiniyet ve Anayasaya Sadakat	260

KUTU 7.28: Anayasasızlaştırma	260
KUTU 7.29: Yargıtay'dan Kürtçe Temyiz Dilekçesine Ret	261
KUTU 7.30: 805 Sayılı Kanun, Anayasaya Aykırı mıdır?	262
KUTU 8.1: Hürriyetlerin Bütünlüğü (Monizmi).....	282
KUTU 8.2: Birinci-İkinci-Üçüncü Kuşak Haklar	282
KUTU 8.3: Sosyal ve Ekonomik Hakların Cumhurbaşkanlığı Kararnameleriyle Düzenlenebilmesinin Sebebi.....	312
KUTU 8.3: Sosyal ve Ekonomik Hakların Cumhurbaşkanlığı Kararnameleriyle Düzenlenebilmesinin Sebebi.....	315
KUTU 8.5: Anayasanın İlgili Maddesinde Sınırlama Sebebi Belirtilmemiş Olan Temel Hak ve Hürriyetler Sınırlanabilir mi?.....	322
KUTU 8.6: 13'üncü Maddeden Genel Sınırlama Sebeplerinin 2001'de Çıkarılmasının Yol Açtığı Sakıncalar.....	323
KUTU 8.7: Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılmasında "Hâkim Kararı" Şartı.....	325
KUTU 8.8: Gecikmesinde Sakınca Bulunan Hâllerde Bazı Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması İçin Yetkili Mercin Kararının Alınması ve Bu Kararın Daha Sonra "Hâkimin Onayına Sunulması" Şartı.....	325
KUTU 8.9: Alt İlkelerin Pozitif Değeri Var mıdır?.....	330
KUTU 8.10: "Demokratik Toplum Düzeninin Gereklere" İle "Hakkın Özü" Kavramları Özdeş Kavramlar mıdır?.....	356
KUTU 8.11: Temel Hak ve Hürriyetlerin Yabancılar İçin Sınırlandırılması	368
KUTU 8.12: Zaruret Hâli Teorisiyle İlgili Özdeyişler	369
KUTU 8.13: Hangi Usûl Tercih Edilmeli?.....	389
KUTU 8.14: Temel Hak ve Hürriyetlerin Yargı Yoluyla Korunmasında Yargısal Güvencelerin Önemi	397
KUTU 9.1: Örnek Mali Denetim Kararı (Anayasa Mahkemesinin 9 Haziran 2006 Tarih ve E.2005/31 (SPMD), K.2006/41 Sayılı İşçi Partisinin Mali Denetimi Kararı).....	424
KUTU 9.2: Örnek Karar: Anayasa Mahkemesinin 13 Kasım 1993 Tarih ve E.1993/1, K.1993/2 Sayılı Özdeyiş Kararı.....	427
KUTU 9.3: Anayasa Mahkemesinin 16 Ocak 1998 Tarih ve E.1997/2, K.1998/1 Sayılı Refah Partisi Kararı.....	429
KUTU 9.4: "Milan Demokrasi (<i>Militant Democracy</i>)" veya "Mücadeleci Demokrasi (<i>Fighting Democracy</i>)"	430
KUTU 9.5: Örnek Kapatma Kararı-22 Haziran 2001 Tarih ve E.1999/2, K.2001/2 Sayılı Fazilet Partisi Kararı.....	440
KUTU 9.6: "Siyasi Partilerin Kapanması"	443
KUTU 9.7: AYM'nin AKP Kararı	444
KUTU 9.8: Örnek İhtar Kararı: Anayasa Mahkemesinin 20 Temmuz 2005 Tarih ve E.2004/4, K.2005/1 Sayılı Lider Türkiye Partisi Kararı	446
KUTU 9.9: AİHM'de Türkiye'ye Karşı Açılmış Parti Kapatmayla İlgili Davalar	449
KUTU 9.10: Venedik Komisyonu, Siyasî Partilerin Yasaklanması, Kapatılması ve Benzer Tedbirler Hakkında Rehber İlkeler (Venedik, 10-11 Aralık 1999).....	449
KUTU 9.11: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Üçüncü Dairesi, 41340/98 Başvuru Numaralı ve 31 Temmuz 2001 Tarihli Refah Partisi Kararı.....	451
KUTU 10.1: "Tam Kanunsuzluk" Doktrini.....	476
KUTU 10.2: Bahattin Şeker Kararı.....	477
KUTU 10.3: TBMM Kararı: Türkiye Büyük Millet Meclisi Seçimlerinin Yenilenmesine Dair Karar.....	479
KUTU 10.4: Örnek Olay - YSK'nın 16 Nisan 2017 Tarihli "Mühürsüz Oy" Kararı.....	488
KUTU 10.5: "Mecburî Oy"- "İhtiyarî Oy" İlkeleri	494
KUTU 10.6: Yurt Dışı Seçmenlerin Oy Kullanması.....	498

KUTU 10.7: “Gerrymandering”	500
KUTU 10.8: Türkiye’de “Gerrymandering” Var mı?- Mudanya İlçesi, Neden Bursa İkinci Bölgede?.....	501
KUTU 10.9: Genel Olarak Seçim Sistemleri	505
KUTU 10.10: Mahallî İdare Seçimleri (Yerel Seçimler).....	516
KUTU 10.11: Cumhurbaşkanı Seçimi	517
KUTU 11.1: İstifa Nedeniyle Düşme Kararı	522
KUTU 11.2: Örnek Kesin Hüküm Nedeniyle Düşme (Figen Yüksekdağ)	527
KUTU 11.3: Örnek Düşme Kararı-Şırnak Milletvekili Faysal Sarıyıldız’ın TBMM Üyeliğinin Düşmesine Dair Karar	531
KUTU 11.4: Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanlar İle Milletvekilleri	540
KUTU 11.5: Kürsü Dokunulmazlığı, Mutlak Dokunulmazlık veya Sürekli Dokunulmazlık.....	545
KUTU 11.6: Kavramlar: Tutma, Tutuklama, Sorguya Çekme, Yamalama	554
KUTU 11.7: Mecliste Yaşanmış Ağır Cezalık Suçüstü Olayları.....	558
KUTU 11.8: Örnek Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Kararı.....	564
KUTU 11.9: Atilla Kart Olayı	567
KUTU 12.1: İktidüzüğün Önemi: Sessiz Anayasa	580
KUTU 12.2: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Seçme Kararı.....	582
KUTU 12.3: Meclis Başkanları	583
KUTU 12.4: TBMM’nin İdarî Teşkilâtı.....	586
KUTU 12.5: Parlâmento Disiplini	591
KUTU 12.6: Kolluk İşleri	591
KUTU 12.7: Tatile Girmeme Kararı	597
KUTU 12.8: Ara Verme Kararı	598
KUTU 12.9: Toplantı Yetersayısına İlişkin TBMM Genel Kurul Tutanağı.....	600
KUTU 12.10: “Minimum Sayılar”.....	608
KUTU 12.11: TBMM Tutanaklarında İşaretle Oylama.....	610
KUTU 12.12: TBMM Tutanağında Bir Açık Oylama Örneği	610
KUTU 12.13: TBMM İktidüzüğü, Madde 148	611
KUTU 12.14: TBMM Tutanağında Bir Gizli Oylama Örneği	612
KUTU 12.15: Gizli Oy İlkesini Çiğneyen Milletvekilleri	612
KUTU 13.1: Kanun Kendiliğinden Uygulanır mı? (Danıştay İkinci Dairesinin 24 Şubat 2015 Tarih ve K.2015/1735 Sayılı Kararı).....	622
KUTU 13.3: “TBMM Başkanı Kararı”	636
KUTU 13.4: Uyarı	639
KUTU 13.5: Örnek Parlamento Kararı-Türkiye Büyük Millet Meclisinin Çalışmalarına Ara Vermesine Dair Karar.....	640
KUTU 13.6: Yorum Kararı	640
KUTU 13.7: Anayasa Mahkemesi, “Eylemli İktüzük Düzenlemesi İctihadı”ndan Dönmüş Müdür?.....	659
KUTU 14.1: Temel Kanunlar (Madde Madde Değil, Bölüm Bölüm Görüşme).....	671
KUTU 14.2: Bir Eleştiri: “Yayım”, “Yayın”, “İsdar”	672
KUTU 14.3: Türkiye’de “İsdar” Meselesi	673
KUTU 14.4: Türkiye’de Kanunların Zikredilmesi Usûlü ve Kanun Numaraları.....	682
KUTU 14.5: Yüce Divanın 23.7.2004 Tarih ve E.2004/2 Sayılı Kararı	696
KUTU 14.6 Eski Başbakan A. Mesut Yılmaz’ın Yüce Divana Sevkine İlişkin TBMM Kararı.....	696
KUTU 14.7: Yüce Divanda Yargılanan Bakanlar.....	698
KUTU 14.8: 2017 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu	704
KUTU 14.9: Kendi Adına Sikke Kestiren Eşrefoğlu Süleyman Şah’ın Acı Sonu.....	705
KUTU 14.10: Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ükelere Gönderilmesine İzin Verilmesine Dair TBMM Kararı.....	709

KUTU 14.11: Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye’de Bulunmasına İzin Verilmesine Dair TBMM Kararı.....	709
KUTU 14.12: Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 15 Ekim 2002 Tarih ve E.2002/8-191, K.2002/ 362 Sayılı Kararı.....	710
KUTU 14.13: Milletlerarası Andlaşmanın Onaylanmasını Uygun Bulma Kanunu	712
KUTU 14.14: Milletlerarası Andlaşmanın Onaylanmasına Dair Cumhurbaşkanı Kararı	713
KUTU 14.15: Milletlerarası Andlaşmanın Onaylanmasına Dair Cumhurbaşkanı Kararı	714
KUTU 14.16: TBMM’nin Eski Bir Yetkisi: Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine Karar Vermek.....	731
KUTU 14.17: Örnek Olay - Anayasa Mahkemesinin 21 Eylül 2004 Tarih ve E.2002/100, K.2004/109 Sayılı Kararı.....	734
KUTU 15.1: “Anayasa Ne Söylerse Söylesin”	764
KUTU 15.2: “Delegasyoncu Demokrasiler	766
KUTU 16.1: Recep Tayyip Erdoğan Kaç Defa Cumhurbaşkanı Seçilebilir?.....	793
KUTU 16.2: 2007 Anayasa Değişikliğinden Önce Cumhurbaşkanının Seçilmesi Usûlü.....	797
KUTU 16.3: Örnek Cumhurbaşkanı Seçiminin Kesin Sonuçlarının İlan Edilmesine İlişkin YSK Kararı.....	799
KUTU 16.4: Onbirinci Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün Görev Süresi Sorunu.....	806
KUTU 16.5: 10 Temmuz 2018 Günü Saat 09 İla 15 Arasında Türkiye’de Görevde Bir Cumhurbaşkanı veya Cumhurbaşkanı Vekili Var mıydı?.....	812
KUTU 16.6: Uygulamada Cumhurbaşkanının Tarafsızlığı.....	816
KUTU 16.7: Örnek Cezanın Kaldırılması Kararı.....	829
KUTU 16.8: Örnek Cumhurbaşkanı Kararı	837
KUTU 16.9: Örnek Cumhurbaşkanı Kararı.....	837
KUTU 16.10: Örnek Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi	842
KUTU 16.11: 23 Kasım 2018 Tarihli Resmî Gazetesinin İçindekileri.....	844
KUTU 16.13: Örnek Cumhurbaşkanı Yönetmeliği.....	845
KUTU 16.14: Cumhurbaşkanı Yönetmeliği İçin Önerdiğimiz Format.....	847
KUTU 16.15: Örnek Cumhurbaşkanı Genelgesi.....	849
KUTU 16.16: Örnek “Usûl ve Esaslar”.....	850
KUTU 16.17: Örnek Cumhurbaşkanı Kararı	852
KUTU 16.18: Kanunsuz Suç ve Ceza Olmaz İlkesi Karşısında Vatana İhanet Suçu.....	859
KUTU 16.19: 9 Temmuz 2018 Öncesi Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği ve Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri (Tarihsel Bilgi)	869
KUTU 16.20: Örnek Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve Bakan Atama Kararı	878
KUTU 17.1: Örnek Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi	939
KUTU 17.2: Örnek Kanun Hükmünde Kararname	941
KUTU 17.3: Önerilen Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi Formatı.....	941
KUTU 17.4: KHK Ret İşleminin “TBMM Kararı” İle Yapılmasına Bir Örnek	958
KUTU 17.5: Örnek Yönetmelik	975
KUTU 7.6: Örnek Adsız Düzenleyici İşlem	985
KUTU 17.7: Uygulama	989
KUTU 17.8: “15 Temmuz KHK’leri”	993
KUTU 17.19: Anayasa, M.115 (Mülga).....	995
KUTU 18.1: Ülke Genelinde Olağanüstü Hâl İlanına Dair Bakanlar Kurulu Kararı (Eski Dönem).....	1006
KUTU 18.2: Ülke Genelinde Olağanüstü Hâl İlanına Dair TBMM Kararı (Eski Dönem)	1006
KUTU 18.3: Olağanüstü Hâlin Uzatılmasına Dair TBMM Kararı (Eski Dönem).....	1007
KUTU 18.4: “Uyuyan Üç [iki] Kanun”	1007
KUTU 18.5: Fırlı Olağanüstü Hâl Kanunları Üzerine Bir Not.....	1016
KUTU 19.1: Tarihsel Bilgi-Askerî Ceza Yargısı ve Askerî Yargıtay.....	1036

KUTU 19.2: Tarihsel Bilgi- Askerî İdarî Yargı ve Askerî Yüksek İdare Mahkemesi (AYİM) 1036	
KUTU 19.3: Sayıştayın Kesin Hükme Bağlama Görevinin Niteliği Konusunda Tartışma	1039
KUTU 19.4: Tabîî Hâkim İlkesinin İhlâline Örnekler: İstiklal Mahkemeleri ve Yüksek Adalet Divanı.....	1043
KUTU 19.5: HSYK'nın Oluşumu Hakkında Tartışma.....	1056
KUTU 20.1: İspirto ve Meşrubat-ı Kûliye Şirketi Kararı (1927)	1072
KUTU 20.2: Hazine V. Kurt Davası	1072
KUTU 20.3: Anayasa Mahkemesinin Oluşumu Hakkında Eleştiriler	1085
KUTU 20.4: Anayasa Mahkemesine Tartışmalı Bir Üye Ataması: Alparslan Altan	1088
KUTU 20.5: Örnek Anayasa Mahkemesi Üyeliğine Seçme Kararı	1092
KUTU 20.6: Bir Örnek Olay-Süleyman Arslan Olayı	1092
KUTU 20.7: Örnek Olay - Anayasa Mahkemesinin 4 Ağustos 2016 Tarih ve E. 2016/6 (Değişik İşler), K.2012/12 Sayılı Alparslan Altan ve Erdal Tercan Kararı	1094
KUTU 20.8: Kanunların Anayasaya Uygunluğu Karinesi	1030
KUTU 20.9: Örnek Karar	1155
KUTU 20.10: Örnek Bireysel Başvuru Kararı	1160
KUTU 20.11: Oyların Eşitliği Durumu	1163
KUTU 20.12: Görevsizlik Nedeniyle Ret Kararı	1173
KUTU 20.13: İtiraz Yoluna Başvuran Mahkemenin Yetkisizliği Nedeniyle Ret Kararı	1175
KUTU 20.14: Başvuranın Yetkisizliği Nedeniyle Ret Kararı	1176
KUTU 20.15: Esastan Ret Kararı	1177
KUTU 20.16: İptal Kararı	1180
KUTU 21.1: TBMM, Yeni Bir Anayasa Yapabilir mi?.....	1234
KUTU 21.2: Birinci Turda Teklifin Tümü Üzerinde Görüşme ve Oylama.....	1240
KUTU 21.3: Birinci Görüşmede Maddelerin Görüşülmesi ve Oylanması	1241
KUTU 21.4: İkinci Görüşmede Maddelerin Görüşülmesi ve Oylanması	1242
KUTU 21.5: İkinci Görüşme Sonunda Teklifin Tümünün Oylanması	1242
KUTU 21.6: Örnek Kesin Sonuç İlan Kararı: Yüksek Seçim Kurulunun 22 Eylül 2010 Tarih ve 846 Sayılı Kararı	1265
KUTU 21.7: 1982 Anayasasında Yapılan Değişiklikler.....	1303

PLÂN

“*Türk Anayasa Hukuku*” başlıklı bu kitapta, “anayasa hukukunun genel esasları” konuları değil; münhasıran Türk anayasa hukuku konuları incelenmektedir. “Anayasa hukukunun genel esasları” konuları için “*Anayasa Hukukunun Genel Teoris*” (Bursa, Ekin, 2011, 2 Cilt) başlıklı kitabımıza bakılmalıdır. Bu kitapta önce Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Türk anayasal gelişmeleri üzerinde duracağız. Sonra 1982 Anayasasına göre Türkiye Cumhuriyetinin temel niteliklerini ve Anayasanın benimsediği temel hak ve hürriyetler sistemini göreceğiz. Daha sonra, 1982 Anayasasına göre devletin temel organlarını incelemeye başlayacağız. Burada yasama, yürütme ve yargı organlarının kuruluşları ile bu organların görev ve yetkilerini göreceğiz. Daha sonra 1982 Anayasasına göre Anayasanın değiştirilmesi usûlünü inceleyeceğiz. Buna göre plânımız şu şekilde olacaktır:

- Bölüm 1:** Türk Anayasa Hukukunun Bilgi Kaynakları
  - Bölüm 2:** Osmanlı Anayasal Gelişmeleri
  - Bölüm 3:** 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu
  - Bölüm 4:** 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu
  - Bölüm 5:** 1961 Anayasası
  - Bölüm 6:** 1982 Anayasası
  - Bölüm 7:** Temel İlkeler
  - Bölüm 8:** Temel Hak ve Hürriyetler
  - Bölüm 9:** Siyasî Partiler
  - Bölüm 10:** TBMM Üyelerinin Seçimi
  - Bölüm 11:** TBMM Üyelerinin Hukukî Statüsü
  - Bölüm 12:** TBMM'nin İç Yapısı ve Çalışma Düzeni
  - Bölüm 13:** Yasama Fonksiyonu, Yasama Yetkisi ve Yasama İşlemleri
  - Bölüm 14:** TBMM'nin Görev ve Yetkileri
  - Bölüm 15:** Yürütme
  - Bölüm 16:** Cumhurbaşkanı
  - Bölüm 17:** Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri
  - Bölüm 18:** Olağanüstü Hâl Yönetim Usûlü
  - Bölüm 19:** Yargı
  - Bölüm 20:** Anayasa Yargısı
  - Bölüm 21:** Anayasa Değişikliği
-
-

Bölüm 1

TÜRK ANAYASA HUKUKUNUN BİLGİ KAYNAKLARI

PLÂN:

I. Mevzuat

II. İçtihat

III. Bilimsel Eserler

IV. İnternet Kaynakları

V. Kaynak Tarama

Kaynak Kavramı ve Kaynak Çeşitleri.- “Kaynak (menşe, *fonte*, *source*)”, bir şeyin kendisinden çıktığı şey veya yer demektir. Örneğin bir suyun kaynağı, bu suyun toprağın üstüne ilk çıktığı yerdir.

“Hukukun kaynakları (*fontes iuris*, *sources of law*)”, önce “hukukun yaratıcı kaynakları ve “hukukun bilgi kaynakları” şeklinde ikiye ayrılır.

“Hukukun yaratıcı kaynakları (*fontes iuris constituendi*)”, hukuk kurallarının kendisinden doğduğu şeylerdir. Hukukun yaratıcı kaynaklarına Latince olarak “*fontes iuris originis*” de denir. Bunlar hukuk kuralları yapma, “üretme kaynakları (*sources de production*)”dır. “Hukukun yaratıcı kaynakları” terimi de bazen maddî anlamda, bazen de şeklî anlamda kullanılmaktadır. “*Maddî anlamda yaratıcı kaynak*” terimiyle hukuk kurallarının kendilerinden kaynaklandığı güçler kastedilir. “*Şeklî anlamda yaratıcı kaynak*” teriminden ise hukuk kurallarının ortaya çıkarken büründükleri, anayasa, kanun, yönetmelik, içtihat gibi şekiller anlaşılır. “*Maddî anlamda yaratıcı kaynak*” terimi yerine çoğunlukla doğrudan doğruya “*maddî kaynak*” terimi; “*şeklî anlamda yaratıcı kaynak*” terimi yerine de çoğunlukla doğrudan doğruya “*şeklî kaynak*” terimi kullanılır

“Hukukun bilgi kaynakları (*fontes iuris cognoscendi*)”, hukukun şeklî kaynaklarının bulunduğu resmî gazete gibi yerleri ve keza bu kaynakların anlam ve kapsamı hakkında bilgi edinilebilecek kitap ve makale vb. yayınları ifade eder. Bu anlamda kaynaklara “bilgi kaynağı (*fontes cognoscendi*, *sources of knowledge*, *sources de connaissance*)” denir. Bunlar hukukun bibliyografik kaynaklarıdır.

Örneğin bir anayasayı yapan kurucu iktidar, “maddî kaynak”, anayasanın kendisi “şeklî kaynak”; bu anayasanın yayımlandığı resmî gazete ise “bilgi kaynağı”dır.

Biz bu bölümde Türk anayasa hukukunun maddî veya şeklî kaynaklarını değil, “bilgi kaynakları”nı göreceğiz. “Türk anayasa hukukunun bilgi kaynakları”¹, Türk anayasa hukuku kurallarının bulunacağı yerleri ve bunların kapsamı hakkında bilgi edinilecek belgeleri ifade eder. Türk anayasa hukukunun bilgi kaynaklarını, “mevzuat kaynakları”, “yargı kararları kaynakları” ve “bilimsel eserler” olmak üzere üçe ayırarak inceleyebiliriz:

I. MEVZUAT

Şüphesiz anayasa hukukunun en önemli şeklî kaynağı anayasalardır. Doğal olarak bir anayasal meseleyle karşılaşıldığında yapılması gereken ilk şey, o konuda anayasada bir kural olup olmadığına bakmaktır. Keza pek çok anayasal meselenin çözümü için, kanun, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, TBMM İçtüzüğü gibi çeşitli pozitif hukuk metinlerine bakmak gerekir. İşte bu tür pozitif hukuk metinlerinin hepsine birden genel olarak “mevzuat” denir. Burada mevzuatın bulunabileceği yerleri, diğer bir ifadeyle mevzuat hakkında bilgi kaynaklarını göreceğiz. Bu kaynaklar, “resmî kaynaklar” ve “özel kaynaklar” olarak iki gruba ayrılabilir.

A. RESMÎ KAYNAKLAR

1. Resmî Gazete.- Resmî Gazete, Ankara’da 1920’de kurulmuştur. 1927’den beri düzenli olarak yayınlanmaktadır. Resmî Gazete, tarih ve sayı belirtilerek zikredilir: “25 Temmuz 2018 tarih ve 30489 sayılı Resmî Gazete” gibi. Resmî Gazeteye dipnotta atıf yapılırken genellikle şu format kullanılır: *Resmî Gazete*, 25 Temmuz 2018, Sayı 30489. Resmî Gazetenin RG harfleriyle kısaltılması da yaygındır.

Resmî Gazetenin yayınlanmasına ilişkin usûl ve esaslar, 10 Temmuz 2018 tarihli Resmî Gazete yayınlanan 10 sayılı Resmî Gazete Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle düzenlenmiştir. Bu Kararnamenin 2’nci maddesine göre “Resmî Gazete, internet ortamında Cumhurbaşkanlığınca [Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü] yayımlanır. Ayrıca lüzum görüldüğü takdirde, ihtiyaç duyulan sayıda basılı ortamda da yayımlanabilir”. Resmî Gazete, ulusal bayram ve genel tatil günleri dışında her gün yayımlanır. Gerekli durumlarda aynı gün içerisinde tekrar yayınlanabilir (m.3). Bu sayıya mükerrer sayı denir ve o günün sayısı ile aynı sayıyı taşır. Birden fazla mükerrer sayı da olabilir.

Resmî Gazetenin 1921’den bu yana olan bütün sayılarına internet üzerinden www.resmigazete.gov.tr adresinden ücretsiz olarak ulaşılabilir ve bu sitede mevzuat araması yapılabilir.

Tarihsel Bilgi.- Resmî Gazete, 10 Temmuz 2018 tarihine kadar, 23 Mayıs 1928 tarih ve 1322 sayılı Kanunların ve Nizamnamelerin Sureti Neşir ve İlânı ve Meriyet Tarihi Hakkında Ka-

1. Genelde hukukun bilgi kaynakları hakkında bkz.: Yaşar Karayalçın ve Aynur Yongalık, *Hukukda Öğretim-Kaynaklar-Metod: Problem Çözme*, Ankara, BTHAE Yayınları, 7. Baskı, 2008, s.73-93.

Bölüm 2

OSMANLI ANAYASAL GELİŞMELERİ

Bibliyografya.- Orhan Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1982, s.7-76; Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri: 1789-1980*, İstanbul, Der Yayınları, 2. Baskı, 1995, s.15-180; Recai Galip Okandan, *Amme Hukukumuzun Anahatları*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1968; Yavuz Abadan ve Bahri Savcı, *Türkiye’de Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1959; Bülent Tanör, “Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, 1985, Cilt 1, s.10-27; Ali Fuat Başgil, “A Summary of Constitutional Developpements in Turkey”, *Annales de la Faculté de droit d’İstanbul*, Vol.15, 1960, s.74-90; Ahmet Akgündüz, *Eski Anayasa Hukukumuz ve İslam Anayasası*, İstanbul, Timaş Yayınları, 1995, Elmahlı M. Hamdi Yazır, *Osmanlı Anayasasına Dair*, (Yayına Hazırlayan: Asım Cüneyd Köksal), İstanbul, Ufuk Yayınları, 2014; Babanzade İsmail Hakkı, *Hukuk-ı Esasiye*, (Hazırlayan: Fernaz Balcıoğlu ve Ayça Büşra Balcıoğlu), Ankara, Erguvani Yayınevi, 2014; Faruk Yılmaz, *Türk Anayasa Tarihi*, İst, İz Yayıncılık, 2012. **Genel Eserlerde Osmanlı Anayasal Gelişmeleri:** İlhan Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları*, *Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları*, Ankara, Mars Matbaası, 1965, s.1-40; Ali Fuat Başgil, *Esas Teşkilat Hukuku: Türkiye Siyasî Rejimi ve Anayasa Prensipleri* (Cilt I, Fasikül I), İstanbul, Baha Matbaası, 1960, s.65-106; Kemal Dal, *Türk Esas Teşkilat Hukuku*, Ankara, Bilim Yayınları, 2. Baskı, 1986, 1-24; Fevzi Demir, *Anayasa Hukukuna Giriş*, İzmir, Barış Yayınları - Fakülteler Kitabevi, 5. Baskı, 1998, s.195-226; Mustafa Erdoğan, *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, Ankara, Liberte Yayınları, 2. Baskı, 1999, s.3-44; Cem Eroğul, *Anatüzye Giriş* (“*Anayasa Hukukuna Giriş*”), Ankara, İmaj Yayıncılık, 6. Baskı, 2000, s.167-226; Bülent Nuri Esen, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1971, s.11-54; İsmet Giritli ve Jale Sarmaşık, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, Derleme Yayınları, 1998, s.69-85; Zafer Gören, *Anayasa Hukukuna Giriş*, İzmir, Barış Yayınları - Fakülteler Kitabevi, 1997, s.10-24; A. Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, Ankara, Turhan Kitabevi, 6. Baskı, 1998, s.100-102; Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Yetkin, 17. Baskı Baskı, 2017, s.25-27; Selçuk Özçelik, *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri, İkinci Cilt: Türkiye’nin Siyasî rejimi ve Müesseseleri*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1976, s.2-99; Christian Rumpf, *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, Ankara, 1995, s.7-21; Mümtaz Soysal, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, İstanbul, Gerçek Yayınevi, Onbirinci Baskı, 1997, s.18-27; Özkan Tikveş, *Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku*, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1982, s.133-143; Tarık Zafer Tunaya, *Siyasî Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1975, s.233-260; Hasan Tunç, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 1999, s.9-29; Coşkun Üçok ve Ahmet Mumcu, *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 3. Baskı, 1982, s.304-347. **1808 Sonrası Osmanlı Tarihi İçin Bkz.:**

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1994, Cilt 4-6; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1972, Cilt IV, s.93-709; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994, Cilt 5-9; Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasisi Tarihi*, İstanbul, Afa Yayınları, 2. Baskı, 1996, s.29-49; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çeviren Metin Kıratlı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984.

Bazı yazarlar Türkiye’de anayasacılık hareketlerini çok eskiye götürmektedirler. Kitaplarının tarihsel gelişime ayırdıkları ilk bölümlerinde, Orta Asya Türk Devletlerinde, İslâm’da, Selçuklularda ve Osmanlılarda anayasa hukukunu incelemektedirler¹. Kanımızca, Türk anayasacılık hareketleri bu kadar eskiye götürülemez. Zira, anayasacılık hareketlerinin özünde devlet iktidarının sınırlandırılması ve temel hak ve hürriyetlerin korunması düşüncesi bulunur. Bu nedenle, Osmanlı anayasal gelişmeleri 1808 tarihli Sened-i İttifak’tan daha eskilere gidemez². O hâlde Türk anayasa hukuku kitaplarında tarihsel gelişime adanan başlıklar, 1808’den itibaren başlamalıdır. Klasik dönemde Osmanlı devlet teşkilatını incelemek, anayasa hukukuyla değil, olsa olsa idare hukukuyla ve idare tarihiyle alâkalı olabilir.

Osmanlı İmparatorluğunun klasik dönemini inceleyen bazı anayasa hukukçuları, Osmanlı İmparatorluğunun *teokratik* ve *feodal* nitelikte olduğu yolunda birtakım fikirler ileri sürmektedirler³. Osmanlı İmparatorluğunun bu niteliklerde olup olmadığı, hatta bu kavramların Osmanlı siyasal ve sosyal sistemine uygulanıp uygulanamayacağı fevkalâde tartışmalıdır. Osmanlı İmparatorluğunun teokratik veya feodal nitelikte olup olmadığını incelemek anayasa hukukçularının görevi değil, tarihçilerin görevidir. Klasik dönemde Osmanlı İmpara-

1. Örneğin Bülent Nuri Esen, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1971, s.11-54; Ali Fuat Başgil, *Esas Teşkilat Hukuku: Türkiye Siyasî Rejimi ve Anayasa Prensipleri* (Cilt I, Fasikül I), İstanbul, Baha Matbaası, 1960, s.65-106 (İslâm ve Osmanlı dönemi); Özkan Tikveş, *Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku*, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1982, s.133-143; Fevzi Demir, *Anayasa Hukukuna Giriş*, İzmir, Barış Yayınları - Fakülteler Kitabevi, Beşinci Baskı, 1998, s.196-210; Selçuk Özçelik, *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri, İkinci Cilt: Türkiye'nin Siyasî Rejimi ve Müesseseleri*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1976, s.2-99; Orhan Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1982, s.7-76; Cem Eroğul, *Anatüzye Giriş (“Anayasa Hukukuna Giriş”)*, Ankara, İmaj Yayıncılık, 6. Baskı, 2000, s.169-199.

2. Bu arada belirtelim ki, Ahmet Akgündüz, 622 yılında Hz. Muhammed’in Medine’ye göç eder etmez, “kitap” veya “sahife” ismiyle yazılı bir anayasa hazırlattığını ve “Medine Site Devleti Anayasası” ismini verdiği bu “vesika”nın, “sadece ilk İslâm Anayasası olmakla kalmamakta, aynı zamanda bütün dünyada ilk yazılı anayasa örneği özelliğini taşıdığını” iddia etmektedir (Ahmet Akgündüz, *Eski Anayasa Hukukumuz ve İslam Anayasası*, İstanbul, Timaş Yayınları, 1995, s.37). Kanımızca, anayasacılık hareketlerinin anlamı bakımından bu iddia anokroniktir.

3. Örneğin bkz. İlhan Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları*, Ankara, Mars Matbaası, 1965, s.5-8; A. Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, Ankara, Turhan Kitabevi, 6. Baskı, 1998, s.100-102; Eroğul, *Anatüzye Giriş, op. cit.*, s.201. Mustafa Erdoğan ise Osmanlı İmparatorluğunun teokratik nitelikte olduğunu kabul etmemektedir (Mustafa Erdoğan, *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, Ankara, Liberte Yayınları, 2. Baskı, 1999, s.3-7).

torluğunun devlet teşkilatını ve keza niteliklerini öğrenmek isteyenler, anayasa hukukçularının çalışmalarına değil, tarihçilerin çalışmalarına bakmalıydılar⁴. Anayasa hukukçuları bu alanda ikinci sınıf tarihçiler olmaktan ileriye gidemez. Zira, tarihle uğraşmak için gerekli donanımdan yoksundurlar⁵. Anayasa hukukçularının ezici çoğunluğu eski yazıyı bile bilmemektedir. Bu alanı, o alanın kendi uzmanlarına bırakmalıydılar.

* * *

Osmanlı İmparatorluğunda anayasacılık hareketleri, 1808 tarihli Sened-i İttifakla başlamakta, 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanıyla gelişmektedir. İlk Anayasa da 1876 tarihli Kanun-u Esasîdir. Şimdi bunları adım adım göreceğiz. Ama önce bu bölümün plânını verelim:

PLÂN:

- I. Sened-i İttifak (1808)
- II. Tanzimat Fermanı: Gülhane Hattı Hümayunu (1839)
- III. Islahat Fermanı (1856)
- IV. Kanun-u Esasî (1876)
- V. 1909 Kanun-u Esasî Değişiklikleri (İkinci Meşrutiyet)

Şimdi bu plân dahilinde konuyu incelemeye başlayalım.

I. SENED-İ İTTİFAK (1808)

Bibliyografya.- Selçuk Özçelik, “Sened-i İttifak”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt, XXIV, 1958, No 1-4, s.1 vd; Bülent Tanör, “Sened-i İttifak”, *Bahri Savcı'ya Armağan*, Ankara, 1988, s.472 vd; Halil İnalçık, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayunu”, *Belleten*, Cilt XXXVIII, 1962, Sayı 112, s.603 vd; Hayati Hazır, “Sened-i İttifakın Kamu Hukuku Bakımından Önemi”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1984, Sayı 2, s.17-28; Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi...*, *op. cit.*, s.35-39; Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, *op. cit.*, s.33-52; Okandan, *op. cit.*, s.57-63; Ali Akyıldız, “Sened-i İttifak”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 36, 2009, s.512-514; Sina Akşin, “Sened-i İttifak ile Magna Carta'nın Karşılaştırılması”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1994, Sayı 27, Cilt 16, s.115-123; **Sened-i İttifakın Metni İçin Bkz.:** Server Tanilli, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1976, s.3-8; Suna Kili ve A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1985, s.3-7 (metne online olarak http://www.tbmm.gov.tr/kultursanat/yayinlar/yayin001/001_00_004.pdf den ulaşılabilir). Ali Akyıldız, Suna Kili ve A. Şeref Gözübüyük metninin Server Tanilli metninden “basım hatlarına kadar aynen kopye edildiğini” not etmektedir (izleyen kaynak, s.214); Sened-i İttifakın en sağlam ve tam metni şudur: Ali Akyıldız, “Sened-i İttifak'ın İlk Tam

4. Örneğin Yusuf Halacoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, s.7-128.

5. Bu açıdan örnek olarak anayasacıların 1808 Sened-i İttifakına ilişkin yaptıkları hatalar zikredilebilir. Bu hataların bir tarihçi tarafından yapılan bir listesi ve eleştirisi için bkz.: Ali Akyıldız, “Sened-i İttifak'ın İlk Tam Metni”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 1988, Sayı 2, s.210-212. Mesela Bülent Tanör, İkinci Mahmut'un Sened-i İttifakın “metnine tuğrasını bastığı”nı yazmaktadır (Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri: 1789-1980*, İstanbul, Der Yayınları, 2. Baskı, 1995, s.35). Oysa Sened-i İttifak metninde tuğra yoktur. Zaten böyle bir belge kendisine tuğra basılmasını gerektiren bir belge de değildir (Bkz. Akyıldız, “Sened-i İttifak'ın İlk Tam Metni”, *op. cit.*, s.212).

Metni”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 1988, Sayı 2, s.209-222 (http://www.isam.org.tr/documents/_dosyalar/_pdfler/islam_arastirmalari_dergisi/sayi02/209_222.pdf).

Osmanlı anayasal gelişmeleri “Sened-i İttifak (سند ائتفاق)” ile başlar. Çünkü Türk tarihinde Padişahın dışında birilerinin de haklarının olduğu ve Padişahın yetkilerinin kısıtlanabileceği düşüncesinin izlerine ilk defa bu belgede rastlanır. Burada sırasıyla Sened-i İttifakın hazırlanışını, hükümlerini, getirdiği yenilikleri, değerini, hukukî biçimi ve anayasal niteliğini inceleyeceğiz.

A. HAZIRLANIŞI

1807 yılında İstanbul’da Kabakçı Mustafa’nın yönetiminde Üçüncü Selim’e karşı bir ayaklanma oldu. Üçüncü Selim tahtan indirildi ve yerine Dördüncü Mustafa geçirildi. Üçüncü Selim’i tekrar tahta oturtmak için Rusçuk âyanı Alemdar Mustafa Paşa İstanbul’a yürüdü. Bunun üzerine Üçüncü Selim öldürüldü. Alemdar Mustafa Paşa tahta İkinci Mahmut’u geçirdi. Kendisi de Sadrazam oldu⁶.

Alemdar Mustafa Paşa, devletin otoritesini İstanbul’da tekrar kurdu. Ancak bu devirde, merkezî otorite taşrada tamamiyle etkisizdi. Rumeli ve Anadolu’da âyanlar⁷ âdeta bağımsız idareler kurmuşlar ve merkezin otoritesini tanımamaya başlamışlardı⁸. Alemdar Mustafa Paşa, merkezî otoriteyi taşrada hâkim kılmak için Rumeli ve Anadolu âyanlarını İstanbul’a davet etti. Âyanlar İstanbul’a kendi askerleriyle birlikte geldiler ve şehir dışında konakladılar⁹.

Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa başkanlığında bir tarafta âyanlar, diğer tarafta devletin ileri gelenleri arasında 29 Eylül 1808’de¹⁰ Kağıthane’de “meşveret-i amme” denilen büyük bir toplantı yapıldı¹¹. Toplantıda varılan kararlar “Sened-i İttifak” adı verilen bir belgede tespit edildi ve bu belge Sadrazam, Şeyhülislâm, Kaptanpaşa, Kadı Abdurrahman Paşa, Kadıaskerler, Sadrazam Kethüdası, Yeniçeriocağı, Defterdar ve Reis Efendiler, eski Rikab-ı Hümayun Kethüdası Mustafa Reşid Efendi, Bahriye Nazırı, Çavuşbaşı, Ruznamçe-i evvel, Başmuhasebeci Ahmet Efendi, Sipahiler Ağası, Beylikçi ve Amedçi Efen-

6. Olayların tarihsel gelişimi için bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1994, Cilt 4, s.2180-2200; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1972, Cilt IV, 93-97; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994, Cilt 5, s.81-95.

7. “Âyanlar” kelimesi aslında dilbilgisi bakımından yanlıştır. Zira “âyan” kelimesinin kendisi çoğuldur (*ayn* [göz]’in çoğulu) ve “bir memleketin ileri gelenleri” anlamına gelmektedir (Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, Aydın Kitabevi, 1984, *âyan* maddesi, s.68). Ancak “âyanlar” kelimesi hatalı olmasına rağmen dilimize bu şekliyle yerleşmiş olduğu için biz de bunu kullanıyoruz.

8. Cevdet Paşa, *op. cit.*, c.5, s.2239; Karal, *op. cit.*, c.5, s.90.

9. Cevdet Paşa, *op. cit.*, c.5, s.2240-2241.

10. Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri: 1789-1980*, İstanbul, Der Yayınları, 2. Baskı, 1995, s.35.

11. Cevdet Paşa, *op. cit.*, c.5, s.2239.

diler, Cebarzade Süleyman Bey, Sirozlu İsmail Bey, Karaosmanoğlu Ömer Ağa ve Çirmen Mutasarrıfı¹² gibi toplam 25 kişi¹³ tarafından mühürlendi (7 Ekim 1808)¹⁴. Sened-i İttifakı imzalayanlardan Senette “müteahhid”, yani “taahhüt eden”, “söz veren” diye bahsedilmektedir¹⁵.

25 kişi tarafından bu şekilde imzalanan Sened-i İttifakı onay için Padişahın sunuldu¹⁶. Padişah İkinci Mahmut Sened-i İttifakı bir “hatt-ı hümayun”¹⁷ ile onayladı¹⁸. Burada özellikle belirtmek isteriz ki, Sened-i İttifakın altında Padişahın tuğrası, imzası veya mührü yoktur; olması da gerekli değildir¹⁹. Sened-i İttifakın taraflarından biri Padişah değildir. Padişah, bir Hatt-ı Hümayun ile Sened-i İttifakı onaylamış bağlayıcı bir hukukî belge haline getirmiştir.

BELGE 2.1: Sened-i İttifak²⁰

Emel-i Şahane

Emel-i Şahane
Sened-i İttifak
Tarih-i Şerif
1808

Emel-i Şahane
Sened-i İttifak
Tarih-i Şerif
1808

Emel-i Şahane
Sened-i İttifak
Tarih-i Şerif
1808

12. İmzalayanların listesi Cevdet Paşa, *op. cit.*, c.5, s.2243'ten alınmıştır.
13. Unvanlı ve isimli tam liste için bkz.: Ali Akyıldız, “Sened-i İttifak’ın İlk Tam Metni”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 1988, Sayı 2, s.221-222.
14. Tarih için bkz. Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları*, *op. cit.*, s.16.
15. Tam metnin altındaki imzacıların sonra bu sıfat kullanılmıştır. Bkz.: Akyıldız, “Sened-i İttifak’ın İlk Tam Metni”, *op. cit.*, s.221-222.
16. Cevdet Paşa, *op. cit.*, c.5, s.2243. Akyıldız, “Sened-i İttifak’ın İlk Tam Metni”, *op. cit.*, s.221-222.
17. Bu Hatt-ı Hümayunun tam ve güvenilir metni için bkz.: Akyıldız, “Sened-i İttifak’ın İlk Tam Metni”, *op. cit.*, s.215-216.
18. Cevdet Paşa, *op. cit.*, c.5, s.2243; Ali Akyıldız, “Sened-i İttifak”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 36, 2009, s.512-514.
19. Bu konuda bkz.: Akyıldız, “Sened-i İttifak’ın İlk Tam Metni”, *op. cit.*, s.212.
20. Beylikçi Mehmed İzzet’ in istinsah edip onaylamış olduğu Sened-i İttifakın tam metni (BA, HAT, nr. 35242) (Akyıldız, “Sened-i İttifak”, *op. cit.*, s.514, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sened-i-ittifak>).

Bölüm 3

1921 TEŞKİLÂT-I ESASÎYE KANUNU

Bibliyografya.- Ergun Özbudun, *1921 Anayasası*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1992; Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, *op. cit.*, s.187-240; Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi...*, *op. cit.*, s.76-86; Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları*, *op. cit.*, s.41-79; Taha Parla, *Türkiye’de Anayasalar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1989, s.12-18; Erdoğan, *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, *op. cit.*, s.47-60; Mümtaz Soysal ve Fazıl Sağlam, “Türkiye’de Anayasalar”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, Cilt 1, s.22-24; Ömür Sezgin, *Türk Kuruluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu*, Ankara, Birey ve Toplum Yayıncılık, 1984; Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994; Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, 1987. 1921 Anayasasının yapılış süreci ve Anayasa görüşmeleriyle ilgili Meclis tutanakları için bkz. Murat Sevinç ve Dinçer Demirkent, *Kuruluşun İhmal Edilmiş İstisnası: 1921 Anayasası ve Tutanakları*, İstanbul, İletişim, 2017.

Önce bu bölümün plânını verelim:

PLÂN:

I. Olaylar

II. Hazırlanışı

III. Hukukî Niteliği

IV. 1876 Kanun-u Esasîsinin Yürürlüğü Sorunu

V. 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun Üstünlüğü ve Katılığı Sorunu

VI. “Türk Devleti” mi, “Türkiye Devleti” mi?

VII. Millî Egemenlik İlkesi

VIII. Hükûmet Sistemi: Meclis Hükûmeti

IX. Devlet Başkanlığının Yokluğu

X. İcra Vekilleri Heyetinin Meclis Tarafından Seçilmesi

XI. Milletlerarası Andlaşma Yapma Yetkisi

XII. Yargı Organının Durumu

XIII. Yerinden Yönetim

XIV. Saltanatın Kaldırılması

XV. Birinci Meclisin Sonu

XVI. Cumhuriyetin İlânı

XVII. Hilâfetin Kaldırılması

Şimdi de bu plân dâhilinde konuyu inceleyelim.

I. OLAYLAR

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesinden sonra Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri, ülkenin önemli bir kısmını işgal etmeye başladılar. İşgale

karşı Anadolu ve Rumeli’de bir direniş başladı. Ancak bu direniş hareketleri, birbirinden kopuk ve dağınıktı. Mustafa Kemal bu direnişleri birleştirmek ve onlara bir yön verebilmek için 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıktı.

Mustafa Kemal, 22 Haziran 1919’da *Amasya Tamimini* yayınladı¹. Bu Tamimde Mustafa Kemal, “vatanın tamamıyeti, milletin istiklâli tehlikededir. Hükûmet-i merkezîyemiz İtilaf Devletlerinin tesir ve murakabesi altında mahsur bulunduğundan deruhte ettiği mes’uliyetin icabatını ifa edememektedir” demekte ve Erzurum’da bir kongre toplanmasını istemektedir.

Erzurum Kongresi, 23 Temmuz 1919’dan 7 Ağustos 1919’a kadar devam etmiştir. Kongre sonunda, 7 Ağustos 1919’da Kongre Heyeti tarafından bir “Beyanname” yayımlandı². Beyanname İstanbul Hükûmetinin görevini yapmadığı takdirde, Millî Kongre veya Kongre toplantı halinde değil ise Heyet-i Temsiliye tarafından geçici bir hükûmet kurulacağı ilân edilmiştir.

Sivas Kongresi, 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında yapılmıştır. 11 Eylül 1919’da “Sivas Umumî Kongre Heyeti” bir “beyanname” yayınlamıştır³. Beyannamenin 9’uncu maddesinde İstanbul Hükûmetinden “Meclis-i Milliye”nin hemen ve vakit kaybetmeksizin toplanması istenmiştir. Yine Sivas Kongresinde Millî Kongrenin toplantı halinde olmadığı zamanlar faaliyette bulunmak üzere bir “Heyet-i Temsiliye”nin kurulması öngörülmüştü.

Bu gelişmeler karşısında İstanbul Hükûmeti 7 Ekim 1919 tarihli *İntihab-ı Mebusan Kararnamesini* çıkarmış ve bu kararname uyarınca Aralık 1919’da seçimler yapılmıştır. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı 12 Ocak 1920’de toplandı. İstanbul işgal tehdidi altındaydı. Meclis-i Mebusan 28 Ocak 1920’de “Mısak-ı Millî Beyannamesi”ni kabul etti. Bu beyanname, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararlar doğrultusunda ülkenin bütünlüğü ve devletin bağımsızlığı (istiklâl-i devlet) ilkelerini ilân ediyordu.

16 Mart 1920’de İstanbul işgal edildi. Meclis 18 Mart 1920 günü son toplantısını yaptı ve çalışmalarına ara verme kararı aldı. İstanbul’un işgal edilmesi üzerine Mustafa Kemal, 19 Mart 1920 Heyet-i Temsiliye adına yayınladığı bir tamimle “salâhiyet-i fevkalâdeyi haiz bir meclis”i Ankara’da toplantıya çağırmıştır⁴. Ergun Özbudun’un belirttiği gibi, “salâhiyet-i fevkalâdeyi haiz bir meclis” deyimiyile kastedilen şey kurulacak meclisin bir “kurucu meclis” olacağıdır⁵.

1. Tamimin metni için bkz.: Tanilli, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, op. cit., s.94.

2. Beyannamenin metni için bkz. Tanilli, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, op. cit., s.55-56.

3. Beyannamenin metni için bkz. Tanilli, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, op. cit., s.56-57.

4. Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, op. cit., s.191; Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi...*, op. cit., s.81.

5. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., 2017, s.27.

Bölüm 4

1924 TEŞKİLÂT-I ESASÎYE KANUNU

Bibliyografya.- Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları*, op. cit., s.85-111; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., 2017, s.31-35; Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, op. cit., s.241-276; Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi...*, op. cit., s.86-123; Erdoğan, *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, op. cit., s.60-88; Parla, *Türkiye’de Anayasalar*, op. cit., s.18-22; Recai Galip Okandan, “20 Nisan 1340 Anayasamıza Göre ‘Hakk-ı Kaza’”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt XXXII, Sayı 2-4, s.411 vd; Mümtaz Soysal ve Fazıl Sağlam, “Türkiye’de Anayasalar”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, Cilt 1, s.24-28; Ahmet Mumcu, “1924 Anayasası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Merkezi Dergisi*, Cilt II, Mart 1986, Sayı 5, s.383-399; Ahmet Mumcu, *İnsan Hakları ve Kamu Hürriyetleri*, Ankara, Savaş Yayınları, 1994, s.230-246; Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, Afa Yayınları, İkinci Baskı, 1996, s.59-345; Esat Öz, *Otoriterizm ve Siyaset: Türkiye’de Tek-Parti Rejimi ve Siyasal Katılma*, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996; Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyetinde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması: 1923-1931*, Ankara, Yurt Yayını, 1981; A. Şeref Gözübüyük ve Zekâi Sezgin, *1924 Anayasası Hakkında Meclis Görüşmeleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1957; Murat Sevinç, *Anayasa Yazıları*, Ankara, İmaj, 2010, s.9-38; Ergun Özbudun, *1924 Anayasası*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.

PLÂN:

I. Hazırlanışı

II. Anayasanın Üstünlüğü

III. Anayasanın Katılığı

IV. 1924 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun Anayasal Niteliği

V. Genel Hükümler

VI. Yasama

VII. Yürütme

VIII. Hükümet Sistemi: Kuvvetler Birliği ve Görevler Ayrılığı Sistemi

IX. Yargı

X. Temel Hak ve Hürriyetler

XI. Çok Partili Döneme Geçiş

XII. 1924 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun Demokrasi Anlayışı

XIII. “1945 Anayasası”

XIV. 1924 Teşkilât-ı Esasîye Kanununda Yapılan Değişiklikler

İkinci Meclis seçimleri Haziran-Temmuz 1923’te yapılmıştır. Seçimlerde Mustafa Kemal Paşa, kendi grubu adına milletvekili adaylarını bizzat belirlemiştir. Birkaç bağımsız aday dışında, Mustafa Kemal Paşanın belirlediği listeler seçimleri kazanmıştır. İkinci önem Büyük Millet Meclisi, çalışmalarına 11 Ağustos 1923’te başlamıştır¹.

1. Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, op. cit., s.234.

I. HAZIRLANIŞI

İkinci dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, 11 Ağustos 1923 tarihinde göreve başlamasından hemen sonra yeni bir anayasa yapma sorunuyla karşı karşıya kalmıştı. Zira 1876 Kanun-u Esasîsi resmen ilga edilmemişti. 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu da yeni bir devletin ihtiyaçlarını karşılayacak derecede ayrıntılı değildi².

İkinci dönem Büyük Millet Meclisi, yeni bir anayasa yapmak için özel olarak seçilmiş bir “kurucu meclis” değildi³. Anayasa tasarısı *Kanun-u Esasî Encümeni* tarafından hazırlandı. Hazırlanan tasarı Genel Kurula sunuldu. Mecliste hangi çoğunlukla kabul edileceği belli değildi. Meclis ilk önce bu konuda 11 Mart 1340 (1924) tarih ve 83 sayılı “Teşkilât-ı Esasîye Kanununun Ekseriyet-i Mutlakanın Sülûsan Ekseriyetiyle Kabul Edilmesine Dair Kararı” almıştır⁴. Bu karara uyularak, yeni Anayasa, toplantı yeter sayısı olan *üye tam sayısının salt çoğunluğun üçte ikisinin oyu ile* kabul edilmiştir. Yeni Teşkilât-ı Esasîye Kanunu 20 Nisan 1340 (1924) günü kabul edildi⁵.

KUTU 4.1: 1924 ANAYASASI NASIL YAPILMIŞTIR? İKİNCİ DÖNEM TBMM, YENİ BİR ANAYASA YAPILIR MIYDI?

1924 Anayasası “kurucu meclis” usûlüyle yapılmamıştır. Çünkü ikinci dönem Büyük Millet Meclisi, yeni bir anayasa yapmak için özel olarak seçilmiş bir “kurucu meclis” değildi⁶. Diğer yandan 1924 Anayasası, “kurucu referandum” usûlüyle de yapılmamıştır. Çünkü Meclisin kabul ettiği Anayasa, yürürlüğe girmeden önce halkoylamasına sunulmamıştır.

1924 Anayasası, olağan yasama görevini yapan ikinci dönem TBMM tarafından yapılmıştır. Yeni Anayasa teklifi, Meclis tarafından kendi üyeleri arasından seçilen “Kanun-u Esasî Encümeni” tarafından hazırlanmıştır. Hazırlanan teklifin Genel Kurulda hangi çoğunlukla kabul edileceği belli değildi. Zira 1921 Anayasasında anayasa değişikliğine ilişkin bir hüküm yoktu. 1876 Kanunu Esasisinde *kendisinin* değiştirilişine ilişkin bir hüküm vardı (m.116). Ancak bu hüküm, Meclis-i Mebusan, Meclis-i Ayan ve Padişaha gönderme yaptığı ve ortada da Meclis-i Mebusan, Meclis-i Ayan ve Padişah bulunmadığı için bu usûlün işletilmesi mümkün değildi. 1876 Kanun-u Esasisi (m.116), kendi değiştirilişi için karar yetersayısı olarak Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan “üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu (*azayı mürettebenin sülûsan ekseriyeti*)” kuralını getiriyordu. Belki ikinci dönem TBMM, yeni Anayasayı kabul ederken karar yetersayısı olarak bu kurala uyabilirdi. Ancak yeni Anayasanın hangi karar yetersayısıyla kabul edileceği hususu TBMM’de tartışılmış, ama TBMM, 11 Mart 1340 (1924) tarih ve 83 sayılı Heyet-i Umumiye Kararı ile yeni Anayasanın, Meclis üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile değil, “üye tamsayısının salt çoğunluğunun üçte iki çoğunluğu (*ekseriyet-i mutlakanın sülûsan ekseriyeti*)” ile kabul edilmesi kararını almış⁷ ve yeni Anayasa, bu Karara uyularak 20 Nisan 1340 (1924) günü kabul edilmiştir.

2. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., 2017, 31.

3. Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, op. cit., s.241.

4. Düstur, 3. Tertip, Cilt 5, s.328 (Kili ve Gözübüyük, op. cit., s.108).

5. 20 Nisan 1340 (1924) tarih ve 491 sayılı Teşkilât-ı Esasîye Kanunu, *Resmî Gazete*, 24 Nisan 1924; Düstur, 3. Tertip, Cilt 5, s.576.

6. Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, op. cit., s.241.

7. 11 Mart 1340 (1924) tarih ve 83 sayılı “Teşkilât-ı Esasîye Kanununun Ekseriyet-i Mutlakanın Sülûsan Ekseriyetiyle Kabul Edilmesine Dair Kararı”, *Düstur*, 3. Tertip, Cilt 5, s.328 (Kili ve Gözübüyük, op. cit., s.108).

Bölüm 5

1961 ANAYASASI

Bibliyografya.- Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları*, op. cit., s.137-468; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., 2017, s.39-48; Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, op. cit., s.303-362; Bülent Tanör, *İki Anayasa: 1961-1982*, İstanbul, Beta Yayınları, 3. Tıpkı Basım, 1994, s.7-94; Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi...*, op. cit., s.124-360; Erdoğan, *Modern Türkiye’de Anayasalar ve Siyasî Hayat*, op. cit., s.82-113; Soysal ve Sağlam, “Türkiye’de Anayasalar”, op. cit., s.28-42; Parla, *Türkiye’de Anayasalar*, op. cit., s.23-134; Soysal, *Anayasanın Anlamı*, op. cit., s.44-83; Gören, *Anayasa Hukukuna Giriş*, op. cit., s.39-60; Rumpf, *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, op. cit., s.28-37; Ergun Özbudun, *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1993, s.58-70; Serap Yazıcı, *Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri*, Ankara, Yetkin Yayınları, 1997, s.51-100; Ahmet Mumcu, *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Ankara, Savaş Yayınları, 1994, s.246-271; Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976, s.215-475; **Anayasanın Metnini Bulunduğu Resmî Kaynaklar:** *Resmî Gazete*, 20.7.1961-10859; *Düstur*, Tertip 4, Cilt 1-2, s.2930. Anayasanın hazırlık çalışmaları için bkz.: Kazım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, Ankara, Ajans-Türk Matbaası, 1966, 2 Cilt.

Önce bu bölümün plânını verelim:

- I. 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi
- II. Yeni Anayasanın Hazırlanması
- III. 1961 Anayasasının İçeriği
- IV. 1961 Anayasasının Uygulanması
- V. 1961 Anayasasında Yapılan Değişikliklerinin Listesi

Şimdi de bu plâna göre bu konuyu inceleyelim.

I. 27 MAYIS 1960 ASKERÎ DARBESİ

27 Mayıs 1960 sabahı bir grup genç subay yönetime el koydu. Kendilerine Millî Birlik Komitesi ismini veren grup, Türk Silahlı Kuvvetlerinin darbenin arkasında olduğu izlenimini uyandırmak için bir generali aralarına alma ihtiyacını hissettiler. Bunun için de Kara Kuvvetleri eski komutanı orgeneral Cemal Gürsel’i buldular¹.

---

1. Erdoğan, *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, op. cit., s.91.

KUTU 5.1: Millî Birlik Komitesi.- Başkan: Cemal Gürsel, **Üyeler:** Ekrem Acuner, Fazıl Akkoyunlu, Refet Aksoyoğlu, Mucip Ataklı, İrfan Baştuğ, Rifat Baykal, Emanullah Çelebi, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Vehbi Ersü, Numan Esin, Suphi Gürsoy-ıtrak, Orhan Kabibay, Kadri Kablın, Mustafa Kaplan, Suphi Karaman, Muzaffer Karan, Kamil Karavaliolu, Osman Köksal, Münir Köseoğlu, Fikret Kuytak, Sami Küçük, Cemal Madanoğlu, Sezai Okan, Muzaffer Özdağ, Fahri Özdilek, Mehmet Özgüneş, Şükran Özkaya, Selahattin Özgür, İrfan Solmazır, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer, Haydar Tunçkanat, Alparslan Türkeş, Sıtkı Ulay, Ahmet Yıldız, Muzaffer Yurdakuler².

Yüksek Adalet Divanı.- Darbeciler Cumhurbaşkanını, Başbakanı, bakanları ve Demokrat Parti milletvekillerini tutukladılar. Bunları yargılamak için “Yüksek Adalet Divanı” isimli bir kurul kurdular. Bu kurulun üyeleri Millî Birlik Komitesi tarafından seçildi³. Bu Divan, suç sayılan olaylardan sonra kurulan, iddia edilen suçun işlendiği sırada mevcut olmayan bir kuruldu. Dolayısıyla bu kurul, kanunî hâkim güvencesine veya doğal yargıç ilkesi diye bilinen ilkeye aykırı nitelikte “olağanüstü bir mahkeme” idi. Bu kurul, çok sayıda ağır hapis, ömür boyu hapis ve ölüm cezası vermiştir. Verdiği idam cezalarından üçü de 16 ve 17 Eylül 1961’de infaz edilmiştir (Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan)⁴.

Değerlendirme.- Türk anayasa hukuku literatüründe, 27 Mayıs hükûmet darbesi genellikle olumlu karşılanmıştır. Bazı yazarlarda 27 Mayıs hükûmet darbesine yapılmış açık övgüler vardır. Örneğin Bülent Nuri Esen’e göre Demokrat Parti iktidarı meşruluğunu kaybetmişti⁵. 27 Mayıs hükûmet darbesi, “anayasal düzeni korumak uğrunda ihtilal”dir⁶. 27 Mayıs hükûmet darbesi, “Türkiye’de istibdat teşebbüslerine son verici ve demokratik düzeni koruyucu bir hareket”tir⁷. 27 Mayıs hükûmet darbesi bir “meşru ihtilal”dir⁸. 27 Mayıs hükûmet darbesi “insan hakları prensiplerine saygılıdır”⁹. 27 Mayıs hükûmet darbesi, bir “hürriyet mücadelesi”dir¹⁰. 27 Mayıs hükûmet darbesi bir “hukuk devleti ihtilali”dir¹¹.

Kanımızca, Bülent Nuri Esen’in 27 Mayıs hükûmet darbesi hakkındaki düşünceleri akıllara durgunluk vericidir. Seçimle iş başında gelmiş bir hükûmetin zorla devrilmesi ve iktidarın silahla ele geçirilmesi nasıl oluyor da “demokra-

2. Kaynak: *Meydan Larousse*, Cilt 13, s.574; http://tr.wikipedia.org/wiki/27_Mayıs_Darbesi.

3. Yüksek Adalet Divanının oluşumu şöyleydi: Başkan: Salim Başol, Üyeler: Ferruh Adalı, Selman Yörük, Abdullah Üner, Hıfzı Tüz, Cahit Özden, Rıza Tunç, Nahit Saçlıoğlu, Hasan Gürsel. Yedek Üyeler: Vasfi Gökusu, Âdil Sanal, Ali Doğan Toran, Nahit Hatipoğlu, Kemal Gökçen, Mehmet Çoçgüler. Başsavcı; Altay Ömer Egesel.

4. Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, op. cit., s.306; Erdoğan, *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, op. cit., s.92.

5. Esen, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., s.130.

6. *Ibid.*, s.132.

7. *Ibid.*

8. *Ibid.*, s.133.

9. *Ibid.*, s.135.

10. *Ibid.*

11. *Ibid.*, s.137.

Bölüm 7

TEMEL İLKELER

Anayasamızın birinci kısmı “genel esaslar” başlığını taşımakta ve 11 maddeden oluşmaktadır. Kitabımızın bu bölümünde 11 maddede düzenlenen hususları inceleyeceğiz. Bu bölüme, Anayasanın birinci kısmının başlığına paralel olarak “genel esaslar” başlığını koyabilirdik. Ancak biz, “genel esaslar” başlığı yerine “temel ilkeler” başlığını tercih ettik. Zira anayasa hukuku literatüründe “genel esaslar” terimi, Türk anayasal düzeninin “temel ilkeler”ini değil, “anayasa hukukunun genel teorisi”ni anlatmak için kullanılmaktadır. Kaldı ki, ilk 11 maddede düzenlenen şey, Türk anayasal düzeninin temelini oluşturan ilkelere

Anayasamızın 1’inci maddesi “devletin şekli”ni, 2’nci maddesi “Cumhuriyetin nitelikleri”ni, 3’üncü maddesi “devletin bütünlüğü, resmî dili, bayrağı, millî marşı ve başkenti”ni, 4’üncü maddesi Anayasanın “değiştirilemeyecek hükümler”ini, 5’inci maddesi “devletin temel amaç ve görevleri”ni 6’ncı maddesi “egemenliği”, 7’nci maddesi “yasama yetkisi”ni, 8’inci maddesi “yürütme yetkisi ve görevi”ni, 9’uncu maddesi “yargı yetkisi”ni 10’uncu maddesi “kanun önünde eşitliği”, 11’inci maddesi de “Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü”nü düzenlemektedir.

Biz bu bölümde Anayasamızın “temel ilkeler”ini esas itibarıyla yukarıdaki maddelere göre inceleyeceğiz. Ancak aşağıda göreceğimiz gibi Anayasamızın 2’nci maddesinde “Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir” denerek birden fazla ilke (insan haklarına saygılı devlet ilkesi, Atatürk milliyetçiliğine bağlı devlet ilkesi, demokratik devlet ilkesi, lâik devlet ilkesi, sosyal devlet ilkesi ve hukuk devleti ilkesi) öngörülmüştür. Anayasamızın 6, 7, 8 ve 9’uncu maddelerinde ise, aşağıda göreceğimiz gibi, tek bir ilkenin, “millî egemenlik” ilkesinin düzenlediği söylenebilir.

Bu şekilde Anayasamızın “genel esaslar” başlıklı birinci kısmında benimsenen ilkeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Cumhuriyetçilik İlkesi (m.1)
2. Üniter Devlet İlkesi (m.3/1)
3. İnsan Haklarına Saygılı Devlet İlkesi (m.2)
4. Atatürk Milliyetçiliğine Bağlı Devlet İlkesi (m.2)
5. Demokratik Devlet İlkesi (m.2)
6. Laik Devlet İlkesi (m.2)
7. Sosyal Devlet İlkesi (m.2)
8. Hukuk Devleti İlkesi (m.2)
9. Toplumun Huzuru, Millî Dayanışma ve Adalet İlkeleri (m.2)
10. Başlangıçta Belirtilen İkelere Dayanma (m.2, Başlangıç)
11. Millî Egemenlik İlkesi (m.6-9)
12. Eşitlik İlkesi (m.10)
13. Anayasanın Bağlayıcılığı ve Üstünlüğü (m.11)
14. Devletin Resmî Dili, Bayrağı, Millî Marşı, Başkenti (m.3)
15. Devletin Temel Amaç ve Görevleri (m.5)
16. Değiştirilebilecek ve Değiştirilemeyecek İlkeler (m.4)

Bu ilkelerden her biri, bu bölümün bir başlığını oluşturacaktır. Şimdi anayasamızın temel ilkelerini sırasıyla inceleyelim:

I. CUMHURİYETÇİLİK İLKESİ

Anayasamızın “devletin şekli” başlıklı 1’inci maddesine göre, “*Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir*”. Bu hükümden ne anlaşılır? Bu maddeyi nasıl yorumlamak gerekir?

“Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir” önermesinde “Türkiye”, “Devlet” ve “bir” kelimelerinin ne anlama geldiğini bildiğimizi varsayarsak, geriye bilmediğimiz kavram olarak “cumhuriyet” kavramı kalmaktadır. O hâlde burada öncelikle “cumhuriyet nedir” sorusunu sorup, ona cevap arayalım.

A. CUMHURİYET NEDİR?

Bibliyografya.- Kemal Gözler, “Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 54, 1999, Sayı 1, s.51-62; Kemal Gözler, “Cumhuriyet ve Monarşi”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 53, Kasım-Aralık 1998, s.27-34; Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1999, s.243-246; Ali Fuat Başgil, *Esas Teşkilat Hukuku*, İstanbul, Baha Matbaası, 1960, s.186-187; 216-221; Hüseyin Nail Kubalı, *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, 1971, s.64-66; Yavuz Abadan, *Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1952, s.334-336; İlhan Arsel, *Anayasa Hukuku (Demokrasi)*, Ankara, Doğu Matbaacılık, 1964, s.39-42; Selçuk Özçelik, *Esas Teşkilât Hukuku Dersleri: Birinci Cilt: Umumî Esaslar*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1982, s.174-178; Oya Araslı, *Anayasa Hukuku (Ders Notları)*, Ankara, Tarihsiz, s.68-72; Carl Schmitt, *Théorie de la Constitution* (Traduit de l’Allemand par Lilyane Deroche), Paris, Presses universitaires de France, 1993, s.435-437; Léon Duguit, *Traité de droit constitutionnel*, Paris, Ancienne librairie fontemoing, 3. Baskı, 1927, c.II, 781-793; Maurice Hauriou, *Précis de droit constitutionnel*, Paris, Sirey, 2. Baskı, 1929, (reprint par C.N.R.S., Paris, 1965, s.342-

Anayasa hukuku doktrinde cumhuriyetin hukukî tanımı üzerinde görüş birliği yoktur. Bir kısım yazarlar, cumhuriyet kavramını monarşinin karşıtı olarak *dar* bir anlamda, diğer bir kısım yazarlar ise cumhuriyeti demokrasiyle özdeş olarak *geniş* anlamda tanımlamaktadırlar.

1. Dar Anlamda Tanım: Cumhuriyet Monarşinin Tersidir

Bizim tespitlerimize göre, cumhuriyetin dar anlamda tanımı, yani monarşinin tersi anlamında tanımı, Léon Duguit'ye dayanmaktadır. Duguit, monarşi ve cumhuriyeti, *devlet başkanının göreve geliş usûlüne* göre tanımlamaktadır. Eğer devlet başkanı, bu göreve veraset usûlüyle geliyorsa, o devlet *monarşidir*; yok eğer başka bir usûlle geliyorsa o devlet *cumhuriyettir*⁶. Bu konuda Duguit aynen şunları yazmaktadır:

“Devlet başkanı irsî (*héréditaire*) olduğu zaman hükûmet monarşiktir; irsî olmadığı zaman ise cumhurîdir. Gerçekten de monarşi ile cumhuriyet arasında bundan başka mümkün bir fark göremiyorum: Monarşi, içinde irsî bir devlet başkanının bulunduğu; cumhuriyet ise, içinde devlet başkanının bulunmadığı veya devlet başkanının irsî olmadığı bir hükûmet şeklidir”⁷.

Görüldüğü gibi Duguit'nin anlayışında monarşi ve cumhuriyet birbirinin karşıt kavramı olarak tanımlanmıştır. Bir devlette, devlet başkanlığı görevi veraset yoluyla intikal ediyorsa o devlet bir monarşidir. Monarşi olmayan her devlet ise cumhuriyettir. Devlet başkanının seçimle yahut zor kullanarak işbaşına gelmesinin bir önemi yoktur. Léon Duguit bu konuda çok açık. Ona göre, hükûmet ister tek bir kişiye verilsin, ister bir topluluğa verilsin, veraset yoksa, söz konusu devlet bir cumhuriyettir⁸.

Duguit bir monarşinin mutlak veya despotik olabileceğini kabul ettiği gibi⁹, bir cumhuriyetin de mutlak veya despotik olabileceğini kabul etmektedir¹⁰.

Bugün Fransa'da doktrinin bir bölümü, cumhuriyet kavramını dar bir şekilde tanımlamaktadır. Bunlara göre *cumhuriyet*, *devlet başkanlığının irsî olarak intikal etmediği hükûmet şeklidir*¹¹. Görüldüğü gibi, bu anlamda cumhuriyet, *monarşinin karşıt kavramı* olarak anlaşılmalıdır. Böylece, bu anlayışta,

6. Léon Duguit, *Traité de droit constitutionnel*, Paris, Ancienne librairie fontemoing, 3. Baskı, 1928, c.II, 770-771, 781-793.

7. *Ibid.*, s.770.

8. *Ibid.*, s.781.

9. *Ibid.*, s.772.

10. *Ibid.*, s.781.

11. Bu yönde tanımlar için bkz. Julien Laferrière, *Le nouveau gouvernement de la France: les actes constitutionnels de 1940-1942*, Paris, Sirey, 1942, s.40; Georges Vedel, *Droit constitutionnel*, Paris, Librairie du Recueil Sirey, 1949, s.278, 318; Daniel Gaxie, “Article 89”, in François Luchaire ve Gérard Conac (ed.). *La Constitution de la République français*, Paris, Economica, 2. Baskı, 1987, s.1329; Bernard Branchet, *La révision de la Constitution sous la Ve République*, Paris, L.G.D.J., 1994, s.64.

le ki, bir cumhuriyet, demokratik olabileceği gibi, anti demokratik de olabilir. Keza bir monarşi, demokratik olabileceği gibi, anti demokratik de olabilir.

O hâlde, “Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir” diyen Anayasamızın 1’inci maddesi de dar anlamda yorumlanmalıdır. Buna göre, Anayasamızın 1’inci maddesinin yasakladığı şey, devlet başkanlığının irsî olarak intikal etmesidir. Diğer bir ifadeyle, Anayasamızın birinci maddesi Türkiye’de monarşinin kurulmasını yasaklamaktadır. Başka bir şeyi değil.

II. ÜNİTER DEVLET İLKESİ

Anayasamızın 3’üncü maddesine göre, “Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür”. Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olması, onun “üniter devlet” olması demektir. O hâlde şimdi üniter devlet ilkesini görelim. Bunun için de yine öncelikle genel olarak üniter devlet kavramını görelim.

A. GENEL OLARAK ÜNİTER DEVLET

Bibliyografya.- Arsel, *Anayasa Hukuku (Demokrasi)*, *op. cit.*, s.30-37; Başgil, *Esas Teşkilat Hukuku*, *op. cit.* s.187; Kubalı, *Anayasa Hukuku Dersleri*, *op. cit.*, s.66-73; Özçelik, *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri: Birinci Cilt: Umumî Esaslar*, *op. cit.*, s.159-174; Araslı, *Anayasa Hukuku (Ders Notları)*, *op. cit.*, s.63-68; Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, Beta, 20. Baskı, 2016, s.143-146; Lijphart, *op. cit.*, s.113-125; Schmitt, *op. cit.* s.427-437; Cadoux, *op. cit.* s.47-68; Wigny, *op. cit.* s.222-223, 582-622; Duguit, *Traité de droit constitutionnel*, *op. cit.*, c.II, s.769-793; s. s.186-190; Esmein, *op. cit.* s.1-21; Hauriou, *op. cit.* s.119-128; Fabre, *op. cit.* s.16-29; Oktay Uygun, *Federal Devlet*, İstanbul, Çınar Yayınları, 1996; Atilla Nalbant, *Üniter Devlet: Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1997.

Anayasa hukukunun genel teorisinde, yapısına göre devlet şekilleri, “üniter (tek) devlet” ve “karma devlet” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Karma devletler de kendi içinde konfederal devlet ve federal devlet olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Konfederal ve federal devletleri incelemek konumuzun dışında kalmaktadır. Günümüzde konfederal devletlerin ortadan kalkmasıyla ortada sadece karma devlet olarak federal devletler kalmıştır.

Federal Devlet-Üniter Devlet Karşılaştırması.- Federal devlet, federe devletlerden (eyaletlerden) oluşmuş bir devlettir. Federalizm, federal devlet ile federe devletler arasında anayasayla güvence altına alınmış yerel düzeyde bir iktidar paylaşımı olarak tanımlanmaktadır⁴⁶. Federal devlet sisteminde, federal devlet ve federe devletler olmak üzere iki tür devlet vardır. Federe devletler de haliyle birden fazladır. Üniter devlet sisteminde ise tek devlet vardır. Federal devlet sisteminde, gerek federal devletin, gerekse federe devletlerden her birinin kendine has bir anayasası ve hukuk düzeni vardır. Üniter devlette ise tek anayasa, tek hukuk düzeni vardır. Federal devlet sisteminde gerek federal dev-

46. Lijphart, *op. cit.*, s.113.

nışma ve adalet anlayışı içinde” ibaresi de “insan haklarına saygı”yı değil, “devlet”i nitelendirmektedir. Eğer “toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde” olmak da, “insan haklarına saygılı” olmak da devletin bir niteliğidir. Aksinin kabulü durumunda, sadece “insan haklarına saygı” değil, “Atatürk milliyetçiliğine bağlılık”, “demokratiklik”, “laiklik” gibi devletin diğer nitelikleri de “toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet” kavramları ile çerçeveselendirilmiş olur ki, bu zaten iddia edilmemektedir.

* * *

Sonuç olarak, “insan haklarına saygılı devlet” ifadesinin bir *ideali*, bir *olması gerekeni* ifade ettiğini söyleyebiliriz. Mühim olan, devletin, *pozitif hukukunda* bu insan haklarını ne miktarda tanıdığı, bunları nasıl düzenlediği ve bunları ne ölçüde sınırlandırdığıdır. İnsan haklarının pozitif hukuk tarafından tanınması, düzenlenmesi ve sınırlanması ise onların “temel hak ve hürriyetler” haline gelmesi demektir. Biz aşağıda ayrı bir bölüm halinde temel hak ve hürriyetler konusunu göreceğiz (Bölüm 8). Dolayısıyla insan haklarına saygılı devlet ilkesine ilişkin olarak, devletin insan haklarına nasıl ve ne ölçüde saygı gösterdiği konusunda bir sonraki bölüme bakılmalıdır.

IV. ATATÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNE BAĞLI DEVLET

Bibliyografya.- Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, s. 2017, s.78-79; Soysal, *Anayasanın Anlamı*, *op. cit.*, s.118-1125; Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, s.149-150; Yüzbaşıoğlu, *Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku*, *op. cit.*, s.140-14; Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları*, *op. cit.*, s.158-161; Rumpf, *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, *op. cit.*, s.48-51; Gören, *Anayasa Hukukuna Giriş*, *op. cit.*, s.84-88; Turhan Feyzioğlu, “Atatürk ve Milliyetçilik”, *Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Mart 1985, s.353-411; S. Turan, “Atatürk Milliyetçiliği”, *Belleten*, Cilt 54, Sayı 204, Kasım 1988, s.849 vd; Baskın Oran, *Atatürk Milliyetçiliği*, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 1988.

1982 Anayasasının 2’nci maddesine göre, “Türkiye Cumhuriyeti... Atatürk milliyetçiliğine bağlı... bir... devlet”tir. “Milliyetçilik” ilkesi, ilk defa 1924 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun 2’nci maddesine 10 Kanunuevvel 1937 tarih ve 3115 sayılı Kanunla girmiştir. 1961 Anayasa koyucusu, 1924 Teşkilât-ı Esasîye Kanunundaki “milliyetçilik” terimini benimsememiş; onun yerine “millî devlet” terimini kullanmıştır. Kurucu Meclis görüşmelerinde, “milliyetçilik” teriminin “ırkçılık” anlamına çekilebileceğinden endişe duyulmuş ve onun yerine daha nötr olduğu düşünülen “millî devlet” deyimini kullanılmıştır⁶³. 1982 Anayasası da “milliyetçilik” ilkesinin yanlış yorumlara yol açmaması için “Atatürk milliyetçiliği” ifadesini kullanmıştır⁶⁴.

63. Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları*, *op. cit.*, s.159-160; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, s.52.

64. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, 2017, s.78.

A. DEMOKRASİ NEDİR?

Bibliyografya.- Giovanni Sartori, *Demokrasi Kurumu* (Çev. Deniz Baykal), Ankara, Ankara, Siyasî İlimler Türk Derneği Yayınları, Tarihsiz; Giovanni Sartori, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, (Çev. Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan), Ankara, Yetkin Yayınları, 1993; Giovanni Sartori, “Democracy”, in *International Encyclopedia of the Social Sciences*, New York, Macmillan and Free Press, 1968, Cilt 4, s.112-121; Robert A. Dahl, *Polyarchy: Participation and Opposition*, New Haven, Yale University Press, 1971; Robert A. Dahl, *Demokrasi ve Eleştirileri* (Çev. Levent Köker), Ankara, Yetkin Yayınları, 1996; Herry B. Mayo, *Demokratik Teoriye Giriş* (Çev. Emre Kongar), Ankara, Siyasî İlimler Türk Derneği Yayınları, 1964; Arend Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler* (Çev. Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran), Ankara, Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasî İlimler Türk Derneği Yayınları, Tarihsiz (1988), s.1-2, 23-28; Bingham Powel, *Çağdaş Demokrasiler* (Çev. Mehmet Turhan), Ankara, Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasî İlimler Türk Derneği Yayınları, 1990, s.1-16; Münci Kapani, “Demokratik Teori Alanında Bazı Yeni Görüş ve Tartışmalar”, *Prof.Dr. Bülent N. Esen’e Armağan*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1977, s.205-219.

Demokrasi iki değişik anlamda tanımlanmakta ve buna paralel olarak iki değişik demokrasi teorisinden bahsedilmektedir: *Normatif* ve *ampirik demokrasi teorisi*.

1. Normatif Demokrasi Teorisi

Normatif demokrasi teorisi, demokrasiyi sözlük anlamından hareketle tanımlar. Demokrasi eski Yunanca “halk” anlamına gelen *demos* ve “yönetmek” anlamına gelen *kratein* sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuştur ve bu anlamıyla “halkın yönetimi” demektir⁹⁹. Demokrasi sadece “halk tarafından yönetim” olarak değil, “halk için yönetim” olarak da tanımlanmalıdır. O hâlde demokrasi, Abraham Lincoln’un meşhur ifadesiyle “halkın, halk tarafından, halk için yönetimi” olarak tanımlanabilir¹⁰⁰.

Normatif anlamda demokrasi, bir ideali, bir olması gerekeni yansıtır. Bu anlamda bir rejimin demokratik olabilmesi için, halkın bütününün arzularına tam olarak uyması gerekir. Arend Lijphart’ın gözlemlediği gibi, “böylesine halkın eğilimlerine tam olarak uyan bir yönetim hiçbir zaman olmamıştır ve belki de hiç olmayacaktır”¹⁰¹. Normatif anlamda demokrasi, demokratik rejimlerin ulaşmayı düşledikleri bir idealden başka bir şey değildir. Şüphesiz bu ideal reddedilemez; ancak, demokrasilerin bu idealle tanımlanması doğru olmaz. Zira demokrasi bu şekilde tanımlanırsa, yeryüzünde demokratik rejim kalmaz. O nedenle bir de ampirik demokrasi teorisi ortaya atılmıştır.

99. Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, *op. cit.*, s.205.

100. Arend Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler* (Çev. Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran), Ankara, Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasî İlimler Türk Derneği Yayınları, Tarihsiz (1988), s.1; Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, *op. cit.*, s.205.

101. Lijphart, *op. cit.*, s.1.

İnşa dönemi onların arzu ettiği gibi olmayacak. Dolayısıyla o paydaşlar bizimle beraber olmayacaklar. Dün bizimle beraber şu ya da bu şekilde yürüyenler, yarın bizim karşımızda olan güçlerle bu sefer paydaş olacaklar. Çünkü inşa edilecek Türkiye ve ihya edilecek gelecek onların kabulle-
neceği bir gelecek ve bir dönem olmayacak. Onun için işimiz çok daha zor.”

“AK Partili Babuşcu’dan ilginç değerlendirme”, *CNN Türk*, 31 Mart 2013,
http://www.cnnturk.com/2013/turkiye/03/31/ak.partili.babuscu.dan.ilgin.c.degerlendirme/702371.0/index.html.

VI. LÂİK DEVLET İLKESİ

Bibliyografya.- Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, 2017, s.79-89; Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, *op. cit.*, s.172-178; Sabuncu, *Anayasaya Giriş*, *op. cit.*, s.89-97; Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, s.156-158; Rumpf, *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, *op. cit.*, s.51-56; Gören, *Anayasa Hukukuna Giriş*, *op. cit.*, s.100-104; Yüzbaşıoğlu, *Türk Anayasa Yargısında Anayasalık Bloku*, *op. cit.*, s.169-182; Ali Fuad Başgil, *Din ve Laiklik*, İstanbul, Yağmur Yayınevi, 1962; Turhan Feyzioğlu, “Türk İnkılâbının Temel Taşı: Lâiklik”, *Atatürk Yolu*, İstanbul, Otomarsan Kültür Yayınları, 1981, s.169-230; Bü-lent Daver, *Türkiye Cumhuriyetinde Lâiklik*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1955; Zeki Hafizoğulları, *Laiklik, İnanç, Düşünce ve İfade Hürriyeti*, Ankara, US-A Yayınları, 1997, s.13-72; Orhan Aldıkaçtı, “Atatürk İnkılâplarından Lâiklik”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 45-47, 1979-1981, Sayı 1-4, s.39 vd; Bihterin (Vural) Dinçkol, *1982 Anayasası Çerçevesinde ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Laiklik*, İstanbul, Kazancı Yayınları, 1991; Metin Günday, *İdare Hukuku*, Ankara, İmaj Yayınları, 10. Baskı, 2011, s.53-60. Dünya Anayasalarında lâiklik konusunda bkz.: Servet Armağan, “Dünya Devletleri Anayasalarında Lâiklik Prensibinin Düzenlenişi”, *Yeni Türkiye*, Yıl 4, Sayı 22, Temmuz-Ağustos 1998, s.732-741. Lâiklik konusunda Fransa’daki gelişmeler için *Pouvoirs* dergisinin “İlâiklik” konusuna özgülenmiş 75’inci sayısına bakılabilir: “La Laïcité”, *Pouvoirs: Revue française d’études constitutionnelles et politiques*, No 75, 1995, s.1-118.

1982 Anayasasının 2’nci maddesine göre, “Türkiye Cumhuriyeti... laik... bir... devlet”tir. Acaba “laik devlet” ne demektir?

Terminoloji: “Lâiklik”, “Laikçilik” ve “Sekülerizm”.- Lâiklik dilimize Fransızca *laïc* sıfatından girmiştir. Bu kelime de Latince *laicus* kelimesinden gelmektedir. Bu kelime din adamları sınıfına (*clergé*) ait olmayan demektir¹¹⁰. Dilimize bu kelime ilk defa meşrutiyet yıllarında girmiş ve “İlâdini” olarak Türkçeye tercüme edilmiştir¹¹¹. “Ladinî”, Devellioğlu’nun Osmanlıca-Türkçe Sözlüğüne göre “dindışı” demektir. Türkçede kullanılan “lâiklik” terimi Fransızca, *laïcisme*’in değil, *laïcité*’nin karşılığıdır. *Laïcisme*, “lâiklik” değil, “laikçilik” demektir. *Le Petit Robert*’e göre *laïcité*, “sivil toplum ile dinsel toplumun ayrılığı ilkesi” demektir¹¹². *Laïcisme* ise aynı sözlüğe göre “kurumlara dinsel

110. Paul Robert (rédaction dirigé par A. Rey et J. Rey-Debove), *Dictionnaire de la langue française (Le Petit Robert 1)*, Paris, Le Robert, 1991, s.1066.

111. Bihterin (Vural) Dinçkol, *1982 Anayasası Çerçevesinde ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Laiklik*, İstanbul, Kazancı Yayınları, 1991, s.6.

112. Robert, *op. cit.*, s.1066.

VII. SOSYAL DEVLET İLKESİ

Bibliyografya.- Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., 2017, s.14-153; Soysal, *Anayasasının Anlamı*, op. cit., s.154-163; Sabuncu, *Anayasaya Giriş*, op. cit., s. 101-116; Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, op. cit., s.159-161; Rumpf, *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, op. cit., s.61-62; Gören, *Anayasa Hukukuna Giriş*, op. cit., s.105-130; Yüzbaşıoğlu, *Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku*, op. cit., s.182-187; Ayferi Göze, *Sosyal Devlet Sistemi*, Ankara, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1976; Mehmet Akad, *Teori ve Uygulama Açısından Sosyal Güvenlik Hakkı*, İstanbul, Kazancı Yayınları, 1992; Turgut Tan, “Anayasal Ekonomik Düzen”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1990, Cilt 7, s.161-178; Bülent Tanör, *Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar*, İstanbul, May Yayınları, 1978; Hikmet Sami Türk, “Sosyal Hukuk Devleti”, *Halkevleri Dergisi*, Sayı 91, Mayıs 1974, s.5-13; Meltem dikmen Caniklioğlu, *Anayasa Arayışları ve Türkiye*, İstanbul, BDS Yayınları, 1998.

Sosyal devlet ilkesi, anayasal düzeyde ilk defa 1961 Anayasasıyla tanınmıştır (m.2). Aynı ilke 1982 Anayasasında da vardır (m.2). Sosyal devletin gereği olan sosyal haklar, gerek 1961 Anayasası, gerekse 1982 Anayasası tarafından tanınmıştır. 1924 Anayasasında sosyal devlet ilkesi geçmediği gibi, bu Anayasada ilköğretimin bedava olmasını (iptidâî tahsil... meccanîdir) öngören 87’nci madde ve “çiftçiye toprak sahibi yapmak... için istimlak” yapılmasını öngören (1937 Anayasa değişikliği ile değiştirilen şekli) 74’üncü maddesi dışında sosyal devlet anlayışıyla ilgi kurulabilecek hüküm yoktur¹⁷⁶. 1924 Anayasasında sosyal devlet anlayışının bulunmaması dönemi itibarıyla tamamıyla normaldir.

1982 Anayasası da “sosyal devlet” ilkesini kabul etmiştir. 1982 Anayasasının 2’nci maddesine göre, “Türkiye Cumhuriyeti... sosyal... bir... devlet”tir. Peki ama “sosyal devlet” ne demektir?

A. GENEL OLARAK SOSYAL DEVLET ANLAYIŞI

Burada sırasıyla sosyal devletin tanımını, tarihsel gelişimini, sosyal devlet ile sosyalist devlet ve devletçilik kavramları arasındaki farkı, sosyal devletin özgürlük anlayışını ve Türkiye’de Anayasa Mahkemesinin sosyal devlet anlayışını göreceğiz.

1. Tanım

Sosyal devlet (*sozialstaat*, *welfare state*, *Etat providence*) anlayışı, Ergun Özbudun tarafından “devletin sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahalesini gerekli ve meşru gören bir anlayış” olarak tanımlanmaktadır¹⁷⁷. Diğer bir ifadeyle sosyal devlet, herkese insan onuruna yaraşır asgarî bir hayat seviyesi¹⁷⁸ sağlamayı amaçlayan bir devlet anlayışı olarak tanımlanabilir.

176. Sabuncu, *Anayasaya Giriş*, op. cit., 2006, s.157.

177. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., 2017, s.140.

178. *Ibid.*, s.148.

varsayımı kabul edilmedikçe, insanlar ve keza bu insanların çoğunluğunun rızasına dayanan siyasal iktidarın yanılma hakkı vardır. Siyasal iktidar belki yanlış bir politika uygulayacaktır. Ancak unutulmamalıdır ki, demokratik mantıkta, kendinden (*per se*) doğru ve yanlışlar yoktur; neyin doğru, neyin yanlış olduğuna nihaî tahlilde halk karar verir.

Sonuç olarak bizim anayasal sistemimizde siyasal iktidar, devletçi iktisat politikaları izleyebileceği gibi, liberal iktisat politikaları da izleyebilir. Anayasamızda seçimleri kazanan bir partinin devletçi politikalar izlemesini, yeni vergiler koymasını, para basmasını emreden bir hüküm yoktur. Tersine, anayasal sistemimizde, seçimleri kazanan liberal bir parti neo-liberal politikalar izleyebilir; yeni vergi koymak yerine mevcut vergileri ortadan kaldırabilir; para arzını sınırlandırabilir. Demokratik sistemimizde, liberal bir partinin bunları yapabilmesinin koşulu, seçimleri kazanmasıdır. “Anayasal iktisat” veya “iktisat politikası anayasası” anlayışı ise, bu amaçlara seçim kazanmadan da ulaşılmasını hedeflemektedir. Bu yönüyle bu görüşleri demokrasi ilkesiyle bağdaştırmak güçtür.

Tarihsel olarak anayasacılığın özünde devlet karşısında bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunması düşüncesi yatar. Devletin birey için bir şeyler yapması düşüncesi (sosyal haklar, sosyal devlet) de, devleti iktisat politikası bakımından sınırlandırma düşüncesi (anayasal iktisat, iktisat politikası anayasası) de kanımızca klasik, liberal anayasacılık anlayışıyla uyum içinde değildir.

VIII. HUKUK DEVLETİ

Bibliyografya.- Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, 2017, s.126-139; Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları*, *op. cit.*, s.163-166; Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, *op. cit.*, s.83-97; Soysal, *Anayasanın Anlamı*, *op. cit.*, s.164-171; Sabuncu, *Anayasaya Giriş*, *op. cit.*, s.57-69; Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, s.162-164; Rumpf, *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, *op. cit.*, s.58-61; Gören, *Anayasa Hukukuna Giriş*, *op. cit.*, s.131-137; Yüzbaşıoğlu, *Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku*, *op. cit.*, s.187-195; Günday, *İdare Hukuku*, *op. cit.*, 2011, s.37-53; Fazıl Hüsnü Erdem, “Hukuk Devleti ve 1982 Anayasası”, *Liberal Düşünce*, Cilt 4, Sayı 16, Güz 1999, s.32-56; İbrahim Ö. Kaboğlu, “Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi”, *in* Hayrettin Ökçesiz (der.), *Hukuk Devleti*, İstanbul, Afa Yayınları, 1998, s.89-116.

A. GENEL OLARAK HUKUK DEVLETİ İLKESİ

1982 Anayasasının 2’nci maddesine göre, “Türkiye Cumhuriyeti... bir hukuk devletidir”.

1. Tanım

Hukuk devleti en kısa tanımıyla, faaliyetlerinde hukuk kurallarına bağlı olan, vatandaşlarına hukukî güvenlik sağlayan devlet demektir²¹⁷.

217. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, 2017, s.126; Günday, *İdare Hukuku*, 2011, *op. cit.*, s.37; Sabuncu, *Anayasaya Giriş*, *op. cit.*, 2006, s.83.

Bu hikaye, hukuk devletinin olmadığı bir ortamda, yönetimin kendisine müsteşar yardımcılığı görevini teklif edecek derecede güvendiği insanların bile kendilerini güvenlik içinde hissetmediğini gösteren güzel bir hikayedir. Gerçekten hukuk devletinin geçerli olmadığı bir ortamda kimse kendini güvende hissetmez. Hiçbir suçu olmayan masum insanlar bile korku içinde yaşarlar. Hatta iktidarın en yakınında olanlar bile endişe duyarlar. Hukuk devleti insanların başlarına ne geleceğinden endişe etmeden, hukukî güvenlik içinde yaşadıkları, huzur içinde uyuyabildikleri devlet demektir.

KUTU 7.20: Ebussuûd Efendi.- Osmanlı Şeyhülislamlarından Ebussuûd Efendi (1490-1574) hukuka aykırı olan bir şey, padişahın emriyle hukuka uygun hâle gelmez anlamında şöyle demiştir: “*Emr-i sultânî ile nâ-meşrû’ olan nesne meşrû’ olmaz*”²⁸⁰.

KUTU 7.21: Alman Anayasa Mahkemesinin Schleyer Kararı BVerfGE 46, 10).- Alman İşverenler Federasyonu başkanı Hanns-Martin Schleyer, teröristler tarafından 5 Eylül 1977’de kaçırılmıştır. Kaçırılanlar Hükümetten bazı isteklerde bulunmuş, aksi takdirde Schleyer’i öldüreceklerini söylemişlerdir. Hükümet teröristlerin isteklerini reddetmiştir. Oğlu, Hükümetin kararı aleyhine anayasa şikâyeti yoluyla Alman Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Alman Anayasa Mahkemesi, başvuruyu reddetmiş ve bu konuda Hükümetin takdir yetkisi olduğuna karar vermiştir. Mahkemenin kararından üç gün sonra, 18 Ekim 1977’de Schleyer, teröristlerce öldürülmüştür²⁸¹.

IX. TOPLUMUN HUZURU, MİLLÎ DAYANIŞMA VE ADALET İLKELERİ

1982 Anayasasının 2’nci maddesi “Türkiye Cumhuriyeti, *toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde...* bir... devlet”tir demektir. Türkiye’de bazı yazarlar “toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde” ifadesini kendisinden sonra gelen “insan haklarına saygılı” ifadesini nitelendirdiğini düşünmektedirler. Oysa bu düşünce yanlıştır. “Toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde” ifadesi “insan haklarına saygılı” ifadesini değil, cümlenin sonundaki devlet kelimesini nitelendirmektedir. Çünkü “toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde” ifadesi ile “insan haklarına saygılı” ifadesi arasında bir virgül vardır. Eğer buradaki birinci ifade ikincisini nitelendirseydi, arada virgül olmazdı. Çünkü Türkçede nitelleyen ile nitelendirilen kelime arasına virgül konulmaz. Dolayısıyla kanımızca 2’nci maddeye göre “toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde” olan şey “insan haklarına saygı” değil, Türkiye Cumhuriyeti devletinin kendisidir. Dolayısıyla toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet ilkeleri, lâiklik, demokratiklik, Atatürk milliyetçiliğine bağlılık gibi Türkiye Cumhuriyetinin niteliği olan temel ilkelerdir.

280. “Ebussuûd Efendi” Maddesi, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 10, s.367 (<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=100367>)

281. *BVerfGE 46, 10*. Bkz.: Nigel Foster ve Satish Sule, *German Legal System and Laws*, Oxford ve New York, Oxford University Press, 2003, s.207.

rın olduğunu söyleyebiliriz: O da aslı kurucu iktidardır. Onun dışındaki iktidarlara tali kurucu iktidar ve yasama iktidarı dahil, sınırlı iktidarlardır. Tali kurucu iktidar, Anayasanın değiştirilemeyecek hükümleriyle bağlıdır. Yasama iktidarı da Anayasaya aykırı kanun yapamaz. Nitekim Anayasamızın 11'inci maddesi "Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır. Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz" demektedir. Yürütme ve yargı iktidarlarının ise nasıl sınırlı olduğunu yukarıda gördük.

D. TÜRKİYE'DE OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E GEÇİLİRKEN EGEMENLİK ANLAYIŞINDA DEĞİŞİM VE BUNUN YANSIMALARI

Osmanlı devletinde egemenlik padişaha ait idi. Zira yukarıda 2'nci bölümde görüldüğü gibi devlet şekli bir monarşi idi.

Yukarıda 3'üncü bölümde gördüğümüz gibi, 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu, 1'inci maddesinde, "hakimiyet bilakaydû şart milletindir" diyerek millî egemenlik ilkesini ilân etmiştir. 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarımız da aynı ilkeyi sürdürmüşlerdir.

Özetle Osmanlı döneminde hâkim olan monarşik egemenlik anlayışından Cumhuriyet döneminde millî egemenlik anlayışına geçildiğini söyleyebiliriz.

Bu değişikliğin egemenlik yetkileri ve sembollerine nasıl yansıdığını da incelemekte yarar vardır.

1876 Kanun-u Esasîsi, 7'nci maddesinde,

"vükelânın azil ve nasbı ve rütbe menasıp tevcihi ve nişan itası ve eyalât-ı mümtazenin şerait-i imtiyazlerine tevfikân icrayı tevcihatı ve meskûkat darbı ve hutbelerde nâmının zikri ve düveli ecnebiye ile muahedat akdi ve harb ve sulh ilânı ve kuvve-i berriye ve bahriyenin kumandası ve harekât-ı askeriye ve ahkâm-ı şeriye ve ... mücazaat-ı kanuniyenin tahfifi ve affı ... hukuk-u mukadde-se-i Padişahî cümlesindendir"

diyerek para basma, uluslararası andlaşma akdetme, savaş ve barış ilân etme, silahlı kuvvetlerini komutanlığını yapma, cezaları affetme gibi tipik egemenlik yetkilerini Padişaha veriyordu.

Gerek krallar ve gerekse cumhurbaşkanları birer devlet başkanıdır. Tarihte pek çok ülkede monarşiden cumhuriyete geçildiğinde, kralların, devlet başkanı olarak sahip olduğu yetkiler doğal olarak cumhurbaşkanlarına geçmiştir. Bunda yadırganacak bir şey yoktur; çünkü cumhurbaşkanı, makam olarak kralın halefidir. Bu nedenle cumhuriyetlerde cumhurbaşkanlarının hukukî statüsü de büyük ölçüde kuralların hukukî statüsüne benzetilerek düzenlenmiştir. Keza mo-

narşiden cumhuriyete geçen ülkelerin pek çoğunda cumhurbaşkanları eskiden kralların oturduğu saraylarda oturur.

Türkiye’de ise bu böyle olmamıştır. 1876 Kanun-u Esasîsine göre Padişaha ait olan “para basma (meskukat darbı)”, “savaş ve barış ilân etme (harp ve sulh ilânı)”, “kara ve deniz kuvvetlerinin komutanlığı (kuvve-i berriye ve bahriyenin kumandası)”²⁹⁹ gibi egemenlik yetkileri, Cumhuriyet Anayasaları tarafından Cumhurbaşkanına değil, Türkiye Büyük Millet Meclisine verilmiştir. Zira Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçilirken, Osmanlı döneminde Padişahın sahip olduğu egemenlik sıfat ve haklarının, Cumhurbaşkanına değil, TBMM’ye geçtiği varsayılmıştır. Yani Türkiye’de egemenlik yetkileri ve sembolleri bakımından Osmanlı Padişahının Cumhuriyet dönemindeki halefi Cumhurbaşkanı değil, Türkiye Büyük Millet Meclisidir.

Bu nedenle Türkiye’de para basma, savaş ve barış ilân etme, silahlı kuvvetlerin başkomutanlığı –ölüm cezalarının olduğu dönemde ölüm cezalarının infazına karar vermek– gibi egemenlik yetkileri, Türkiye Büyük Millet Meclisine verilmiştir. Hatta ilginçtir ki, Osmanlı döneminde Padişahın ve Hanedanın oturduğu saray, köşk ve kasırlar da Cumhurbaşkanlığına değil, TBMM’ye bağlanmıştır. Bu husus Cumhuriyete geçişte hâkim olan egemenlik anlayışının bir sonucudur.

Burada belirtelim ki, millî saraylar, aşağıda 12’nci bölümde göreceğimiz gibi, 2 Temmuz 2018 tarih ve 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle³⁰⁰ Cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır. Aynı bölümde açıklayacağımız gibi bu değişiklik eleştiriye açıktır. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçilirken Türkiye’de oluşan egemenlik anlayışıyla tezat teşkil eder.

Millî sarayların TBMM’den alınıp Cumhurbaşkanına bağlanması, yukarıdaki tarihi sebepten dolayı fevkalade önemlidir. Egemenlik ile ilgili Cumhuriyet döneminde yapılan en önemli değişikliğin bu olduğu dahi söylenebilir. Türkiye’de 9 Temmuz 2018’de yürürlüğe konulan “Cumhurbaşkanlığı sistemi” sadece devlet yetkilerinin yeni bir dağılımı anlamına gelmemekte, egemenliğin anlam ve sembollerinin de yeniden dağıtılması anlamına gelmektedir. Gelecekte henüz TBMM’ye ait olan “para basma”, “savaş ve barış ilân etme”, “başkomutanlık” gibi egemenlik yetkilerinin de TBMM’den alınıp Cumhurbaşkanına verilmesi şaşkıncı olmayacaktır. Belki gelecekte paraların üzerinde de para basılmasını öngören kanunun değil, Cumhurbaşkanı kararının tarih ve sayısı yazılacaktır. Hatta belki bir gün paraların üzerinde Cumhurbaşkanının resmini göreceğiz.

299. Bunlara “cezaların affı (mücazaatı kanuniyenin tahfifi ve affı)” yetkisini de ilave edebiliriz. Türkiye’de Cumhuriyet dönemi Anayasaları bu yetkiyi Cumhurbaşkanına daimi mâlûllük veya kocama gibi sebeplerle tanıırken, TBMM’ye sınırsız bir şekilde tanımıştır. 1876 Kanun-u Esasîsi de Padişaha af yetkisini sınırsız bir şekilde tanıyordu.

300. *Resmî Gazete*, 9 Temmuz 2018, Sayı 30473 (3. Mükerrer).

Bölüm 8

TEMEL HAK VE HÜRRIYETLER

Bibliyografya.- Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., 2017, s.109-126; Soysal, *Anayasanın Anlamı*, op. cit., s.126-153; Sabuncu, *Anayasaya Giriş*, op. cit., 2006, s.43-83; Rumpf, *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, op. cit., s.121-162; Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, op. cit., s.165-176; Gören, *Anayasa Hukukuna Giriş*, op. cit., s.345-479; Kuzu, 1982 *Anayasasının Temel Nitelikleri*, op. cit., s.212-287; Tarık Zafer Tunaya, *Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar*, İstanbul, Araştırma, Eğitim ve Ekin Yayınları, 1982, s.187-238; Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 3. Baskı, 1999, s.161-198; Naz Çavuşoğlu, *Anayasa Notları*, İstanbul, Beta Yayınları, 1197, 61-94; Münci Kapanı, *Kamu Hürriyetleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 6. Baskı, 1981; İlhan F. Akın, *Temel Hak ve Hürriyetler*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1971; Oktay Uygun, *1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Temel Rejimi*, İstanbul, Kazancı Yayınları, 1992; Şeref Ünal, *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, Ankara, Yetkin Yayınları, 1997; İbrahim Ö. Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, İstanbul, Afa Yayınları, 1993; Ahmet Mumcu, *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Ankara, Savaş Yayınları, 1994; Fazıl Sağlam, *Temel Hakların Sınırlanması ve Özü*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982; Bülent Tanör, *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, İstanbul, BDS Yayını, 1990; Zafer Gören, *Temel Hak Genel Teorisi*, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, 1995; Necmi Yüzbaşıoğlu, *Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1993, s.205-228, 284-312; Tekin Akıllıoğlu, "1982 Anayasasında Temel Hakların Genel Kuralları", *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 5-6, Yıl 1983-1984, s.50-66; Yavuz Sabuncu, "Temel Hakların Anayasal Konumu", *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 7-8, Yıl 1985-1986, s.15-21. Genel olarak temel hak ve hürriyetler konusunda ve keza Türkiye'de 1982 Anayasasına göre temel hak ve hürriyetlerin hukukî rejimi konusunda bkz.: Kemal Gözler, *İnsan Hakları Hukuku*, Bursa, Ekin, 2017, *passim*.

Bu bölümde 1982 Anayasasına göre Türkiye'de temel hak ve hürriyetler rejimini inceleyeceğiz. Bu bölümün plânı şu şekilde olacaktır:

PLÂN:

I. Kavramlar

II. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınıflandırılması

III. 1982 Anayasasının Temel Hak ve Hürriyetler Konusundaki Temel Yaklaşımı

IV. Temel Hak ve Hürriyetlerin Stüjeleri

V. Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılmaması

VI. Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlılığı ve Sınırlanması

VII. Olağan Dönemlerde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Sistemi

VIII. Olağanüstü Hâllerde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması (Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanılmasının Durdurulması)

IX. Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanılmasında Sistemler

X. Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması

Şimdi bu plâna göre konuyu inceleyelim:

I. KAVRAMLAR

Bibliyografya.- Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, *op. cit.*, s.13-14; Sabuncu, *Anayasaya Giriş*, *op. cit.*, 2006, s.53-44; Uygun, *1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Temel Rejimi*, *op. cit.*, s.2-6; Mumcu, *op. cit.*, s.12-26; Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, *op. cit.*, s.11-14; Kaboğlu, *Kolektif Özgürlükler*, *op. cit.*, s.13-24.

Öncelikle belirtelim ki, biz burada “zgrlk” kelimesini değil, Anayasamızın kullandığı kelime olan “hürriyet” kelimesini kullanacağız. Sebepleri konusunda bkz.: Kemal Gözler, *İnsan Hakları Hukuku*, Bursa, Ekin, 2017, s.65.

Bu alanda “hürriyet”, “hak”, “insan hakları”, “kamu hürriyetleri”, “kişî hakları”, “vatandaş hakları”, “temel haklar”, “anayasal haklar” gibi değişik terimler kullanılmaktadır. Çoğunlukla bunlar eş anlamda kullanılan kavramlardır. Ancak bununla birlikte aslında bunlar arasında birtakım farklılıklar vardır.

A. HÜRRİYET

Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğü, “hürriyet” kelimesinin karşılığında “zgrlk” kelimesini vermektedir. “zgrlk” kelimesini ise şöyle tanımlamaktadır: “1. Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, serbestî. 2. Her türlü dş etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu, hürriyet”¹.

Doktrinde de hürriyet çok değişik şekillerde tanımlanmış ve anlaşılmış bir kavramdır². *Hürriyet, bir şeyi yapma veya yapmama, belli bir şekilde davranıp davranmama erki* olarak tanımlanabilir³. Daha kısa bir ifadeyle hürriyet, “serbest hareket etme gücü”dr⁴. Bu tanımda dikkati çekmesi gereken nokta, hürriyetin *insan fiilinin bir niteliği* olarak kullanıldığıdır. Dolayısıyla hürriyetten “serbest insan fiili” anlaşılabılır. Seyahat hürriyeti, yerleşme hürriyeti, haber-

1. Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, Yeni Baskı, 1988, s.1148.

2. Çeşitli hürriyet tanımları için bkz. Münci Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 6. Baskı, 1981, s.3; İlhan F. Akın, *Kamu Hukuku*, İstanbul, Beta Yayınları, 1986, s.259-264; İbrahim Ö. Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, İstanbul, Afa Yayınları, 1993, s.11-14; Ahmet Mumcu, *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Ankara, Savaş Yayınları, 1994, s.13-17.

3. İbrahim Ö. Kaboğlu, *Kolektif Özgürlükler*, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1989, s.14; Oktay Uygun, *1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Temel Rejimi*, İstanbul, Kazancı Yayınları, 1992, s.6.

4. Tarık Zafer Tunaya, *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, İstanbul, Araştırma, Eğitim ve Ekin Yayınları, 1982, s.187.

- m.51/2: “Sendika kurma hakkı ancak ... kanunla sınırlanabilir”.

Bu tür özel maddelerde kanunla sınırlama şartının bir kez daha ngrlm olmasının hukuken doğuracağı bir sonuç yoktur. Bu maddelerde “ancak kanunla sınırlanabilir” yerine sadece “sınırlanabilir” denmi olsaydı bile değişen bir Şey olmazdı. Zira 13’üncü maddeye göre söz konusu hak ve hürriyet yine ancak kanunla sınırlanabilirdi. Dolayısıyla ilgili maddede kanunla sınırlama şartının bir kez daha belirtilmesinin vurgudan başka bir anlamı yoktur.

Hak ve Hürriyetlerin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle Sınırlanması Sorunu.- Anayasamızın 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Kanunla değişik 104’üncü maddesinin onyedinci fıkrasında bu hususa Şu Şekilde açıklık getirilmiştir:

“Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve devler Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemez”¹¹⁴.

Fıkırada yapılan saymada Anayasanın ikinci kısmının üçüncü bölümünde yer alan “sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler” hariç bırakıldığına göre, bunların Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenebileceği; diğer bölümlerde yer alan hak ve hürriyetlerin ise düzenlenemeyeceği sonucu çıkar.

Bununla birlikte ilave etmek gerekir ki, fıkrada yasaklanan Şey, hak ve hürriyetlerin Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle “sınırlanması” değil, “düzenlenmesi”dir. Tersinden söylersek, 91’inci maddenin ilk fıkrası, sosyal ve ekonomik hakların Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle *sınırlanmasına* değil, *düzenlenmesine* izin vermektedir.

KUTU 8.3: Sosyal ve Ekonomik Hakların Cumhurbaşkanlığı Kararnameleriyle Dzenlenilmesinin Sebebi.- Anayasa koyucunun böyle bir ayırım yapmıŐ olmasının nedeni muhtemelen Şudur: Düzenlenemeyecek alanda bulunan haklar, “negatif statü hakları” niteliğindedir. Bilindiği gibi, bu tür haklar devlete bir Şey yapmama, müdahale etmeme görevi ykler¹¹⁵. Bu tür haklarda yapılacak düzenleme, aynı zamanda bu hakların sınırlandırılması sonucunu verir¹¹⁶. Sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler ise, “pozitif statü hakkı” niteliğindedir. Bu tür hakların gerçekleŐebilmesi için ise devletin olumlu bir edimde bulunması gerekir. Buna göre, devletin pozitif statü hakları niteliğindeki bu hakları hızlı bir Şekilde gerçekleŐtirebilmesi için, Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle müdahale edebilmesi; o alanda Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenleme yapabilmesi gerekir. İŞte, sosyal ve ekonomik hakların Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle dzenlenebilmesinin altında bu ihtiyaç yatar¹¹⁷.

114 Benzer hüküm Anayasamızın 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunundan önce 91’inci maddesinin ilk fıkrasında da vardı

115. “Negatif statü hakları-pozitif statü hakları-aktif statü hakları” ayırımı konusunda bkz. Georg Jellinek, *L’Etat modern et son droit*, Traduction française par Georges Fardis, Paris, M. Giard et E. Briere, 1912, Cilt 2, s.51 vd; Gözler, *Hukuka Giriş, op. cit.*, s.323-324.

116. Fazıl Sağlam, “Kanun Hükümünde Kararname ıkarma Yetkisinin Sınırları: Uygulamanın YaygınlaŐmasından Doğabilecek Sorunlar”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1984, (Cilt 1), s.268.

117. *Ibid.*, s.269’da Sağlam’ın KHK’yer hakkında yazdıklarına kıyasen.

Anayasa'da sınırlama nedenlerinin sayılarak belirlenmiş olması, yasakoyucunun bunlar dışında kalan bir nedenle yerleşme özgürlüğünün sınırlanması sonucunu doğuracak düzenlemeler yapamayacağını göstermektedir. Dava konusu kurallarda belirtilen 'millî güvenlik', yerleşme özgürlüğüyle ilgili sınırlama nedenleri arasında sayılmamıştır.

Anayasa'nın ilgili maddesinde gösterilen sınırlama nedenlerine dayandırılmayan kuralla, aile veya fertlerin millî güvenlik nedeniyle zorunlu iskâna tabi tutulması, Anayasa'nın 23. maddesinin güvence altına aldığı yerleşme özgürlüğü alanına yapılan açık müdahale niteliğindedir.

Bu nedenlerle, dava konusu kurallar Anayasa'nın 13. ve 23. maddelerine aykırıdır ve iptalleri gerekir"¹²⁹.

KUTU 8.5: ANAYASANIN İLGİLİ MADDESİNDE SINIRLAMA SEBEBİ BELİRTİLMEMİŞ OLAN TEMEL HAK VE HÜRRİYETLER SINIRLANABİLİR Mİ?

Anayasamızda bazı temel hak ve hürriyetler için o temel hak ve hürriyetin düzenlendiği maddede sınırlama sebebi öngörülmemiştir. Bu hak ve hürriyetler şunlardır: Angarya yasağı [Not: *Zorla çalıştırma yasağının sınırlama sebebi vardır*] (m.18), dinî inanç ve kanaat hürriyeti (m.24/1) [Not: *İbadet hürriyetinin sınırı vardır (m.24/2)*], düşünce ve kanaat hürriyeti (m.25), hak arama hürriyeti (m.36), kanunî hâkim güvencesi (m.37), ispat hakkı (m.39), çalışma ve sözleşme hürriyeti (m.48), vatandaşlık hakkı (m.74), kamu hizmetine girme hakkı (m.70), dilekçe hakkı (m.74).

2001 Anayasa değişikliği öncesinde, bu maddelerde düzenlenen temel hak ve hürriyetlerin de sınırlandırılması mümkündür. Çünkü Anayasanın 13'üncü maddesinin eski şekline göre temel hak ve hürriyetler sadece ilgili maddede sayılan "özel sınırlama sebepleri"ne dayanılarak değil, 13'üncü maddede sayılan kamu düzeni, kamu yararı, genel sağlık gibi "genel sınırlama sebepleri"ne dayanılarak da sınırlandırılabilir. Ancak 2001 değişikliğiyle 13'üncü maddeden genel sınırlama sebepleri bütünüyle çıkarılmıştır. Ve dahası 13'üncü maddenin yeni şeklinde temel hak ve hürriyetlerin "yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak" sınırlandırılacağı açıkça belirtilmiştir. Dolayısıyla artık Anayasanın ilgili maddesinde sınırlama sebebi belirtilmemiş olan temel hak ve hürriyetlerin kanunla sınırlandırılması Anayasanın 13'üncü maddesine aykırı olur.

Bu sonucun ise aklı başında bir insan tarafından kabul edilmesi mümkün değildir. Örneğin Anayasamızın 48'inci maddesi herkese dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetini verdiğine ve bu maddede de sınırlama sebebi belirtilmediğine göre artık isteyen herkes istediği her alanda çalışabilecektir demektir. Mesela isteyen eroin üreten, ürettiği malın başka kişilere satımı konusunda sözleşme yapabilecektir. Keza gerekli diplomalara sahip olmayan birisi de istediği her mesleği, örneğin hekimliği icra edebilecektir. Bunları yasaklayan kanunlar, 2001 değişikliğinden sonra Anayasamızın 48 ve 13'üncü maddelerine aykırı hâle gelmiştir. Keza, temel hak ve hürriyetler, ilgili maddede hangi sınırlama sebebi belirtilmiş ise sadece ve sadece o sebeple sınırlandırılabilir. Örneğin seyahat hürriyeti "suç işlenmesini önlemek" sebebiyle sınırlandırılabilir (m.23/3), ama "genel sağlık" sebebiyle sınırlandırılmayacaktır. Çünkü Anayasanın 23'üncü maddesinde "genel sağlık" sebebi sayılmamaktadır. Dolayısıyla artık bir yerde salgın hastalık çıkması durumunda orada "karantina" ilân edilmesi Anayasamızın 23 ve 13'üncü maddelerine aykırı olacaktır. Bu sonuç da makul ve mantıklı bir sonuç değildir. Bu da 2001 yılında Anayasanın 13'üncü maddesinde yapılan değişikliğin problemli olduğunu göstermektedir.

129. Anayasa Mahkemesi, 24 Eylül 2009 Tarih ve E.2006/142, K.2008/148 Sayılı Kararı, *Resmî Gazete*, 25 Aralık 2008, Sayı 27091.

amaç dışında kullanılmaz” hükümünün sağladığı korumayı ölçülülük ilkesi de sağlamaktadır. Ölçülülük ilkesinin bir alt ilkesi olan elverişlilik ilkesine göre, sınırlamada başvurulan araç, sınırlamanın amacının gerçekleşmesine katkıda bulunmalıdır. Bunun için de sınırlama, söz konusu amaçla ilgili olarak yapılmalıdır. Anayasa Mahkemesi de 2001 sonrası kararlarında da, ölçülülük denetimi kapsamında, sınırlama aracı ile sınırlama amacı arasındaki ilgiyi incelemiş ve araç ile amaç arasında makul ve kabul edilebilir bir ilgi olmasını aramıřtır²³⁷.

KUTU 8.11: Temel Hak ve Hürriyetlerin Yabancılar için Sınırlandırılması.- 13’üncü madde yabancıların Türkiye’de temel hak ve hürriyetlerinin sınırlandırılmasında geçerli değildir. Anayasamızın 16’ncı maddesine göre temel hak ve hürriyetlerin yabancılar için sınırlandırılmasında iki şart vardır: (1) Bu sınırlamalar milletlerarası hukuka uygun olmalıdır. (2) Bu sınırlamalar kanunla öngörülmelidir. Buna göre, yabancılar için öngörülen sınırlama, milletlerarası hukuka uygun değilse, 13’üncü maddeye uygun olması onu Anayasamıza uygun hâle getirmez. Keza, yabancılar için kanunla getirilen sınırlama, milletlerarası hukuka uygun ise 13’üncü maddedeki güvencelere uygun olmasa bile Anayasamıza uygundur.

VIII. OLAğANüSTü HÂLLERDE TEMEL HAK VE HRRIYETLERİN SINIRLANDIRILMASI (TEMEL HAK VE HRRIYETLERİN KULLANILMASININ DURDURULMASI)

Bibliyografya.- Kemal Gözler, “Olağanüstü Hâl Rejimlerinde zgrlklerin Sınırlandırılması Sistemi ve Olağanüstü Hâl Kanun Hükmünde Kararnemelerinin Hukukî Rejimi”, *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl 47, Ağustos 1990, Sayı 4, s.561-590; Tekin Akıllıoğlu, “Temel Hakların Durdurulması”, *Bhri Savcı’ya Armağan*, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1988, s.54-68; zbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, 2017, s.123-125; Sabuncu, *Anayasaya Giriş*, *op. cit.*, s.69-71; Rumpf, *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, *op. cit.*, s.150-151; Kuzu, *1982 Anayasasının Temel Nitelikleri*, *op. cit.*, s.243-249; Yüzbaşıoğlu, *Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku*, *op. cit.*, s.316-328; Mehmet Turhan, *Siyaset ve Anayasa*, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1995, s.169-175; Tezcan *et al.*, *İnsan Hakları*, *op. cit.*, s.672-690; Kaboğlu, *zgrlkler Hukuku 1*, *op. cit.*, s.97-112.

Savaş, seferberlik, ayaklanma, depresyon, salgın hastalıklar gibi olağanüstü hâllerde temel hak ve hürriyetlerin normal dönemlere göre çok daha aşırı ölçüde sınırlandırılmasına, hatta bu hürriyetlerin askıya alınmasına izin verilmektedir. Bu dönemlerde “zaruret hâli (*tat de ncessit*)” teorisine gre²³⁸, yürürlükteki hukuk düzeniyle bağlı olmaksızın temel hak ve hürriyetler sınırlandırılabilir. Bu dönemlerde, temel hak ve hürriyetler gibi önemli değerlere müdahale edilir. Ancak bu müdahale, zevk için değil, daha üstün değerleri korumak için yapılmaktadır. Örneğin kişilerin yaşamlarını korumak için sokağa çıkma hürriyetleri askıya alınmaktadır. Olağanüstü hâllerde temel hak ve hürriyetlere müdahale edilmesi, itfaiye erlerinin bir evin camlarını kırarak içeri girip yangını sndrmelerine benzetilebilir. Camların kırılması mülkiyet hakkına bir m-

237. Bu konuda bkz. Gözler, *İnsan Hakları Hukuku*, *op. cit.*, s.380-383.

238. Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, *op. cit.*, s.241; Kuzu, *Olağanüstü Hâl Kavramı*, *op. cit.*, s. s.7-35.

dahaledir; ama bu yapılmazsa evin tamamı yanacaktır. Olağanüstü hâllerde bazı hürriyetlerin askıya alınabileceği kabul edilmezse çok daha büyük zararlar ortaya çıkar.

KUTU 8.12: Zaruret Hâli Teorisine İlgili Özdeyişler

- “*Magna Carta prensipleriyle bir savaş idare edilemez*” (Lord Scrutton)²³⁹.
- 1907 yılında Rusya’da Çarlık Hükümeti Başkanı Stolypin, kendisini, istisnai mahkemeler kurmakla eleştiren muhalefete şu cevabı vermiştir: “*Yanan bir evde camların kırılması mübah sayılır*”²⁴⁰.
- Muhalefetin “*iktidarın elleri kanda*” demesi üzerine Stolypin, “*şayet hükümetin elleri kandaysa, bu onun olağanüstü bir ameliyat yapmak mecburiyetinde bulunan bir operatör durumunda olmasındandır*” demiştir²⁴¹.
- ABD Başkanı Abraham Lincoln İç Savaş sırasında (1861-1865) *Habeas Corpus Act*’a aykırı kararlar almakla kendini itham edenlere şu cevabı vermiştir: “*Bazen bir hayatı kurtarmak için bir uzuv feda edilebilir; fakat bir uzvu kurtarmak için hayatın feda edilmesi akıllıca bir iş olmaz*”²⁴².
- “*Ev yanıyorsa, ona itfaiye göndermek için hâkimden izin istenmez*” (Jean Romieu)²⁴³.
- “*Silent enim leges inter arma* (Savaş zamanında kanunlar susar)”²⁴⁴.
- “*Necessitas non habet legem* (Zaruretin kanunu yoktur)”²⁴⁵.
- “Zaruretlere memnu olan şeyleri mübah kılar” (Mecelle, m.21)²⁴⁶.

Tarihsel Bilgi.- Aşağıda ondokuzuncu bölümde göreceğimiz gibi 2017 değişikliğinden önce Anayasamıza göre “olağanüstü hâl” ve “sıkıyönetim” olmak üzere *iki çeşit* olağanüstü hâl rejimi vardı. 2017 Anayasa değişikliğiyle sıkıyönetim usûlü kaldırılmıştır. Böylece sadece “olağanüstü hâl” yönetim usûlü kalmıştır. Bu nedenle aşağıda yaptığımız açıklamalarda “olağanüstü hâl yönetim usûlü” demek yerine çoğunlukla doğrudan doğruya “olağanüstü hâl” diyeceğiz.

Olağanüstü hâl yönetim usûlünde, yani kısaca olağanüstü hâlde temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması sistemi, 1982 Anayasasının “Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanılmasının Durdurulması” başlıklı 15’inci maddesinde düzenlenmiştir. Bu nedenle bu konu bazı kitaplarda “Olağanüstü Hâl Rejimlerinde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması” başlığı altında değil, “Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanılmasının Durdurulması” başlığı altında incelenmektedir. Bu arada belirtelim ki, 1961 Anayasasında böyle bir başlık bulunmamaktadır. Dolayısıyla 1982 Anayasasındaki “Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanılmasının Durdurulması” başlıklı 15’inci maddesi 1961 Anayasasına göre 1982 Anayasasının temel hak ve hürriyetler alanında getirdiği bir yenilik-

239. Nakleden: Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, op. cit., s.239.

240. Nakleden: Kuzu, *Olağanüstü Hâl Kavramı*, op. cit., s.47.

241. *Ibid.*, s.48

242. Nakleden: Burhan Kuzu, *Kanun Hükümünde Kararnameler*, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1985, s.68.

243. Nakleden: Marceau Long et al., *Les grands arrêts de la jurisprudence administrative*, Paris, Dalloz, 2001, s.68.

244. Cicero, *Pro Milone*, 4.11.

245. Bryan A. Garner (Ed), *Black’s Law Dictionary*, St. Paul, Minn., 7. Baskı, 1999, s.1659.

246. Ali Himmet Berki (Haz.), *Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*, Ankara, BTHAE Yayınları, 1959, s.21.

EK-1: ÇEŞİTLİ TEMEL HAK VE HÜRRİYETLER

Yukarıda (s.283-285), 1982 Anayasasının benimsediği temel hak ve hürriyetler sınıflandırmasını ve 1982 Anayasasının düzenlediği temel hak ve hürriyetleri isim olarak (madde başlıkları itibarıyla) gördük. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, 1982 Anayasasında düzenlenmiş olan temel hak ve hürriyetleri tek tek incelemek bu kitabın hacmini aşar ve sistematüğını de bozar. Ancak yine de bir fikir amacıyla 1982 Anayasası tarafından düzenlenen çeşitli temel hak ve hürriyetleri çok kısaca da olsa görmekte yarar vardır.

A. KİŞİNİN HAKLARI VE ÖDEVLERİ

Anayasamızın ikinci kısmının “kişinin hakları ve ödevleri” başlıklı *ikinci bölümünde* düzenlenen bazı temel hak ve hürriyetleri burada kısaca görmekte yarar vardır:

1. Kişi Dokunulmazlığı (m.17)

Kişi dokunulmazlığı, kişinin hayatına, maddî varlığına, yani vücuduna ve manevî varlığına yani şerefine müdahale edilememesi anlamına gelir. Açıkçası, insanın öldürülmemesi, işkenceye ve hakarete uğramaması gerekir. Nitekim 1982 Anayasası 17'nci maddesiyle kişi dokunulmazlığını tanımış ve şu şekilde hükme bağlamıştır:

“Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı hâller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz.

Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz.

Meşrû müdafaa hâli, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırıl-

ması veya olağanüstü hâllerde yetkili mercinin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri, birinci fıkraya hükmü dışındadır”.

Yaşama hakkı “emniyet-i can” adı altında ilk defa 1839 tarihli Tanzimat Fermanıyla tanınmıştır. Kişinin manevî varlığının dokunulmazlığı ilkesi ilk defa “mahfuziyet-i ırz ve namus” adı altında Tanzimat Fermanıyla tanınmıştır. İşkence yasağı 1856 tarihli İslahat Fermanı tarafından kabul edilmiştir.

2. Zorla Çalıştırma Yasağı (m.18)

Anayasamızın 18'inci maddesinin birinci fıkrasına göre “hiç kimse zorla çalıştırılmaz. Angarya yasaktır”. Maddenin ikinci fıkrası, “zorla çalıştırma yasağı”ndan “hükümlülük veya tutukluluk süreleri içindeki çalıştırmaları; olağanüstü hâllerde vatandaşlardan istenecek hizmetleri; ülke ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki beden ve fikir çalışmaları”nı istisna tutmaktadır; yani bu hâllerde kişiler zorla çalıştırılabilecektir.

18'inci maddenin gerekçesinde, Anayasa Mahkemesinin içtihadında (6 Mart 1964 tarih ve E.1963/358, K.1964/17 sayılı Karar, AMKD, Sayı 2, s.66) ve doktrinde (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, *op. cit.*, 2014, s.167; Sabuncu, *op. cit.*, 2006, s.159) *angarya* ile *zorla çalıştırma* kavramları arasında ayırım yapılmaktadır. Angarya, “karşılıksız zorla çalıştırma”; zorla çalıştırma ise “karşılıklı zorla çalıştırma” olarak tanımlanmaktadır. Bu görüşte olanlara göre, Anayasamız “angarya”yı, yani karşılıksız zorla çalıştırmayı mutlak olarak yasaklarken, “zorla çalıştırma”ya, yani karşılığını ödeyerek zorla çalıştırmaya ise m.18/2'de sayılan hâllerde izin vermiştir. Kanımızca “angarya” ile “zorla çalıştırma” kavramları arasında böyle bir ayırım yapılamaz. Temel hak ve hürriyetler, açısından önemli olan husus,

Bölüm 9

SİYASÎ PARTİLER

Bibliyografya.- Fazıl Sağlam, *Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, İstanbul, Beta, 1999; Merih Öden, *Türk Anayasa Hukukunda Siyasî Partilerin Anayasaya Aykırı Eylemlerinden dolayı Kapatılmaları*, Ankara, Yetkin, 2003; Osman Can, *Demokratikleşme Serüveninde Anayasa ve Siyasî Partilerin Kapatılması*, Ankara, Seçkin, 2005; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, 2017, s.94-109; Sabuncu, *op. cit.*, 2006, s.120-131; Teziç, *Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, 2016, s.375-417; Ekrem Ali Akartürk, *Türk Hukukunda Siyasal Parti Yasakları*, İstanbul Yeditepe Üniversitesi Yayınları, 2008; Hüseyin Özcan ve Murat Yanık, *Siyasî Partiler Hukuku*, İstanbul, Der, 2007; Şeref İba, *Siyasi Partiler ve Seçim Hukuku*, Ankara, Seçkin, 2. Baskı, 2017; Osman Korkut Kanadoğlu, *Siyasi Partiler Kanunu Şerhi*, İstanbul, Beta, 2010, Cilt 1; Cem Duran Uzun, *Siyasi Partilerin Finansmanı Anayasa Hukuku Açısından*, Ankara, Adalet, 2010; Rengül Ekizce-leroglu, *Türkiye’de Siyasi Partilerin Finansmanı ve Siyasi Rekabette Eşitlik*, İstanbul, Legal, 2016; Abdulkadir Saka, *Siyasi Partiler Hukuku Açısından Siyasi Partilerin Finansmanı*, İstanbul, Oniki Levha Yayıncılık, 2013; Ali Em ve Kazım Uslu, *Seçim ve Siyasi Partiler Hukuku*, Ankara, Adalet, 2014.

Bu bölümün plânı şu şekilde olacaktır:

- I. Genel Olarak
- II. Siyasî Partilerin Hukukî Niteliği
- III. Siyasî Partilerin Kurulması ve Parti Üyeliği
- IV. Siyasî Partilerin Finansmanı ve Mali Denetim
- V. Siyasî Partilere İlişkin Yasaklar ve Sınırlamalar
- VI. Siyasî Partilerin Kapatılması
- VII. Siyasî Partilere İhtar
- VIII. Devlet Yardımından Yoksun Bıraktırma Davası
- VIII. Partilerin Kapatılmasında AİHM’nin Denetimi

Şimdi bu plân dahilinde konuyu inceleyelim.

I. GENEL OLARAK

Tanım.- 22 Nisan 1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasî Partiler Kanununun 3’üncü maddesinde siyasî partiler, “milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir Devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanmış tüzelkişiliğe sahip kuruluşlar” olarak tanımlanmıştır.

Bu tanımda Şu noktaların altını çizebiliriz: (1) Siyasî partilerin *amacı* millî iradenin oluşmasını sağlamaktır. Burada 2820 sayılı Siyasî Partiler Kanunu “millî irade”den bahsediyorsa da bu konuda siyasî partilerin amacının siyasî iktidarı kısmen veya tamamen ele geçirmek olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. (2) Siyasî partiler bu amaçlarına herhangi bir yolla değil, Cumhurbaşkanını, milletvekili ve mahallî idareler seçimleri *yoluyla* ulaŐacaklardır. (3) Siyasî partilerin faaliyet *alanı*, sadece belirli bir bölge değil, bütün ülkedir. (4) Siyasî partiler *tüzel kiŐiliėe* sahiptirler. Bu dört unsurdan hareketle, siyasî partileri, *seçim yoluyla siyasî iktidarı kısmen veya tamamen ele geçirmek amacı güden ülke çapında faaliyette bulunan tüzel kişiler* olarak tanımlayabiliriz.

Temeli: Siyasî Faaliyette Bulunma Hakkı.- Anayasamızın 67’inci maddesinin ilk fıkrası, “vatandaşlar, kanunda gösterilen Şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve *bağımsız olarak* veya bir *siyasî parti içinde siyasî faaliyette bulunma* ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir” demektedir. Dolayısıyla vatandaşlar, isterlerse bağımsız olarak tek başlarına siyasî faaliyette bulunabilecekleri gibi, isterlerse de bir siyasî parti içinde siyasî faaliyette bulunabileceklerdir. O hâlda siyasî partilerin temelinde, vatandaşların sahip olduğu “siyasî faaliyette bulunma hakkı”nın bulunduğunu söyleyebiliriz.

Siyasî Partilerin Gerekliği.- çok partili siyasal hayat, demokrasinin temelidir. “Modern demokrasi, partiler demokrasisidir”¹. Bir ülkede iktidar için yarıŐan birden fazla siyasî parti yoksa o ülkede demokrasi de yoktur. Bu husus, bizim Anayasamızın 67’nci maddesinin ikinci fıkrasında “*siyasî partiler demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır*” denilerek açıkça vurgulanmıŐtır.

Siyasî Partileri Düzenleyen Mevzuat.- Günümüzde siyasî partiler, Anayasamızın 68 ve 69’uncu maddeleriyle ve 22 Nisan 1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasî Partiler Kanunuyla düzenlenmektedir. Anayasamızın çeşitli maddelerinde (rneğin 31, 67, 94, 95, 99, 100, 101, 114, 133, 135, 149, 150, 162, 177) siyasî partilere ilişkin özel düzenlemeler vardır.

Tarihsel Bilgiler.- 1876 Kanun-u Esasîsinde ve 1924 Teşkilât-ı Esasîye Kanununda siyasî partilere ilişkin bir hüküm yoktur. 1876 Kanun-u Esasîsi döneminde İkinci MeŐrutiyetten sonra ve 1924 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu dönemlerinde siyasî partiler, siyasî amaçlı birer “*dernek*” olarak *dŐnlmŐ* ve dönemlerinde yürürlükte olan *dernekler kanunlarına uygun olarak* kurulup faaliyet göstermişlerdir.

İkinci Meşrutiyet döneminde birer dernek olarak siyasî partilerin 3 Ağustos 1325 (1909) tarih ve 310 sayılı Cemiyetler Kanununun hükümlerine uyması gerekiyordu. Bu Kanuna göre birer cemiyet olan siyasî partiler izin almaksızın kurulabiliyordu. Bununla birlikte siyasî partilerin kavim esasına dayanmaması

1. zbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., 2017, s.94.

CUMHURİYETİN TEMEL ORGANLARI

PLÂN.- Şimdiye kadar 1982 Anayasasına ilişkin olarak, Anayasanın *temel ilkelerini*, bu Anayasaya göre *temel hak ve hürriyetler sistemini* ve siyasi partilerin hukukî rejimini gördük. Bundan sonra ise 1982 Anayasasına göre, *Cumhuriyetin temel organlarını* göreceğiz. 1982 Anayasası, Cumhuriyetin temel organlarını, *yasama* (m.75-100), *yürütme* (m.101-137) ve *yargı* (m.138-160) olmak üzere üçe ayırarak düzenlemiştir. Biz de kitabımızın bundan sonraki bölümlerinde sırasıyla *yasama*, *yürütme* ve *yargı* organlarını inceleyeceğiz.

1. Yasama Organı.- Anayasanın üçüncü kısmının birinci bölümünde “yasama organı” düzenlenmiştir. Bu bölüm Anayasanın 75 ilâ 100’üncü maddelerini kapsamaktadır. Bu maddelere bakıldığında, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşu, milletvekili seçimleri, üyelik, Meclisin görev ve yetkileri, Meclisin faaliyetleri, Meclisin bilgi edinme ve denetim yolları gibi yasama ile ilgili çok değişik konuların bir arada düzenlendiği görülmektedir. Yasama organına ilişkin plânımız şu şekilde olacaktır:

Bölüm 10: TBMM Üyelerinin Seçimi

Bölüm 11: TBMM Üyelerinin Hukukî Statüsü

Bölüm 12: TBMM'nin İç Yapısı ve Çalışma Düzeni

Bölüm 13: Yasama Fonksiyonu, Yasama Yetkisi ve Yasama İşlemleri

Bölüm 14: TBMM'nin Görev ve Yetkileri

2. Yürütme Organı.- Anayasanın üçüncü kısmının ikinci bölümünde “yürütme organı” düzenlenmiştir. Bu bölüm Anayasamızın 101 ila 137’nci maddelerinde düzenlenmiştir. Bu maddelere bakıldığında, “Cumhurbaşkanı”, “Cumhurbaşkanı yardımcıları”, “Bakanlar”, “Cumhurbaşkanlığı kararnamesi”, “yönetmelik”, “olağanüstü hâl yönetim usûlü” ve “idare”nin düzenlendiği görülmektedir. Yürütme organına ilişkin plânımız şu şekilde olacaktır:

Bölüm 15: Yürütme

Bölüm 16: Cumhurbaşkanı

Bölüm 17: Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri

Bölüm 18: Olağanüstü Yönetim Usûlleri

3. Yargı Organı.- Anayasanın üçüncü kısmının üçüncü bölümünde “yargı organı” düzenlenmiştir. Bu bölüm Anayasamızın 138 ilâ 160’ıncü maddeleri arasında düzenlenmiştir. Bu maddelere bakıldığında, “mahkemelerin bağımsızlığı”, “hakimlik ve savcılık teminatı”, “mahkemelerin kuruluşu” gibi yargıya ilişkin “genel hükümler”in ve yüksek mahkemelerin (Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay ve Uyuşmazlık Mahkemesi) düzenlendiği görülmektedir. Biz, Türkiye’deki yargı kollarını ve yargıya hâkim olan temel ilkeleri “yargı organı” başlıklı bir bölümde, konunun önemi dolayısıyla da “anayasa yargısı”nı ayrı bir bölümde inceleyeceğiz. Yargı organına ilişkin plânımız şu şekilde olacaktır:

Bölüm 19: Yargı (Türkiye’de Yargı ve Yargıya Hâkim Olan Temel İlkeleri)

Bölüm 20: Anayasa Yargısı

Bölüm 10

TBMM ÜYELERİNİN SEÇİMİ

Bibliyografya.- Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., 2017, s.259-278; Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları*, op. cit., s.176-135; Rumpf, *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, op. cit., s.79-83; Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, op. cit., s.180-186; Soysal, *Anayasanın Anlamı*, op. cit., s.197-202; Sabuncu, *Anayasaya Giriş*, op. cit., 2006, s.175-188; Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, op. cit., s.296-312; Kuzu, *1982 Anayasasının Temel Nitelikleri*, op. cit., s.47-48; Oya Araslı, *Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)*, Ankara, 1989; Üstün Ergüder, *Seçim Sistemleri ve Türk Demokrasisi*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, 1982; Erdoğan Teziç, *Seçim Sistemleri*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1967; Oya Araslı, *Adaylık Kavramı ve Türkiye’de Milletvekili Adaylığı*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1972; Tunçer Karamustafaoğlu, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1970; Erdal Onar, “1982 Anayasasında Milletvekilliğinin Düşmesi”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1997, Cilt 14, s.387-465; Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, Beta Yayınları, 20. Baskı, 2016, s.300-375; İlhan Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi*, Ankara, Doğu Matbaacılık, 1964, s.174-194; Fevzi Demir, *Anayasa Hukukuna Giriş*, İzmir, Barış Yayınları - Fakülteler Kitabevi, Beşinci Baskı, 1998, s.151-192; Jean-Marie Cotteret ve Claud Emeri, *Les systèmes électoraux*, Paris, PUF, “Que sais-je?”, 1988 (Türkçesi: Seçim Sistemleri, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991); Seyfettin Gürsel, “Toplumsal Tercih Kuramı Çerçevesinde Anayasanın 67. Maddesinde Yer Alan Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkelerinin Değerlendirilmesi”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1999, Sayı, 16, s.46-68; Oya Araslı, “Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Getirdikleri”, *Prof. Dr. Bülent N. Esen Armağanı*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s.7-27; Meltem Dikmen Caniklioğlu, “Seçim Sistemlerinin Siyasî İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1999, Cilt 16, s.17-44; Servet Armağan, “Memleketimizde Siyasî İstikrar: Siyasî Partiler ve Seçim Sistemleri Değerlendirilmesi”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1999, Cilt 16, s.219-252; Burhan Kuzu, “Bugünkü Seçim Sistemimiz ve Bazı Öneriler”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1999, Cilt 16, s.254-307; Şeref İba, *Parlamento Hukuku*, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2010; Faruk Bilir, *Siyasî Partilerde Parlamento Adaylarının Belirlenmesi*, Ankara, Yetkin, 2007; Levent Gönenç, *Türkiye’de Seçim Uyuşmazlıkları ve Çözüm Yolları*, Ankara, Adalet Yayınevi, 2008; Ülkü Varlık ve Banu Ören, *Seçim Sistemleri ve Türkiye’de Seçimler*, İstanbul, Der, 2011; Nizamettin Aydın, *Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi*, Bursa, Ekin, 2015; Ümit Güveyi, *Demokratik Devlet İlkesi Çerçevesinde Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi*, İstanbul, Oniki Levha, 2013; Şeref İba, *Siyasi Partiler ve Seçim Hukuku*, Ankara, Seçkin, 2017; Ali Em ve Kazım Uslu, *Seçim ve Siyasi Partiler Hukuku*, Ankara, Adalet, 2014.

Bu bölümün plânı şu şekilde olacaktır:

PLÂN:

- I. Yasama Organı Konusunda Bazı n Bilgiler
- II. Milletvekili Seçilme Yeterliliği
- III. Seçimlerin Başlangıcı ve Seçim Takvimi
- IV. Seçimlerin Geriye Bırakılması
- V. Ara Seçimler
- VI. Seçimlerin Genel Yönetim ve Denetimi
- VII. Seçmen Olabilmenin şartları
- VIII. Seçim İlkeleri
- IX. Seçim evreleri
- X. Adaylık
- XI. Siyası Partilerin Seçime Katılması
- XII. Seçim İttifakları
- XIII. Seçim Sistemi
- XIV. Seçim Kanunlarının Uygulanma Tarihi
- XV. Yürürlükten Kaldırılan Düzenlemeler

Yasama organı konusunda bazı ön bilgiler vererek konuyu incelemeye başlayalım:

I. N BİLGİLER

“TBMM yelerinin Seçimi” başlıklı bu bölüme başlamadan önce, yasama organı konusunda bazı ön bilgiler vermek uygun olacaktır.

Anayasamızın nc kısmının birinci bölümünün başlığı sadece “yasama” kelimesinden oluşmaktadır. Bu bölüm Anayasanın 75 il 100’üncü maddelerini kapsamaktadır. Bu maddelere bakıldığında, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşu, milletvekili seçimleri, yelik, Meclisin görev ve yetkileri, Meclisin faaliyetleri, Meclisin bilgi edinme ve denetim yolları gibi yasama ile ilgili çok değişik konuların bir arada düzenlendiği görülmektedir. Bu nedenle, hükümleri Anayasadaki sırasıyla görmek pek uygun değildir. Bunları kendi içinde bir sisteme oturtup, ondan sonra incelemek daha uygun olacaktır. Daha yakından bakıldığında bu hükümlerin ne kadar çeşitli olursa olsun iki değişik türde olduğu ayırıt edilmektedir. Birinci tür hükümler yasama “organı”na, ikinci tür hükümler ise yasama “fonksiyonu”na ilişkindir. O nedenle “yasama organı” ve “yasama fonksiyonu” kavramları üzerinde biraz durmak gerekecektir.

Yasama Organı ve Yasama Fonksiyonu (Organik ve Fonksiyonel Açıdan Yasama).- Yasamanın kuruluşu, teşkilatı, oluşumu dzenleniyorsa, burada “organik açıdan yasama” veya kısaca “yasama organı” söz konusudur. Buna karşılık, yasamanın görev ve yetkileri, işlemleri, faaliyetleri dzenleniyorsa burada “fonksiyonel açıdan yasama” veya kısaca “yasama fonksiyonu” vardır. Örneğin, Anayasanın “Türkiye Büyük Millet Meclisi genel oyla seçilen altıyüz milletvekilinden oluşur” diyen 75’inci maddesi “organik açıdan yasama” veya kısaca “yasama organı” ile ilgilidir. Buna karşılık, “Türkiye Büyük Millet Meclisininin görev ve yetkileri kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmaktır” diyen

bir yıldan az hapis cezasına mahkûm olmaları hâlinde seçilme ehliyetinden yoksun bırakılamayacaklardır.

Diğer kanunlarımızda “kamu hizmetlerinden yasaklılık”ın ne olduğunu tanımlayan bir hüküm yoktur. 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunda bu kavram geçmektedir; ama bu Kanunda da bir tanım yoktur. 298 sayılı Kanunun 33’üncü maddesinden “kamu hizmetinden yasaklanma”nın ancak “yargı kararı” ile olacağı sonucu çıkmaktadır.

Bu durum bize anayasa koyucunun kanunlarla düzenlenen kavramlara atf yaparak düzenleme yapmaması gerekliliğini göstermektedir. Anayasanın bulunduğu kavram, daha sonra kanun koyucu tarafından değiştirilirse veya kaldırılırsa ne olacaktır? Anayasa koyucu, kanunlardan bağımsız bir şekilde kavramları kullanmalıdır. Anayasa koyucu kanun koyucuya değil, kanun koyucu anayasa koyucuya tabidir.

Olağanüstü Hâl KHK’leriyle Bir Daha Kamu Hizmetinde İstihdam Edilmeleri Yasaklananlar Milletvekili Adayı Olabilirler mi?- 15 Temmuz 2016 darbe teşebbüsünden sonra çıkarılan çeşitli olağanüstü hâl kanun hükmünde kararnameleleriyle (bu KHK’lerin sayıları 667 ilâ 697 arasındadır+701 sayılı KHK), 125 bin civarında kamu görevlisi kamu görevinden çıkarılmıştır. Bu KHK’ler, ayrıca bu şekilde ihraç edilen kişilerin “bir daha kamu hizmetinde istihdam edilmelerini” yasaklamaktadır. Acaba bu KHK’lerin “bir daha kamu hizmetinde istihdam edilmezler” hükmü, bu kişilerin milletvekili adayı olmasını da mı yasaklamaktadır?

Burada “kamu hizmetinde istihdam edilme” ifadesinin yorumundan ibaret bir sorun vardır. Bu ifadede geçen “kamu hizmeti” ile “kamu görevi”nin kastedildiği, söz konusu olağanüstü hâl Kanun Hükmünde Kararnameleriyle ihraç edilen kişilerin bir daha “*kamu görevlisi*” olmalarının yasaklandığı söylenebilir. “Kamu görevlisi” kavramı idare hukukunda geniş ve dar anlamda olmak üzere tanımlanmaktadır¹⁰. Milletvekilleri “dar anlamda” değil, “geniş anlamda kamu görevlisi” kavramına dahildirler¹¹. Söz konusu olağanüstü hâl KHK’leriyle “dar anlamda” kamu görevlileri mi, yoksa “geniş anlamda kamu görevlileri” mi kastedilmiştir?

Kamu görevlilerinin görevlerinde kalmaları asıl, ihraç edilmeleri ve bir daha kamu görevinde istihdam edilememeleri ise istisnadır. Keza 18 yaşını doldurmuş Türk vatandaşlarının milletvekili adayı olabilmeleri kural, olamamaları ise istisnadır. Zaten olağanüstü hâl KHK’lerinin doğasında da bu istisnailik vardır. O hâlde “bir daha kamu hizmetinde istihdam edilmezler” hükmündeki “kamu hizmeti” kavramını dar yorumlamak gerekir. Zira hukukta, *exceptiones sunt strictissimae interpretationis* ilkesi uyarınca istisnalar dar yorumlanır. Dar

10. Bkz. Gözler, *İdare Hukuku, op. cit.*, c.II, s.623-625.

11. Gözler, *İdare Hukuku, op. cit.*, c.II, s.624.

Ne var ki, 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunundan **sonra** problemin verileri değişmiştir. Zira bu Kanunla değişik 116'ncı maddeye göre, TBMM'nin aldığı seçimlerin yenilenmesi kararı, sadece kendi seçimlerinin yenilenmesi sonucunu değil, Cumhurbaşkanının seçimlerinin yenilenmesi sonucunu da doğurur. Dolayısıyla seçimlerin yenilenmesi kararı, sadece kendisini ilgilendiren bir karar değildir; bu karar Cumhurbaşkanını da ilgilendirir. Bu nedenle kanımızca TBMM seçimlerin yenilenmesine karar verdikten sonra bu kararından dönemez.

Erken Seçimden Sonra Seçilen Meclisin Görev Süresi.- Bu şekilde seçilen yeni Meclis, önceki Meclisin geri kalan süresi için değil, normal süre için seçilir. Yani erken seçim yoluyla yeni seçilen Meclisin görev süresi beş yıldır (m.116/son).

C. TBMM SEÇİMLERİNİN CUMHURBAŞKANINCA YENİLENMESİYLE (FESİHLE)

Anayasamızın 116'ncı maddesinin 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Kanunla değişik şekline göre, Cumhurbaşkanı, TBMM seçimlerinin yenilenmesine karar verebilir. 116'ncı maddenin yeni şekline göre Cumhurbaşkanının bu yetkisini kullanabilmesinin bir şartı yoktur. Bu tamamıyla Cumhurbaşkanının takdirindedir. Ancak TBMM seçimlerinin yenilenmesine Cumhurbaşkanı tarafından karar verilmesi durumunda Cumhurbaşkanlığı seçimi de yenilenir. Her iki seçim de birlikte yapılır (m.116). Dolayısıyla kendi seçimlerinin yenilenmesini göze alamayan bir Cumhurbaşkanı, TBMM seçimlerinin yenilenmesine de karar veremez. TBMM'nin seçimlerinin yenilenmesi, Cumhurbaşkanının seçimlerinin yenilenmesi sonucuna yol açsa da, TBMM seçimlerinin Cumhurbaşkanı tarafından yenilenmesi yetkisi bir "fesih yetkisi"dir⁴⁸. Anayasa hukuku literatüründe parlamentonun görevinin cumhurbaşkanı tarafından sona erdirilmesine "fesih" denir.

19 Ocak 2012 tarihli ve 6271 sayılı Cumhurbaşkanı Seçimi Kanununun 25 Nisan 2018 tarih ve 7140 sayılı Kanunla değişik 3'üncü maddesinin 4'üncü fıkrasına göre "seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi hâlinde bu karar kırksekiz saat içinde Resmî Gazete'de yayımlanarak ilân olunur. Bu kararın verildiği günden sonra gelen *altmışıncı günü* takip eden ilk Pazar günü Cumhurbaşkanı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimi birlikte yapılır".

Tarihsel Bilgi: 116'ncı maddenin eski şekline göre de Cumhurbaşkanının TBMM seçimlerini yenileme yetkisi vardı. Ancak madde, Cumhurbaşkanının bu yetkisini kullanabilmesini kırkbeş gün süren hükümet krizi gibi gerçekleşmesi zor şartlara bağlıyor-

48. Kemal Gözler, "'Fesih' ve 'Seçimlerin Yenilenmesi' Farklı Kavramlar mıdır?", <http://www.anayasa.gen.tr/fesih-yenileme.html> (Daha sonra Kemal Gözler, *Referandumdan Önce, Referandumdan Sonra: 16 Nisan 2018 Referandumunu ve Bu Referandumda Oylanan Anayasa Değişikliği Hakkında Yazılar*, Bursa, Ekin, 2017, s.3-21.

KUTU 10.8: Türkiye’de “Gerrymandering” Var mı?- Mudanya İlçesi, Neden Bursa 2. Bölgede?-

Bursa ili iki seçim çevresine bölünmektedir. YSK’nın 21 Nisan 2018 tarih ve 263 sayılı Kararıyla normalde 1’inci Bölgede olması beklenen Mudanya ilçesi, 2’nci Bölgeye alınmıştır (RG, 21.4.2018). Yandaki haritada görüleceği gibi Mudanya ilçesi, Nilüfer ve Karacabey ilçeleriyle komşudur. YSK tarafından dahil edildiği Bursa 2’nci Bölgenin ilçeleriyle sınırdaş değildir. Haritada görüldüğü üzere Mudanya ilçesi birinci bölgenin içinde bir ada olarak durmaktadır. Oysa 2839 sayılı Kanununun 4’üncü maddesine göre iller seçim çevrelerine ayrılırken ilçelerin “coğrafi yakınlıkları”nın göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Belirtelim ki, 24 Haziran 2018 milletvekili seçimlerinde Millet İttifakı, Mudanya’da % 54, Nilüfer’de % 53, Karacabey’de % 50, Mustafakemalpaşa’da % 54 oranında oy almıştır.

Bursa Seçim Çevreleri (24.6.2018 Seçimleri)

Kaynak: <http://www.bursahakimiyet.com.tr/>

X. ADAYLIK

Seçilme yeterliliğine sahip her Türk vatandaşı milletvekili adayı olabilir. Kişiler bağımsız olarak adaylıklarını koyabilecekleri gibi, bir siyasî parti tarafından da aday gösterilebilirler.

A. BAĞIMSIZ ADAYLIK

22 Nisan 1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasî Partiler Kanununun 21’inci maddesine göre, bağımsız milletvekili adaylığı başvurusu ilgili il seçim kuruluna, aday olacak kişinin kendisi tarafından yapılır. (Vatandaşların diğer vatandaşları aday gösterme hakları yoktur).

B. PARTİ LİSTESİNDEN ADAYLIK⁸²

Günümüzde bağımsız adayların seçilme ihtimali çok düşüktür. Milletvekillerinin ezici çoğunluğu partiler tarafından gösterilen adaylar arasından seçilir. 22 Nisan 1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasî Partiler Kanununun 37’nci maddesine göre, aday belirleme işini siyasal partiler, “tüzüklerinde belirleyecekleri usûl ve esaslardan biri veya birkaçı ile yapabilirler” (Not: 1983-1986 arasında ön seçim yapmak zorunluydu). Dolayısıyla Siyasî Partiler Kanunu, aday tespit işini siyasal partilerin bir iç sorunu saymakta ve ön seçim zorunluluğunu kaldırmaktadır. Bu sisteme göre, siyasal partiler aday tespitinde ön seçim usûlünü kullanabilecekleri gibi, bir başka usûlü de, örneğin “merkez yoklaması” usûlünü de uygulayabilirler. Eğer parti tüzükleri ön seçim usûlünü benimsemişse, ön seçim, 22 Nisan 1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasî Partiler Kanununda belirtilen usûllere

82. Bu konuda karşılaştırmalı bir inceleme için bkz.: Faruk Bilir, *Siyasî Partilerde Parlâmento Adaylarının Belirlenmesi*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2007.

Bölüm 11

TBMM ÜYELERİNİN HUKUKÎ STATÜSÜ

Bibliyografya.- Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları*, op. cit., s.237-268; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., 2017, s.279/289; Gören, op. cit., s.207-219; Özçelik, *Esas Teşkilât Hukuku Dersleri (Türkiye'nin Siyasî Rejimi)*, op. cit., c.II, s.276-285; Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, op. cit., s.271-280; Kuzu, *1982 Anayasasının Temel Nitelikleri*, op. cit., s.47-58; Sabuncu, *Anayasaya Giriş*, op. cit., 2006, s.188-198; Soysal, *Anayasanın Anlamı*, op. cit., s.202-206; Rumpf, *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, op. cit., s.733-74; Erdoğan Teziç, *Türk Parlâmento Hukukunun Kaynakları ve İlgili Anayasa Mahkemesi Kararları*, İÜHF Yayınları, 1980, s.123-149; Fahri Bakırcı, *TBMM'nin Çalışma Yöntemi*, Ankara, İmge Kitabevi, 2000, s.212-245; 149-259; Akman Akyürek, *Parlamentelerin Yasama Faaliyetlerinden Dolayı Hukukî ve Cezaî Sorumlulukları: Doktrin, Uygulama ve Yargıtay İçtihatları*, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1991; Metin Kıratlı, *Parlmanter Muafiyetler*, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1961; Erdal Onar, "1982 Anayasasında Milletvekilliğinin Düşmesi", *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1997, Cilt 14, s.387-469.

Anayasanın yasama organının düzenlendiği üçüncü kısmının birinci bölümünde Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşu ve seçimlere ilişkin olan maddelerden sonra, 80 ilâ 86'ncı maddeler arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin statüsüyle ilgili maddeler gelmektedir. Bu maddelerde sırasıyla "milletin temsili ilkesi" (m.80), "Andiçme" (m.81), "üyelikle bağdaşmayan işler" (m.82), "yasama dokunulmazlığı" (m.83), "milletvekilliğinin düşmesi" (m.84), "düşme kararı hakkında iptal istemi" (m.85), "ödenek ve yolluklar" (m.86) düzenlenmiştir. Biz de bunları Anayasadaki sırasına uygun olarak aşağıda göreceğiz. Ancak, bunları görmeden önce, milletvekillerinin hukukî statüsü başlıklı bu bölümde, milletvekilliği sıfatının kazanılması ve sona ermesi hâllerini de incelemek gerekir. Buna göre bu bölümün plânı şu şekilde olacaktır:

PLÂN:

- I. Milletvekilliği Sıfatının Kazanılması
- II. Milletvekilliğinin Sona Ermesi
- III. Milletvekilliğinin Düşmesi
- IV. Milletin Temsili İlkesi
- V. Andiçme
- VI. Milletvekilliğiyle Bağdaşmayan İşler
- VII. Yasama Sorumsuzluğu
- VIII. Yasama Dokunulmazlığı
- IX. Milletvekillerinin Malî Statüsü

Şimdi bu plân dahilinde konuyu incelemeye başlayalım:

NOT: TBMM Üyeliği Kanun Teklifi.- TBMM üyelerinin hukukî statüsü çok büyük ölçüde doğrudan doğruya Anayasa tarafından düzenlenmektedir. Haliyle bu statünün bazı yönlerinin kanunla düzenlenmesi de mümkündür. Nitekim 12 Şubat 2015 tarihinde dönemin TBMM Başkanı Cemil Çiçek, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği Kanunu Teklifi” sunmuştur. Söz konusu kanun teklifi milletvekilliği statüsünün bazı yanlarını ayrıca düzenliyordu (www.tbmm.gov.tr/d24/2/2-2666.pdf). Kanun Teklifi, 7 Haziran 2015 seçimleriyle kadük olmuştur.

I. MİLLETVEKİLLİĞİ SIFATININ KAZANILMASI

Anayasamızın 75’inci maddesinde “Türkiye Büyük Millet Meclisi genel oyla seçilen altıyüz milletvekilinden oluşur” denmektedir. Bu maddede geçen “seçilen” ibaresinden yola çıkarak milletvekilliği sıfatının *seçimle* kazanılacağı söylenebilir. Zaten bunun aksinin söz konusu olması mümkün de değildir. Milletvekili, milletin vekili ise ve Anayasa demokratik bir sistem kuruyor ise, milletvekilliği sıfatı haliyle seçimle kazanılır.

Ancak Anayasamızda milletvekilliği sıfatının kazanılma anı, yani milletvekilliğinin başlangıç tarihi ve saati konusunda hüküm yoktur. Başlangıç anını tespit etmek önemlidir. Çünkü milletvekilleri bu andan itibaren normal vatandaşlardan farklı olan hukukî statülerine kavuşurlar. Örneğin bu andan itibaren milletvekili dokunulmazlığından istifade ederler.

Ülkemizde milletvekillerinin “andiçme”sinde zaman zaman problemler yaşandığı için, milletvekili sıfatının “andiçme” ile başlayıp başlamadığı sorunu gündeme gelmektedir. Hemen belirtelim ki, “andiçmenin” veya “andiçmemenin” milletvekili sıfatının kazanılması üzerinde bir etkisi yoktur. Andiçme, yasama çalışmalarına katılmanın şartıdır. Seçilen ama henüz andiçmemiş milletvekili, yasama çalışmalarına katılamaz; örneğin kanun teklifi veremez; ama yine milletvekili statüsünden yararlanır; örneğin yasama dokunulmazlığı nedeniyle tutuklanamaz.

Anayasanın ne andiçmenin düzenlendiği 81’inci maddesinde, ne de bir başka maddesinde milletvekilliğinin başlangıç anı konusunda bir hüküm yoktur. O hâlde, bu sorunun çözümü için kanunlara bakmak gerekir. 10 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 27 Ekim 1995 tarih ve 4125 sayılı Kanun ile değişik 35’inci maddesine göre, “il seçim kurulu başkanı alınan sonuçlara göre, o seçim çevresinde, siyasî parti aday listelerinden ve varsa bağımsız adaylardan seçilenleri tespit eder ve tutanağın bir suretini o seçim çevresinde ilân ettirir. Diğer suretini ise bir hafta süreyle il seçim kurulu kapısına astırır”. Yine aynı Kanunun 35’inci maddesine göre, “milletvekili seçilenlere, il seçim kurulu tarafından, milletvekili seçildiklerine dair derhal bir tutanak verilir”. (Milletvekillere verilen bu tutanağa uygulamada “mazbata” denir).

Genellikle 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 35’inci maddesinde öngörülen tutanağın il seçim kurulu tarafından düzenlenmesi anında milletvekilliği sıfatının başladığı kabul edilir.

Anayasanın 83'üncü maddesinin 1'inci fıkrasında “yasama sorumsuzluğu”, diğer fıkralarında da “yasama dokunulmazlığı” düzenlenmiştir. O nedenle, madenin başlığında bu ikisini de içeren “yasama bağımsızlığı” teriminin veya “yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı” terimlerinin birlikte kullanılması daha uygun olurdu⁵⁶. Biz ilk önce yasama sorumsuzluğunu, sonra da yasama dokunulmazlığını göreceğiz. Bunları ayrı başlıklar olarak inceleyeceğiz.

VII. YASAMA SORUMSUZLUĞU

Bibliyografya.- Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları*, op. cit., s.250-268; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., 2017, s.281-282; Teziç, *Türk Parlâmento Hukuku...*, op. cit., s.123-145; Gören, *Anayasa Hukukuna Giriş*, op. cit., s.210-217; Özçelik, *Esas Teşkilât Hukuku Dersleri (Türkiye'nin Siyasî Rejimi)*, op. cit., c.II, s.276-283; Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, op. cit., s.273-280; Akman Akyürek, *Parlamentelerin Yasama Faaliyetlerinden Dolayı Hukukî ve Cezaî Sorumlulukları: Doktrin, Uygulama ve Yargıtay İçtihatları*, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1991; Çetin Özek, “Mutlak Yasama Dokunulmazlığı Sınırlanabilir mi?”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 31, 1966, Sayı 1-4, s.79-108; Bakırcı, op. cit., s.212-229; Hüseyin Özcan, *Yasama Bağımsızlıkları*, Ankara, Seçkin, 2006; Ömer Keskinsoy, *Yasama Sorumsuzluğu*, Ankara, Turhan, 2007. Ceza hukuku açısından konunun incelenmesi için bkz.: Sulhi Dönmezer ve Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 9. Baskı, 1985, c.I, s.247-267; Nurullah Kunter, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, İstanbul, Kazancı Yayınları, 8. Baskı, 1986, s.88-90.

Genel Teori Bilgisi.- Anayasa hukukunun genel teorisinde ve çeşitli ülkelerde yasama sorumsuzluğu konusunda bkz. Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, op. cit., c.I, s.783-787.

A. TANIMI, AMACI, ANAYASAL DÜZENLEME

1. Tanımı.- “Yasama sorumsuzluğu⁵⁷ (teşriî mesuliyetsizlik, *irresponsabilité parlementaire*)”, milletvekillerinin görevlerini yerine getirmeleri sırasında açıkladıkları düşüncelerden ve verdikleri oylardan dolayı herhangi bir soruşturmaya uğramamalarını ifade eder⁵⁸.

KUTU 11.5: Kürsü Dokunulmazlığı, Mutlak Dokunulmazlık veya Sürekli Dokunulmazlık.- Yasama sorumsuzluğunun, milletvekillerine, onların söz veya düşünce açıklamalarından dolayı koruma getirdiğine bakarak bazı yazarlar yasama sorumsuzluğuna “kürsü dokunulmazlığı” ismini vermektedirler. Zira söz ve düşünce açıklamaları Meclis kürsüsünden yapılmaktadır. Keza yine bazı yazarlar, aşağıda göreceğimiz “yasama dokunulmazlığı”nın, nispi ve geçici bir koruma sağlamasına karşılık, “yasama sorumsuzluğu”nun mutlak ve sürekli nitelikte bir koruma sağladığına bakarak, yasama sorumsuzluğu için “mutlak dokunulmazlık” veya “sürekli dokunulmazlık” terimlerinin kullanılmasını önermektedirler. Biz yasama bağımsızlığının iki türü için yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı kavramlarının kullanılması gerektiğini, bunların dışındaki terimlerin kavram kargaşasına yol açabileceğini düşünüyoruz.

56. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., 2017, s.281.

57. Buna “mutlak dokunulmazlık” diyenler de vardır.

58. Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları*, op. cit., s.251.

Böyle bir tartışmada milletvekilleri bakana hakaret ederse ceza görmeyecek, ama bakan milletvekiline hakaret ederse ceza görecektir. Burada bir dengesizlik vardır. Cumhurbaşkanı yardımcılı ve bakanlar, milletvekili olmasalar bile, TBMM komisyonlarına ve Genel Kuruluna katılma ve konuşma yama hakkına sahip oldukları durumlarda, söyledikleri sözlerden dolayı kendilerine yasama dokunulmazlığı tanınmasında yarar vardır. Zira TBMM komisyonları ve Genel Kurulu, ülkemizin en özgür tartışma mekanıdır. Bu özgürlükten Cumhurbaşkanı yardımcılı ve bakanların da yararlandırılması doğru olur. Hâliyle bunun için Anayasa değişikliği şarttır.

VIII. YASAMA DOKUNULMAZLIĞI

Bibliyografya.- Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları*, op. cit., s.250-268; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., 2017, s.283-286; Teziç, *Türk Parlâmento Hukuku...*, op.cit., s.123-145; Gören, *Anayasa Hukukuna Giriş*, op. cit., s.210-217; Özçelik, *Esas Teşkilât Hukuku Dersleri (Türkiye'nin Siyasî Rejimi)*, op. cit., c.II, s.276-283; Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, op. cit., s.273-280; Akman Akyürek, *Parlamentarlerin Yasama Faaliyetlerinden Dolayı Hukukî ve Cezaî Sorumlulukları: Doktrin, Uygulama ve Yargıtay İçtihatları*, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1991; Metin Kıratlı, *Parlamanter Muafiyetler*, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1961; Çetin Özek, “Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Kararlarının Anayasa Mahkemesince İncelenmesi Konusuyla İlgili Bazı Sorunlar”, *Onar Armağanı*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1977, s.721-776; Bakırcı, op. cit., s.212-229; Murat Sevinç, *Türkiye’de Milletvekillerinin Dokunulmazlıkları*, Ankara, Kırılgaç Yayınevi, 2004; Hüseyin Özcan, *Yasama Bağışlıkları*, Ankara, Seçkin, 2006; Ömer Keskinsoy, *Yasama Dokunulmazlığı*, Ankara, Adalet, 2008; Erdal Abdülhakimoğulları, *Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı*, Ankara, Gazi Yayınevi, 2008.

Genel Teori Bilgisi.- Anayasa hukukunun genel teorisinde yasama dokunulmazlığı konusunda bkz.: Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, op. cit., c.I, s.787-791.

Karşılaştırmalı Hukuk Bilgisi.- Çeşitli ülkelerde yasama dokunulmazlığı konusunda bkz. Kemal Gözler, “Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 56, No 3, Temmuz-Eylül 2001, s.71-101.

Yasama dokunulmazlığını alt başlıklara bölerek şu şekilde inceleyeceğiz:

A. TANIMI, AMACI, BAŞLANGIÇ ANI VE DÜZENLENİŞİ

Tanım.- “Yasama dokunulmazlığı⁷³ (teşriî masûniyet, *inviolabilité parlementaire*)”, milletvekilleri hakkında, suç işlediklerinden bahisle, Meclisin kararı olmadan cezaî takibata maruz kalmamaları anlamına gelir.

Amacı.- Yasama sorumsuzluğunun amacı, milletvekillerinin söz ve düşünce hürriyetlerini korumak olduğu hâlde, yasama dokunulmazlığının amacı, milletvekillerini keyfi ve asılsız ceza kovuşturmalarından ve tutuklamalardan ko-

73. Buna “nispî dokunulmazlık”, “geçici dokunulmazlık”, “muvakkat dokunulmazlık” diyenler de vardır.

Bazı milletvekilleri hakkında Cumhuriyet savcılıklarından yasama dokunulmazlıklarının kaldırılması talepleri geliyor ise TBMM bunları görüşmeli ve bu dosyalardaki iddiaları ciddi görüyorsa bu milletvekillerinin dokunulmazlıklarını kaldırmalıdır. Yasama dokunulmazlığının bu şekilde kolektif olarak kaldırılmasının makul bir sebebi olamaz. Geçici 20'nci madde, bir Anayasa normudur; fakat fonksiyon olarak, yasama dokunulmazlıkları tek tek kaldırılması gereken milletvekillerinin dokunulmazlıklarını toptan kaldıran bir işlemdir. Bu milletvekillerinin sahip olduğu yasama dokunulmazlıkları, normal şartlarda tek tek Meclis kararıyla kaldırılacakken, toptan Anayasa değişikliği normuyla kaldırılmıştır. Böylece bu milletvekillerinin normalde sahip oldukları Anayasa Mahkemesine itiraz hakkı (m.85) kullanılamaz hâle gelmiştir⁹².

Yasama dokunulmazlığının askıya alınması konusunda yapılan bu Anayasa değişikliğini, bu Anayasa değişikliği teklifinin görüşüldüğü günlerde yayınlanan izleyen makalemizde şiddetle eleştirmiştik. Bkz.: Kemal Gözler, "1982 Anayasası Hala Yürürlükte mi? Anayasasızlaştırma Üzerine Bir Deneme", www.anayasa.gen.tr/anayasasizlastirma-uzun.pdf, s.23-26.

Bir Ek Sorun: Geçici 20'nci Madde Uyarınca Yasama Dokunulmazlığı Kalkan Milletvekilleri Tekrar Seçilirse Yasama Dokunulmazlığını Tekrar Kazanırlar mı? (Enis Berberoğlu Olayı).- Geçici 20'nci maddeye dayanılarak yargılanan ve tutuklu bulunan Enis Berberoğlu, 24 Haziran 2018 seçimlerinde aday olmuş ve tekrar milletvekili seçilmiştir. Enis Berberoğlu'nun müdafii, müvekkilinin tekrar milletvekili seçilmesi nedeniyle yargılamının durdurulmasına ve tahliyesine karar verilmesini talep etmiştir. Yargıtay Onaltıncı Ceza Dairesi, 19 Temmuz 2018 tarih ve E.2018/2088 ve K.2018/10 (D.İş.) sayılı kararıyla, bire karşı dört oyla, bu talebi reddetmiş, tekrar seçilen Enis Berberoğlu'nun yasama dokunulmazlığından yararlanamayacağına ve yargılamaya devam edilmesi gerektiğine karar vermiş ve şöyle demiştir:

"Anayasanın geçici 20. maddesi ile yargılandığı suçlar yönünden yasama dokunulmazlığı 'kendiliğinden kaldırılan' ve bu suretle yasama dokunulmazlığına anayasal bir istisna getirilmesi nedeniyle genel hükümlere göre yargılana gelen sanığın, 27. dönemde yeniden milletvekili seçilmesi ile yargılandığı suçlar nedeniyle yeni bir korumaya kavuşamayacağına ve hakkında Anayasanın 83/4 üncü fıkrasının tatbik kabiliyeti bulunmadığının kabulünde zaruret vardır"⁹³.

Kanımızca Yargıtay Onaltıncı Ceza Dairesinin bu kararı, yasama dokunulmazlığının hukukî mahiyeti açısından fevkâlâde problemlidir. Şöyle:

92. Anayasa Mahkemesi, 3 Haziran 2016 tarih ve E.2016/54, K.2016/117 sayılı kararıyla, haklı olarak, Anayasa, m.85'e göre yapılmış bir başvuruya Anayasa değişikliklerine karşı dava açılmayacağına karar vermiştir (Anayasa Mahkemesi, 3 Haziran 2016 Tarih ve E.2016/54, K.2016/117 Sayılı Karar, *Resmî Gazete*, 9 Haziran 2016, sayı 29737).

93. Yargıtay Onaltıncı Ceza Dairesi, 19 Temmuz 2018 tarih ve E.2018/2088 ve K.2018/10 (D.İş.) Sayılı karar (http://www.adaletbiz.com/images/upload/enis_berberoglu.pdf).

Yukarıda açıklandığı gibi, yasama dokunulmazlığı sürekli değil, *geçici* niteliktedir. Milletvekilliği sona erince, yasama dokunulmazlığı da kendiliğinden sona erer. Keza yasama dokunulmazlığını doğuran olay “*seçim*”dir. Yani bir kişinin yasama dokunulmazlığına sahip olmasının sebebi onun milletvekili olarak *seçilmesidir*. Ne kadar seçim var ise, o kadar yasama dokunulmazlığı vardır. O nedenle her seçimde yasama dokunulmazlığı tekrar başlar. Tabir caiz ise, yasama dokunulmazlığı bakımından, seçimler bir *tabula rasa* oluşturur. Her seçim, devam eden yasama dokunulmazlıklarını sıfırlar ve yenilerini başlatır. Sürekli bir yasama dokunulmazlığı değil, her yasama dönemi için ayrı ayrı mevcut olan yasama dokunulmazlıkları vardır.

Zaten bu nedenle Anayasamızın 83’üncü maddesinin 4’üncü fıkrasında “tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır” denmektedir. *Bu hüküm olmasa dahi sonuç değişmezdi*. Çünkü yasama dokunulmazlığı kaldırılan milletvekili, tüm diğer milletvekilleri gibi, her seçimde tekrar yasama dokunulmazlığını kazanır. Tekrarlayalım: Milletvekilliği süresinin bitmesiyle bütün milletvekillerinin yasama dokunulmazlığı biter; seçimle birlikte seçilen milletvekilleri yasama dokunulmazlığını tekrar kazanırlar. Bu sadece Enis Berberoğlu için değil, bütün milletvekilleri için geçerlidir. Enis Berberoğlu, tüm diğer milletvekilleri gibi, 24 Haziran 2018 seçimleriyle milletvekili seçilerek yasama dokunulmazlığını kazanmıştır.

Geçici 20’nci maddenin uygulanması bakımından Enis Berberoğlu ile 24 Haziran 2018 seçimlerinde ilk defa milletvekili seçilen bir milletvekili arasında bir fark yoktur. Enis Berberoğlu da, 24 Haziran 2018 seçimlerinde ilk defa milletvekili seçilen bir milletvekili de aynı dokunulmazlıktan yararlanır. 24 Haziran 2018 seçimlerinde ilk defa seçilen bir milletvekiline nasıl geçici 20’nci madde uygulanamaz ise, 24 Haziran 2018 seçimlerinden sonra Enis Berberoğlu’na da uygulanamaz. Nasıl Anayasanın 82’nci maddesinin ikinci fıkrasının ilk cümlesi, ilk defa seçilen milletvekillerini koruyorsa, aynı şekilde aynı seçimlerde seçilen Enis Berberoğlu’nu da korur.

20 Mayıs 2016 tarih ve 6718 sayılı Kanunla Anayasamıza eklenen geçici 20’nci maddenin kapsamı, *20 Mayıs 2016 tarihinde* “Adalet Bakanlığına, Başbakanlığa, TBMM Başkanlığına veya Karma Komisyon Başkanlığına *intikal etmiş yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin dosyalar*”dır. Bu dosyalarda kaldırılması istenen yasama dokunulmazlıkları, *3 Kasım 2015 tarihli milletvekili seçimleriyle kazanılmış olan yasama dokunulmazlıklarıdır*. Zaten yasama dokunulmazlığı sürekli bir şey olmadığına ve her seçimle yeni bir yasama dokunulmazlığı başladığına göre, 26’ncı yasama döneminde yasama dokunulmazlığını ortadan kaldıran bir sebep, 27’nci yasama döneminde geçerli olamaz. Enis Berberoğlu hakkında 20 Mayıs 2016 tarihinde adı geçen makamlara intikal etmiş olan yasama dokunulmazlığının kaldırılması dosyasındaki talep, ka-

çınılmaz olarak, Enis Berberoğlu'nun 3 Kasım 2015 seçimleriyle başlamış olan 26'ncı yasama dönemindeki yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkindir. Buna ikna olmayan var ise kendisine şu soruyu sorsun: Eğer söz konusu dosya nedeniyle Enis Berberoğlu'nun dokunulmazlığı, geçici 20'nci maddeyle değil de, TBMM tarafından kaldırılsaydı, hangi dönemdeki dokunulmazlığı kaldırılmış olacaktı?

26'nci dönem için geçerli olan bir sebeple, bir milletvekilinin 27'nci dönemde de yasama dokunulmazlığının sağladığı korumadan mahrum bırakılması, anayasa hukukunda geçerli olan yasama dokunulmazlığı teorisinin bütün temellerinin altüst olması anlamına gelir. Eğer böyle bir şey mümkün ise, Yargıtay Onaltıncı Ceza Dairesinin yasama dokunulmazlığı teorisini yeniden yazması gerekir.

Onaltıncı Ceza Dairesinin bu kararına karşı yapılan itiraz Yargıtay Onyedinci Ceza Dairesi 10 Eylül 2018 tarihli kararıyla, usûl bakımından reddedilmiştir⁹⁴. Yargıtay Onaltıncı Ceza Dairesi 19 Eylül 2018 tarihli kararıyla Enis Berberoğlu'na verilen "gizli kalması gereken bilgileri açıklamak" suçundan verilen 5 yıl 10 ay hapis cezasını onamıştır⁹⁵. Kesinleşmiş mahkeme kararı TBMM Genel Kurulunda okunduğunda Enis Beberoğlu'nun milletvekilliği düşecek ve cezası infaz edilebilecektir.

IX. MİLLETVEKİLLERİNİN MALÎ STATÜSÜ

Bibliyografya.- Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları*, op. cit., s.244-246; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., 2017, s.288-289; Sabuncu, op. cit., 2006, s.197; Teziç, *Türk Parlâmento Hukukunun...*, op. cit., s.145-149.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin aylıklarının tespiti nazik bir sorundur. Çünkü aylıklar kanunla tespit edilir ve kanun Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yapılır. Dolayısıyla, milletvekillerinin kendi maaşlarını çok yüksek olarak tespit etme imkânları vardır. İşte bu nedenle, Anayasamız 21 Kasım 2001 tarih ve 4720 sayılı Kanunla değişik 86'ncı maddesinde, milletvekili ödenek ve yolluklarını sınırlandıran şu hükmü getirmiştir:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yolluk ve emeklilik işlemleri kanunla düzenlenir. Ödenğin aylık tutarı en yüksek Devlet memurunun almakta olduğu miktarı, yolluk da ödenek miktarının yarısını aşamaz. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri ile bunların emeklileri T.C. Emekli Sandığı ile ilgilendirilirler ve üyeliği sona erenlerin istekleri hâlinde ilgileri devam eder.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine ödenecek ödenek ve yolluklar, kendilerine T.C. Emekli Sandığı tarafından bağlanan emekli aylığı ve benzeri ödemelerin kesilmesini gerektirmez.

Ödenek ve yollukların en çok üç aylığı önceden ödenebilir".

94. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/1080040/Yargida_skandal_Berberoglu_karari.html.

95. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/yargitaydan-tahliye-40962978>.

Bölüm 12

TBMM'NİN İÇ YAPISI VE ÇALIŞMA DÜZENİ

Bibliyografya.- Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları*, op. cit., s.269-323; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., 2017, s.239-245, 291-295; Teziç, *Anayasa Hukuku*, op. cit., 2016, s.70-75; Teziç, *Türk Parlâmento Hukukunun...*, op. cit. s.18-35; 176-228; Fahri Bakırcı, *TBMM'nin Çalışma Yöntemi*, Ankara, İmge, 2000, s.38-40, 73-197; 259-393; Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, op. cit. s.198-208; Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, op. cit. s.265-271, 281-282; Kuzu, *1982 Anayasasının Temel Nitelikleri*, op. cit. s.65-67; Rumpf, *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, op. cit. s.71-73; Sabuncu, *Anayasaya Giriş*, op. cit., 2006, s.198-206; Tunçer Karamustafaoğlu, *Yasama Meclisinde Komisyonlar*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1965; Servet Armağan, *Memleketimizde İçtüzükler*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1972; Ergun Özbudun, “Parlâmento Kararları ve Yasama Meclislerinin İçtüzükleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1979, Cilt XXXVI, Sayı 1-4, s.16--26; Rona Aybay, “Yasama Meclislerinin İçtüzükleri”, *Türk Parlâmentoculuğunun İlk Yüzyılı: 1876-1976*, Ankara, Siyasî İlimler Türk Derneği Yayınları, s.283-314; Şeref İba, *Parlamento Hukuku*, Ankara, Turhan, 5. Baskı, 2017; İrfan Neziroğlu, *Türk Parlâmento Hukukunun Temel Kavramları*, Ankara, Seçkin, 2008, s.215-218; Kahan Onur Arslan, *Türk Parlâmento Hukuku*, Ankara, Adalet, 2014, s.15-17; Léon Duguit, *Traité de droit constitutionnel*, Paris, Anciennes Maisons Thorin et Fontemoing, 2. Baskı, 1924, Cilt IV, 270-273; Pierre Avril ve Jean Gicquel, *Droit parlementaire*, Paris, Montchrestien, 1988; J. Laporte ve M. J. Tulard, *Le droit parlementaire*, Paris, PUF, “Que sais-je?”, 1988.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin kendine özgü bir iç yapısı ve çalışma düzeni vardır. Bu bölümde bunları göreceğiz. Türkiye Büyük Millet Meclisinin iç yapısı ve çalışma düzeni kısmen Anayasada düzenlenmiştir. Ancak Anayasada iç yapının ve çalışma düzeninin ayrıntılarıyla düzenlenmesi mümkün olmadığı için Anayasa, ayrıntılı düzenlemeyi “İçtüzüğe” bırakmıştır. Anayasanın 95’inci maddesine göre, “Türkiye Büyük Millet Meclisi, çalışmalarını, kendi yaptığı içtüzük hükümlerine göre yürütür”. O nedenle burada Türkiye Büyük Millet Meclisinin iç yapısını ve çalışma düzenini görmeden önce “İçtüzük” hakkında bilgi vermek gerekir. Buna göre bu bölümün plânı şu şekilde olacaktır:

PLÂN:

I. İçtüzük

II. TBMM'nin İç Yapısı

III. TBMM'nin Çalışma Düzeni

Şimdi bu plân dahilinde konuyu inceleyelim:

I. İÇTÜZÜK

Bibliyografya.- Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, 2017, s.239-245; Teziç, *Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, 2016, s.70-75; Fahri Bakırcı, *TBMM'nin Çalışma Yöntemi*, Ankara, İmge, 2000, s.38-73; Servet Armağan, *Memleketimizde İçtüzükler*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1972; Ergun Özbudun, "Parlamento Kararları ve Yasama Meclislerinin İçtüzükleri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1979, Cilt XXXVI, Sayı 1-4, s.16--26; Rona Aybay, "Yasama Meclislerinin İçtüzükleri", *Türk Parlâmentoculuğunun İlk Yüzyılı: 1876-1976*, Ankara, Siyasî İlimler Türk Derneği Yayınları, s.283-314; Havana Yapıcı Kaya ve Engin Kaya, *İçtüzük El Kitabı*, Ankara, TBMM Yayınları, 2014; Şeref İba, *Parlamento Hukuku*, Ankara, Turhan, 5. Baskı, 2017, s.59-64; İrfan Neziroğlu, *Türk Parlâmento Hukukunun Temel Kavramları*, Ankara, Seçkin, 2008, s.215-218; Kahan Onur Arslan, *Türk Parlâmento Hukuku*, Ankara, Adalet, 2014, s.15-17.

Yasama meclislerinin kendi iç çalışmalarını düzenlemek amacıyla koydukları kurallara içtüzük denir¹. İçtüzük, her meclisin bir nevi "iç kanunu" olarak kabul edilebilir². Anayasamızın 95'inci maddesinin 1'inci fıkrası "Türkiye Büyük Millet Meclisi, çalışmalarını kendi yaptığı İçtüzük hükümlerine göre yürütür" demektedir.

Yöntemsel Bağımsızlık.- Yasama meclislerinin kendi içtüzüklerini bizzat yapmalarını, onların diğer devlet organları özellikle yürütme organı karşısındaki bağımsızlıklarının bir göstergesidir³. Buna yasama meclislerinin "yöntemsel bağımsızlığı" denir⁴. Anayasada açık bir hüküm olmasa bile meclislerin kendi içtüzüklerini yapma yetkisine sahip oldukları kabul edilmektedir⁵. Bu yasama meclislerinin özerkliği ilkesinin bir sonucudur⁶.

Meclis, anayasaya aykırı olmadıkça, içtüzükle düzenleme yapma konusunda geniş bir takdir yetkisine sahiptir. Zira içtüzükle kendi iç yapısını ve kendi çalışmalarını düzenlemektedir.

İçtüzük Düzenlemeleri Konusunda Bir Anayasal İlke.- Anayasa, m.95/2'ye göre, "İçtüzük hükümleri, siyasî parti gruplarının Meclisin bütün faaliyetlerine üye sayısı oranında katılmalarını sağlayacak yolda düzenlenir". Örneğin bir İçtüzük hükmünün, bir meclis komisyonu üyelerinin üçte ikisinin

1. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, 2017, s.239; Ergun Özbudun, "Parlamento Kararları ve Yasama Meclislerinin İçtüzükleri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1979, Cilt 36, Sayı 1-4, s.16.
2. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, 2017, s.239; Özbudun, "Parlamento Kararları ve Yasama Meclislerinin İçtüzükleri", *op. cit.* s.16.
3. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, 2017, s.239; Özbudun, "Parlamento Kararları ve Yasama Meclislerinin İçtüzükleri", *op. cit.* s.16.
4. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, 2017, s.239; Özbudun, "Parlamento Kararları ve Yasama Meclislerinin İçtüzükleri", *op. cit.* s.16.
5. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, 2017, s.239; Özbudun, "Parlamento Kararları ve Yasama Meclislerinin İçtüzükleri", *op. cit.* s.16; Teziç, *Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, 2016, s.70.
6. Dmitri Georges Lavroff, *Le droit constitutionnel de la Ve République*, Paris, Dalloz, 1995, s.494.

Bölüm 13

YASAMA FONKSİYONU, YASAMA YETKİSİ VE YASAMA İŞLEMLERİ

Bibliyografya.- Léon Duguit, *Manuël de droit constitutionnel*, Paris, Anciennes Maisons Thorin et Fontemoing, 4. Baskı, 1923, s.90-102; Léon Duguit, *Traité de droit constitutionnel*, Paris, Anciennes Maisons Thorin et Fontemoing, 2. Baskı, 1923, Cilt II, s.132 vd; Raymond Carré de Malberg, *Contribution à la théorie générale de l'Etat*, Paris, Sirey, 1920, Cilt I, s.268-284; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, 2017, s.194-196, 221-245; Turan Güneş, *Türk Pozitif Hukukunda Yürütme Organunun Düzenleyici İşlemleri*, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1965, s.12-36; Burhan Kuzu, *Anayasa Hukukumuzda Yürütme Organunun Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisi ve Güçlendirilmesi Eğilimi*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1987, s.28-41; Sezgin Baş, *Türk Anayasa Hukukunda Yasama İşlemleri ve Parlâmento Kararları*, İstanbul, Oniki Levha, 2016.

İzleyen bölümde TBMM'nin görev ve yetkilerini göreceğiz. Ancak bundan önce, “yasama fonksiyonu”, “yasama yetkisi” ve “yasama işlemleri” kavramları hakkında bilgi sahibi olmakta yarar vardır. Bu bölüm aşağıdaki gibi üç temel konudan oluşacaktır:

- Yasama Fonksiyonu
- Yasama Yetkisi
- Yasama İşlemleri

Şimdi bu konuları görelim:

I. YASAMA FONKSİYONU

Yasama fonksiyonunun tanımı, yürütme ve yargı fonksiyonlarından ayrılması için “maddî” ve “şeklî kriter” olmak üzere iki değişik kriter önerilmiştir.

A. MADDÎ KRİTER

Maddî kriter ünlü Fransız anayasa hukukçusu Léon Duguit (“Leon Dügi” okunur) tarafından savunulmuştur¹. Maddî kriter (*criterium matériel*), devletin hukukî fonksiyonlarının tasnifini, *bu fonksiyonların ifasında başvuru işlemlerin hukukî mahiyetine* göre yapmaktadır. Buna göre, hukukî işlemler maddî

1. Léon Duguit, *Manuël de droit constitutionnel*, Paris, Anciennes Maisons Thorin et Fontemoing, 4. Baskı, 1923, s.90-102; Léon Duguit, *Traité de droit constitutionnel*, Paris, Anciennes Maisons Thorin et Fontemoing, 2. Baskı, 1923, Cilt II, s.132 vd.

mahiyetlerine göre, *kural-işlem; sübjektif işlem ve yargı işlemi* olarak üçe ayrılır. Bu üç tür işlemten her birinin yapılması, devletin üç hukukî fonksiyonundan birini meydana getirir². Duguit'ye göre,

“Devlet, *yasama* fonksiyonu ile objektif hukuku formüle eder ve uygulamaya koyar. *İdarî* fonksiyonuyla devlet, sübjektif bir hukukî durum yaratır veya bireysel bir işlemle yasal bir durumun doğması için gerekli şartı belirler. *Yargı* fonksiyonuyla devlet, ihlâl veya uyuşmazlık hâlinde, bir hukuk kuralının veya hukukî durumun varlığını ve kapsamını belirtir ve buna uyulmasını sağlayacak tedbirlere karar verir”³.

Görüldüğü gibi Duguit, devletin hukukî fonksiyonlarını, bizzat kendisinin de açıkça yazdığı gibi, “bu fonksiyonları ifa etmekle görevli kişi veya kurullardan veya bir başka deyimle, memur veya organlardan tamamen soyutlanmış bir biçimde”⁴ ele almaktadır. Diğer bir ifadeyle Duguit, devlet fonksiyonlarını münhasıran *maddî (matériel)* açıdan, yani işlemi yapan organın veya memurun niteliğine bakmaksızın, işlemin iç mahiyetine (*nature intrinsèque*) bakarak incelemektedir⁵.

Bu kriter açısından ise yasama ve yürütme fonksiyonları şu şekilde tanımlanmaktadır.

1. “Yasama fonksiyonu (*fonction législative*)”, kural koymak, yani genel, sürekli, objektif, kişisel olmayan işlemler yapmak demektir⁶. Devlet hangi organıyla olursa olsun, “kural-işlem (*acte-règle*)” yaptığı her zaman, yani belirli bir dönem mevcut olan objektif hukuku belirli bir noktada ve belirli bir şekilde değiştiren normatif bir düzenleme yaptığı her zaman yasama fonksiyonunu icra etmektedir⁷.

2. “İdarî fonksiyonu (*fonction administrative*)” ise Duguit tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Bu devletin, kendisiyle, hukukî işlemler yapmak, yani sübjektif hukukî durumlar doğurmak veya objektif bir hukukî durumun şartını belirlemek amacıyla iradesini açıkladığı fonksiyondur. Dolayısıyla, idarî işlem daima bireysel ve somut bir işlemdir. Buna karşılık, yasama işlemi, daima genel ve soyut bir hükümdür. Yasama işlemi bir hukuk kuralının ifadesidir; idarî işlem ise bir hukukî durumun yaratılması veya şartıdır”⁸.

Duguit idarî işlemin bu özelliğini somutlaştırmak için şu örneği vermektedir: “Atama işleminin, atanana sahip olduğu yetkileri verdiği söylenemez; bu

2. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., 2017, s.194.

3. Duguit, *Manuël de droit constitutionnel*, op. cit., s.88.

4. *Ibid.*

5. *Ibid.*

6. *Ibid.*, s.90.

7. Duguit, *Traité de droit constitutionnel*, op. cit., c.II, s.156.

8. Duguit, *Manuël de droit constitutionnel*, op. cit., s.102-103.

Bölüm 14

TBMM'NİN GÖREV VE YETKİLERİ

Bibliyografya.- Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları*, op. cit., s.324-355; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., 2017, s.207-218, 298-304; Teziç, *Anayasa Hukuku*, op. cit., 2016, s.15-70; Rumpf, *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, op. cit., s.67-71; Özçelik, *Esas Teşkilât Hukuku Dersleri*, op. cit., c.II, s.265-276, 298-305; Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, op. cit., s.282-295; Kuzu, *1982 Anayasasının Temel Nitelikleri*, op. cit., s.60-65; Dal, *Türk Esas Teşkilât Hukuku*, op. cit., s.69-72; Gören, op. cit., s.156-20; Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, op. cit., s.209-220; Soysal, *Anayasanın Anlamı*, op. cit., s.206-214; Erdoğan Teziç, *Türk Parlâmento Hukukunun Kaynakları ve İlgili Anayasa Mahkemesi Kararları*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1980; Erdoğan Teziç, *Türkiye’de 1982 Anayasasına Göre Kanun Kavramı*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1972; Ergun Özbudun, *Parlâmanter Rejimde Parlâmentonun Hükûmeti Murakabe Vasıtaları*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1962; Erdal Onar, *Meclis Araştırması*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1977; Ali Oğuz Şahin, *Başbakanların ve Bakanların Görevleriyle İlgili Cezaî Sorumlulukları*, Ankara, Palme Yayıncılık, 1999, s.128-144; Hikmet Tülen, *Türk Anayasa Hukukunda Bakanların Cezaî Sorumluluğu ve Meclis Soruşturması*, Konya, Mimoza, 1999.

Genel Teori Bilgisi.- Anayasa hukukunun genel teorisinde parlamentoların görev ve yetkileri konusu için bkz.: Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, op. cit., c.I, s.833-888.

Hükûmet sistemi ister parlâmenter hükûmet sistemi, isterse başkanlık hükûmet sistemi olsun, yasama organının, kanun yapmak, yürütme organını denetlemek ve devlet bütçesini kabul etmek gibi üç temel görev ve yetkisi vardır. Hâliyle anayasayla yasama organına üç temel görev ve yetkiye ilave olarak başka görev ve yetkilerin verilmesi de mümkündür.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri, 1982 Anayasasının 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Kanunla değişik 87’nci maddesinde şu şekilde sayılmıştır:

“Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri, kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; bütçe ve kesinhesap kanun tekliflerini görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilânına karar vermek; milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun kararı ile genel ve özel af ilânına karar vermek ve

Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmektir”.

Maddenin eski Şeklinde olan “Bakanlar Kurulunu ve bakanları denetlemek; Bakanlar Kuruluna belli konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermek” görev ve yetkileri yeni Şeklinde ıkarılmıŐtır. Yeni sistemde kanun hükmünde kararname kurumunun yerini Cumhurbaşkanlığı kararnameyi aldığı ve bu kararnameleri çıkarmak için Cumhurbaşkanının yetki kanununa ihtiyaı olmadığı için TBMM’nin “Bakanlar Kuruluna belli konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermek” yetkisinin madde metninden tamamıyla çıkarılması yerindedir. Ancak maddenin yeni hâlinde eski Şeklinde bulunan “bakanları denetlemek” görev ve yetkisinin bütünüyle çıkarılması ve keza yerine yeni bir ibarenin konulmaması eleştiriye açıktır. Çünkü aşağıda sebebini ayrıca açıklayacağımız gibi yeni sistemde de TBMM, meclis araştırması, genel görüşme, meclis soruŐtırması ve yazılı soru yollarıyla yürütme organı hakkında bilgi edinebilir ve onu denetleyebilir. Dolayısıyla “Bakanlar Kurulunu ve bakanları denetlemek” ibaresinin yerine “Cumhurbaşkanını, Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları denetlemek” veya “yürütme organını denetleme” ibaresi konulabilir. Bu ibare 87’nci maddenin yeni Şeklinde yer almıyor olsa da, 98’inci madde uyarınca TBMM bu yetkiye sahiptir.

Buna göre TBMM’nin sahip olduğu yetkiler Şu Şekilde sayılabilir:

1. Kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak (m.87, 88, 89).
2. Cumhurbaşkanını, Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları denetlemek (m.98, 105, 106/5, 6).
3. Bütçe ve kesinhesap kanun tekliflerini görüşmek ve kabul etmek (m.87, 161).
4. Para basılmasına karar vermek (m.87).
5. Savaş ilânına karar vermek (m.87, 92).
6. Milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak (m.87, 90).
7. Genel ve özel af ilânına karar vermek (ye tamsayısının beşte üçü ile) (m.87).
8. Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmek.

Şimdi aşağıda bu sıraya göre TBMM’nin görev ve yetkilerini tek tek inceleyeceğiz. Ama önce bu TBMM İçtüzüğünün uyumu için 9 Ekim 2018 tarihinde yapılan değişikliğe kısaca değinmekte yarar vardır.

TBMM İçtüzüğünün 9 Ekim 2018 Tarih ve 1200 Sayılı TBMM Kararıyla UyumlaŐtırılması.- 9 Temmuz 2018 tarihinde bütünüyle yürürlüğe giren 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla sistemimizden “Bakanlar Kurulu” ve “Başbakan” ıkarılmıŐtır. “Bakanlar” korunmakla birlikte onların da tâbi olduğu hukukî rejimde önemli değişiklikler yapılmıştır. Örneğin TBMM’de bakanlar hakkında artık gensoru önergesi verilemeyecek ve bakanlar güvensizlik oyuyla görevden alınamayacaklardır. Adı ge-

bulunan bir bakanın kendi parti çoğunluğuna güvenmesi her zaman mümkün değildir. Gizli oy şartının 2017 değişiklikleriyle devam ettirilmesi yerindedir. Ancak 2017 değişikliğiyle Yüce Divana sevk için karar yetersayısı, üye tamsayısının salt çoğunluğundan üye tamsayısının üçte iki çoğunluğuna yükseltilmiştir. Üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ulaşılmaması fevkalade güç bir çoğunluktur. 2017 Anayasa değişikliği, meclis soruşturması usûlünün işlemlerini neredeyse imkânsız kılmıştır.

Yukarıda da açıklandığı gibi, 2017 anayasa değişikliğiyle meclis soruşturması açılması istemi üye tamsayısının *salt çoğunluğu*, açılması isteminin kabulü üye tamsayısının *beşte üç çoğunluğu* ve nihayet Yüce Divana sevk kararı üye tamsayısının *üçte iki çoğunluğu* şartına bağlanmıştır. Bütün bu çoğunluklar fevkalade yüksektir. Üye tamsayısının beşte üçü veya üçte ikisi Anayasa değişikliği için aranan nitelikli çoğunluklardır. Bir bakanın Yüce Divan'da yargılanması Anayasa değişikliği kadar önemli bir konu mudur? Bu değişiklikten sonra meclis soruşturması usûlünün işleme ihtimali fevkalade düşmüştür. Anayasayı değiştiren güçler, herhalde Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanların hiçbir şekilde yargılanmamalarını arzu etmişlerdir. 2017 anayasa değişikliğiyle, Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanların görevleriyle ilgili cezaî sorumluluğunun işletilebilmesi ulaşılmaması zor karar yetersayılarına bağlanarak, Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlara bir nevi fiilî cezaî sorumlusuzluk getirildiği söylenebilir. Bu arada Yüce Divana sevk mahkumiyet anlamına gelmediğini, sevk edilen Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakanın suç yoksa Yüce Divanda yargılanıp beraat edebileceğini ilave edelim.

2017 Anayasa değişikliğiyle meclis soruşturması usûlünün işleme hâle getirilmesi hususu eleştiriye açıktır. Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanların belli bir ölçüde cezaî korumaya ihtiyaçları varsa da bu derece yüksek bir korumanın izah edilebilir bir yanı yoktur. Meclis soruşturmasının işleme hâle getirilmesi yasama ve yürütme arasındaki dengeyi, hatta dolaylı olarak yasama ile yargı arasındaki dengeyi de bozar niteliktedir.

2017 değişikliğinden önce Yüce Divana sevk için üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu gerekiyordu. ABD'de başkanın veya bir bakanın suçlandırılması (*impeachment*) için Temsilciler Meclisinin üye tamsayısının salt çoğunluğu yeterlidir. Yargılama aşamasında mahkumiyet kararı için Senatonun üçte iki çoğunluğu gerekir.

Yüce Divana sevk kararı verilmişse, bu kararda hangi ceza hükmüne dayandığı belirtilir. Sevk kararı alınmışsa, Cumhurbaşkanı yardımcısı veya ilgili bakan hakkındaki dosya en geç yedi gün içinde Anayasa Mahkemesi Başkanlığına gönderilir (İçtüzük, m.112).

Büyük Millet Meclisine sunulur. Sayıştay genel uygunluk bildirimini, ilişkin olduğu kesinhesap kanun teklifinin verilmesinden başlayarak en geç yetmişbeş gün içinde Meclise sunar. Kesinhesap kanunu teklifi ve genel uygunluk bildirimini Türkiye Büyük Millet Meclisine verilmiş olması, ilgili yıla ait Sayıştayca sonuçlandırılmamış denetim ve hesap yargılamasını önlemez ve bunların karara bağlandığı anlamına gelmez. Kesinhesap kanunu teklifi, yeni yıl bütçe kanunu teklifiyle birlikte görüşülür ve karara bağlanır”.

IV. PARA BASILMASINA KARAR VERMEK

Anayasamızın 87'nci maddesine göre Türkiye Büyük Millet Meclisinin bir diğer yetki, “para basılmasına karar vermek”tir. Para basılmasına karar vermek devletin hükümlerlik hakkının kullanılmasına dayanmaktadır⁵⁷.

Tarihsel olarak, para basılması, egemenlik hakkının bir göstergesidir. Tarihte, tâbi oldukları hükümdarlara karşı bağımsızlığını ilân eden beyler veya prensler, kendi adlarına para bastırırlardı. Keza tahta yeni çıkan hükümdar da kendi adına para bastırırdı. Tarihte bir beyliğin devlet haline gelmesi, beyin kendi adına para bastırıp bastırmadığına bakılarak tespit edilir. Kendi adına sikke kestiren beyin artık devlet kurduğu ve kendisinin de artık hükümdar olduğu kabul edilir. Bu nedenle hükümdarlar, kendilerine bağlı beyliklerde para basılmasını en şiddetli bir şekilde cezalandırmışlardır. Bir örnek için aşağıdaki kutuya bakınız.

KUTU 14.9: Kendi Adına Sikke Kestiren Eşrefoğlu Süleyman Şah'ın Acı Sonu.- İlhanlılara tâbi olan Beyşehir'de kurulan Eşrefoğlu Beyliğinde Eşrefoğlu Süleyman Şah, büyük bir hata yapıp, 1326 yılında kendi adına sikke kestirmiştir. Kestirdiği sikkeden bir numune aşağıya konulmuştur. Bunun duyan İlhanlı Anadolu Valisi Timurtaş Beyşehir'e gelerek Süleyman Bey'i para bastırıldığı gerekçesiyle, yargılamadan, öldürmüştür. Öldürülmesi pek korkunç olmuştur: “Moğol ordusu Beyşehir'i birkaç gün yağma ettikten sonra Süleyman Şah'ın burnunu, kulaklarını, dudaklarını kesmişler, hayalarını koparıp boynuna asmışlar ve göle atarak boğmuşlardır”⁵⁸.

Eşrefoğlu Süleyman'ın Öldürülmesine Sebep Olan Sikkeler

Ön Yüz: Kelime-i Tevhid ve arasında Durube Beyşehir

Arka Yüz: El Mülkilillah Süleyman bin Mehmed Hülledallahü Mülkehu (etrafında) Sene 726

Kaynak: Aydın Ayhan ve Tuncer Şengün, “Anadolu Beyliklerinin ve Osmanlı Beyliği'nin İlhanlılar Adına Kestirdiği Sikkeler”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, TTK Yayınları, 2002, Cilt III, Kısım III, s.1167, 1173.

57. Halil Nadaroğlu, *Kamu Maliyesi Teorisi*, İstanbul, Beta, 9. Baskı, 1996, s.200; Şerafettin Aksoy, *Kamu Maliyesi*, İstanbul, Filiz, 3. Baskı, 1998, s.162.

58. Ali, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, 1 Teşrin evvel 1330, No 28, s.251-256'ya atfen Aydın Ayhan ve Tuncer Şengün, “Anadolu Beyliklerinin ve Osmanlı Beyliği'nin İlhanlılar Adına Kestirdiği Sikkeler”, *XIII. Türk Tarih Kongresi (4-8 Ekim 1999)*, Ankara, TTK Yayınları, 2002, Cilt III, Kısım III, s.1163, 1161-1173.

Onaylanması için kanunla uygun bulunması gerekmeyen andlaşmalar da kendi içinde iki gruba ayrılmaktadır.

Birinci Grup Andlaşmalar.- Türk kanunlarında değişiklik getirmemek şartıyla (m.90/4), birinci grubu oluşturan andlaşmaların taşınması gereken özellikler şunlardır (m.90/2):

1. Ekonomik, ticarî veya teknik ilişkileri düzenlemek.
2. Süre olarak bir yılı aşmamak.
3. Devlet maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek
4. Kişi hallerine dokunmamak.
5. Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak.

İkinci Grup Andlaşmalar.- Türk kanunlarında değişiklik getirmemek şartıyla (m.90/4), ikinci grubu oluşturan andlaşmalar şunlardır (m.90/3):

1. Daha önceden yapılmış bir milletlerarası andlaşmaya dayanan uygulama andlaşmaları.
2. Kanunların önceden verdiği yetkiye dayanılarak yapılan
  - a) ekonomik,
  - b) ticarî,
  - c) teknik veya
  - d) idarî
 andlaşmalar.

Bu Andlaşmaların Onaylanma İşlemleri.- 15 Temmuz 2018 tarihli Resmî Gazetede yayınlanan 9 sayılı Milletlerarası Andlaşmaların Onaylanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 2'nci maddesine göre yukarıdaki iki gruba giren milletlerarası andlaşmalar, uygun bulma için TBMM'ye sunulmadan *doğrudan doğruya Cumhurbaşkanlığı tarafından onaylanırlar*. Onay işlemi bir "Cumhurbaşkanlığı kararı" ile yapılır. Kararın onaylanan milletlerarası andlaşmanın metni eklenir.

KUTU 14.15: Milletlerarası Andlaşmanın Onaylanmasına Dair Cumhurbaşkanlığı Kararı

(Resmî Gazete, 12 Eylül 2018, Sayı 30533)

Karar Sayısı: 77

2 Mart 2018 tarihinde Bamako'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hkmeti ile Mali Cumhuriyeti Hkmeti Arasında Sağlık ve Tıp Bilimleri Alanlarında İşbirliğine Dair Anlaşma"nın onaylanmasına, 9 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 2 nci ve 3 üncü maddeleri gereğince karar verilmiştir.

11 Eylül 2018

Recep Tayyip ERDOĞAN
CUMHURBAŞKANI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ HKMETİ İLE MALİ CUMHURİYETİ HKMETİ ARASINDA
SAĞLIK VE TIP BİLİMLERİ ALANLARINDA İŞBİRLİĞİNE DAİR ANLAŞMA

Madde 1.- ...

Madde 8.- ..

Türkiye Cumhuriyeti Hkmeti Adına
Ahmet Eşref FAKİBABA
Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanı

Mali Cumhuriyeti Hkmeti Adına
Prof. Ousmane Samba SOW
Sağlık ve Kamusal Hijyen Bakanı

Bölüm 15

YÜRÜTME

Bilindiği gibi, Anayasamızın üçüncü kısmı “Cumhuriyetin temel organlarını” üçe ayırarak düzenlemektedir. Bu kısmın birinci bölümünde, “yasama”, ikinci bölümünde “yürütme” ve üçüncü bölümünde “yargı” düzenlenmiştir.

Anayasamızın üçüncü kısmının “yas ama” başlıklı birinci bölümüne ilişkin konuları yukarıda 10 ilâ 15’inci bölümlerinde incelemiş bulunuyoruz. Şimdi bu kısmın “yürütme” başlıklı ikinci bölümüne ilişkin konuları aşağıda 14 ilâ 20’nci bölümlerde inceleyeceğiz.

Anayasamızın üçüncü kısmının “yürütme” başlıklı ikinci bölümü, Anayasanın 101 ilâ 138’inci maddelerini kapsamaktadır. Bu maddelere bakıldığında, “Cumhurbaşkanı”, “Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar”, “olağanüstü yönetim usûlleri” ve “idare”nin düzenlendiği görülmektedir. “İdare”yi incelemek anayasa hukukunun değil, idare hukukunun inceleme alanına girer. Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanları izleyen bölümde inceleyeceğiz. Ama bundan önce, yürütme organı, yürütme fonksiyonu, 1982 Anayasasına göre hükûmet sisteminin niteliği, 1982 Anayasasında yürütme organının güçlendirilmesi eğilimini göreceğiz. Bunlardan önce de Türkiye’de yürütme organını incelemenin hangi hukuk dalının konusuna girdiği sorusuna cevap aramakta yarar vardır.

Buna göre bu bölümün plânı şu şekilde olacaktır:

- I. Yürütmeyi Hangi Hukuk Dalı İnceler? Anayasa Hukuku-İdare Hukuku Ayrımı
- II. Yürütme Organı
- III. Yürütme Fonksiyonu
- IV. 1982 Anayasasına Göre Hükûmet Sisteminin Niteliği
- V. 1982 Anayasasında Yürütme Organının Güçlendirilmesi Eğilimi

Şimdi bu plâna göre konuyu incelemeye başlayalım:

I. YÜRÜTMEYİ HANGİ HUKUK DALI İNCELER? ANAYASA HUKUKU-İDARE HUKUKU AYRIMI

Bibliyografya.- Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, 1999, s.170-175; Julien Laferrière, *Manuel de droit constitutionnel*, Paris, Editions Domat-Montchrestien, 2. Baskı, 1947; s.1-4; Georges Vedel, *Droit*

constitutionnel, Paris, Sirey, 1949, (réimpression, 1989), s.4-5; Michel Henry Fabre, *Principes républicains de droit constitutionnel*, 4. Baskı, Paris, L.G.D.J., 1984, s.10; Charles Cadoux, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, (tome I : Théorie générale des institutions politiques), Paris, Cujas, 3. Baskı, 1988, s.8-10; Ali Fuat Başgil, *Esas Teşkilat Hukuku: Türkiye Siyasî Rejimi ve Anayasa Prensipleri* (Cilt I, Fasikül I), İstanbul, Baha Matbaası, 1960, s.52-55; Hüseyin Nail Kubalı, *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1971, s.3-5; Arsel, *Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, s.7-8; Sadık Tüzel, *Anayasa Hukuku*, İzmir, Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Yayınları, 3. Baskı, 1969, s.24-25; Özkan Tikveş, *Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku*, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1982, s.22-23; Sıddık Sami Onar, *İdare Hukukunun Umumî Esasları*, İstanbul, Hak Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, 1966, c.I, s.11.

Burada halletmemiz gereken ilk sorun, Anayasada “yürütme” bölümünde düzenlenen organlar ve makamlardan hangisinin anayasa hukuku, hangisinin idare hukuku tarafından incelenmesi gerektiği sorunudur. Diğer bir ifadeyle “yürütme” konusunda, anayasa hukuku ile idare hukuku arasındaki sınır çizgisi nereden geçer? Bu önemli bir sorundur. Zira, yürütme organını hem anayasa hukuku, hem de idare hukuku incelemektedir.

Anayasa hukuku ile idare hukuku arasındaki ayırım konusunda çeşitli kriterler önerilmiştir.

Birinci olarak, yürütme organının “yüksek makamları”nın incelenmesinin anayasa hukukunun, buna karşılık “alt” makamlarının, özellikle “basit idarî makamlar (*simples autorités administratives*)”ın incelenmesinin idare hukukunun alanına girdiği söylenmektedir¹. Bu ayırma göre, Cumhurbaşkanının ve başbakanın incelenmesi anayasa hukukunun, ama valinin, kaymakamın veya muhtarın incelenmesi idare hukukunun konusuna girer.

Bazı yazarlar da, anayasa hukuku ile idare hukuku arasındaki ayırımı, “hükûmet etmek (*gouverner*)” ile “idare etmek (*administrer*)” arasındaki fark ile açıklamaya çalışmıştır. Bunlardan birincisi anayasa hukukunun konusunu, ikincisi ise idare hukukunun konusunu oluşturur².

Diğer bazı yazarlar da idare hukuku ile anayasa hukuku arasındaki ayırımı “idarî işler” ile “siyasî işler” arasındaki ayırım ile açıklamaya çalışmışlardır³.

Eleştiri⁴.- Yukarıda anayasa hukuku ile idare hukuku ayırımı konusunda ileri sürülen kriterler, bu iki hukuk dalının farkları konusunda şüphesiz bir fikir vermektedir. Ancak bu ayırım sorununu kesin bir şekilde çözdüklerini söylemek mümkün değildir.

1. Laferrière, *op. cit.*, s.1.

2. Laferrière, *op. cit.*, s.1; Vedel, *op. cit.*, s.4; Arsel, *Anayasa Hukuku: Demokrasi*, *op. cit.*, s.7.

3. Başgil, *Esas Teşkilât Hukuku*, *op. cit.*, s.54; Kubalı, *Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, s.3.

4. Bu kriterlerin değerlendirilmesi ve eleştirisi için bkz. Gözler, *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, *op. cit.*, s.173-175.

ra ilişkin olarak yaptığı işlemlerdir. *Düzenleyici işlemler* ise yürütme organının kendisiyle norm koyduğu, yani genel, soyut, objektif hukuk kuralları ihdas ettiği işlemlerdir. Bunlar sadece bir kişiyi değil, pek çok kişiyi ilgilendirir. Kural olarak yürütme organının düzenleyici işlemleri (Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, yönetmelikler, vb.) normlar hiyerarşisinde kanunların altında yer alırlar. Yani bunlar kanunlara aykırı olmamak zorundadır. Yürütme organının başlıca düzenleyici işlemleri “Cumhurbaşkanlığı kararnameleri” ve “yönetmelik”tir. Olağanüstü hâllerde çıkarılacak Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, normlar hiyerarşisinde “kanun” düzeyinde yer alır. Olağan dönemlerde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri kanunların altında, yönetmeliklerin ise üstünde yer alır. Bu şu anlama gelir ki, olağanüstü hâllerde çıkarılacak Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle kanunlara aykırı düzenleme yapılabilir. Olağan hâllerde çıkarılacak Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ise kanunlara aykırı düzenleme yapılamaz. Olağan dönem Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile kanunlara arasında çatışma var ise, bu çatışma kanunlar lehine çözümlenir. Yönetmelikler ise, kanunlara, olağanüstü hâl ve olağan hâllerde çıkarılacak Cumhurbaşkanlığı kararnamelerine aykırı olamazlar. Bunların hepsinin üstünde de Anayasa bulunur.

Tarihsel Bilgi.- 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunundan önce yürütme organının düzenleyici işlemleri “kanun hükmünde kararname”, “tüzük” ve “yönetmelik” şeklinde üçe ayrılıyordu. Bu dönemde kanun hükmünde kararname, normlar hiyerarşisinde “kanun” düzeyinde yer alıyordu. Tüzük kanunların altında, yönetmelik tüzüklerin altında yer alırdı.

Yürütme organının bireysel idarî işlemleri ve sözleşmelerinin incelenmesi anayasa hukukunun değil, idare hukukunun alanına girer. Bu nedenle bu kitapta bireysel idarî işlemler ve idarî sözleşmeler değil, sadece *yürütme organının düzenleyici işlemleri* incelenecektir.

C. YÜRÜTME FONKSİYONUNUN (YETKİSİNİN) ALANI

Yürütme fonksiyonu veya yürütme yetkisi konu bakımından sınırlandırılmamıştır. Yani yürütme organı, bir kanuna dayanmak (*secundum legem*) ve kanunlara uygun (*intra legem*) olmak şartıyla istediği her alanda işlem yapabilir. Ancak Anayasamızda birtakım düzenlemelerin, yürütme işlemiyle değil, kanunla yapılmasını öngören hükümler vardır. Örneğin, temel hak ve özgürlükler ancak *kanunla* sınırlanabilir (m.13). “Vergi, resim, harç ve benzeri yükümlülükler ancak *kanunla* konulur, değiştirilir veya kaldırılır” (m.73). Suç ve cezalar ancak kanunla belirlenir (m.38). Haliyle bu durumda yürütme organının kendisine yasaklanan bu işlemleri yapması mümkün değildir. Ancak bu durumda dahi, söz konusu yasağa aykırı olmadıkça ilgili alanda yürütme fonksiyonunun kullanılması mümkündür. Örneğin yürütme işlemiyle vergi koymadıkça, vergi alanında da gerek düzenleyici, gerekse bireysel nitelikte yürütme işlemleri yapılabilir. Zaten aksi takdirde verginin tarh, tahakkuk ve tahsili mümkün olmazdı. Mühim olan, söz konusu yürütme işleminin bir kanuna dayanması ve kanuna aykırı

olmamasıdır. Bu şu anlama gelir ki, anayasanın *kanunla düzenlenmesini öngördüğü* bir konuyu düzenleyen bir kanun olmadıkça o konu doğrudan doğruya idarenin düzenleyici işlemleriyle düzenlenemez. Örneğin Anayasamız (m.13), temel hak ve hürriyetlerin kanunla sınırlandırılmasını şart koştuğuna göre, bir temel hak ve özgürlüğü sınırlandıran bir kanun olmadıkça, o temel hak ve özgürlük doğrudan yürütme organı tarafından sınırlandırılmaz. Ancak böyle bir kanun varsa, yürütme organı o kanuna dayanmak ve ona aykırı olmamak şartıyla düzenleme yapabilir.

1. Yürütme Organının Bir “Mahfuz Alanı” Var mı?

“Mahfuz alan (*domaine réservé*)” veya “saklı alan”dan sadece yürütme organının yetkili olduğu, yasama ve yargı organlarının yetkisiz olduğu, yasama ve yargı organlarının giremeyeceği alan anlaşılır.

a) *Prensip: Yürütme Organının Mahfuz Bir Düzenleme Yetkisi Yoktur*

Yukarıda (s.623-627) gördüğümüz gibi yasama yetkisi genel bir yetkidir; yasama organı istediği her alanı istediği ayrıntıda düzenleyebilir. Normalde yürütme organının bir düzenleyici işlemiyle, örneğin yönetmelikle düzenlenmiş olan bir konuyu, yasama organı isterse kanunla düzenleyebilir. Prensip olarak yasama organına yasak, yürütme organına rezerve edilmiş bir alan yoktur.

b) *İstisnaları (Mahfuz Alanlar)*

Yürütme organının mahfuz bir düzenleme yetkisi prensip olarak yoktur. Ama bu prensibe Anayasayla istisna getirilmesi hâliyle mümkündür.

21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanununun 9 Temmuz 2018 tarihinde yürürlüğe girmesinden önce, yürütme organının mahfuz düzenleme yetkisinin olmaması ilkesine Anayasa tarafından getirilmiş bir adet istisna vardı: Anayasamızın 107’nci maddesi “Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin kuruluşu, teşkilat ve çalışma esasları, personel atama işlemleri Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenir” demekteydi. Dolayısıyla bu alanın Anayasayla münhasıran yürütme organına (Cumhurbaşkanına) verilmiş bir alan olduğu söylenebilirdi. Yani “Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin kuruluşu, teşkilat ve çalışma esasları, personel atama işlemleri” yürütme organının (Cumhurbaşkanının) mahfuz alanını oluştururdu. Yasama organı bu alanı kanunla düzenleyemezdi.

21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanununun 9 Temmuz 2018 tarihinde yürürlüğe girmesinden sonra, yürütme organının mahfuz düzenleme yetkisi olmaması ilkesine getirilmiş istisnaların sayısı birden dörde çıkmıştır. Anayasanın adı geçen Kanunla değişik şekline göre aşağıdaki dört konu, yürütme organının mahfuz alanını oluşturur (yani bu dört konu kanunla değil, münhasıran Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenmelidir):

EK: 9 TEMMUZ 2018'DEN ÖNCEKİ SİSTEMDE YÜRÜTME ORGANI: CUMHURBAŞKANI VE BAKANLAR KURULU (Tarihsel Bilgi)

Not.- 1982 Anayasasının ilk şeklinin öngördüğü yürütme organı (Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu) hakkında ayrıntılı bilgi için bu kitabın 2000 yılında yapılmış ilk baskısının 471 ilâ 616'ncı sayfalarına bakılabilir.

İlgili hükümleri 9 Temmuz 2018 tarihinde yürürlüğe giren 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla, Türkiye'de yürütme organının yapısı baştan sona değişikliğe uğratılmıştır. Bakanlar Kurulu ve Başbakanlık makamları kaldırılmıştır. Bu, Osmanlı ve Cumhuriyet tarihinde Türk anayasal sisteminde yürütme organı bakımından gördüğümüz en büyük değişikliklerden biridir. Bakanlar Kurulu ve Başbakan, Cumhuriyet döneminde olduğu gibi Osmanlı döneminde de vardı. Bakanlar Kurulu ve Başbakanın kökleri Osmanlı idare sisteminde sadece 1876 Kanun-u Esasisine (Heyet-i Vükela ve Sadrazam) değil, çok daha eskilere uzanır. Keza Cumhurbaşkanının statüsü ve görev ve yetkilerinde de çok önemli değişiklikler olmuştur. Biz yeni sistemde yürütme organını izleyen bölümlerde ayrıntılarıyla inceleyeceğiz. Ancak bu incelemeye geçmeden önce, burada tarihsel bir bilgi olarak, eski sistemde yürütme organı hakkında kısaca da olsa bilgi vermekte yarar görüyoruz.

Anayasamızın 8'inci maddesinin ilk şeklinde "yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından Anayasa ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir" deniyordu. Yani Anayasamızın eski şekline göre yürütme organı "düalist" yapıdaydı. Yürütme organının bir tarafında "Cumhurbaşkanı", diğer tarafında ise "Bakanlar Kurulu" bulunurdu. Anayasamızın eski şeklinin "yürütme organı" başlıklı üçüncü kısmının ikinci bölümünde önce "Cumhurbaşkanı" (m.101-108), sonra da "Bakanlar Kurulu" (m.109-114) düzenlenmişti. Biz de burada eski sistemde önce Cumhurbaşkanı, sonra da Bakanlar Kurulu hakkında bilgi vereceğiz.

I. CUMHURBAŞKANI*

Cumhurbaşkanı, şimdi olduğu gibi, 9 Temmuz 2018'den önce de Anayasamızın üçüncü kısmının ikinci bölümü altında 101 ilâ 108'inci maddelerinde düzenlenmişti. Burada eski sistemde sırasıyla Cumhurbaşkanının seçimini, göreve başlaması ve görevinin sona ermesini, Cumhurbaşkanına vekâleti, Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini, Cumhurbaşkanının sorumluluğunu, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğini göreceğiz.

* Bu başlık Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa, Ekin, 21. Baskı, 2017, s.310-334'ten özetlenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi edinmek ve tam kaynaklar için oraya bakınız.

Bölüm 16

CUMHURBAŞKANI

Bibliyografya.- Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları*, op. cit., s.363-394; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., 2017, s.305-321; Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, op. cit., s.313-335; Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, op. cit., s.223-234; Kuzu, *1982 Anayasasının Temel Nitelikleri*, op. cit., s.70-95; Tikveş, op. cit., s.178-184; Sabuncu, *Anayasaya Giriş*, op. cit., 2006, s.225-277; Gören, *Anayasa Hukukuna Giriş*, op. cit., s.220-236; Rumpf, *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, op. cit., s.87-92; Soysal, *Anayasanın Anlamı*, op. cit., s.215-226; Orhan Aldıkaçtı, *Modern Demokrasi-lerde ve Türkiye’de Devlet Başkanlığı*, İstanbul, Kor Müessesesi, 1960; Burhan Kuzu, “Parlâmenter Rejimlerde Devlet Başkanının Konumu ve 1961-1982 Anayasalarında Durum”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt LIII, 1988-1990, Sayı 1-4, s.34-90; Ahmet Kerse, *Türkiye’de 1961 Anayasası Göre Cumhurbaşkanı*, İstanbul, Sümer Matbaası, 1973; Cem Eroğul, “Cumhurbaşkanının Denetim İşlevi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt XXXIII, 1978, Sayı 1-2, s.35-57; Murat Sevinç, “Güncel Gelişmeler Işığında 1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanı”, *AÜSBF Dergisi*, Cilt 57, Sayı 2, Nisan-Haziran 2002, s.107-135; Barış Bahçeci, *Devlet Başkanının Veto Yetkisi*, Ankara, Yetkin, 2008.

Genel Teori Bilgisi.- Anayasa hukukunun genel teorisinde devlet başkanlarının (hükümdarlar ve cumhurbaşkanlarının) belirlenmeleri, hukukî statüleri, görev ve yetkileri, sorumluluk ve sorumsuzlukları konusunda bkz.: Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Bursa, Ekin, 2. Baskı, 2011, c.II, s.18-252.

Karşılaştırmalı Hukuk Bilgisi.- Çeşitli ülkelerde devlet başkanlarının hukukî statüsü ve tâbi oldukları hukukî rejim konusunda bkz.: Kemal Gözler, *Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku Çalışması*, Bursa, Ekin, 2. Baskı, 2016.

Cumhurbaşkanı, Anayasanın üçüncü kısmının ikinci bölümü altında 101 ilâ 108’inci maddelerinde düzenlenmiştir. Burada sırasıyla Cumhurbaşkanının seçimini, göreve başlaması ve görevinin sona ermesini, Cumhurbaşkanı vekâleti, Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini, Cumhurbaşkanının sorumluluğunu, Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğini ve Devlet Denetleme Kurulunu göreceğiz. Ama bunlardan önce Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanlığını düzenleyen mevzuatı ve bu mevzuat bakımından ortaya çıkabilecek geçiş ve uyum sorunlarının nasıl çözümlenebileceğini görmekte yarar vardır.

Buna göre bu bölümün pln Şu Şekilde olacaktır:

PLÂN:

- I. Cumhurbaşkanını Düzenleyen Mevzuat: Yrrlge Giriş ve Uyum Sorunları
- II. Cumhurbaşkanının Seçimi
- III. Cumhurbaşkanının Görev Süresi
- IV. Cumhurbaşkanına Vekâlet
- V. Cumhurbaşkanının Tarafsızlığı
- VI. Cumhurbaşkanının Görev ve Yetkileri
- VII. Cumhurbaşkanının İŞlemleri
- VIII. Cumhurbaşkanının Sorumluluğu
- IX. Cumhurbaşkanlığı İdarî Teşkilatı
- X. Cumhurbaşkanı Yardımcıları
- XI. Bakanlar
- XII. Devlet Denetleme Kurulu
- XIII. Millî Güvenlik ve Ulusal Savunma (Millî Güvenlik Kurulu ve Türk Silahlı Kuvvetleri)

Şimdi bu plân dahilinde konuyu görelim:

I. CUMHURBAŞKANI VE CUMHURBAŞKANLIğINI DÜZENLEYEN MEVZUAT: YRRLGE GİRİŞ VE UYUM SORUNLARI

Burada 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunundan sonra Cumhurbaşkanının statüsüne, görev ve yetkilerine ve Cumhurbaşkanlığı teşkilatına ilişkin mevzuatı ve bu mevzuatın yrrlge giriş tarihlerini, bu mevzuattaki geęiŐ hükümlerini ve sistem değişikliği nedeniyle yaŐanabilecek uyum sorunlarının nasıl czmlenebileceğini göreceğiz.

A. MEVZUAT VE YRRLGE GİRİŞ TARİHLERİ

Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanlığını düzenleyen, Anayasa (m.101-108), 6271 sayılı Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu ve 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi olmak üzere başlıca üç norm vardır.

1. Anayasa, m.101-108

Cumhurbaşkanı 1982 Anayasasının 101 il 108’inci maddelerinde düzenlenmektedir. Cumhurbaşkanının andiçmesini düzenleyen 103’üncü maddesi dışında, bu maddelerin hepsinde 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla değişiklik yapılmıştır. 101’inci madde tekrar düzenlenmiştir. 102 ve 107’nci maddeler yürürlükten kaldırılmıştır. 6771 sayılı Kanunun 18’inci maddesi uyarınca, bu değişikliklerden sadece *biri* (101’inci maddenin son fıkrasındaki ‘‘Cumhurbaşkanı seğilenin, varsa partisi ile iliŐięi kesilir’’ ibaresinin ilgası) 6771 sayılı Kanunun Resmî Gazetede yayınladığı tarih olan 27 Nisan 2017 tarihinde yrrlge girmiştir. 101’inci maddedeki diğer değişiklik-

Haliyle “milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olmak” aday olmak için yeterli değildir; bu yeterliliğe sahip kişinin “siyasi parti grupları”, “en son yapılan genel seçimlerde toplam geçerli oyların tek başına veya birlikte en az yüzde beşini almış olan siyasi partiler” veya “en az yüzbin seçmen” tarafından aday gösterilmesi gerekir (m.101/2).

5. Daha Önce Birden Fazla Defa Cumhurbaşkanlığı Yapmamış Olmak

Anayasamızın 101’inci maddesinin ikinci fıkrasına göre “bir kimse en fazla iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilir”. Dolayısıyla iki defa Cumhurbaşkanlığı yapan kişiler Cumhurbaşkanı seçilemezler. Bundan şu sonuç çıkmaktadır ki, daha önce Cumhurbaşkanlığı yapan bir kişi, ikinci defa Cumhurbaşkanı seçildiği zaman, Cumhurbaşkanı seçilme yeterliliğini kaybetmektedir; böyle bir kişi bir daha Cumhurbaşkanı adayı olamaz. Bu mutlak bir yasaktır. Birinci ve ikinci dönem Cumhurbaşkanlıkları arasında zaman girse de aynı kişi tekrar Cumhurbaşkanı olarak seçilemez. Diğer bir ifadeyle burada “arka arkaya üç defa seçilme yasağı” yok, iki kere seçilme yasağı vardır.

Uyarı.- İki defa veya üç defa Cumhurbaşkanlığı yapmak ile arka arkaya iki veya üç defa Cumhurbaşkanlığı yapma yasakları birbirinden farklıdır. Örneğin 1961 Anayasasının 95’inci maddesinin ikinci fıkrası “bir kimse *arka arkaya* iki defa Cumhurbaşkanı” seçilmesini yasaklıyordu. 1993 Rus Anayasasının 81’inci maddesinin 3’üncü fıkrası da “*arka arkaya* iki dönemden fazla” Cumhurbaşkanlığı yapmasını yasaklamaktadır.

Tarihsel Bilgi.- Türkiye’de, 1924 Anayasası döneminde Cumhurbaşkanı için tekrar seçilme yasağı yoktu. 1961 Anayasası döneminde ise “*arka arkaya* iki defa” seçilmesi yasağı vardı (m.95/2). 1982 Anayasasının ilk şekline (1982-2007) göre ise, bir kişinin iki defa Cumhurbaşkanı seçilmesi yasaktı. İki defa seçilme imkânı (üçüncü defa seçilme yasağıyla birlikte) ilk defa 31 Mayıs 2007 tarih ve 5678 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla getirilmiş ve Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla da devam ettirilmiştir.

Not.- Türk hukukunda iki (2007’den sonra üç) defa seçilme yasağı sadece Cumhurbaşkanı için vardır. 2010 Anayasa değişikliği ile Anayasa Mahkemesi üyeleri için de ikinci defa seçilme yasağı getirilmiştir. 1 Temmuz 2016 tarih ve 6723 sayılı Kanunla Yargıtay ve Danıştay üyelerinin görev süresi 12 yıl ile sınırlandırılmış ve tekrar seçilme yasağı getirilmiştir. Yargıtay ve Danıştay üyelerine ilişkin bu yasak Anayasada yoktur. Dolayısıyla kanunla değiştirilebilir.

KUTU 16.1: Recep Tayyip Erdoğan Kaç Defa Cumhurbaşkanı Seçilebilir?

Anayasamızın 101’inci maddesinin ikinci fıkrasına göre “*bir kimse en fazla iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilir*”. Bu hüküm, 101’inci maddenin ikinci fıkrası olarak, 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunundan önce de sonra da aynen vardır. Bu hüküm, ilk defa 31 Mayıs 2007 tarih ve 5678 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla kabul edilmiştir. Aynı hüküm daha sonra, kelimesine dokunulmaksızın 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla tekrar kabul edilmiştir. Bu sonuncu hüküm, aynı Kanunun 18’inci maddesi uyarınca “birlikte yapılacak ilk TBMM ve Cumhurbaşkanı seçimlerine ilişkin takvimin başladığı tarihte”,

yani Yüksek Seçim Kurulunun 26 Nisan 2018 tarih ve 289 sayılı kararı uyarınca 30 Nisan 2018 tarihinde yrrlge girmiştir. Dolayısıyla iki defadan fazla seçilme yasağının hukukî temeli, 30 Nisan 2018 tarihinden itibaren Anayasamızın 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Kanunla değiştirilmiş 101'inci maddesinin ikinci fıkrasıdır. 30 Nisan 2018 ile 7 Temmuz 2018 tarihleri arasında Cumhurbaşkanının görev süresine 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Kanunla değişik 101'inci maddenin ikinci fıkrası uygulanmıştır. Yani 6771 sayılı kanunla değiştirilen 101'inci maddenin ikinci fıkrası, 13'üncü Cumhurbaşkanının görev başlamasından (9 Temmuz 2018) sonra değil, 12'nci Cumhurbaşkanı daha görevde iken yrrlge girmiştir; dolayısıyla bu fıkra, 12'nci Cumhurbaşkanı da, 13'nc Cumhurbaşkanı da uygulanır.

101'inci maddenin ikinci fıkrasıyla konulan normun muhatabı, yani yasağın kapsamında bulunan kişi, "bir kimse" ibaresiyle belirlenmiştir. "Bir kimse" ibaresi bir "genel ibare (*generalia verba, generale dictum*)"dir. "Genel ibare, genel yorumlanır (*generale dictum generaliter est interpretandum*)"¹¹. Anayasa koyucu, "bir kimse" derken bir ayırım yapmamıştır. Kanunun ayırım yapmadığı yerde bizim de ayırım yapmamamız gerekir (*Ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus*)¹².

Dolayısıyla bu hüküm (m.101/2), Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olmak isteyen "her kimse"yi kapsar. İkiden fazla seçilme yasağı, her Türk vatandaşı için olduğu gibi, Recep Tayyip Erdoğan için de geçerlidir. Bunun aksinin söz konusu olması için, 12'nci veya 13'üncü Cumhurbaşkanı için istisna getiren bir hükme ihtiyaç vardır. 12'nci veya 13'üncü Cumhurbaşkanına ilişkin de bu şekilde getirilmiş **bir istisna**, Anayasamızda, 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanununda, bu Kanunun geçici maddeleri ve yürürlük maddelerinde **yoktur**. Anayasamızda ikiden fazla seçilme yasağına istisna getiren tek hükmü m.116/3'teki "Cumhurbaşkanının ikinci döneminde Meclis tarafından seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi halinde, Cumhurbaşkanı bir defa daha aday olabilir" şeklindeki hkmdr.

Grldğu gibi Anayasa koyucu istisna koymak istediğinde açıkça istisna koymuştur. Hukukta istisnalar dar yorumlanır ve yorum yoluyla istisna üretilemez. 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanununu teklifi AKP'ye mensup 316 milletvekilinin imzasıyla yapılmıştır. Teklif sahipleri arzu etselerdi, kendi Partilerinden bir Cumhurbaşkanı olan 12'nci Cumhurbaşkanı için istisna getiren bir hüküm koyarlardı. Keza bu değişiklik teklifini beşte  çoğunluğuyla kabul eden TBMM de arzu etseydi bu hükümden 12'nci Cumhurbaşkanı istisna tutan bir hüküm kabul edebilirdi. Vakıa şu ki, şu ya da bu sebeple, söz konusu Anayasa değişikliği teklifini yapan 316 milletvekili, teklifi kabul eden 340 milletvekili, 12'nci Cumhurbaşkanı için bir istisna hükmü koymayı unutmuşlardır. Tali kurucu iktidarın dn koymayı unuttuğu hükmü bugün yorum yoluyla koymak, yorumcunun görevi değildir.

İlave edelim ki, 6271 sayılı Cumhurbaşkanı Seçimi Kanununda ve bu Kanunda değişiklik yapan 25 Nisan 2018 tarih ve 7140 sayılı Kanununda da, ikiden fazla seçilme yasağı kuralı aynen vardır ve bu kanunlarda da bu hükme 12'nci Cumhurbaşkanı açısından istisna getiren bir hüküm bulunmamaktadır.

Bir Anayasa veya kanun maddesine istisna getiren bir hüküm yok ise, o Anayasa veya kanun maddesi, derhal uygulama ilkesi doğrultusunda, herkese ve hatta devam eden durumlara da uygulanır. Ortada geçmişe yürürlük veya yürümezlik sorunu, kazanılmış hakların korunması vs. sorunu da yoktur. Zaten bir ihtimal, söz konusu olaya, 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla kabul edilen Anayasanın 101'inci maddesinin ikinci fıkrası hükmü uygulanmayacak ise, 31 Mayıs 2007 tarih ve 5678 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla kabul edilen

11. Bkz. Gözler, *Hukuka Giriş, op. cit.*, s.315.

12. Bkz. *Ibid.*

D. ELEŞTİRİ

Cumhurbaşkanı yardımcısı fevkalade önemli bir kişidir. Yukarıda gördüğümüz gibi Cumhurbaşkanı yardımcısının, Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması durumunda bir yıla kadar Cumhurbaşkanına vekâlet etmesi mümkündür. Herhangi bir temsilî niteliği olmayan, sadece Cumhurbaşkanı tarafından atanmış olmaktan başka bir vasfı bulunmayan bir kamu görevlisine “Cumhurbaşkanlığına vekâlet” gibi önemli bir temsili görevin verilmesi eleştiriye açıktır¹⁹. Eski sistemde bu göreve devletin iki numarası olan TBMM Başkanı vekâlet ederdi. Yeni sistemde Cumhurbaşkanlığına vekâlet kurumu, tenzil-i rütbeye uğramıştır. Hiç olmaz ise, ABD’de olduğu gibi, Cumhurbaşkanı yardımcısı olacak kişi veya kişilerin Cumhurbaşkanıyla birlikte seçilmeleri usûlü benimsebilirdi.

Türkiye’de yeni sistemde Cumhurbaşkanı yardımcısının, bir nevi “Cumhurbaşkanlığı müsteşarı” veya “Cumhurbaşkanlığı genel sekreteri” tarzında bir kamu görevlisi olarak tasarlandığı söylenebilir. Nitekim bu makama ilk defa 9 Temmuz 2018 tarihinde Başbakanlık Müsteşarı Fuat Oktay’ın atanması da bu yargımızı teyit etmektedir. Yeni sistemde Başbakan resmen Cumhurbaşkanı ile ikame edilmiştir; Başbakanlık müsteşarı da fiilen Cumhurbaşkanı yardımcısı ile ikame edilmiştir. Başbakanlık müsteşarına Başbakana vekâlet etme görevinin verilmesi ne kadar garip ise, böyle bir Cumhurbaşkanı yardımcısına da Cumhurbaşkanı vekâlet etme görevinin verilmesi aynı derecede gariptir. Bir demokraside temsilî makamlar, bürokratlar tarafından değil, halkın temsilcileri tarafından işgal edilir.

KUTU 16.5: 10 Temmuz 2018 Günü Saat 09 İla 15 Arasında Türkiye’de Görevde Bir Cumhurbaşkanı veya Cumhurbaşkanı Vekili Var mıydı?- Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay, 9 Temmuz 2018 tarih ve 1 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla Cumhurbaşkanı yardımcılığı görevine atanmıştır (RG, 10 Temmuz 2018). Fuat Oktay, TBMM önünde 10 Temmuz 2018 günü saat 15:00’da açılan oturumda andiçmiştir²⁰. Dolayısıyla Fuat Oktay, 9 Temmuz’da atanmış olsa da, görevine ancak 10 Temmuz 2018 günü saat 15’te başlayabilmiştir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı vekili olarak ancak 10 Temmuz 2018 günü saat 15’ten sonra atanabilirdi.

Oysa Cumhurbaşkanı, 10 Temmuz 2018 tarihli Resmî Gazetede yayınlanan 9 Temmuz 2018 tarih ve 140.01-1-390 sayılı “Cumhurbaşkanlığına Vekâlet Etme İşlemi” işlemiyle Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay’ı kendisine vekâlet etmekle görevlendirmiştir (Yandaki kutuya bakınız).

T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI 68244839-140.01-1-390	9 Temmuz 2018
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA	
10 Temmuz 2018 tarihinde Azerbaycan ve Kozey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ne ziyarette bulunacağımızdan, dörtlüme kadar Cumhurbaşkanlığına, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 106 nci maddesi uyarınca, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat OKTAY vekâlet edecektir.	
Bilgilerinize sunarım.	
Recep Tayyip ERDOĞAN CUMHURBAŞKANI	

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 10 Temmuz 2018 günü saat 09.10’da Azerbaycan’a hareket etmiştir²¹. Oysa bu saat itibarıyla “Cumhurbaşkanı Yardımcısı” Fuat Oktay henüz

19. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, 2017, s.319.

20. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=23146&P5=H&page1=2&page2=2.

21. <http://www.tcgb.gov.tr/haberler/410/94773/cumhurbaskani-erdogan-azerbaycan-da>;
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-azerbaycana-gitti-40891884>.

Cumhurbaşkanı bunların dışındaki yetkilerini idare hukukundaki yetki devri şartlarına uygun olmak kaydıyla Cumhurbaşkanı yardımcılara, bakanlara ve astlarına devredebilir. Yetki devrinin şartlarını incelemek anayasa hukukunun değil, idare hukukunun inceleme sahasına girer. Bu konuda idare hukuku kitaplarına bakılmalıdır⁴⁸. Burada en önemli şart olarak sadece şunu belirteyim: Yetki devrinin kanunla veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle öngörülmüş olması gerekir. 10 Temmuz 2018 tarihli Resmî Gazetede yayınlanan 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 1'inci maddesinin üçüncü fıkrasında Cumhurbaşkanının yapacağı yetki devri şu şekilde öngörülmüştür:

“Cumhurbaşkanı, yetkilerinden bir kısmını gerektiğinde sınırlarını yazılı olarak belirterek astlarına devredebilir. Ancak devrettiği yetkiyi, gerek gördüğünde kendisi de doğrudan kullanabilir”.

Belirtelim ki, fıkranın son cümlesi, (“Ancak devrettiği yetkiyi, gerek gördüğünde kendisi de doğrudan kullanabilir”) bu devrin “yetki devri” değil, “imza devri” olduğunu göstermektedir. Zira idare hukukunda yetkisini devreden görevlinin devri geri almadan devrettiği konuda istediği zaman karar alabilmesine “imza devri” denir⁴⁹.

VII. CUMHURBAŞKANININ İŞLEMLERİ

Cumhurbaşkanı yukarıdaki görev ve yetkilerini birtakım hukukî işlemler yaparak yerine getirir. Dolayısıyla burada “Cumhurbaşkanının işlemleri”ni görmemiz gerekir.

Öncelikle belirtelim ki, Türk anayasa ve idare hukuku literatüründe “Cumhurbaşkanı işlemleri” terimi, bilinmeyen bir kavram değilse de, pek yaygın bir kavram değildir. Bunun böyle olması da parlâmenter hükûmet sistemlerinde normaldir. Ancak 9 Temmuz 2018 tarihinden itibaren yeni bir hükûmet sisteminde geçildiğine göre artık “Cumhurbaşkanının işlemleri” terimini yaygın olarak kullanmamız gerekecektir.

Yine asıl konuya geçmeden önce belirtmek isterim ki, “Cumhurbaşkanının işlemleri” terimi yerine “Cumhurbaşkanı işlemleri” terimi de kullanılabilir. Keza bu terimin yerine “Cumhurbaşkanlığı işlemleri” terimini de kullanabiliriz. Kaldı ki bu işlemlerin bir türü olan kararnameler için Anayasamız “Cumhurbaşkanı kararnameleri” değil, “Cumhurbaşkanlığı kararnameleri” terimini kullanmaktadır (m.104/17). Ancak “Cumhurbaşkanlığı” makamı tek kişi tarafından işgal edilen bir makam olduğuna göre “Cumhurbaşkanlığı” yerine doğrudan doğruya “Cumhurbaşkanı” terimi de kullanılabilir. Kaldı ki Anayasamızın

48. İdare hukukundaki yetki devri şartları için bkz.: Gözler, *İdare Hukuku, op. cit.*, 2. Baskı, c.I, s.752-789.

49. Bu konuda bkz. Gözler, *İdare Hukuku, op. cit.*, 2. Baskı, c.I, s.759-780.

101'inci maddesinden başlayan İkinci Bölümünün I nolu başlığı ‘‘Cumhurbaşkanlığı’’ değil, ‘‘Cumhurbaşkanı’’dır.

Cumhurbaşkanının işlemleri, Cumhurbaşkanının belli bir hukukî sonuç doğurmaya yönelik irade açıklaması olarak tanımlanabilir. Bütün hukukî işlemler gibi Cumhurbaşkanının işlemlerinin de ‘‘irade açıklaması’’ ve ‘‘hukukî sonuç’’ olmak üzere iki unsuru vardır. Hukuk düzeni belli şartlar altında Cumhurbaşkanının irade açıklamalarına belli bir hukukî sonuç bağlar. Diğer bir ifadeyle, Cumhurbaşkanının belli şartlar altında irade açıklaması belli hukukî sonuçlar doğurur. İşte Cumhurbaşkanının bu tür irade açıklamalarına biz ‘‘Cumhurbaşkanı işlemleri’’ diyoruz.

Cumhurbaşkanı işlemleri ‘‘tek-yanlı’’ olabileceği gibi, ‘‘iki-yanlı’’ da olabilir. Cumhurbaşkanlığının iki-yanlı işlemleri, Cumhurbaşkanının akdettiği ‘‘sözleşmeler’’dir ki, bunlar Cumhurbaşkanının ve diğer bir kişinin karşılıklı ve birbirine uygun irade açıklamalarıyla teşekkül ederler.

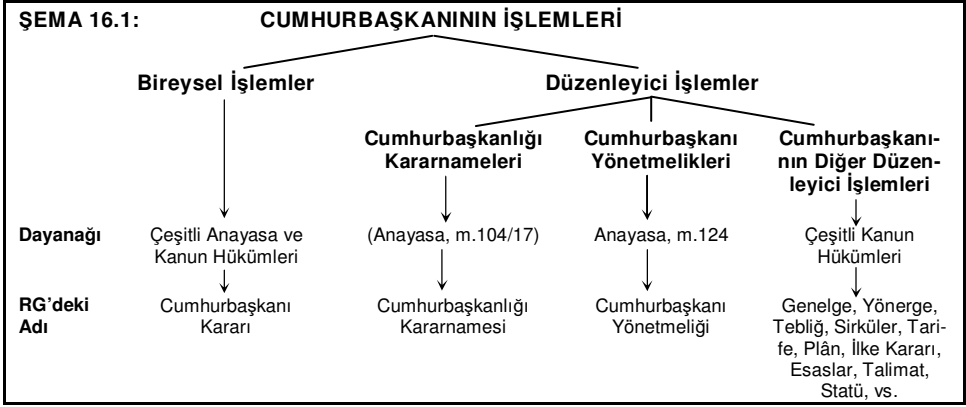
Biz burada Cumhurbaşkanının tek-yanlı işlemlerini inceleyeceğiz. Bundan sonra da ‘‘Cumhurbaşkanının tek-yanlı işlemleri’’ değil, doğrudan doğruya ‘‘Cumhurbaşkanının işlemleri’’ terimini kullanacağız.

Cumhurbaşkanının İşlemlerinin Türleri: Bireysel İşlemler ve Düzenleyici İşlemler Ayrımı.- Cumhurbaşkanının işlemleri, kendi içinde, ‘‘Cumhurbaşkanının bireysel işlemleri’’ ve ‘‘Cumhurbaşkanının düzenleyici işlemleri’’ olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ayrım işlemlerin içeriğine bakılarak yapılır. Cumhurbaşkanının belli bir kişiye veya belli bir duruma ilişkin olan işlemleri *bireysel işlem*, buna karşılık, genel, kişilik-dışı ve objektif durumlara ilişkin işlemleri ise *düzenleyici işlem*dir. Cumhurbaşkanı bireysel işlemleriyle belli bir kişi veya belli bir duruma ilişkin iradesini açıklarken, düzenleyici işlemleriyle hukuk kuralları koyar.

Cumhurbaşkanının bireysel işlemleri ile düzenleyici işlemleri arasındaki ayrım işlemin şekli belirleyici değildir. İşlemin ortaya çıkarken büründüğü şekil, Resmî Gazetede yayınlanırken aldığı ismin önemi yoktur. Bir işlem, Resmî Gazetede isterse ‘‘karar’’ adıyla, isterse ‘‘kararname’’ adıyla yayınlansın, bu işlem içerik olarak, kişisel ve özel durumlara ilişkin ise bireysel işlem; genel ve kişilik dışı ise düzenleyici işlemdir. Bu konuda bu kitapta daha fazla bir şey söylemeyi gerekli görmüyoruz. Zira bireysel işlemler ile düzenleyici işlemler arasındaki ayrım, esasen anayasa hukukunun değil, idare hukukunun konusudur. Bireysel idarî işlemler ile düzenleyici idarî işlemlerin birbirinden nasıl ayrıldığı konusunda daha fazla bilgi edinmek isteyenler *İdare Hukuku* kitabımıza bakabilirler (*op. cit.*, 2009, c.I, s.666-669).

Buna göre Cumhurbaşkanının işlemleri önce ‘‘Cumhurbaşkanının bireysel işlemleri’’ ve ‘‘Cumhurbaşkanının düzenleyici işlemleri’’ olarak ikiye ayrılır. Cumhurbaşkanının düzenleyici işlemleri de kendi içinde aşağıda göreçeğimiz

gibi “Cumhurbaşkanlığı kararnameleri”, “Cumhurbaşkanı yönetmelikleri” ve “Cumhurbaşkanının diğer düzenleyici işlemleri” olmak üzere üçe ayrılabilir. Bu ayrımı önce bir şema üzerinde göstermekte yarar vardır.

A. CUMHURBAŞKANININ BİREYSEL İŞLEMLERİ

Cumhurbaşkanının bireysel işlemlerinin Cumhurbaşkanının belli bir kişiye veya belli bir duruma ilişkin olan işlemleri olduğunu yukarıda söyledik. Örneğin Cumhurbaşkanının bakan atama işlemi, üst kademe kamu yöneticisi atama işlemi, elçi atama işlemi, sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belli bir kişinin cezasını kaldırma işlemi, seçimlerin yenilenmesi işlemi, Anayasa Mahkemesine üye seçme işlemi, Danıştaya üye seçme işlemi, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcivekilini seçme işlemi, Hâkimler ve Savcılar Kurulunun dört üyesini seçme işlemi, Devlet Denetleme Kurulunun üyelerini ve Başkanını atama işlemi, Yükseköğretim Kurulu üyelerini seçmek ve atamak işlemi, üniversite rektörlerini seçme ve atama işlemi, Genelkurmay Başkanını atama işlemi, Cumhurbaşkanı yardımcısına vekâlet verme işlemi, hep birer bireysel işlemdir.

Bireysel işlemlere verilen ismin önemli olmadığını, işlemin türünü tespit açısından şeklin değil, içeriğin önemli olduğunu yukarıda söyledik. Ama yine de belirtelim ki uygulamada bireysel işlemler çoğunlukla “karar” ismini alırlar.

Cumhurbaşkanının bireysel işlemlerinin Resmî Gazetede yayınlanmaları zorunlu değildir. Bunlar belli kişi veya duruma ilişkin oldukları için tebliğ yoluyla ilgisine bildirilmekle yürürlüğe girebilirler⁵⁰. Nitekim 15 Temmuz 2018 tarihli Resmî Gazetede yayınlanan 10 sayılı Resmî Gazete Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi bütün Cumhurbaşkanı kararlarının değil, 5’inci maddesinde kendi saydığı Cumhurbaşkanı kararları ile “Cumhurbaşkanlığınca Resmî

50. Bireysel işlemleri yürürlüğe girmesi konusunda bkz. Gözler, *İdare Hukuku, op. cit.*, c.I, s.1049-1052.

revleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması” (m.106/11); “Devlet Denetleme Kurulunun işleyişi, üyelerinin görev süresi ve diğer özlük işleri” (m.108/son) ve “Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği-nin teşkilatı ve görevleri” (m.118/6) konularında, Anayasanın 104’üncü maddesinin 17’nci fıkrasında aldığı yetkiyle yaptığı işlemlerdir. Bunların hepsi genel, soyut, objektif durumlara ilişkindir. Bunlarla Cumhurbaşkanı norm koyar. Dolayısıyla bunlar düzenleyici işlem niteliğindedirler.

Cumhurbaşkanlığı kararnameleleri Resmî Gazetede yayınlanırlar. Bunlar normlar hiyerarşisinde kanun altı, ama yönetmelik üstü seviyede bulunurlar. Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yargısal denetimi, Danıştayda değil, Anayasa Mahkemesinde yapılır.

“Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi” İsimlendirmesi Yanlıştır.- Anayasamız (m.104/17), bu düzenleyici işleme, “Cumhurbaşkanlığı kararnamesi” ismini vermektedir. Ancak biz bu isimlendirmenin yanlış olduğunu düşünüyoruz. Çünkü “kararname” demek “düzenleyici işlem” demek değildir. “Kararname” kelimesiyle isimlendirilen işlemin “düzenleyici işlem” olduğu, bu şekilde isimlendirilen işlemin bir “kural-işlem” olduğunu söyletecek bir veri yoktur. “Kararname” “yazılı karar” demektir. “Karar” kelimesi ile “kararname” kelimesi arasındaki tek fark ikincisinin sonundaki “name” kelimesidir ki, bu kelime, “kural” veya “kaide” değil, “yazı” anlamına gelir. “Karar-name” demek, “yazılı karar” demektir; bu kelimenin bundan başka bir anlamı yoktur. İdare hukukunda da zaten idarenin bütün “karar”ları kural olarak “yazılı”dır.

Türkçedeki “kararname” kelimesi, Fransızcadaki “*ordonnance*”ın veya “*règlement*”ın veya “*décret-loi*”nın karşılığı değildir; sadece “*décret*”nin karşılığıdır⁵³. Sırf “kararname” kelimesine bakarak bu kararnamenin bir “düzenleyici kararname” olduğunu, bir “kaide-kararname” olduğunu söyleyemeyiz.

Bu nedenle Anayasa, m.104/17’de hükme bağlanan düzenleyici işleme konulan “kararname” ismi yanlıştır. “Kararname” kelimesi, bu işlemin *düzenleyici* nitelikte bir işlem olduğunu göstermiyor; sadece *yazılı* bir işlem olduğunu gösteriyor. Bu işleme, onun düzenleyici nitelikte olduğunu göstermek için “kararname” değil, “*nizamname*” ismi verilebilirdi. Zira “*nizamname*” kelimesindeki “*nizam*”, “düzen”, “kaide” demektir⁵⁴.

“Cumhurbaşkanlığı kararnamesi” yerine “Cumhurbaşkanlığı *nizamname*-si” terimi kullanılsaydı bunların düzenleyici işlemler olduğu, bu işlem türüyle bireysel işlem yapılamayacağı anlaşılırdı. Zaten “*nizamname*” kelimesi Osmanlı döneminde düzenleyici işlemler için yaygın olarak kullanılan bir terimdi. Cumhuriyet döneminde bu kelime normlar hiyerarşisinde kanun altı, ama yö-

53. “*Ordonnance*”ın Türkçe karşılığı “emirname”, “*règlement*”ın Türkçe karşılığı ise “*nizamname*”dir.

54. Bkz. Devellioğlu, *op. cit.*, s.1008.

Mevzuat Bilgi Sisteminde yapılan ayırımın benzeri bir ayırımın Resmî Gazetede yapılması uygun olabilir. Hatta kanımızca, Cumhurbaşkanlığı yönetmeliklerini diğer yönetmelikler ayırmak için, yönetmeliğin başlığında sadece “yönetmelik” değil, “Cumhurbaşkanlığı Yönetmeliği” ibaresinin kullanılmasında yarar vardır.

Kanımızca Cumhurbaşkanlığı tek kişilik bir makam olduğu için, “Cumhurbaşkanlığı yönetmeliği” demek yerine doğrudan doğruya “Cumhurbaşkanlığı yönetmeliği” demek daha doğru olur.

Aşağıda görüleceği gibi, Resmî Gazete yönetmeliğin metni üstünde yönetmeliği yürürlüğe koyan Cumhurbaşkanlığı kararı yayımlanmaktadır.

<p style="text-align: center;">KUTU 16.13: Örnek Cumhurbaşkanlığı Yönetmeliği (Resmî Gazete, 23 Kasım 2018, Sayı 30604)</p> <p>Karar Sayısı: 358</p> <p>Ekli “Resmî Gazete Hakkında Yönetmelik”in yürürlüğe konulmasına, 10 sayılı Resmî Gazete Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 9 uncu maddesi gereğince karar verilmiştir.</p> <p style="text-align: center;">22 Kasım 2018</p> <p style="text-align: right;">Recep Tayyip ERDOĞAN CUMHURBAŞKANI</p>	<p style="text-align: center;">CB Kararı</p> <p style="text-align: center;"><i>Karar Sayısı</i> <i>İrade Metni</i> <i>Kabul Tarihi</i> <i>CB Adı</i> <i>ve Aslında</i> <i>İmzası</i></p>
<p style="text-align: center;">RESMÎ GAZETE HAKKINDA YÖNETMELİK</p> <p>Amaç MADDE 1- (1) Bu Yönetmeliğin amacı, Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete’sinin yayımlanması, içeriği ve düzeni ile ilanlara ilişkin usul ve esasları belirlemektir.</p> <p>Kapsam MADDE 2- (1) Bu Yönetmelik, Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete’sinin yayımlanması, içeriği ve düzeni ile ilanlara ilişkin usul ve esasları kapsar.</p> <p>....</p> <p>Yürürlük MADDE 14- (1) Bu Yönetmelik yayımı tarihinde yürürlüğe girer.</p> <p>Yürütme MADDE 15- (1) Bu Yönetmelik hükümlerini Cumhurbaşkanlığı yürütür.</p>	<p style="text-align: center;">Yönetmelik <i>Başlık</i> <i>Metni</i> <i>(Maddeleri)</i></p>

Öncelikle belirtelim ki, Yönetmeliğin üstünde verilen “Karar Sayısı”, yönetmeliğin değil, bu yönetmeliği yürürlüğe koyan “Cumhurbaşkanlığı kararı”nın sayısıdır. Bu karar sayısına ilişkin eleştirilerimizi yukarıda dile getirmiştik. Cumhurbaşkanlığı yönetmeliklerine de Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinde ve Cumhurbaşkanlığı genelgelerinde olduğu gibi kendi içinde birden başlayan bir numaralandırma sistemiyle “sayı” verilmesi uygun olur. Ayrıca yönetmelikle yönetmelik sayısı değil, Cumhurbaşkanlığı kararı verilmesine bir eleştiri de tutarlılık bakımından yöneltilebilir: Yönetmeliklere ayrı bir sayı verilmeyecekse, yönetmeliklerin Resmî Gazetede “Yönetmelikler” başlığı altında değil, “Cumhurbaşkanlığı kararları” başlığı altında yayımlanmaları gerekir. Bu işlemlere hem “Yönetmelikler” başlığı altında yayımlanması, hem de bunlara yönetmelik değil “Cumhurbaşkanlığı kararı sayısı” verilmesi bir tutarsızlıktır.

lı”dır. Cumhurbaşkanının bakanlıkların kuruluşlarını düzenleyen *kararnamesi* (1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi) de, bu bakanlıklara bakan atama *kararı* (2018/1 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı) da yazılıdır. Cumhurbaşkanının üst kademe yöneticileri atama usûlünün düzenlediğı 3 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararnamesi de, bu Kararnamenin 9’uncu maddesindeki usûlle Kara Kuvvetleri Komutanlığına, Genelkurmay II nci Başkanı Orgeneral Ümit Dündar’ın atanması hakkında *karar* (2018/3 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı) da yazılıdır.

O hâlde Cumhurbaşkanının bireysel işlemleri için de mükemmel olarak “Cumhurbaşkanlığı kararnamesi” terimi kullanılabilir. Cumhurbaşkanının düzenleyici işlemleri için de “karar” kelimesi kullanılabilir. Zaten yukarıda örnek olarak gösterdiğimiz gibi 13 Temmuz 2018 tarih ve 2 sayılı Cumhurbaşkanı kararı, içerik olarak bir düzenleyici işlemdir. “Karar” veya “kararname” kelimelerinden yola çıkarak bir işlemin bireysel işlem mi, yoksa düzenleyici işlem mi olduğu anlaşılabilir.

3. “Karar” İsminin Kullanılmasında Kendi İçinde Tutarsızlık

“Cumhurbaşkanı kararı” teriminin kendi içinde kullanılması bakımından da tutarsızlık vardır. Yukarıda görüldüğü gibi Cumhurbaşkanının atama kararı, Cumhurbaşkanının kamulaştırma kararı, Cumhurbaşkanının belli bir arsaya ilişkin imar plânı değişikliği kararı gibi bazı Cumhurbaşkanı kararları birer bireysel işlemdir. Buna karşılık yine örneklerini yukarıda görüldüğü gibi Cumhurbaşkanının şeker kotalarının belirlenmesi, ithalat rejiminin belirlenmesi, KDV oranlarının tespiti, Türk parası kıymetini korunması, amme alacaklarında gecikme zammı oranının belirlenmesi, özel tüketim vergisi oranlarının belirlenmesi, tarımsal desteklemelerin belirlenmesi, vize muafiyeti verilmesine, rektör adayı olmak isteyenlerin başvurusuna ilişkin usul ve esasların düzenlenmesine ilişkin Cumhurbaşkanı kararları düzenleyici niteliktedir. Yani “Cumhurbaşkanı kararı” isimlendirmesi, Cumhurbaşkanının hem bireysel işlemleri, hem de düzenleyici işlemler için kullanılmaktadır.

Biz Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin veya Cumhurbaşkanı kararlarının isimlerinden bağımsız olarak düzenleyici işlem veya bireysel işlem olabileceğini düşünüyoruz. Bu nedenle Cumhurbaşkanının işlemleri arasında ayırım yapılırken bunlara verilen isimlere veya bunların Resmî Gazetede yayımlandıkları başlıklara takılmamak gerekir. Hakim önündeki davada uygulayacağı işlemin hukukî tavsifini, bu işlemin ismiyle bağılı olmaksızın serbestçe yapar. Cumhurbaşkanının hangi işleminin bireysel işlem, hangi işleminin ise düzenleyici işlem olduğuna karar verme yetkisi nihai olarak yargı organına aittir. Yargı organı bu ayırımı, bu işlemlerin isimlerine bakarak değil, içeriklerine bakarak yapar. Belli kişi veya durumlara ilişkin olanlar *bireysel* işlem; buna karşılık genel, soyut, objektif, kişilik-dışı nitelikte olanlar *düzenleyici* işlemdir.

D. SORUMLUKLARI

Cumhurbaşkanı yardımcılarının sorumluluğu bakanların sorumluluğu gibidir. Bu konuda aşağıda bakanların sorumluluğunu inceleyeceğimiz yere (s.882-889) bakılabilir.

XI. BAKANLAR

Genel Teori Bilgisi.- Anayasa hukukunun genel teorisinde bakanlarının atanmaları, hukukî statüleri, görev ve yetkileri, sorumluluk ve sorumsuzlukları konusunda bkz.: Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, op. cit., c.II, s.257-352.*

Bu kitabın ilk baskısında Bakanlar Kurulu ve “bakanlar” konusunu önemi- ne binaen ayrı bir bölüm olarak incelemiştik. Ancak 2017 Anayasa değişiklik- lerinin 9 Temmuz 2018 tarihinde bütünüyle yürürlüğe girmesi ve hükümet sis- teminin değişmesi nedeniyle artık “bakanlar” ayrı bir bölüm olarak değil, Cumhurbaşkanı bölümü altında bir başlık olarak incelemeyi uygun bulduk.

Bunun tek nedeni 2017 Anayasa değişiklikleriyle kurulan yeni sistemde “Bakanlar Kurulu” ve “Başbakan”ın olmaması değildir. Yeni sistemde “bakan” isimli görevliler vardır; ama bunların statüleri eski sistemdeki “bakanlar”dan çok farklıdır. Bu nedenle öncelikle yeni sistemde bakanların statülerini gör- mekte yarar vardır.

A. STATÜLERİ

9 Temmuz 2018’den önceki sistemde “bakanlar”, yürütme organının aslı bir unsurudular. Yürütme yetkisinin ortağıydılar. Eski sistemde yürütme orga- nı Cumhurbaşkanı ve kendisine “hükümet” de denen “Bakanlar Kurulu”ndan meydana gelirdi. Bakanlar Kurulu, yürütme organının sorumlu ve yetkili kana- dıydı. Bakanlar Kurulu, Başbakan ve bakanların bir araya gelmesinden oluşun kolektif ve kolejyal bir organdı. Başbakan da hukukî statü olarak nihayetinde bir bakan idi. Diğer yandan bakanlar, TBMM karşısında hem kolektif olarak, hem de bireysel olarak sorumludular. TBMM isterse güvensizlik oyu yoluyla bütün bakanları veya sadece tek bir bakanı görevden alabilirdi. Eski sistemde bütün yetki ve sorumluluk başbakan ve bakanlardaydı. Anayasanın Cumhur- başkanına verdiği yetkilerin kullanılabilmesi için bile Cumhurbaşkanının işle- minin altında başbakan ve ilgili bakanın karşı-imzası bulunması gerekiyordu. Cumhurbaşkanının işleminden Cumhurbaşkanı değil, o işlemi imzalamış olan Başbakan ve bakan sorumluydu.

9 Temmuz 2018 tarihinde yürürlüğe giren **yeni sistemde** ise ismen “ba- kan” isimli görevliler olsa bile bunlar, statü olarak, *eski sistemdeki bakanlardan çok farklıdır. Bir kere* artık bakanlar, Bakanlar Kurulu gibi bir kolektif ve kolejyal organın üyesi değildirler. Zaten yeni sistemde “Bakanlar Kurulu” da yoktur. Bunların bir araya gelmesinden Bakanlar Kurulu gibi bir kolektif ve

c) Genelkurmay Başkanı **kimin hiyerarşine tabidir?**

aa) Genelkurmay Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığına bağlı olduğuna göre, Millî Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanına emir ve talimat verebilir. Emir ve talimat verme yetkisi bir hiyerarşi yetkisi olup, idarenin bütünlüğü il-kesinden kaynaklanmaktadır; sorumluluk veya bağlılık ilişkisinin ngrlmş olması kaydıyla, bu yetkinin ayrıca kanunla öngörülmesine gerek yoktur. Kaldı ki 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 338’inci maddesinin ikinci fıkrasında ‘‘Genelkurmay Başkanı ... Milli Savunma Bakanına ... bağlı ve sorumludur’’ denmektedir. Sorumluluk da emir ve talimat verme yetkisini içerir.

bb) Cumhurbaşkanı da Genelkurmay Başkanına emir ve talimat verebilir. Zira 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 338’inci maddesinin ilk fıkrasında ‘‘Cumhurbaşkanı gerekli gördüğünde Genelkurmay Başkanı ile Kuvvet Komutanları ve bağlılarından doğrudan bilgi alabilir, bunlara *doğrudan emir verebilir*. Verilen emir herhangi bir makamdan onay alınmaksızın derhal yerine getirilir’’ denmektedir.

Eleştiri.- Aynı makam üzerinde iki ayrı makamın emir ve talimat verme yetkisine sahip olması eleştiriye açıktır. Genelkurmay Başkanı, aynı konuda hem Millî Savunma Bakanından, hem Cumhurbaşkanından farklı emirler alırsa hangisine uyacaktır? Baştan Cumhurbaşkanlığına bağlı olan Genelkurmay Başkanlığı buradan alınıp Millî Savunma Bakanlığına bağlandığına göre Genelkurmay Başkanına emir ve talimat verme yetkisi Millî Savunma Bakanına ait olmalıdır. şüphesiz Cumhurbaşkanı Millî Savunma Bakanına emir ve talimat verebilir.

Emir ve talimat verme yetkisine ilişkin ř hususu da belirtelim ki, Ancak silahlı kuvvetlerin kullanılmasına veya silahlı kuvvetlerin yurtdışına gönderilmesine ilişkin olan emirlerin verilmesinden önce Anayasamızın 92’nci maddesi uyarınca TBMM’nin izninin alınması gerekir. Yukarıda görüldüğü gibi, TBMM tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde TSK’nın kullanılmasına karar verme yetkisi doğrudan doğruya Cumhurbaşkanına aittir (m.92/2).

6. Kuvvet Komutanlarının ve Kuvvet Komutanlıklarının Durumu.-1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle değişik 338’inci maddesinin ilk fıkrasına göre ‘‘Genelkurmay Başkanlığı ile Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıkları Milli Savunma Bakanına bağlıdır’’. Aynı maddenin ikinci fıkrasında da ‘‘Genelkurmay Başkanı ile Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları Millî Savunma Bakanına ayrı ayrı bağlı ve sorumludur’’ denmektedir.

Tarihsel Bilgi.- 25 Temmuz 2916’dan önce Türkiye’de Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıkları Milli Savunma Bakanlığına değil, Genelkurmay Başkanlığına bağlıydı.

Bölüm 17

YÜRÜTME ORGANININ DÜZENLEYİCİ İŞLEMLERİ

Bibliyografya.- Gözler, *İdare Hukuku, op. cit.*, 2009, c.I, s.1153-1296; Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, 2017, s.249-254; Gözübüyük ve Tan, *op. cit.*, c.I, s.91-97; Günday, *op. cit.*, 2011, s.110-120, 223-230; Özay, *Günişığında Yönetim, op. cit.*, s.382-385; Turan Güneş, *Türk Pozitif Hukukunda Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri*, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1965; Teziç, *Anayasa Hukuku, op. cit.*, 2016, s.75-80; Onar, *İdare Hukukun Umumi Esasları, op. cit.*, c.I, s.370-397; Lütfi Duran, *İdare Hukuku*, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1982, s.451-464; Raymond Carré de Malberg, *Contribution à la théorie générale de l'État*, Paris, Sirey, 1920, c.I, s.332.

Bu bölümün plânı şu şekilde olacaktır:

PLÂN:

- I. Genel Olarak Yürütme Organının İşlemleri
- II. Yürütme Organının Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisi
- III. Yürütme Organının Düzenleme Alanı
- IV. Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri (Olağan Dönem)
- V. Olağanüstü Hâllerde Çıkarılacak Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri
- VI. Yönetmelikler
- VII. Yürütme Organının Diğer Düzenleyici İşlemleri: “Adsız Düzenleyici İşlemler”
- VIII. Eski Dönemden Kalan Düzenleyici İşlemler
  - A. Kanun Hükmünde Kararnameler
  - B. Tüzükler
  - C. Bakanlar Kurulu veya Başbakanlık Tarafından Çıkarılan Yönetmelikler ve Diğer Düzenleyici İşlemler Hakkında Bir Açıklama
- IX. Yürütmenin Düzenleyici İşlemleri Arasında Hiyerarşi Sorunu

Şimdi bu plân dahilinde konuyu inceleyelim:

I. GENEL OLARAK YÜRÜTME İŞLEMLERİ

Bu bölümün asıl konusu “yürütme organının düzenleyici işlemleri”dir. Ancak “yürütme organının düzenleyici işlemleri”ni görmeden önce, “genel olarak yürütme işlemi”nden kısaca bahsetmek uygun olur. Bu amaçla “yürütme işlemi”nin tanımını ve yürütme işleminin yasama ve yargı işlemlerinden nasıl ayrıldığını göreceğiz.

A. YÜRÜTME İŞLEMİNİN TANIMI

Genel olarak ‘‘hukukî işlem’’, belli bir sonuç doğurmaya yönelik irade açıklaması olarak tanımlanmaktadır. O hâdde, yürütme işlemi, yürütme organının belli bir sonuç doğurmaya yönelik irade açıklamasıdır.

Bir devlette yürütme işlemlerinden başka yasama işlemleri ve yargı işlemleri de vardır. O hâdde yürütme işlemlerini görmeden önce, bir yandan yürütme işlemleri ile yasama işlemlerinin, diğer yandan da yürütme işlemleri ile yargı işlemlerinin birbirinden nasıl ayrıldığını görmemiz uygun olur.

Yürütme fonksiyonu nasıl tanımlanıyor ve yasama fonksiyonundan nasıl ayrılıyorsa, yürütme işlemi de öyle tanımlanır ve yasama iŐleminde aynı Şekilde ayrılır. Yukarıda (s.615-618) gördüğümüz gibi yürütme fonksiyonunun tanımı ve yasama fonksiyonundan ayrılması konusunda maddî ve organik kriter olmak üzere iki kriter önerilmiştir. Yine yukarıda (s.620-622, 744-745) gördüğümüz gibi, bu kriterlerden 1982 Anayasası sisteminde geçerli olan kriter, organik kriterdir. O nedenle, biz burada yürütme iŐlemini de organik kritere göre tanımlıyor ve yine organik kritere göre yürütme iŐlemini yasama ve yargı iŐleminde ayırıyoruz.

Buna göre, yürütme iŐlemini organik kriterden hareket ederek, ‘‘yürütme organı tarafından yapılan bir işlem’’ olarak tanımlayabiliriz. Organik açıdan bir işlemin yürütme işlemi olup olmadığını tespit etmek ise g değildir. Yukarıda yürütme organının kimlerden, hangi makamlardan, hangi kurum ve kuruluŐlardan olduğunu gördük. Bu kişi, makam, kurum ve kuruluŐlardan çıkan her işlem bir yürütme işlemdir. Bu kritere göre, yürütme işleminin bireysel, somut ve sübjektif bir duruma ilişkin olması Şart değildir. Bir işlem, genel, sürekli, objektif, kişilik-dışı olsa da, yürütme organından çıkıyorsa, bir yürütme işlemdir.

O hâdde Türk pozitif anayasa hukukunda organik kritere bağlı kalarak yürütme iŐlemini prensip olarak Şu Şekilde tanımlayabiliriz: *Yürütme işlemi, yürütme organı tarafından yapılan her işlemdir.*

Organik kriteri kullanarak yürütme işlemlerini, bir yandan yasama işlemlerinden ve diğer yandan yargı işlemlerinden kolayca ayırabiliriz.

B. YÜRÜTME İŞLEMİ - YASAMA İŞLEMİ AYRIMI

Organik kritere göre, yürütme işlemleri ile yasama işlemleri birbirinden kolayca ayrılır. Yürütme organından çıkan işlemler yürütme işlemi, yasama organından çıkan işlemler ise yasama işlemdir. Yasama organı 600 milletvekilinden oluşmuş Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Yürütme organı ise Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı yardımcıları, bakanlar ve idareden oluşur. İdare ise merkezî idare ve yerinden yönetim kuruluşları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yerinden yönetim kuruluşları ise yer yönünden ve hizmet yönünden yerinden

III. YÜRÜTME ORGANININ DÜZENLEME ALANI

Yürütme organının düzenleme yetkisi konu bakımından sınırlandırılmamıştır. Yürütme organı, bir kanuna dayanmak (*secundum legem*) ve kanunlara uygun (*intra legem*) olmak şartıyla istediği her alanda düzenleme yapabilir. Anayasamız birtakım düzenlemelerin *ancak kanunla* yapılmasını öngörmektedir. Örneğin temel hak ve hürriyetler *ancak kanunla* sınırlanabilir (m.13). “Vergi, resim, harç ve benzeri yükümlülükler *ancak kanunla* konulur, değiştirilir veya kaldırılır” (m.73). “Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan *kanunun* suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz” (m.38).

Kanımızca bu hükümler, bu alanlarda yürütme organının düzenleyici işlem yapmasını yasaklamamaktadır. Zira yukarıda gördüğümüz gibi, Türk hukukunda “münhasır kanun alanı” kural olarak yoktur¹⁸. Anayasada bir alanın “kanunla” düzenleneceğinin belirtilmesi, o alanın yürütme organına kapatıldığı anlamına gelmez¹⁹. Bir kanuna dayanmak şartıyla temel hak ve hürriyetler alanında da, vergi ve benzeri malî yükümlülükler alanında da, suç ve cezalar alanında da yürütme organı yönetmelikle düzenleme yapabilir²⁰.

Mühim olan, söz konusu yönetmeliğin bir kanuna dayanması ve kanuna aykırı olmamasıdır. Bu şu anlama gelir ki, bir temel hak ve hürriyeti sınırlandıran kanun olmadıkça, o temel hak ve hürriyet, *doğrudan* (aslı olarak, ilk elden) yürütme organı tarafından yönetmelikle ne düzenlenebilir, ne de sınırlandırılabilir. Ancak belli bir temel hak ve hürriyeti sınırlandıran bir kanun varsa, o kanuna dayanmak ve ona aykırı olmamak şartıyla yürütme organı düzenleme yapabilir. Aynı şekilde bir vergi kanunla konulduktan sonra, o vergi hakkında yönetmelikle veya adsız bir düzenleyici işlemle yürütme organı düzenleme yapabilir. Keza Ceza Kanunu suç ihdas ettikten sonra bu alanda yürütme organı yönetmelikle düzenlemeler yapabilir²¹.

Yürütme Organının Bir “Mahfuz Düzenleme Alanı” Var mı?

“Mahfuz alan (*domaine réservé*)”dan sadece yürütme organının yetkili olduğu, yasama organının yetkisiz olduğu alan anlaşılır. Türkiye’de yürütme organının mahfuz bir düzenleme alanı *prensip olarak* yoktur.

İstisnalar.- Bu prensibe Anayasamızla getirilmiş şu istisnalar vardır: (a) “Üst kademe kamu yöneticilerinin atanmalarına ilişkin usul ve esaslar, Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenir” (Anayasa, m.104/9). (b) “Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve

18. Güneş, *Türk Pozitif Hukukunda Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri*, op. cit., s.111-113. Turan Güneş, “ceza” alanını istisnaen “münhasır kanun alanı” olarak kabul etmektedir (*Ibid.*, s.113).

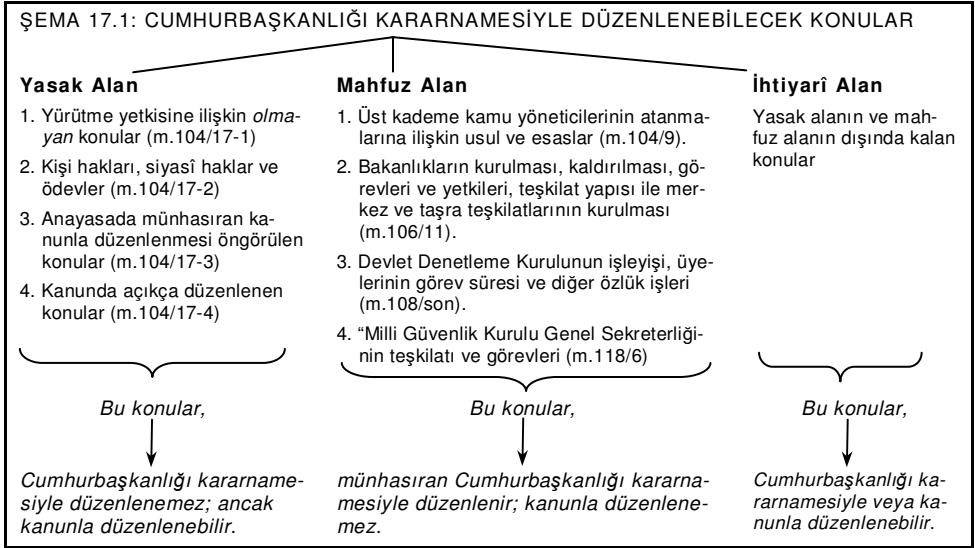
19. Güneş, *Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri*, op. cit., s.112.

20. *Ibid.*, s.110-113.

21. *Ibid.*, s.111.

D. KONU UNSURU

Cumhurbaşkanlığı kararnameleri *konu unsuru bakımından Anayasamız tarafından sınırlandırılmıştır*. Anayasamızın 104'üncü maddesinin 17'nci fıkrasında “Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Anayasanın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemez. Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz”. Bu hükümden ve aşağıda zikredeceğimiz bazı hükümlerden yola çıkarak Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin konu unsuru bakımından “yasak alan”, “mahfuz alan” ve “isteğe bağlı alan” olmak üzere üçlü bir ayırım yapabiliriz. Bunları sırasıyla görmeden önce bir şemayla göstermekte yarar vardır:

Şimdi bu şema dahilinde konuyu ayrıntılarıyla inceleyelim:

1. Yasak Alan: Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle Düzenlenemeyecek Konular

“Yasak alan”, yani Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemeyecek konular kendi içinde dörde ayrılabilir:

a) Yürütme Yetkisine İlişkin Olmayan Konular

Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin çıkarılabilmesinin birinci şartı, çıkarılacak kararnamenin “yürütme yetkisine ilişkin konularda” olmasıdır. Zira Anaya-

lenmediğini söylemek her zaman zordur. ‘‘Açıkça’’lık ne demektir? Aıkalığın lss nedir? Düzenleme hangi miktardan sonra ‘‘kapalı’’ olmaktan çıkıp ‘‘açıkça’’ düzenleme hâline gelir? Bu sorulara objektif bir cevap vermek mümkün değildir. 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Kanunla getirilen 104’üncü madde- nin 17’nci fıkrasının cnc cümlesinde geçen ‘‘*münhasıran kanunla düzenleme*’’ ibaresine anlam vermenin zor olması gibi, aynı fıkranın cnc cümlesinde geçen ‘‘*kanunda açıkça düzenleme*’’ ibaresine de anlam vermek zordur. Fıkranın cnc cümlesi, nasıl bu fıkrayı yazanların ehliyetsizliğini gösteriyorsa, fıkranın dördüncü cümlesi de yine bu fıkrayı yazarların ehliyetsizliğini teyit etmektedir. Bir kanunda belirli bir konu hakkında hüküm var ise, bundan bu konunun bu kanunda düzenlendiği sonucu çıkar. Bu düzenlemenin ne derece ‘‘açıkça’’ olup olmadığı apayrı bir sorundur. Hukukta düzenlemenin ‘‘açıkça’’ olması şart değildir. Zaten hukuk uygulamasında, kanunda kullanılan her kelimenin anlamı yorum yoluyla belirlenir.

İkinci olarak, Cumhurbaşanlık kararnameleri için ‘‘kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşanlık kararnamesi çıkarılamaz’’ şeklinde getirilen konu sınırlaması, Cumhurbaşanlık kararnamesi kurumunu fiilen etkisiz kılabilecek şekilde gereğinden fazla geniş bir sınırlamadır. Bu sınırlamaya riayet edildiğinde muhtemelen uygulamada bir Cumhurbaşanlık kararnamesi çıkarılması mümkün olmayacaktır. Zira Türkiye’de Cumhuriyet döneminde 14000 (ondrtbin)’den fazla kanun kabul edilmiştir. Bunların pek çoğu yürürlüktedir. Binlerce kanun tarafından düzenlenmiş onbinlerce konu vardır. Cumhurbaşanının ıkarılmayı dndğ bir Cumhurbaşanlık kararnamesinin bu konulardan birisi hakkında olma, onunla ilgili olma ihtimali çok ama çok yüksektir. Bu durumda Cumhurbaşanı böyle bir konuda Cumhurbaşanlık kararnamesi ıkarılamayacaktır. Buna göre Cumhurbaşanlık kararnamesi çıkarılmadan önce bu kararnameyle düzenlenmesi planlanan konunun öncelikle bir kanunla düzenlenip düzenlenmediğini araştırmak gerekecektir. Eğer bu konu kanunla düzenlenmiş ise, o konuda Cumhurbaşanlık kararnamesi ıkarılamayacaktır. Yok eğer o konu kanunla düzenlenmemiş ise, o konuda Cumhurbaşanlık kararnamesi çıkarılabilecektir. Kanımızca kanunla düzenlenmemiş konu bulma ihtimali, bilimsel ve teknolojik gelişmeler sayesinde ortaya çıkacak yeni konular dışında, fevkalade dktr.

Belki bu eletirimize cevap olarak yasağın kanunda düzenlenen her konu için değil, sadece ‘‘açıkça’’ düzenlenen konular için olduğu syleneyecektir. Ancak buna karşı biz yukarıda izah ettiğimiz gibi ‘‘açıklık’’ kavramının belirsiz olduğunu, her düzenlemenin nispeten açık veya kapalı bulunabileceğini söyleyerek cevap verebiliriz. Neticede bu husus tartışma konusu olduğunda, istisnasız her Cumhurbaşanlık kararnamesine karşı Anayasa Mahkemesinde dava açılacak ve Anayasa Mahkemesi, yelerinin anlayışına göre Cumhurbaşanlık kararnamesinin kanunda açıkça düzenlenen konuya ilişkin olduğuna karar verip, Cumhurbaşanlık kararnamesini iptal edebilecektir. Böylece Cumhurbaşanlık

yede bulduklarına göre, Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile kanunlar arasındaki çatışma nasıl çözümleniyor ise, Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile kanun hükmünde kararnameler arasındaki çatışma da aynı şekilde çözümlenir. Yani Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanun hükmünde kararnamelerde farklı hükümler bulunması hâlinde, kanun hükmünde kararname hükümleri uygulanır.

5. Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri, Eski Dönemden Kalan Tüzükler ile Aynı Seviyede Yer Alır

21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla tüzük kurumuna son verilmiş olsa da aynı Kanunla Anayasamıza eklenen geçici 21'inci maddenin F fıkrasına göre “bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte yürürlükte bulunan... tüzükler... yürürlükten kaldırılmadıkça geçerliliğini sürdürür”. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile eski dönemden kalan yürürlükteki tüzükler arasında bir hiyerarşi var mıdır? Bu soruya bir cevap bulmak çok zordur. Öncelikle belirtelim ki, olağanüstü hâllerde çıkarılacak Cumhurbaşkanlığı kararnameleri “kanun hükmünde” olduğundan (Anayasa, m.119/6) bu tür Cumhurbaşkanlığı kararnameleri tüzüklerden üstündür. Ancak aynı şeyi olağan dönemlerde çıkarılacak Cumhurbaşkanlığı kararnameleri için söylememize imkan tanıyan bir hüküm Anayasamızda yoktur. Tüzüklerin temelinde Bakanlar Kurulunun iradesi bulunur. 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla Bakanlar Kurulu kaldırılmış, onun sahip olduğu yetkiler Cumhurbaşkanına verilmiştir. Yani yeni sistemde Bakanlar Kurulunun halefi Cumhurbaşkanıdır. O hâlde organlar hiyerarşisinde eski sistemdeki Bakanlar Kurulu ile yeni sistemdeki Cumhurbaşkanı aynı seviyede yer alır. Dolayısıyla, çıkarılan makama bakarak Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile tüzükler arasında bir hiyerarşi ihdas etmek imkansızdır.

Kanımızca Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile tüzükleri normlar hiyerarşisinde aynı seviyede kabul etmek gerekir. Bunların arasında çatışma çıkarsa, çatışma *lex superior* ilkesine göre değil, olsa olsa *lex posterior derogat legi priori* (sonraki kanun önceki kanunu ilga eder) prensibine göre çözümlenir. Yani 9 Temmuz 2018 tarihinden sonra çıkarılacak Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile bu tarihten önce çıkarılmış ve hala yürürlükte olan tüzükler arasında çatışma çıkarsa, bu çatışmadan daima Cumhurbaşkanlığı kararnameleri galip çıkar; ama bunun sebebi, bunların tüzüklerden üstün olmaları değil, zaman bakımından tüzüklerden daha yeni olmuş olmalarıdır.

Yine ilave edelim ki, yeni sistemde artık Bakanlar Kurulu ve keza tüzük diye bir işlem çeşidi olmadığına göre tüzüklerin yetki ve şekilde paralellik ilkesi uyarınca artık kaldırılması mümkün değildir. Bu tüzükler artık normlar hiyerarşisinde kendileriyle aynı seviyede yer alan Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle ve normlar hiyerarşisinde kendilerinden üst seviyede yer alan kanunlarla ilga edilebilirler.

Bu olmayacak bir şey değildir. Nitekim geçmişte 2 Mayıs 1983 tarih ve 63 sayılı KHK'nin ve 6 Eylül 1983 tarih ve 82 sayılı KHK'nin onay işlemi bir "kanun" ile değil, bir "TBMM Kararı" ile yapılmıştır. Her iki KHK de TBMM'nin 17 Ekim 1984 tarih ve 9 numaralı kararıyla reddedilmiştir. Bu karar da Resmî Gazetede, yandaki kutuda görüldüğü üzere "kanun" başlığı altında değil "TBMM Kararı" başlığı altında yayınlanmıştır.

**KUTU 17.4: KHK Ret İşleminin
"TBMM Kararı" ile Yapılmasına Bir Örnek**
(Resmî Gazete, 3 Ocak 1985, Sayı 18624)

TBMM KARARI

8/3/1980 Tarihli ve 5590 Sayılı «Ticaret ve Sanayi Odaları», «Ticaret Odaları», «Sanayi Odaları», «Deniz Ticaret Odaları», «Ticaret Borsaları» ve «Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği» Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında 2/5/1983 Tarih ve 83 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Bu Kararın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair 8/9/1983 Tarih ve 82 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun Tasarısının Reddine Dair Karar

Karar No. 9

Kabul Tarihi : 17/10/1984

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunun 17/10/1984 tarihli 15 üncü Birleşiminde görüldüğü, 8/3/1980 Tarihli ve 5590 Sayılı «Ticaret ve Sanayi Odaları», «Ticaret Odaları», «Sanayi Odaları», «Deniz Ticaret Odaları», «Ticaret Borsaları» ve «Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği» Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında 2/5/1983 Tarih ve 83 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Bu Kararın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine dair 8/9/1983 Tarih ve 82 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun Tasarısının reddi aynı Birleşimde kararlaştırılmış ve söz konusu Kanun Hükmünde Kararnameler yürürlükten kaldırılmıştır.

7. 9 Temmuz 2018 Sonrasında da Olağanüstü Hâl Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri Kanunla Onaylanmaya Devam Edilirse Ne Olur?

Biz yeni dönemde olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin kanunla değil, parlamento kararı ile onaylanması gerektiği yolundaki görüşümüzün izleneceğini umuyoruz. Ama görüşümüz izlenmez ve eski uygulama, yani olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin kanunla onaylanması uygulaması devam ettirilirse **şu sonuçlar** ortaya çıkar:

a) Olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle getirilen tedbirler kalıcı hâle gelir. Oysa Olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle getirilen tedbirler mahiyeti itibarıyla geçicidirler. Bu tedbirler, olağanüstü hâlin yürürlükten kalkmasıyla kendiliğinden yürürlükten kalkarlar. Bu tedbirlerin yer aldığı olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin kanunla onaylanması, yani aynı içerikte bir kanun kabul edilmesi, bu tedbirleri kalıcı hâle getirir. Zira bu tedbirler, artık bir "kanun"da yer almaktadır ve bir kanun hükmü olarak da bütün kanun hükümleri gibi ayrıca ilga edilmedikçe yürürlükte kalırlar.

b) Bununla birlikte belirtelim ki, olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, geçmişte olduğu gibi bir kanunla onaylanırlarsa, yani Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile aynı içerikte bir kanun çıkarılırsa, bundan olumlu bir sonuç da ortaya çıkar. Anayasa, m.148/1 uyarınca o zamana kadar denetlenemeyen olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümleri aynı zamanda bir kanun hükmü hâline geldikleri için Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenebileceklerdir. Zira bu hükümler artık bir "kanun"da yer almaktadır ve bu nedenle de Anayasa Mahkemesi tarafından gerek esas, gerekse şekil bakımından denetlenebilirler.

9 Temmuz 2018 öncesi uygulamada bu iki sonucu destekler niteliktedir. 15 Temmuz 2016 darbe teşebbüsünden sonra çıkarılan olağanüstü hâl KHK'lerinin "onaylayan", daha doğrusu bu KHK'lerin maddelerini tekrar kabul eden

G. OLAĞAN DÖNEM CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİ İLE OLAĞANÜSTÜ HÂL CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİ BİRBİRİNDEN NASIL AYRILIR?

Yukarıda olağan dönem Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnameleri arasındaki farkları gördük. Bir kararnamesinin olağan dönem veya olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamesi olduğunu biliyorsak, bunların arasında yukarıda sayılan farkların olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu farklara bakarak biz bir kararnamenin “olağan dönem Cumhurbaşkanlığı kararnamesi” mi, yoksa “olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamesi” mi olduğunu anlayamayız. Zira bu farklar, bir kararnamenin olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamesi olarak nitelendirilmesinin *sebepleri* değil, *sonuçlarıdır*. Biz bir kararnameyi olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamesi olarak nitelendirdikten sonra, onun TBMM'nin onayına sunulması gerektiğini, Anayasa Mahkemesinin denetimine tabi olmadığını vs. söyleyebiliriz. Yoksa bir kararnamenin TBMM'nin onayına sunulduğuna veya Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenemediğine bakarak onun olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamesi olduğunu söyleyemeyiz.

Peki ama bir kararnamenin olağan dönem Cumhurbaşkanlığı kararnamesi mi, yoksa olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamesi mi olduğu nasıl anlaşılır? Yani biz bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesini nasıl ve hangi kriterlerle olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamesi olarak nitelendirebiliriz?

İnsanın aklına ilk bakışta bunun kolay bir sorun olduğu, söz konusu Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin Resmî Gazetede yayınlanan başlığına bakmanın yeterli olduğu düşünce gelebilir. Bu düşünce gerçeği yansıtmayabilir. Olağan dönem Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin başlıklarında, eskiden kanun hükmünde kararnamelerin başlıklarında olduğu gibi haliyle “olağan dönem” ibaresi geçmez.

Bu satırların kaleme alındığı 15 Kasım 2018 tarihi itibarıyla çıkarılmış bir olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamesi yoktur. O nedenle bu kararnamelerin başlıklarında “olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamesi” ibaresinin geçip geçmeyeceğini bilemeyiz. Ancak yerini aldığı olağanüstü hâl KHK'lerinin başlıklarına⁴³ bakarak bu kararnamelere de “olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnameleri” başlığının verilmeyeceğini tahmin edebiliriz.

Aslında hukukî Şekil bakımından iki ayrı tür Cumhurbaşkanlığı kararnamesi yoktur. Bunların her ikisi de “Cumhurbaşkanlığı kararnamesi”dir. Keza

43. Günümüze kadar yayınlanan olağanüstü hâl kanun hükmünde kararnamelerinin başlıklarında “Olağanüstü hâl kanun hükmünde kararnamesi” terimi geçmemektedir. Çoğunlukla bu KHK'ler “Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler Alınması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” başlığı altında yayınlanmaktadır. rnek olarak 8 Temmuz 2018 tarihli Resmî Gazetede yayınlanan 701 sayılı KHK'ye bakılabilir. Başlıkta geçen “Olağanüstü hâl kapsamında” ibaresi, kanun hükmünde kararnameyi değil, bu alınan tedbirleri nitelendirmektedir.

Kanımızca 9 Temmuz 2018 tarihinde yrrlge giren yeni sistemde yönetmelikler arasında ‘‘Cumhurbaşkanı yönetmelikleri’’ ile ‘‘diğer yönetmelikleri’’ birbirinden ayırmak gerekir. Bunların arasında bazı farklar vardır:

1. Cumhurbaşkanının yönetmelik çıkarma yetkisinin dayanağı sadece Anayasanın 124’üncü maddesinin ilk fıkrası değil, aynı zamanda Anayasanın 104’üncü maddesinin 18’inci fıkrasıdır.

2. Cumhurbaşkanı yönetmeliklerinin Resmî Gazetede yayınlanması Anayasa, m.104/21 uyarınca zorunludur. Diğer yönetmelikler için ise böyle bir anayasal zorunluluk bulunmamaktadır. Anayasa, m.124/2’ye göre ‘‘hangi yönetmeliklerin Resmî Gazetede yayımlanacağı kanunda belirtilir’’.

3. Yukarıda gördüğümüz gibi bütün Cumhurbaşkanı yönetmeliklerinin yargısal denetimi ilk derece mahkemesi olarak Danıştayda yapılır (2575 sayılı Danıştay Kanunu, m.24/1-b). Diğer yönetmeliklerin yargısal denetimi konusunda ise yukarıda gördüğümüz gibi bir ayırım yapılır.

4. Aşağıda ayrıca açıklayacağımız gibi Cumhurbaşkanı yönetmelikleri, diğer yönetmeliklerden hiyerarşı olarak üstündür.

5. Şekil unsuru bakımından Cumhurbaşkanı yönetmelikleri ile diğer yönetmelikler arasında pek çok fark vardır. Cumhurbaşkanı yönetmeliklerinin Şekil unsuru bakımından gösterdikleri özellikleri yukarıda ‘‘Cumhurbaşkanı’’ başlıklı 16’ncı Bölümünde ayrıntılarıyla incelemiştik. Bu konuda oraya (s.844-845) bakılabilir.

G. YÖNETMELİKLERİN CUMHURBAŞKANLIğI TARAFINDAN FİİLİ DENETİMİ

15 Temmuz 2018 tarihli Resmî Gazetede yayınlanan 10 sayılı Resmî Gazete Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 6’ncı maddesinde Şöyle ilginç bir hüküm getirilmiştir:

‘‘Bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından hazırlanan ve Resmî Gazete’de yayımlanmak üzere gönderilen yönetmelik, tebliğ ve diğer düzenleyici idari işlemlere ilişkin taslaklar Anayasaya, kanunlara, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerine, genel hukuk kurallarına, Cumhurbaşkanı programı ile kalkınma plan ve programlarına uygunluğu yönünden incelenir. Üniversiteler ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları tarafından hazırlanan ve Resmî Gazete’de yayımlanmak üzere gönderilen yönetmelik, tebliğ ve diğer düzenleyici idari işlemler ise Anayasa ve diğer mevzuata uygunluğu yönünden incelenir.

Birinci fıkra kapsamında yapılan inceleme sonucunda uygun bulunmayan veya hukuka aykırı olduğu tespit edilen taslaklar kurumuna iade edilir’’⁶⁶.

66. Belirtelim ki, Bakanlar Kurulunun 19.12.2005 tarih ve 2005/9986 sayılı Kararıyla yrrlge konulan ‘‘Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’’in ‘‘Re’sen düzeltme ve iade’’ başlıklı 25’inci maddesinde benzer bir düzenleme vardı.

Bu düzenlemenin aynısı 22 Kasım 2018 tarih ve 358 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararıyla kabul edilen Resmî Gazete Hakkında Yönetmeliğin⁶⁷ 10'uncu maddesinde de vardır.

Bu düzenlemeye karşı pek çok eleştiri yöneltiler.

1. Madde metninde “yönetmelik”ten değil, “yönetmelik taslağı”ndan bahsediliyorsa da ortada bir “yönetmelik taslağı” değil; bir “yönetmelik” vardır. Zira yönetmelik çıkarma yetkisine sahip makamın kabul iradesini açıklamasıyla “yönetmelik” hukuk alanında varlık kazanır. Kabul iradesi “imza” ile tecesüm eder. İmzadan sonra artık “taslak” değil, “yönetmelik” ortaya çıkmış olur. Resmî Gazetede yayın, onun varlık şartı değil, yürürlük şartıdır. Dolayısıyla yönetmelik çıkarmaya yetkili makamın Resmî Gazetede yayın için Cumhurbaşkanlığına gönderdiği metin bir “yönetmelik taslağı” değil, bir “yönetmelik”tir.

2. Madde metninde “denetleme”den değil “inceleme”den bahsediliyorsa da ortada bir “inceleme” değil, “denetleme işlemi” vardır. Çünkü var olan, hukuk alanında çıkmış olan bir işlemin yürürlüğe sokulmaması veya yürürlükten kaldırılması sonucunu doğuran işlem “inceleme” değil, “denetleme” işlemidir. “İnceleme” yukarıda 6'ncı bölümde gördüğümüz gibi bir “danışma usûlü”dür; inceleme kararı asıl makamı bağlamaz; asıl makam yapmak istediği işlemi ilk hâliyle kabul edebilir. Örneğin 9 Temmuz 2018'den önce, mülga 115'inci madde uyarınca tüzük tasarıları üzerinde Danıştayın yaptığı iş, “denetleme” değil, incelemeydi. Bakanlar Kurulu, tüzükleri Danıştay incelemesinden geçirmek zorundaydı; ama Danıştay inceleme kararıyla bağlı değildi. Arzu ederse kendi ilk tasarısını kabul ederdi. Oysa 10 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 6'ncı maddesine göre yönetmeliği Cumhurbaşkanlığı tarafından Resmî Gazetede yayınlanmayarak iade edilen makamın yapabileceği bir şey yoktur. Yönetmeliği yürürlüğe sokamaz.

3. 10 sayılı Resmî Gazete Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 6'ncı maddesini kaleme alanların, “denetleme” yerine “inceleme”, “yönetmelik” yerine “yönetmelik taslağı” terimlerini kullanmış olmaları, kaleme aldıkları hükümde bir tuhaflık olduğunu fark ettiklerini göstermektedir. Olur da bir gün eleştirilirlerse, muhtemelen burada “denetleme” işlemi yok; taslak üzerinde yapılan şey basit bir ‘inceleme işlemi’dir” deyip kendilerini savunacaklardır. Hatta Cumhurbaşkanlığında yapılan denetimin bir redaksiyon denetimi olduğunu iddia etmeleri mümkündür. Böylece Cumhurbaşkanlığını kamu kurumlarının “musahhih”i durumuna düşüreceklerdir.

67. Resmî Gazete, 23 Kasım 2018, Sayı 30604.

işlem Danıştay Kanununun 24'üncü maddesinin 1'inci fıkrasının a, b ve c bentlerinde sayılan işlemlerden ise ilk derece mahkemesi olarak Danıştayda görülür. Diğer düzenleyici işlemlere karşı açılacak davlar ise yetkili idare mahkemesinde bakılır.

Ergun zbudun da, karar, tebliğ, sirküler gibi yürütme organının düzenleyici işlemlerini, yönetmelik niteliğinde bir işlem olarak kabul etmektedir. zbudun'a göre, "yönetmelik Türk hukukunda idarenin en geniş düzenleyici işlem türü olduğuna; başbakanlık, bakanlıklar ve tüm kamu tüzel kişileri yönetmelik ıkarabileceklerine göre, bu değişik adlar altında yapılan düzenleyici işlemlerin de yönetmelik olarak değerlendirilmesi düşünülebilir"⁷⁴.

VIII. ESKİ DÖNEMDEN KALAN DÜZENLEYİCİ İŞLEMLER

9 Temmuz 2018'den önce Türkiye'de yürütme organının düzenleyici işlemleri arasında "kanun hükmünde kararname" ve "tüzük" olmak üzere iki düzenleyici işlem türü daha vardı. Bu düzenleyici işlemlere 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla son verilmiştir. Ancak Anayasamıza 6771 sayılı Kanunla eklenen geçici 21'inci maddenin F fıkrasına göre,

"bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte yürürlükte bulunan kanun hükmünde kararnameler, tüzükler, Başbakanlık ve Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan yönetmelikler ile diğer düzenleyici işlemler yürürlükten kaldırılmadıķa geçerliliğini sürdürür. Yürürlükte bulunan kanun hükmünde kararnameler hakkında 152 nci ve 153 nc maddelerin uygulanmasına devam olunur".

Dolayısıyla 6771 sayılı Kanunun bütünüyle yürürlüğe girdiği 9 Temmuz 2018 tarihinde yürürlükte olan pek çok kanun hükmünde kararname, tüzük, Bakanlar Kurulu ve Başbakanlık yönetmeliği ayrıca yürürlükten kaldırılmadıķa bugün de yrrlktedirler. Bu nedenle hukukun bu düzenleyici işlemleri de burada kısaca görmekte yarar vardır.

A. KANUN HÜKMÜNDE KARARNAMELER (Tarihsel Bilgi)

Bibliyografya: Kemal Gözler, *Kanun Hükmünde Kararnamelerin Hukukî Rejimi*, Bursa, Ekin, 2000, s.1-175; Gözler, *Idare Hukuku, op. cit.*, c.I, s.1040-1068; Burhan Kuzu, *Türk Anayasa Hukukunda Kanun Hükmünde Kararnameler*, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1985; Necmi Yzbaşoğlu, *1982 Anayasası ve Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Türkiye'de Kanun Hükmünde Kararnameler Rejimi*, İstanbul, Beta, 1996.

Kanun hükmünde kararname (KHK), Bakanlar Kurulunun Anayasadan doğrudan doğruya veya yasama organından yetki devri yoluyla aldığı sınırlı bir yetkiye dayanarak yaptığı, daha sonra yasama organının denetimine tâbi olan ve normlar hiyerarşisinde kanun düzeyinde yer alan bir düzenleyici işlemdir.

74. zbudun, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, 2014, s.253.

Bölüm 18

OLAĞANÜSTÜ HÂL YÖNETİM USÛLÜ

Bibliyografya: Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, 2017, s.333-348; Günday, *op. cit.*, 2011, s.316-328; Gözübüyük ve Tan, *op. cit.*, c.I, s.504-514; Rumpf, *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, *op. cit.*, s.148-156; Burhan Kuzu, *Olağanüstü Hâl Kavramı...*, İstanbul, Kazancı, 1993, s.189-215; Bülent Daver, *İcra Organının İstisnâ Yetkileri Bakımından Fevkalade Hâl Rejimleri*, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1961; Pertev Bilgen, *1961 Anayasasına göre Sıkıyönetim*, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1976; Mehmet Semih Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda ve Türk Hukukunda Olağanüstü Rejim Standartları*, İstanbul, Beta, 1994; 1995; Yılmaz Aliefendioğlu, “Anayasa Yargısı Açısından Olağanüstü Yönetim Usulleri”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1993, Cilt 9, s.411-434; Erol Alpar, “Olağanüstü Haller”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 22, Aralık 1989, Sayı 4, s.47-67; Kemal Berkarda, “Olağanüstü Yönetim Usulleri”, *in İl Han Özay, Günışığında Yönetim*, İstanbul, Alfa, 1994, s.601-683; Kemal Gözler, “Olağanüstü Hâl Rejimlerinde Özgürlüklerin Sınırlandırılması Sistemi ve...”, *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl 47, Ağustos 1990, Sayı 4, s.561-590; Selin Esen, *Karşılaştırmalı Hukukta ve Türkiye’de Olağanüstü Hâl Rejimi*, Ankara, Adalet, 2008.

Genel Teori ve Karşılaştırmalı Hukuk.- Anayasa hukukunun genel teorisinde ve karşılaştırmalı hukukta olağanüstü yönetim usûlleri konusunda bilgi edinmek için bkz. Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, *op. cit.*, c.II, s.380-409.

Önce bu bölümün plânını verelim:

PLÂN:

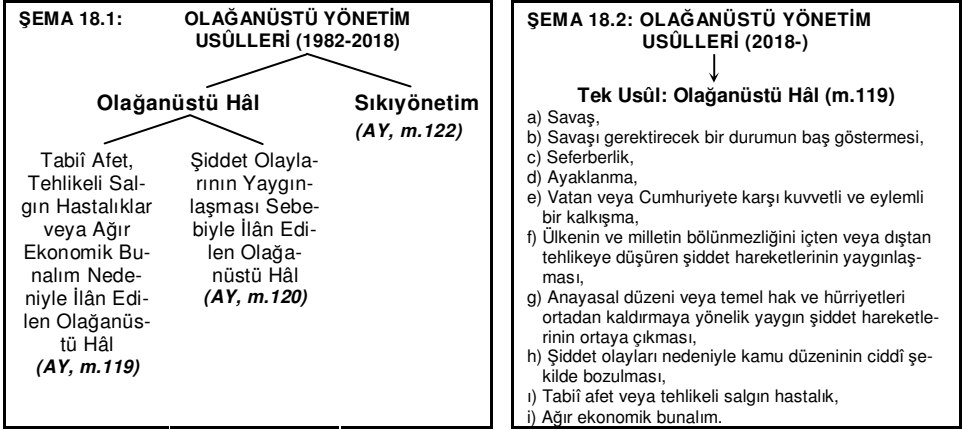
- I. Olağanüstü Hâl İlan Kararı
- II. Olağanüstü Hâl İlanının Sonuçları
- III. Olağanüstü Hâlin Uygulanması
- IV. Olağanüstü Hâlin Sona Ermesi
- V. Seferberlik ve Savaş Hâlleri
- IV. Olağanüstü Hâl Yönetim Usûlünde Yargısal Denetim

Şimdi bu plân dahilinde konuyu inceleyelim. Ama önce bazı genel bilgiler vermekte yarar vardır.

Tanım.- “Olağanüstü yönetim usûlleri” veya “olağanüstü hâl rejimleri”, devletin, hukuk düzeninin olağan kurallarıyla üstesinden gelinmesine imkân olmayan olağanüstü bir tehdit veya tehlike karşısında başvurduğu usûllerdir¹. Bu usûllerin, genel olarak, “olağanüstü hâl”, “sıkıyönetim” ve “savaş hâli” gibi çeşitleri vardır.

1. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, 2017, s.333.

Tarihsel Bilgi.- Olağanüstü yönetim usûlleri, 1982 Anayasasının ilk şeklinin 119 ilâ 122’nci maddelerinde düzenlenmişti. Anayasa, “olağanüstü hâl” ve “sıkıyönetim” olmak üzere iki tür olağanüstü yönetim usûlü öngörmüştü. Olağanüstü hâl de ilân sebepleri bakımından kendi içinde ikiye ayrılabilir. 1982 Anayasasının *ilk şeklinin* öngördüğü olağanüstü yönetim usûlleri bir şemayla şu şekilde gösterilebilir:

Uygulama.- Türkiye’de Cumhuriyet döneminde çok uzun sürelerle olağanüstü hâl veya sıkıyönetim ilân edilmiştir. Güneydoğu Anadolu’daki bazı illerde 26 Aralık 1978 tarihinden 30 Kasım 2002 tarihine kadar kesintisiz 24 yıl boyunca sıkıyönetim veya olağanüstü hâl uygulanmıştır. Zafer Üskül’ün tespitlerine göre, “Cumhuriyet tarihinin 41 yılı... ülkenin şurasında ya da burasında olağanüstü yönetim biçimleri uygulanarak geçmiştir”². 16 Temmuz 2016 darbe teşebbüsünden sonra 21 Temmuz 2016 tarihinde olağanüstü hâl tekrar ilân edilen olağanüstü hâl 18 Temmuz 2018 tarihinde yürürlükten kalkmıştır.

Anayasa.- 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla Anayasasının 120, 121 ve 122’nci maddeleri yürürlükten kaldırılmış ve 119’uncu maddede tekrar kaleme alınmıştır. Bu değişiklikler sonucu, 1982 Anayasasının ilk şeklinin öngördüğü sıkıyönetim olağanüstü yönetim usûlü kaldırılmış, tek olağanüstü yönetim usûlü olarak “olağanüstü hâl yönetim usûlü” kabul edilmiştir. Böylece Türkiye’de tek tür olağanüstü yönetim usûlü kalmıştır, o da olağanüstü hâl usûlüdür. Artık uzun uzun “olağanüstü hâl yönetim usûlü” demek yerine doğrudan doğruya “olağanüstü hâl” demek bir sakınca kalmamıştır.

Olağanüstü hâl yönetim usûllerinin isimlendirilmesi konusunda bkz.: Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, op. cit., c.II, s.380.

2. Zafer Üskül, *Olağanüstü Hâl Üzerine Yazılar*, İstanbul, Büke, 2003’ten aktaran Sabuncu, op. cit., s.260.

Bölüm 19

YARGI

(Türkiye’de Yargı ve Yargıya
Hâkim Olan Temel İlkeler)

Bibliyografya.- Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., s.349-367; Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları*, op. cit., s.440-453; Kuzu, *1982 Anayasasının Temel Nitelikleri*, op. cit., s.146-194; Soysal, *Anayasanın Anlamı*, op. cit., s.247-263; Sabuncu, *Anayasaya Giriş*, op. cit., s.189-206; Rumpf, *Anayasa Hukukuna Giriş*, op. cit., s.111-121; Gözler, *Hukuka Giriş*, op. cit., 2017, s.105-137, 443-490; A. Ülkü Azrak, “Yargı ve İdare: İki Fonksiyonun Karşılaştırılması Üzerine Bir Teorik Deneme”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 34, Sayı 1-4, 1969, s.129-155.

Anayasamızın üçüncü kısmı Cumhuriyetin temel organlarını “yasama”, “yürütme” ve “yargı” olmak üzere üçe ayırarak düzenlemiştir. Yasama ve yürütme organlarını yukarıda 7 ilâ 16’ncı bölümlerde incelemiştir bulunuyoruz. Burada ve izleyen bölümde de “yargı organı”nı göreceğiz. Yargı organı, Anayasamızın üçüncü kısmının üçüncü bölümünde (m.138-160) düzenlenmiştir. Bu bölümde sırasıyla “mahkemelerin bağımsızlığı” (m.138), “hâkimlik ve savcılık teminatı” (m.139), “hâkimlik ve savcılık mesleği” (m.140), “duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması” (m.141), “mahkemelerin kuruluşu” (m.142), “devlet güvenli mahkemeleri” (m.143) (2004’te ilga edilmiştir), “adalet hizmetlerinin denetimi” (m.144), “askerî yargı” (m.145, 2017’de ilga edilmiştir), “Anayasa Mahkemesi” (m.146-153), “Yargıtay” (m.154), “Danıştay” (m.155), “Askerî Yargıtay” (m.156, 2017’de ilga edilmiştir), “Askeri Yüksek İdare Mahkemesi” (m.157, 2017’de ilga edilmiştir), “Uyuşmazlık Mahkemesi” (m.158), “Hâkimler ve Savcılar Kurulu” (m.159) ve “Sayıştay” (m.160) düzenlenmiştir. Biz, Anayasa Mahkemesini “Anayasa Yargısı” başlıklı izleyen bölümde, geri kalan diğer konuları ise bu bölümde inceleyeceğiz.

Bu bölümün plânı şu şekilde olacaktır:

PLÂN:

I. Yargı Organı ve Yargı Fonksiyonu Kavramları

II. Türkiye’de Yargı Kolları

III. Yargı Organına Hâkim Olan Temel İlkeler

A. Tabii (Kanunî, Olağan) Hâkim İlkesi

B. Hâkimlerin Bağımsızlığı İlkesi

C. Hâkimlik Teminatı

IV. Hâkimlerin Özlük İşleri: Hâkimler ve Savcılar Kurulu

V. Yüksek Yargıya Egemen Olma Aracı Olarak Yüksek Mahkemelerin Üye Sayılarıyla Oynanması

Şimdi bu plân dahilinde konuyu inceleyelim:

I. YARGI ORGANI VE YARGI FONKSİYONU KAVRAMLARI

Anayasamızın üçüncü kısmının üçüncü bölümünün başlığı “yargı”dır. Ancak yasama ve yürütme terimlerinde olduğu gibi, “yargı”dan da bahsedildiğinde bu terimden “organik anlamda yargı” ve “fonksiyonel anlamda yargı” olmak üzere genellikle iki değişik şey kastedilmektedir. Organik anlamda yargıya kısaca “yargı organı”, fonksiyonel anlamda yargıya ise “yargı fonksiyonu” denir. O hâlde burada ilk önce “yargı organı”nı, sonra da “yargı fonksiyonu”nu görelim.

A. YARGI ORGANI

Anayasamızın 9’uncu maddesine göre, “yargı yetkisi, Türk milleti adına *bağımsız ve tarafsız mahkemelerce* kullanılır”.

Burada “bağımsız ve tarafsız mahkemeler” ifadesinin altını çiziyoruz. Çünkü bu ifade yargı organının tanımını bize vermektedir. Açıkçası, Anayasamıza göre yargı organını “bağımsız ve tarafsız mahkemeler” olarak tanımlayabiliriz. “Bağımsız ve tarafsız mahkemeler” ifadesinde geçen “mahkemeler” kelimesinin çoğul bir kelime olduğuna dikkat edilmelidir. Yani, yargı organı, yasama organının tersine tek bir organ olmayıp, “organlar topluluğu”dur¹. Açıkçası, yargı organı bir mahkemeden değil, birçok mahkemeden oluşmuştur. Demek ki yargı organının *birinci ayırt edici özelliği* mahkemelerden oluşmuş olmasıdır. Yargı organının hangi mahkemelerden oluştuğunu biraz aşağıda göreceğiz. Yargı organının *ikinci ayırt edici özelliği* ise bu organı oluşturan mahkemelerin *bağımsız* olmalarıdır. Yargı organının bağımsızlık özelliğini de biraz aşağıda inceleyeceğiz. Ancak hemen belirtelim ki, Anayasanın 138 ve 139’uncu maddeleri göz önünde tutularak *bağımsız mahkemeler* şöyle tanımlanabilir: Bağımsız mahkemeler hiçbir organ, makam, merci veya kişi tarafından yargı yetkisini kullanırken kendilerine emir ve talimat verilemeyen, genelge gönderilemeyen, tavsiye ve telkinde bulunulamayan (m.138/2), kararları yasama ve yürütme organlarını bağlayan, kararları bu organlarca hiçbir surette değiştirilemeyen ve yerine getirilmesi geciktirilemeyen (m.138/4) görevlerinde bağımsız (m.138/1) ve teminatlı hâkimlerden (m.139) meydana gelen kurullardır².

Yargı organı bu şekilde tanımlanırsa, onu, yasama ve yürütme organlarından ayırmak zor değildir. Yargı organı ile yasama organı arasında genellikle hiçbir karışma olmaz. Yasama organı 600 milletvekilinden oluşmuş bir organdır. Yargı organı ise bağımsız ve tarafsız hâkimlerin görev yaptığı mahkemelerden oluşmuş bir topluluktur. Yargı organı ile yürütme organı arasında da, aşağıda göreceğimiz gibi bir karışma olmaz. Yürütme organı ve genel olarak idarî teşkilât içinde yer alan bir kişi bağımsız değildir. Bir başka kişinin, makamın,

1. Günday, *op. cit.*, 2011, s.5.

2. *Ibid.*

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 13 Kasım 2008 tarihli *Sacit Kayasu v. Türkiye* kararıyla, HSYK kararlarına karşı başka bir başvuru yolunun olmamasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin “etkili başvuru hakkı”nı güvence altına alan 13’üncü maddesine aykırı olduğuna karar vermiştir.

V. BİR ÖRNEK: YÜKSEK YARGIYA EGEMEN OLMA ARACI OLARAK YÜKSEK MAHKEMELERİN ÜYE SAYILARIYLA OYNANMASI

Türkiye’de siyasî iktidar, yüksek yargıya egemen olabilmek amacıyla 2011’den bu yana dört ayrı defa Yargıtay ve Danıştayın üye sayılarını değiştirmiştir. Önce 2010’dan önceki durumu görelim:

1. 2010’dan Önceki Durum

2010’dan önce Yargıtayda 21 hukuk dairesi ve 11 ceza dairesi olmak üzere toplam 32 daire ve toplam 250 üye vardı. Danıştayda ise toplam 13 daire ve toplam 95 üye vardı. Eski zamanlarda olduğu gibi, keza ilk derece mahkemelelerinde olduğu gibi gerek Yargıtay, gerekse Danıştay ağır bir iş yükü altında eziliyordu. Soruna kısmen de olsa bir çözüm bulmak için, örneğin Yargıtay Başkanı Hasan Gerçeker, üç hukuk dairesi, üç de ceza dairesi olmak üzere altı yeni dairenin kurulması için Adalet Bakanlığına, biri 25 Nisan 2008 tarihli, diğeri 27 Ekim 2008 tarihli olan iki ayrı yazı yazmıştır⁴². Ne var ki Hükûmet tarafından bu talepleri kabul görmemiştir. Tersine Hükûmet, Yargıtayın o zaman 250 olan üye sayısını fazla bulmuş ve bunu 150’ye düşürmek için kanun tasarısı⁴³ vermiştir.

2. 9 Şubat 2011 Tarih ve 6110 Sayılı Kanunla Üye Sayısının Artırılması

9 Şubat 2011 tarih ve 6110 sayılı Kanunla Yargıtayda 250 olan üye sayısı, 137 yeni üye eklenerek 387’ye, Danıştayda 95 olan üye sayısı 61 yeni üye eklenerek 156’ya çıkarılmıştır. 6110 sayılı Kanunun gerekçesinde, artışın sebebinin artan iş yükünün altından kalkmak olduğu dosya sayıları ve istatistiklerle uzun uzun açıklanmıştır⁴⁴.

Şüphesiz gerekçe olarak ileri sürülen verilerin hepsi doğrudur; ancak bu verilerin hepsi, Hükûmetin Yargıtay Başkanlığından gelen üye sayısının artırılması talebini reddettiği 2008 yılı için de geçerliydi. AKP Hükûmetinin Yargıtay ve Danıştayda iş yükünün fazla olduğunu ve üye sayısının artırılması ge-

42. Murat Yetkin, “Yargının Gecikmesinden Kim Sorumlu?”, *Radikal*, 6 Ocak 2011, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/yarginin-gecikmesinden-kim-sorumlu-1035363/>. Söz konusu yazıların fotoğrafları buradan görülebilir.

43. Yargıtay Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı, Dönemi ve Yasama Yılı 23/2, Esas No 1/457, Başkanlığa Geliş Tarihi: 11 Ocak 2007, <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0457.pdf>.

44. TBMM, Dönemi ve Yasama Yılı, 23/5, Esas Numarası 1/994, Başkanlığa Geliş Tarihi 24 Ocak 2011, <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0994.pdf>.

rektiğini anlayabilmesi için 2010 Anayasa değişikliği ile HSYK'nın yapısının değiştirilmesi ve yeni HSYK seçimleriyle HSYK'nın üye profilinin değişmesi gerekmiştir. Bu husus, bu değişikliğin, iyi niyetten uzak olduğunu, bu değişikliğin iddia edildiği gibi iş yükünün altından kalkmak gibi adaletin iyi işlenmesini sağlamak amacıyla değil, Yargıtay ve Danıştay'ı ele geçirmek amacıyla yapıldığı iddiaların⁴⁵ destekler niteliktedir.

Üye sayısının 2009'da değil de 2011'de artırılmış olması da bu artırmanın iyi niyetle yapılmadığının yine bir delilidir. Çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi 17 Ekim 2010'da HSYK seçimleri yapılmış ve seçimlerde o zamanlar Hükûmet ile birlikte davranan bir liste seçimleri kazanmıştır. Hükûmet HSYK'ya ege-men olduktan sonra Yargıtay ve Danıştayda üye sayılarının artırılması gerektiğinin farkına varmıştır!

3. 2 Aralık 2014 Tarih ve 6572 Sayılı Kanunla Üye Sayısının Artırılması

Yukarıda görüldüğü gibi, 9 Şubat 2011 tarih ve 6110 sayılı Kanunla Yargıtay ve Danıştaydaki üye sayıları Cumhuriyet tarihinde görülmediği gibi birden % 60 oranında artırıldı. Ancak bununla da yetinilmedi, yaklaşık dört yıl sonra 2 Aralık 2014 tarih ve 6572 sayılı Kanunla Yargıtayda 387 olan üye sayısı, 129 yeni üye daha eklenerek, toplam üye sayısı 516'ya; Danıştayda 156 olan üye sayısı, 49 yeni üye eklenerek, 195'e çıkarıldı⁴⁶. Söz konusu kanun, “kanun tasarı” olarak, yani Bakanlar Kurulu tarafından değil, AKP Milletvekili Ramazan Can ve arkadaşları tarafından 31 Ekim 2014 tarihinde kanun teklifi olarak sunuldu⁴⁷. Üye sayısının artırılması ise daha da sonra bir AKP milletvekilinin de-

45. Söz konusu Kanunun TBMM Genel Kurul müzakerelerinde söz alan milletvekillerce, bu Kanunun siyasi iktidarın Yargıtay ve Danıştay'ı ele geçirmek için çıkardığı yolunda iddialar dile getirilmiştir. Örneğin Konya Milletvekili Faruk Bal, TBMM Genel Kurulunda 8 Şubat 2011 günü yaptığı konuşmada söz konusu Kanun tasarısıyla “*Yargıtay'ı ve Danıştay'ı tam bir AKP kurumu hâline*” getirildiğini iddia etmiştir (TBMM Genel Kurul Tutanağı, 23. Dönem 5. Yasama Yılı, 61. Birleşim, 8 Şubat 2011, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil5/bas/b061m.htm>). Milletvekili Ali Rıza Öztürk ve arkadaşları da verdikleri bir değişiklik önergesinin gerekçesinde “siyasi iktidarın amacı yargı sürecini hızlandırmak değil, yargıyı kendine bağımlı kılmak” demiştir (TBMM Genel Kurul Tutanağı, 23. Dönem, 5. Yasama Yılı, 62. Birleşim, 9 Şubat 2011, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil5/bas/b062m.htm>). Milletvekili Ali İhsan Köktürk de “bu tasarıyla Yargıtaydaki üye sayısını 137 artırarak 387'ye çıkartma suretiyle yüksek yargıyı da kendi arzu ve istekleri doğrultusunda yeniden biçimlendirme çabalarını ibretle izliyoruz” demiştir (TBMM Genel Kurul Tutanağı, 23. Dönem, 5. Yasama Yılı, 62. Birleşim, 9 Şubat 2011, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil5/bas/b062m.htm>).

46. Kanun metni için: <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6572.html>. Kanun teklifinin metni için: <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/2/2-2397.pdf>.

47. Konya Milletvekili Mustafa Baloğlu'nun 31 Ekim 2014 Tarihli Teklifi, Dönemi ve Yasama Yılı 24/5, Esas Numarası 2/2397, Başkanlığa Geliş Tarihi 14 Ekim 2014, <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/2/2-2397.pdf>, s.29-30.

ğişiklik teklifiyle kabul edildi⁴⁸. Böylece Bakanlar Kurulu da bu üye artışının sebebini açıklamaktan kurtulmuş oldu.

Öncelikle bir iki gözlemlerde bulunalım: Bazı bakanlara ve bakanların yakınlarına karşı başlatılan 17-25 Aralık 2013 tarihli rüşvet operasyonlarından sonra, AKP iktidarı, yargının ve özellikle Yargıtay ve Danıştayın “Cemaat” tarafından ele geçirildiğini ve artık “Cemaat”ın eskisi gibi kendisini desteklemediğini fark etmiştir. Dahası AKP iktidarının kendi aleyhine olan davalarda Yargıtay ve Danıştayda istemediği kararların çıkabileceğinden korktuğu iddia edilmiştir⁴⁹. 12 Ekim 2014 tarihinde yapılan HSYK seçimlerini Hükümetin desteklediği “Yargıda Birlik Platformu”nun adayları kazanmış ve HSYK’daki cemaatçi olduğu iddia edilen üyeler tasfiye edilmiştir. Yeni HSYK’nın oluşumundan sadece bir iki hafta sonra, AKP iktidarı, Yargıtay ve Danıştaydaki “Cemaatçi” hâkimiyeti kırmak ve kendini destekleyecek bir çoğunluk oluşturmak için Yargıtay ve Danıştaydaki üye sayısını artırma yoluna gitmiştir⁵⁰. Bu sürece bakılarak bu değişikliğin adaletin iyi işlemesi gibi kamu yararı amacıyla değil, art niyetle yapıldığı, üye artırımının asıl amacının Yargıtay ve Danıştayı siyasî iktidarın emri altına sokmak olduğu iddia edilmiştir. Bu yönde iddialar, 6572 sayılı Kanunun TBMM Genel Kurulunda 26 Kasım 2014 günü yapılan görüşmelerinde muhalefet tarafından çok açık bir şekilde dile getirilmiştir⁵¹.

Bu iddialar sadece muhalefet partileri milletvekilleri tarafından dile getirilmemiş, bir iktidar partisi milletvekili tarafından itiraf edilmiştir. AKP Adıyaman milletvekili Mehmet Metiner, söz konusu Kanun teklifinin TBMM gö-

48. TBMM, Yasama Dönemi Yasama Yılı: 24/5, Sıra Sayısı: 655 Adalet Komisyonu Raporu, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss655.pdf>.

49. Örneğin Milletvekili Celal Adan’ın Konuşması, TBMM Genel Kurul Tutanağı, 24. Dönem, 5. Yasama Yılı, 19. Birleşim, 26 Kasım 2014, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil5/ham/b01901h.htm>.

50. Bu yöndeki bir analiz için bkz. Kemal Şahin, “Ne ‘Yeni Yargı’, Ne de ‘Yargıya Son Darbe’”, *Diken*, 19 Haziran 2016, <http://www.diken.com.tr/ne-yeni-yargi-ne-de-yargiya-son-darbe/>.

51. *Örnekler*: Konya Milletvekili Faruk Bal şöyle demiştir: “Bu kanun teklifiyle Danıştayı siyasî iktidarın emrine alabilmek için üye sayısını 196’ya çıkarıyorsunuz” (TBMM Genel Kurul Tutanağı, 24. Dönem, 5. Yasama Yılı, 19. Birleşim, 26 Kasım 2014, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil5/ham/b01901h.htm>).

İstanbul Milletvekili Celal Adan ise şöyle demiştir: “Yargıyı, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunu babanzın şirketine dönüştürmeye ne hakkınız var?” (TBMM Genel Kurul Tutanağı, 24. Dönem, 5. Yasama Yılı, 19. Birleşim, 26 Kasım 2014, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil5/ham/b01901h.htm>).

Antalya milletvekili Gürkut Acar “bütün bunların hepsinin altında Adalet ve Kalkınma Partisinin parti olarak burada yargıya egemen olması yatıyor” demiştir (TBMM Genel Kurul Tutanağı, 24. Dönem, 5. Yasama Yılı, 19. Birleşim, 26 Kasım 2014, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil5/ham/b01901h.htm>).

Konya Milletvekili Mustafa Kalaycı da şöyle demiştir: “Danıştayda daire ve üye sayısı artırılmak suretiyle çoğunluğun ele geçirilerek Danıştayın siyasî baskı altına alınmak istendiği açıktır” (TBMM Genel Kurul Tutanağı, 24. Dönem, 5. Yasama Yılı, 19. Birleşim, 26 Kasım 2014, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil5/ham/b01901h.htm>).

rüşmeleri sırasında “arkasına sığındığımız o paralel yapıyı tasfiye edeceğiz” diyerek üye sayısının adaletin iyi işlemesi amacıyla değil, “paralel yapı”yı tasfiye etmek amacıyla artırıldığını söylemiştir⁵².

Neticede 2 Aralık 2014 tarih ve 6572 sayılı Kanunla Türkiye’de 516 (beş yüz on altı) üyelik bir Yargıtay kurulmuş oldu! Muhtemelen dünyada Türkiye dışında 516 üyesi olan bir başka yüksek mahkeme yoktur!

4. 1 Temmuz 2016 Tarih ve 6723 Sayılı Kanunla Üye Sayılarının Düşürülmesi

2011 ve 2014’te çıkarılan kanunlarla üye sayısı dünyada eşi benzeri görülmemiş bir şekilde artırıldıktan sonra, 1 Temmuz 2016 tarih ve 6723 sayılı Danıştay Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla bu sefer üye sayısı birden bire azaltılmıştır.

1 Temmuz 2016 tarih ve 6723 sayılı Kanun, Yargıtayın 516 olan üye sayısını **310’a** (üç yıl içinde de aşamalı olarak 200’e), Danıştayın 195 olan üye sayısının **116’ya** (üç yıl içinde de kademeli olarak 90’a) düşürülmesini öngörmektedir. Adı geçen Kanun, kendisinin yürürlüğe girdiği gün Yargıtay ve Danıştayın bütün üyelerinin (Yargıtay Birinci Başkanı, Cumhuriyet Başsavcısı, birinci başkanvekili, Cumhuriyet Başsavcıvekili ve daire başkanları; Danıştay Başkanı, Başsavcısı, başkanvekili ve daire başkanları hariç) üyelikleri derhal ve kendiliğinden sonra ermesini ve yürürlüğe girmesinden itibaren beş gün içinde HSYK Birinci Dairesi, görevi sona eren üyelerin arasından Kanunda öngörülen sayıda Yargıtay ve Danıştayın yeni üyelerin seçiminin yapılmasını öngörmüştür (6723 sayılı Kanun, m.12 ve 22).

5. 20 Kasım 2017 Tarih ve 696 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle Üye Sayılarının Tekrar Artırılması

20 Kasım 2017 tarih ve 696 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle Yargıtayda üye sayısı, toplam üyelik sayısına 100 yeni üye; Danıştayda üye sayısı ise 16 yeni üye eklenerek artırılmıştır. Artırımı öngören bu KHK’nin 16 Nisan 2017 referandumuyla onaylanan 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla HSYK’nın üye yapısının değiştirilmesi ve HSYK’nın üyelerinin Cumhurbaşkanı ve AKP çoğunluğuna dayanan TBMM tarafından seçilmesinden sonra gerçekleştirildiğinin altını çizelim. Atamalar HSK’nın 16 Temmuz 2018 tarih ve 226 ve 227 sayılı Kararlarıyla gerçekleştirilmiştir.

Özetle, AKP iktidarı, 12 Eylül 2010 Anayasa değişikliği ile HSYK’nın üye seçim usûlünü değiştirmiş, 17 Ekim 2010 tarihinde yapılmış HSYK seçimlerinde Adalet Bakanlığının desteklediği liste kazanmıştır. AKP iktidarı,

52. TBMM Genel Kurul Tutanağı, 24. Dönem, 5. Yasama Yılı, 19. Birleşim, 26 Kasım 2014, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil5/ham/b01901h.htm>.

HSYK'ya bu şekilde egemen olduktan sonra, **9 Şubat 2011'de** Yargıtayda 250 olan üye sayısını 387'ye, Danıştayda 95 olan üye sayısını da 156'ya çıkarmıştır. 12 Ekim 2014 HSYK seçimlerinden sonra **2 Aralık 2014'te** Yargıtayda 387 olan üye sayısını 516'ya, Danıştayda 156 olan üye sayısını 195'e çıkarmıştır. AKP iktidarı, **1 Temmuz 2016'da**, Yargıtayda 516 olan üye sayısının 310'a, Danıştayda 195 olan üye sayısının 116'ya düşürmüştür. **20 Kasım 2017'de Yargıtay** üye sayısını 100, Danıştayda üye sayısını 16 üye daha artırmıştır.

Dikkat edileceği üzere Yargıtay ve Danıştay üye sayısının artırılması ve azaltılması hep HSYK/HSK'nın üye yapısının değiştirilmesinden sonra olmuştur.

2011 ve 2014'te Yargıtay ve Danıştay üye sayılarının artırılmasının, 2016'da da azaltılmasının ve 2017'de tekrar yükseltilmesinin iyi niyetle açıklanabilmesi mümkün değildir. 6 yılda Yargıtay ve Danıştayın üye sayıları dört defa artmış veya azalmıştır. Artma ve azalma miktarları birkaç üyelik ile sınırlı değildir; artma ve azalma miktarları üye toplam sayısının yüzde 50'sini geçen miktarlardadır.

Adalet kamu hizmetinin gereklerinin altı yılda böylesine zikzaklar çizerek dört defa değişmesi mümkün müdür?

Yargıtay ve Danıştayın üye sayılarıyla bu kadar art niyetle oynandığı bir ülkede yargı bağımsızlığını, hâkim teminatını, HSYK'nın üye seçim usûlünü tartışmanın bir anlamı yoktur. HSYK'nın oluşumunda hangi sistem benimse-nirse benimsensin, yüksek mahkemelerin üye sayılarıyla siyasî nedenlerle böylesine kolayca oynanabildiği bir ülkede yargı bağımsızlığı olamaz.

Bu vesileyle belirtelim ki, belki Türkiye gibi bir ülke için yüksek mahkemelerin üye sayısının doğrudan doğruya Anayasayla belirlenmesinde yukarıdaki örneklerdeki gibi kötüye kullanımı önlemesi bakımından yarar vardır.

* * *

Böylece yargı organını görmüş bulunuyoruz. Şimdi izleyen bölümde anayasa yargısı konusunu görelim. ■

Bölüm 20

ANAYASA YARGISI

Bibliyografya.- Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., 2017, s.368-436; Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları*, op. cit., s.453-468; Kuzu, *1982 Anayasasının Temel Nitelikleri*, op. cit., s.170-212; Gören, *Anayasa Hukukuna Giriş*, op. cit., s.244-315; Soysal, *Anayasasının Anlamı*, op. cit., s.247-263; Sabuncu, *Anayasaya Giriş*, op. cit., 2006, s.278-300; Rumpf, *Anayasa Hukukuna Giriş*, op. cit., s.103-111; Tikveş, *Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku*, op. cit., s.318-523; Turhan Feyzioğlu, *Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazaî Murakabesi*, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1951; Metin Kıratlı, *Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi: İtiraz Yolu*, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1966; Servet Armağan, *Anayasa Mahkememizde Kazaî Murakabe Sistemi*, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1967; Yılmaz Aliefendioğlu, *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Ankara, Yetkin, 1996; Hasan Tunç, *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı*, Ankara, Yetkin, 1997; A. Şeref Hocoaoğlu ve İsmet Ocakçıoğlu, *Anayasa ve Anayasa Mahkemesi*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1971; İbrahim Kaboğlu, *Anayasa Yargısı*, Ankara, İmge, 4. Baskı, 2007; Korkut Kanadoğlu, *Anayasa Mahkemesi*, İstanbul, Beta, 2004; Mehmet Merdan Hekimoğlu, *Alman Hukuku Işığında Türk Anayasa Yargısının Hukukî Boyutları*, Ankara, Detay, 2004; Mehmet Turhan ve Hikmet Tülen (Eds.), *Anayasa Yargısı İncelemeleri*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2006; Ozan Ergül, *Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, Ankara, Adalet, 2007; Meral Kaya, *Anayasa Yargısında İtiraz Yolunda İlk İnceleme*, Ankara, Seçkin, 2008.

Genel Teori Bilgisi.- Anayasa hukukunun genel teorisinde kanunların anayasaya uygunluğu denetimi, yani anayasa yargısı konusunda bkz.: Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, op. cit., c.I, s.596-843.

Bu bölüm 165 sayfa uzunluğundan oldukça geniş bir bölümdür. O nedenle öncelikle bu bölümün bir plânını vermekte yarar vardır.

PLÂN:

I. Genel Olarak

II. Anayasa Yargısının Türkiye’de Tarihsel Gelişimi

III. Anayasa Mahkemesini Düzenleyen Mevzuat

IV. Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu (Üyeler)

V. Anayasa Mahkemesinin Görev ve Yetkileri

VI. Anayasa Mahkemesinin Denetimine Tâbi Normlar

VII. Anayasa Mahkemesinin Denetimine Tâbi Olmayan Normlar ve İşlemler

VIII. Denetiminin Öçüsü: Anayasa

IX. Anayasa Mahkemesinin Denetiminin Kapsamı

X. Anayasaya Uygunluk Denetimi Şekilleri (Denetim Yolları)

XI. Anayasa Mahkemesinin İç Yapısı

XII. Anayasa Mahkemesinin Çalışma ve Yargılama Usûlü (Norm Denetiminde)

XIII. Anayasa Mahkemesi Kararları (Norm Denetimi Kararları)

- XIV. Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı
 XV. Anayasa Mahkemesi “Yokluk” Kararı Verebilir mi?
 XVI. Anayasa Mahkemesi “Yorumlu Ret Kararı” Verebilir mi?
 XVII. Anayasa Mahkemesi Yürürlüğü Durdurma Kararı Verebilir mi?
 XVIII. Anayasa Yargısında “İhmal” Sorunu veya Anayasa Hükümleri Doğrudan Doğruya Uygulanabilir mi?
 XIX. Kanun Koyucu Gibi Hareketle Yeni Bir Uygulamaya Yol Açacak Biçimde Hüküm Tesis Etme Yasağı
 XX. Yargılamanın Yenilenmesi

Şimdi bu plân dahilinde konuyu inceleyelim:

I. GENEL OLARAK

Bibliyografya.- Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, *op. cit.*, 2017, s.369-374; Ö. Kaboğlu, *Anayasa Yargısı*, *op. cit.*, s.9-20; Aliefendioğlu, *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*, *op. cit.*, s. 33-72; Tunç, *op. cit.*, s.17-31; Favoreu, *Les Cours constitutionnelles*, *op. cit.*, s.5-6; Cappelletti ve Cohen, *op. cit.*, s.3-113; Rousseau, *Droit du contentieux constitutionnel*, *op. cit.*, s.9-23; Turpin, *Contentieux constitutionnel*, *op. cit.*, s.1-47; René de Lacharrière, “Opinion dissidente”, *Pouvoirs*, No 13, 1980, s.133-150; Mauro Cappelletti, “Necessité et légitimité de la justice constitutionnelle”, *in* Louis Favoreu (der.), *Cours constitutionnelles européennes et droits fondamentaux*, Paris, Economica, 1982, s.461-493.

Bu bölümde biz Türkiye’de anayasa yargısını inceleyeceğiz. Ancak asıl konuya girmeden önce, genel olarak, anayasa yargısının varlık nedenini, anayasa yargısının meşruluğu sorununu, anayasa yargısı modellerini ve anayasa yargısının varlık şartlarını kısaca görmekte yarar olduğunu düşünüyoruz.

A. ANAYASA YARGISININ VARLIK NEDENİ

Normlar hiyerarşisinin mevcut olduğu bir sistemde, bu hiyerarşide alt düzeyde yer alan norm geçerliliğini üst normdan alır ve ona uygun olmak zorundadır. Genelde normlar hiyerarşisinde normlar, anayasa, kanun ve diğer normlar olarak sıralanır. Bu hiyerarşide alt seviyede yer alan norm, üst seviyede yer alan norma uygun olmalıdır. Yani kanunlar anayasaya uygun olmak zorundadırlar. İşte kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesine “anayasa yargısı” denir. O hâlde anayasa yargısının varlık sebebi, normlar hiyerarşisinde kanunların anayasaya uygun olması zorunluluğunda yatmaktadır.

Normlar hiyerarşisinde yer alan bir normun üst norma uygun olup olmadığını, normal olarak o normu uygulayan mahkeme araştırır. Bu şekilde, normlar hiyerarşisinde yer alan kanun dışındaki diğer normların kanunlara ve anayasaya uygunluğu normal mahkemeler tarafından her zaman araştırılmış ve denetlenmiştir. Ancak, tarihsel olarak Amerika Birleşik Devletleri dışındaki ülkelerde ve özellikle Kara Avrupası ülkelerinde normal mahkemeler kendilerini genellikle kanunların anayasaya uygunluğu denetlemekte yetkisiz görmüşler, neticede İkinci Dünya Savaşına kadar kanunların Anayasaya uygun olması gerekliliği

oy kullanacak üyelerin bir şeyi ispatlamasına gerek yoktur. Keza Anayasa Mahkemesi kararında kanunun nasıl anayasaya uygun olduğu değil, nasıl aykırı olduğu açıklanmalıdır. Anayasaya aykırı olduğu ispatlanmayan her kanun anayasaya uygundur.

4. Kanunların anayasaya uygun olması kaide, aykırı olması ise istisnadır. Kaideler geniş, istisnalar dar yorumlanır. Dolayısıyla, bir kanunun anayasaya uygun olup olmadığı konusunda tereddüt hasıl olursa, kanunun anayasaya uygun olduğu sonucuna ulaşılır. Diğer bir ifadeyle kanundaki bir hususun anayasaya aykırılık teşkil edip etmediği konusunda tereddüt varsa, aykırı olması istisna olduğuna göre, aykırı olmadığı sonucuna varılır.

* * *

Denetimin Kapsamı Bakımından Sonuç- Yukarıda görüldüğü gibi kanunların anayasaya uygunluğu denetiminin kapsamı oldukça sınırlıdır. Birinci olarak, *şekil* bakımından denetim, oylama çoğunluğundan ibarettir. İkinci olarak esas bakımından denetim de oldukça sınırlıdır. Yukarıda gördüğümüz gibi, bir kere *sebep unsuru* bakımından denetim istisnaîdir; çünkü Anayasada nadiyen kanunların sebebi belirtilmiştir. İkinci olarak, *amaç unsuru* bakımından denetim de kural olarak mümkün değildir; çünkü bu unsur bakımından denetim yerindelik denetimine yol açmaktadır. Nihayet *konu unsuru* bakımından denetim her zaman mümkündür; ama, bu da mutlak bir denetim imkanı vermemektedir; çünkü, yukarıda gördüğümüz gibi, kanun koyucu, anayasanın öngörmediği bir konuda kanun çıkarabileceği gibi, Anayasanın öngördüğü konuda kanun çıkarmayabilir de. Keza, kanun koyucu anayasanın öngördüğü bir konuda kanun çıkarırsa, o konuyu tam düzenleyebileceği gibi eksik de düzenleyebilir. Tüm bu hâllerde Anayasa Mahkemesinin yapabileceği bir şey yoktur. İptal kararı veremez. O hâlde bir kanunun Anayasaya aykırı olması ve bu nedenle Anayasa Mahkemesinin iptal kararı vermesi istisnaî bir durumdur.

Anayasa Mahkemesinin İptal Kararı Verme Oranı Konusunda Gözlemler ve Değerlendirmeler

Anayasa Mahkemesi 1962-1982 döneminde baktığı toplam 306 adet iptal davasında 159 adet iptal (% 52) ve 147 adet ret (% 48) kararı vermiştir⁹⁷. Anayasa Mahkemesi 1 Ocak 1983 - 31 Aralık 1994 tarihleri arasında baktığı 120 iptal davasında ise 90 adet iptal kararı (% 75) ve 30 adet ret (% 25) kararı vermiştir⁹⁸. Yani Anayasa Mahkemesi 1982-1994 Anayasası döneminde önüne gelen dört kanundan üçünü iptal etmiştir. Bir kanunun Anayasaya aykırı olması ihtimali bu kadar düşükken, Anayasa Mahkemesinin bu dönemde bu kadar yüksek oranda iptal kararı vermesi hayret vericidir.

Yukarıdaki satırlar bu kitabın 2000 yılında yapılmış ilk baskısında yer almaktadır.

97. Aliefendioğlu, *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*, op. cit., s.264.

98. *Ibid.*, s.268, 280.

Bu arada belirtelim ki, *karar yetersayısı*, başvurunun reddi için değil, başvurunun kabulü, yani denetlenen normun (kanunun) *iptali için aranır*. Zaten iptal ve itiraz başvurusunda talep edilen şey de budur. Ayrıca yukarıda da açıkladığımız gibi, kanunların anayasaya uygun olması yolunda karine vardır. Anayasa Mahkemesi bir kanunun Anayasaya uygun olduğuna değil, aykırı olduğuna karar verir. Dolayısıyla karar yetersayısı, kanunun Anayasaya aykırı olduğuna karar vermek için aranır.

KUTU 20.11: Oyların Eşitliği Durumu.- Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu (Başkan dâhil) 12 ve 14 kişiyi toplanmış ise oyların eşit dağılması mümkündür. Örneğin Başkan ve 13 üyenin (yani toplam 14 kişinin) katıldığı toplantıda, bir kanunun iptali için yapılan oylamada, 7 oy iptal, 7 oy başvurunun reddi yönünde çıkabilir. Acaba böyle bir durumda ne olur? Başvuru ret mi edilmiş; yoksa kanun iptal mi edilmiş sayılır?

Bu soruya 30 Mart 2011 tarih ve 6216 sayılı yeni Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve Yargılama Usûlleri Hakkında Kanununun 65'inci maddesinde açıkça cevap verilmiştir. Bu maddenin ilk fıkrasına göre "*oyların eşitliği hâlinde başkanın bulunduğu tarafın görüşü doğrultusunda karar verilmiş olur*". Yani yukarıdaki örnekte 7 oy kanunun iptali, 7 oy başvurunun reddi yolunda çıkmış ise, Başkanın oyu hangi yönde ise, karar o yönde çıkmış sayılır.

Kanımızca 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve Yargılama Usûlleri Hakkında Kanunun bu hükmü (m.65/1) Anayasamızın 149'uncu maddesinin ilk fıkrasındaki "*Genel Kurul, kararlarını salt çoğunluk ile alır*" şeklindeki hükme aykırıdır. Salt çoğunluğun ne anlama geldiği bellidir. 12'nin salt çoğunluğu 7, 14'ün salt çoğunluğu 8'dir. Anayasamızın 149'uncu maddesinin ilk fıkrası hükmü uyarınca, oyların dağılması durumunda karar alınmaması gibi sakıncalı bir sonuç veya bir düzenleme boşluğu ortaya çıkmamaktadır. Böyle bir boşluk yok iken, adı geçen Kanunun sanki ortada bir boşluk varmış gibi, oyların eşit çıkması hâlinde ne yapılacağı konusunda hüküm getirmesinin bir anlamı yoktur.

Nitekim yukarıda (s.603) gördüğümüz gibi, Türkiye Büyük Millet Meclisi de, kural olarak, toplantıya katılan üyelerinin salt çoğunluğuyla karar alır. Salt çoğunluk da, çift sayılarda yarıyı aşan ilk tamsayıdır. Örneğin TBMM, 400 milletvekili ile toplanmış ise, karar yetersayısı 201'dir. Oylar 200-200 dağılmış ise, oylama konusu önerge reddedilmiş olur. Aynı mantık Anayasa Mahkemesi için de geçerlidir.

Şüphesiz çift sayılarda toplantıya katılanların salt çoğunluğunun aranması, iptal kararı alınmasını güçleştirir. 15 kişiyi toplanan Anayasa Mahkemesi Genel Kurulunun iptal kararı verebilmesi için 8 oy gerekirken, 14 kişiyile toplanan Genel Kurulun da iptal kararı verebilmesi için 8 oy gerekir. Ancak bu Anayasadan kaynaklanan bir durumdur. Bu durumu düzeltmek, kanun koyucunun üzerine vazife değildir. Kaldı ki oyların eşit dağılımı durumunda Başkanın oyuna üstünlük tanımının da bir adaletsizlik olduğu da ileri sürülebilir.

Kanımızca, 6216 sayılı Kanunda oyların eşit dağılımı konusunda bir kural getirilmemeliydi. Çünkü ortada bir mesele yoktu. Anayasa, m.149/1'e göre "*Genel Kurul, kararlarını salt çoğunluk ile alır.*" Oylar eşit dağılmış ise, ortada salt çoğunluk yoktur ve dolayısıyla kanun hakkında yapılan başvuru reddedilmiş sayılmalıdır. Ancak Anayasa, m.149/1'e aykırıda olsa, -iptal edilmedikçe- 6216 sayılı Kanun, m.65/1 yürürlüktedir ve oyların dağılması durumunda karar yeter sayısı buna göre belirlenmelidir.

Bölüm 21

ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ

Bibliyografya.- Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, op. cit., 2017, s.167-189; Gören, *Anayasa Hukukuna Giriş*, op. cit., s.332-334; Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, 211-212; Cem Eroğul, *Anayasayı Değiştirme Sorunu*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1974, Coşkun San, *Anayasa Değişiklikleri ve Anayasa Gelişmeleri*, Ankara, Ankara İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi Yayınları, 1974; Erdal Onar, *1982 Anayasasında Anayasayı Değiştirme Sorunu*, Ankara, 1993; Kemal Gözler, *Kurucu İktidar*, Bursa, Ekin, 2. Baskı, 2016; Kemal Gözler, *Le pouvoir de révision constitutionnelle*, Villeneuve d'Ascq, Presses universitaires de septentrion, 1997.

Bu bölümde 1982 Anayasasında değişiklik yapılması usûlünü göreceğiz. Ancak bunu görmeden önce, anayasada değişiklik yapma iktidarına literatürde “tali kurucu iktidar” ismi verildiğini hatırlatalım. Kurucu iktidar, kısaca, anayasa yapma veya değiştirme iktidarı olarak tanımlanmaktadır. Yeni bir anayasa yapma iktidarına *aslî kurucu iktidar*, mevcut bir anayasada, yine o anayasanın öngördüğü usûllere uygun olarak değişiklik yapma iktidarına ise *tali kurucu iktidar* denmektedir¹. İşte biz burada 1982 Anayasasına göre Türkiye’deki tali kurucu iktidarı, diğer bir ifadeyle, 1982 Anayasasını yine bu Anayasanın öngördüğü usûle göre değiştirme iktidarını göreceğiz.

Önce bu bölümün plânını verelim:

- I. Teklif
- II. Görüşme
- III. Karar
- IV. Onay
- V. Anayasa Değişikliği Sürecinde Cumhurbaşkanının Yetkileri
- VI. Anayasa Değişikliği Kanunlarının Cumhurbaşkanı Tarafından Halkoylamasına Sunulması
- VII. Halkoylamasıyla Kabul Edilen Anayasa Değişikliği Kanunlarıyla İlgili Bazı Sorunlar
- VIII. Anayasanın Değiştirilemeyecek Hükümleri
- IX. Anayasa Değişikliklerinin Yargısal Denetimi Sorunu
- X. Halkoylamasına Sunulmak Üzere Resmî Gazetede Yayınlanan Bir Anayasa Değişikliği Kanununa Karşı Anayasa Mahkemesinde İptal Davası Açılabilir mi?

Şimdi bu plâna göre konuyu incelemeye başlayalım. Ama daha önce bir yan sorun olarak Türkiye’de TBMM’nin yeni bir anayasa yapıp yapamayacağı sorununa bir kutu içinde kısaca değinelim.

1. Kurucu iktidar konusunda bkz. Kemal Gözler, *Kurucu İktidar*, Bursa, Ekin, 2. Baskı, 2016.

KUTU 21.1: TBMM, YENİ BİR ANAYASA YAPABİLİR Mİ?

Bu sorun ilk defa Türkiye'de 2007 yılının Ağustos ayında kamuoyunda "sivil anayasa" olarak tanınan AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 8 Haziran 2007 tarihindeki talebi üzerine Prof. Dr. Ergun Özbudun başkanlığında bir Komisyon tarafından hazırlanan ve Adalet ve Kalkınma Partisine 29 Ağustos 2007 günü teslim edilen "*T.C. Anayasa Önerisi*"² sebebiyle gündeme gelmiştir. Çünkü bu *Öneri*, mevcut Anayasada bir değişiklik değil, hukukî şekil olarak bir "yeni anayasa" olarak kaleme alınmıştı. Zira *Önerinin* maddelerinde "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının şu maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir" denmemekte, doğrudan doğruya yeni Anayasanın metni madde madde verilmekteydi. Kaldı ki aşağıda ayrıca değinileceği gibi bu *Öneri*, 1982 Anayasasının değiştirilmesi yasak olan ilk üç maddesini de değiştirmekteydi. Aynı sorun Türkiye'de ikinci defa 12 Haziran 2011 seçimlerinden sonra da gündeme geldi ve yeni bir Anayasa taslağı hazırlama göreviyle TBMM'de bir Anayasa Uzlaşma Komisyonu kuruldu.

Anayasaların genel olarak nasıl yapılacağı ve değiştirileceği konusu, *Türk anayasa hukuku* kitaplarının değil, esas itibarıyla *anayasa hukukunun genel esasları* kitaplarının konusudur³. Ancak burada şunu söyleyelim ki, anayasayı değiştirme iktidarı, yani tali kurucu iktidar, bir Anayasanın değiştirilemeyecek maddeleri hariç geri kalan bütün maddelerini ve eğer anayasada değiştirilemeyecek bir madde yoksa anayasasının bütününe değiştirebilir. Ancak bu şekilde yapılan bir anayasa dahi yeni bir Anayasa değil, önceki anayasasının devamıdır. Bunun dışında tali kurucu iktidarın mevcut bir anayasayı yıkıp yeni bir anayasa yapması veya mevcut anayasadaki değiştirilemeyecek maddeleri değiştirmesi hukuken mümkün değildir. Böyle bir şey, bizzat tali kurucu iktidarın tanımlı ve varlık sebebiyle çelişir. Tali kurucu iktidar, anayasa tarafından kurulmuş bir iktidardır ve kendisini kuran anayasanın öngördüğü sınırlar dâhilinde çalışır. *TBMM'nin beşte üç veya üçte iki çoğunluğu veya hatta halkoylaması yoluyla iradesini açıklayan halk, aslı kurucu iktidar değil, tali kurucu iktidardır*. Dolayısıyla TBMM'nin veya Anayasanın 175'inci maddesi çerçevesinde düzenlenen halkoylaması yoluyla iradesini açıklayan halkın yeni bir anayasa yapması mümkün değildir. Tali kurucu iktidar olarak yapabilecekleri tek şey, arzu ediyor ve güçleri yetiyorsa, mevcut Anayasanın ilk üç maddesi dışında geri kalan bütün maddelerini değiştirmektir. Ancak bu takdirde de üç madde haricinde bütün maddeleri değiştirilen Anayasa, yeni bir Anayasa değil, 1982 Anayasasının devamı olur. Türkiye'de 1982 Anayasası yerine yeni bir Anayasa, yapmanın bir *hukukî* yolu yoktur. Hukuken yapılması mümkün olan tek şey, Anayasa değişikliğidir. Ancak yukarıda bahsedilen "Anayasa Önerisi", hukukî şekil itibarıyla, "Anayasa değişikliği kanunu" değil, yeni bir "anayasa" idi.

1982 Anayasasını yürürlükten kaldıran ve yeni bir anayasa yapmak isteyenlerin öncelikle 1982 Anayasasını yürürlükten nasıl kaldıracıklarını açıklamaları gerekir. 1982 Anayasası, tüm diğer anayasalar gibi kendisinin ilga edilmiş usulünü öngörmemiştir. Bu Anayasasının yine kendisi tarafından kurulmuş bir iktidar olan tali kurucu iktidar tarafından ilga edilebileceğini söylemek ise hukuken ve mantıken tutarsızdır. Mevcut bir anayasa ancak aslı kurucu iktidar tarafından ilga edilebilir. Aslı kurucu iktidar ise ancak hukuk boşluğu ortamında belirir. Hukuk boşluğu ise durup dururken ortaya çıkmaz. Kısacası aslı kurucu iktidar, her zaman ortaya çıkabilecek, devamlı bir iktidar değildir. Türkiye'de 1982 Anayasasının ilga edip yerine yenisini yapmayı arzu edenlerin, öncelikle aslı kurucu iktidarın *devamlı* bir iktidar olduğunu ispat etmeleri gerekir ki, anayasa hukuku doktrininde bu ispatlanmış bir şey değildir.

TBMM'nin yeni bir anayasa yapamayacağı konusunda daha fazla bilgi için bkz.: Kemal Gözler, "Aslı Kurucu İktidar - Tali Kurucu İktidar Ayrımı: TBMM Yeni Bir Anayasa Yapabilir mi?", *in* Ece Göztepe ve Aykut Çelebi (Editörler), *Demokratik Anayasa: Görüşler ve Öneriler*, İstanbul, Metis Yayınları, 2012, s.45-61 [www.anayasa.gen.tr/tbmm-yeni-anayasa.htm].

2. http://www.haber7.com/haber.php?haber_id=268304

3. Örneğin bu bkz.: Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, *op. cit.*, s.102-132. Bu konuda ayrıca bkz. Bkz.: Kemal Gözler, *Kurucu İktidar*, Bursa, Ekin, 2. Baskı, 2016.

Şimdi bu konuda yazdıklarımızı teyit eden uygulamadan örnekler verelim:

Gizli Oylamanın Önemini Teyit Eden Örnek: 5 Nisan 2000 Tarihli Oylama (Demirel'in Görev Süresinin Uzatılmaması Olayı).- 2000 yılında Dokuzuncu Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in görev süresinin dolmasına bir iki ay kala, Cumhurbaşkanının görev süresinin uzatılmasını sağlamak amacıyla Anayasanın 101'inci maddesinin değiştirilmesi için o zamanki dört büyük partinin uzlaşmasıyla 399 milletvekili imzasıyla 14 Mart 2000 tarihinde Anayasa değişikliği teklifi verildi (101'inci maddenin o zamanki şekli Cumhurbaşkanının iki defa seçilmesini yasaklıyordu). Değişiklik teklifi 399 milletvekilinin imzasını taşıyordu. Bu sayı, üye tamsayısı üçte iki çoğunluğu olan 367 sayısından çok fazlaydı. Dolayısıyla bu değişiklik teklifinin kolaylıkla kabul edileceği tahmin ediliyordu. Ne var ki, bu değişiklik teklifinin kabulü için TBMM Genel Kurulunda 5 Nisan 2000 tarihinde yapılan oylamada 303 kabul, 177 ret, 6 çekimser ve 23 geçersiz oy çıkmıştır²⁹. Yani değişiklik teklifine imza koyan 66 milletvekili kabul oyu kullanmamıştı. Bu sonuç, oylamanın gizliliği sayesinde mümkün olabilmıştır. Parti liderlerinden korkarak değişiklik teklifini imzalayan 66 milletvekili, gizli oylamanın sağladığı güvenceyle vicdanlarının sesini dinleyip kabul oy kullanmamışlar ve böylece Anayasa, parti liderlerinin uzlaşmasına rağmen değiştirilememiştir. Bu örnek olay, gizli oyun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Gizli oy ilkesinden ödün verilirse, Anayasa değişikliği işi, parti liderlerinin iktidar sahasına girer ki, bu arzu edilen bir şey olamaz.

Gizli Oy İlkesinin İhlaline Uygulamadan Örnekler.- Ülkemizde son yıllarda Anayasa değişikliklerinin kabulü sürecinde TBMM Genel Kurulunda gizli oy ilkesinin ihlâl edildiği görülmektedir. Aşağıya iki örnek alınmıştır:

Örnek 1: 20 Mayıs 2016 Tarih ve 6718 Sayılı Anayasa Değişikliği Kanununun Oylanmasında Oylamanın Gizliliğinin İhlâl Edilmesi.- Anayasamızın 83'üncü maddesinin öngördüğü yasama dokunulmazlığının askıya alınmasına ilişkin 20 Mayıs 2016 tarih ve 6718 sayılı Anayasa Değişikliği Kanununun TBMM Genel Kurulundaki oylamasında Anayasamızın 175'inci maddesi tarafından öngörülen "oylamanın gizliliği" ilkesi ihlâl edilmiştir. Bu oylamada oyunun göstererek fotoğraf çeken milletvekilleri olmuştur. Yanda bir fotoğraf konulmuştur³⁰.

29. T. B. M. M. Tutanak Dergisi, Dönem 21, Cilt 30, Yasama Yılı 2, Birleşim 76, 5.4.2000 Çarşamba, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem21/yil2/bas/b076m.htm>.

30. "Göstererek 'gizli oy' kullandılar", <http://www.milliyet.com.tr/gostererek-gizli-oy-kullandilar-siyaset-2247837/> (18.05.2016).

lamına gelen “kırmızı” yuvarlakları kapalı oy verme yerinde belirtilen yere bırakmayıp, ellerine alıp çıkışta parti komiseri milletvekillerine göstermişlerdir. Hatta bunu gizleme ihtiyacı hissetmeyip yuvarlıkları, adeta övünerek, havaya kaldırıp gösterenler ve fotoğraf çektirenler vardır. Örnek fotoğraflar için 9-21 Ocak 2017 tarihli gazetelere, örnek video kayıtları için televizyon kanallarının internet sitelerindeki konuyla ilgili videolara bakılabilir. Ben aşağıya bu fotoğraflardan sadece dördünü örnek olarak koyuyorum:

Fotoğraflar 21.1: Açık Oy Kullanan Milletvekilleri³²

Zaten açık oy kullanan milletvekillerinden bazıları da bunu aksini söylemiyorlar; açıkça “açık oy” kullandıklarını söylüyorlar³³.

Basında gizli oylama ilkesinin ihlâl edildiği günlerde milletvekillerinin oylarını açık kullanmaya zorlandıkları, milletvekilleri üzerinde baskı kurulduğu yolunda iddialar dile getirilmiştir³⁴.

-
32. Fotoğrafların kaynakları sırasıyla şöyledir: (1) <http://www.aydinsafak.com/gostere-gostere-oy-kullandi-h2238.htm>. (2) *Milliyet*, 11 Ocak 2017, <http://www.milliyet.com.tr/ilk-oylamada-338-evet-siyaset-2376406/>. (3 ve 4) *Hürriyet*, 10 Ocak 2017 <http://www.hurriyet.com.tr/gizli-oy-teshiri-40332507>.
33. Örneğin AK Parti’li Orhan Deligöz’ün 10 Ocak 2017 tarihli RS FM’e beyanatu dinlenebilir: <https://www.youtube.com/watch?v=xebN9pX870w>.
34. Örneğin *Cumhuriyet*, 10 Ocak 2017, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/658041/AKP_li_Deligoz_un_gizli_oylamada_suc_islemesinin_sebebi_belli_oldu.html; *Cumhuriyet*, 18 Ocak 2017, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/658041/AKP_li_Deligoz_un_gizli_oylamada_suc_islemesinin_sebebi_belli_oldu.html; *CNN Türk*, 11 Ocak 2017, <http://www.cnnturk.com/turkiye/chpli-vekil-ak-partili-vekillere-baski-yapildi>.

BİBLİYOGRAFYA*

- AARNIO (Aulis), *Le rationnel comme raisonnable: la justification en droit*, Trad. par Genevieve Warland, Paris ve Bruxelles, L.G.D.J. ve E. Story-Scientia, 1992.
- ABADAN (Yavuz) ve SAVCI (Bahri), *Türkiye’de Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1959.
- ABADAN (Yavuz), “Tanzimat Fermanının Tahlili”, *Tanzimat*, İstanbul, 1940, c.I, s.33-45.
- ABADAN (Yavuz), *Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1952, s.334-336.
- ABDÜLHAKİMOĞULLARI (Erdal), *Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı*, Ankara, Gazi Yayın-enevi, 2008.
- AFETİNAN (A), *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazmaları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1969.
- AHMAD (Feroz) ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976.
- AHMED CEVDET PAŞA, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1994, Cilt 4-6.
- AKAD (Mehmet), “Anayasa Yargısı Üzerine Gözlemler”, *Yargı*, no 37, Mayıs 1979, s.39-43.
- AKAD (Mehmet), *Teori ve Uygulama Açısından Sosyal Güvenlik Hakkı*, İstanbul, Kazancı, 1992.
- AKANDERE (Osman), “Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanaklarında Cumhuriyetin İlanı ile İlgili Görüşmeler”, *Ata Dergisi*, Sayı 9, 2002, 145-158 <http://www.atam.selcuk.edu.tr/makaleler/ATA%209/akandere%20209.htm>.
- AKARTÜRK (Ekrem Ali), *Türk Hukukunda Siyasal Parti Yasakları*, İstanbul Yeditepe Üniversitesi Yayınları, 2008.
- AKBAY (Muvaffak), *Umumî Amme Hukuku Dersleri*, Ankara, AÜHF Yayınları, 1961, Cilt I.
- AKGÜNDÜZ (Ahmet), *Eski Anayasa Hukukumuz ve İslam Anayasası*, İstanbul, Timaş, 1995.
- AKGÜNER (Tayfun), *1961 Anayasasına Göre Millî Güvenlik Kavramı ve Millî Güvenlik Kurulu*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1983.
- AKILLIOĞLU (Tekin), “1982 Anayasasında temel Hakların Genel kuralları”, *İnsan Hakları Yılılığı*, Cilt 5-6, Yıl 1983-1984, s.50-66.
- AKILLIOĞLU (Tekin), “Milletlerarası İnsan Hakları Kurallarının İç Hukuktaki Yeri ve Değeri”, *İnsan Hakları Merkezi Dergisi* (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını), Cilt I, Mayıs-Eylül 1991, Sayı 2-3, s.41-42.
- AKILLIOĞLU (Tekin), “Temel Hakların Durdurulması”, *Bahri Savcı’ya Armağan*, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1988, s.54-68.
- AKILLIOĞLU (Tekin), *İnsan Hakları (I: Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri)*, Ankara, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, 1995.
- AKINTÜRK (Turgut), *Medenî Hukuk*, Ankara, Savaş Yayınları, 1994.
- AKİPEK (İlhan), *Devletler Hukuku (Birinci Kitap: Başlangıç)*, Ankara, Başnur Matbaası, 2. Baskı, 1965.
- AKİPEK (İlhan), *Devletler Hukuku (2. Kitap: Devlet)*, Ankara, Başnur Matbaası, 3. Baskı, Tarihsiz (1965?).

* Ana metinde Ergun Özbudun’un *Türk Anayasa Hukuku* gibi bazı kitapların değişik baskılarından alıntı yapılmıştır. Zira alıntılanan cümle veya cümleler bazen kitabın eski baskısında vardır; ama yeni baskında yoktur. Bu durumda, alıntı yapılan kitaba atfı yapılırken, dipnotta kısa künye atflar dahil, baskı yılı da belirtilmiştir. Bu şekilde ana metinde birden fazla baskısı kullanılmış kitapların atfı yapılan farklı baskıları bu bibliyografyada alta gösterilmiştir.

- AKŞİN (Sina), “Sened-i İttifak ile Magna Carta’nın Karşılaştırılması”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1994, Sayı 27, Cilt 16, s.115-123.
- AKYILDIZ (Ali), “Sened-i İttifak’ın İlk Tam Metni”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 1988, Sayı 2, s.209-222 (http://www.isam.org.tr/documents/_dosyalar/_pdfler/islam_arastirmalari_dergi-si/sayi02/209_222.pdf).
- AKYILDIZ (Ali), “Sened-i İttifak”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 36, 2009, s.512-514.
- ALDIKAÇTI (Orhan), “1961 Anayasasında Devlet Başkanı Kararnamelerinin İmzalanması”, *Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Yıl 1, 1968, Sayı 2, s.30-46.
- ALDIKAÇTI (Orhan), “Atatürk İnkılablarından Lâiklik”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 45-47, 1979-1981, Sayı 1-4, s.39-58.
- ALDIKAÇTI (Orhan), *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1982.
- ALDIKAÇTI (Orhan), *Modern Demokrasilerde ve Türkiye’de Devlet Başkanlığı*, İstanbul, Kor Müessesesi, 1960.
- ALİEFENDİOĞLU (Yılmaz), “Anayasa Mahkemesi Üyeliği”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 3, s.33-42.
- ALİEFENDİOĞLU (Yılmaz), “Anayasa Yargısı Açısından Olağanüstü Yönetim Usulleri”, *Anayasa Yargısı*, Ark, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1993, Cilt 9, s.411-434.
- ALİEFENDİOĞLU (Yılmaz), “Türk Anayasa Yargısında İptal Davası ve İtiraz Yolu”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1984 (Cilt 1), s.101-137.
- ALİEFENDİOĞLU (Yılmaz), “Yasaların Cumhurbaşkanınca Geri gönderilmesi”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 21, Mart 1988, Sayı 1, s.5-38.
- ALİEFENDİOĞLU (Yılmaz), “Yönetmel ve Anayasal Yargıda ‘Yokluk’”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 28, 1995, Sayı 2, s.3-10.
- ALİEFENDİOĞLU (Yılmaz), *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Ankara, Yetkin, 1996.
- ALİEFENDİOĞLU (Yılmaz), *Anayasa Yargısı*, Ankara, Yetkin, 1997.
- ANAYURT (Ömer), “1876 Kanun-ı Esasî ve 1909 Değişikliklerinde Temel Hak ve Hürriyetler”, *Yeni Türkiye*, Yıl 4, Sayı 21, (Mayıs-Haziran 1998), s.660-672.
- ANAYURT (Ömer), *Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu*, Ankara, Seçkin, 2004.
- ARASLI (Oya), “Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Getirdikleri”, *Prof. Dr. Bülent N. Esen Armağanı*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s.7-27.
- ARASLI (Oya), *Adaylık Kavramı ve Türkiye’de Milletvekili Adaylığı*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1972.
- ARASLI (Oya), *Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)*, Ankara, 1989.
- ARMAĞAN (Servet), “Anayasa Hukuku Açısından Af Yetkisinin Değerlendirilmesi”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2001, Sayı 18, s.347-364.
- ARMAĞAN (Servet), “Dünya Devletleri Anayasalarında Lâiklik Prensibinin Düzenlenişi”, *Yeni Türkiye*, Yıl 4, Sayı 22, Temmuz-Ağustos 1998, s.732-741.
- ARMAĞAN (Servet), “Memleketimizde Siyasî İstikrar: Siyasî Partiler ve Seçim Sistemleri Değerlendirilmesi”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1999, Cilt 16, s.219-252.
- ARMAĞAN (Servet), *1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1978.
- ARMAĞAN (Servet), *Anayasa Mahkememizde Kazai Murakabe Sistemi*, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1967.
- ARMAĞAN (Servet), *Memleketimizde İçtüzükler*, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1972.
- Armağan: *Kanun-u Esasînin 100. Yılı*, Ankara, 1978.
- ARSEL (İlhan), *Anayasa Hukuku: Demokrasi*, Ankara, Doğu Matbaacılık, 1964.

- ARSEL (İlhan), *Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları* (Birinci Kitap: Cumhuriyetin temel kuruluşu), Ankara, Mars Matbaası, 1965.
- ARSLAN (Kahan Onur), *Türk Parlâmento Hukuku*, Ankara, Adalet, 2014, s.15-17.
- ATATÜRK (Mustafa Kemal), *Nutuk*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986.
- AUBY (Jean-Marie) ve Roland Drago, *Traité de contentieux administratif*, Paris, L.G.D.J., 1984, Cilt 2.
- AUVRET (Patrick), “La responsabilité du chef de l’Etat”, *Revue du droit public*, 1988, s.96-117.
- AYBAY (Roma), “Yasama Meclislerinin İchtüzükleri”, *Türk Parlâmentoculuğunun İlk Yüzyılı: 1876-1976*, Ankara, Siyasî İlimler Türk Derneği Yayını, 1978, s.283-314.
- AYDIN (Nizamettin), *Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi*, Bursa, Ekin, 2015.
- AZRAK (Ülkü), “Yargı ve İdare: İki Fonksiyonun Karşılaştırılması Üzerine Bir Teorik Deneme”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 34, Sayı 1-4, 1969, s.129-155.
- BABANZADE İsmail Hakkı, *Hukuk-ı Esasiye*, (Hazırlayan: Fernaz Balcıoğlu ve Ayça Büşra Balcıoğlu), Ankara, Erguvani Yayınevi, 2014.
- BAECQUE (Francis de), “Solidarité ministérielle”, in Olivier Duhamel ve Yves Mény, *Dictionnaire constitutionnel*, Paris, P.U.F., 1992, s.986-987.
- BAHÇEÇİ (Barış), *Devlet Başkanının Veto Yetkisi*, Ankara, Yetkin, 2008.
- BAKIRCI (Fahri) ve Şeref İba (der.), *Gereğçeli ve Notlu 1982 Anayasası*, Ankara, Turhan, 2017.
- BAKIRCI (Fahri), “Anayasa Mahkemesinin Eylemli İchtüzük Kuralına İlişkin İctihat Değişikliğinin Gereğçesi Üzerine”, *Türkije Barolar Birliği Dergisi*, Mayıs 2015, Sayı 112, s.256-296.
- BAKIRCI (Fahri), *TBMM'nin Çalışma Yöntemi*, Ankara, İmge, 2000.
- BALCIĞİL (Osman) (der.), *İki Seminer ve Bir Anayasa Önerisinde Tartışılan Anayasa*, İstanbul, Birikim Yayınları, 1982.
- BALTA (Tahsin Bekir), “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye”, *Türkiye’de İnsan Hakları*, Ankara, 1970, s.278-294.
- BALTA (Tahsin Bekir), *Türkiye’de Yürütme Kudreti*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1960.
- BARTHÉLEMY (Joseph) ve Duez (Paul), *Traité de droit constitutionnel*, Paris, Dalloz, 1933, (Réimpression : Economica, 1985).
- BARTHÉLEMY (Joseph) ve Paul Duez, *Traité de droit constitutionnel*, Paris, Dalloz, 1933.
- BAŞ (Sezgin), *Türk Anayasa Hukukunda Yasama İşlemleri ve Parlâmento Kararları*, İstanbul, Oniki Levha, 2016.
- BAŞGİL (Ali Fuat), “A Summary of Constitutional Developments in Turkey”, *Annales de la Faculté de droit d’İstanbul*, Vol.15, 1960, s.74-90.
- BAŞGİL (Ali Fuat), “Türkiye Teşkilât Hukukunda Nizamname Mefhumu ve Nizamnamelerin Mahiyeti ve Tâbi Olduğu Hukukî Rejim: Teşkilatı Esasiye Kanununun 52’nci Maddesi Üzerinde Tarihî ve Tahlilî Etüd”, *Cemil Bilsel’e Armağan*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1939, s.17-700.
- BAŞGİL (Ali Fuat), *Din ve Laiklik*, İstanbul, Yağmur Yayınevi, 1962.
- BAŞGİL (Ali Fuat), *Esas Teşkilat Hukuku: Türkiye Siyasî Rejimi ve Anayasa Prensipleri* (Cilt I, Fasikül I), İstanbul, Baha Matbaası, 1960.
- BAŞLAR (Kemal), “Uluslararası Antlaşmaların Onaylanması, Üstünlüğü ve Denetimi Üzerine”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerin Özel Hukuk Bülteni: Prof. Dr. Sevin Toluner’e Armağan*, Cilt 24, Sayı 1-2, Yıl 2004 <www.anayasa.gen.tr/baslar-90nciMadde.pdf> s.34 vd.
- BAŞLAR (Kemal), *Türk Mahkeme Kararlarında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, Ankara, Avrupa Konseyi Türkiye Temsilciliği Yayını, 2008.
- BAŞLAR (Kemal), “Anayasa Mahkemesi Üyeliği”, www.anayasa.gen.tr/aym_uyeligi.doc.
- BATUHAN (Hüseyin) ve GRÜNBERG (Teo), *Modern Mantık*, Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, 1984.
- BATUM (Süheyl) ve Necmi Yüzbaşıoğlu, *Anayasa Hukukunun Temel Metinleri*, İstanbul, Beta Yayınları, 1997.
- BERKİ (Ali Himmet) (Haz.), *Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*, Ankara, BTHAE Yayınları, 1959.

- BESSION (Antonin), “Haute Cour de justice”, *Répertoire de droit public et administratif*, Mise à jour 1990, Editions Dalloz, Vol.II, s.1185-1188.
- BİLGE (Necip), *Bakanların Görev ve Sorumluları*, Ankara, Yeni Desen Matbaası, 1956.
- BİLGE (Suat), “Türk Hukukuna Göre Milletlerarası Andlaşmaların Akdi”, *Türk Parlâmentocuğunun İlk Yüzyılı: 1876-1976*, Ankara, Siyasî İlimler Türk Derneği Yayınları, 1978, s.283-314.
- BİLGİN (Pertev), “Kanunların Uygulanmasının Anayasa Mahkemesi Tarafından Durdurulması”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1995, Cilt 12, s.171-192.
- BİLİR (Faruk), *Siyasî Partilerde Parlamento Adaylarının Belirlenmesi*, Ankara, Yetkin, 2007.
- BİSCARETTI Dİ RUFFIA (Paola) ve Stefan Rozmaryn, *La Constitution comme loi fondamentale dans les Etats de l’Europe occidentale*, Paris, LGDJ, 1966.
- BOZKURT (Rauf) ve Şeref İba, *100 Soruda Parlâmento Hukuku*, Ankara, Nobel, 2004.
- BURDEAU (Georges), HAMON (Francis) ve TROPER (Michel), *Droit constitutionnel*, Paris, L.G.D.J., 23. Baskı, 1993.
- BURNS (Edwar McNall), *Çağdaş Siyasal Düşünceler: 1850-1950* (Çev. Alaeddin şenel), Ankara, Birey ve Toplum Yayıncılık, 1982.
- Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu, *Türk Anayasa Hukuku*, İstanbul, Beta, 14. Baskı, 2014.
- CADART (Jacques), *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Paris Economica, 3e éd., 1990, t.II, s.666.
- CADOUX (Charles), *Droit constitutionnel et institutions politiques*, (tome I: Théorie générale des institutions politiques), Paris, Cujas, 3. Baskı, 1988.
- CAN (Osman), *Demokratikleşme Serüveninde Anayasa ve Siyasî Partilerin Kapatılması*, Ankara, Seçkin, 2005.
- CAPPELETTİ (Mauro) ve William Cohen, *Comparative Constitutional Law*, Indianapolis, New York, The Bobbs-Merrills Company, 1989.
- CAPPELETTİ (Mauro), “Necessité et légitimité de la justice constitutionnelle”, in Louis Favoreu (der.), *Cours constitutionnelles européennes et droits fondamentaux*, Paris, Economica, 1982, s.461-493.
- CARRÉ DE MALBERG (Raymond), *Contribution à la théorie générale de l’Etat*, Paris, Sirey, 1920, 2 Cilt.
- CELERİER (Thibaut), “Dieu dans la Constitution”, *Les Petites affiches*, 5 Juin 1991, no 67, s.20.
- CEVDET PAŞA, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1994, Cilt 4-6.
- CHAPUS (René), *Droit administratif général*, Paris, Montchrestien, 5. Baskı, 1990, c.I.
- CHAPUS (René), *Droit du contentieux administratif*, Paris, Montchrestien, 2. Baskı, 1990.
- CHEVALLIER (Jacques), *Le service public*, Paris, PUF, 1991.
- COHEN-TANUGİ (Laurent), *Le droit sans l’Etat*, Paris, PUF, 1987.
- CORNU (Gérard) (Ed.), *Vocabulaire juridique*, Paris, PUF, 7. Baskı, 2005.
- CROZIER (Michel), *Etat modeste, Etat moderne*, Paris, Seuil, 1991.
- CROZIER (Michel), *On ne change pas la société par décret*, Paris, Pluriel, 1982.
- ÇAĞAN (Nami), “Anayasa Çerçevesinde Kamu Maliyesinin Kontrolü”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1986, Cilt 2, s.199-224.
- ÇAĞLAR (Bakır), *Anayasa Bilimi: Bir Çalışma Taslağı*, İstanbul, BFS Yayınları, 1989.
- ÇAVUŞOĞLU (Naz), *Anayasa Notları*, İstanbul, Beta Yayınları, 1997.
- ÇAVUŞOĞLU (Naz), *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa Topluluk Hukukunda Temel Hak ve Özgürlükler*, Ankara, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, 1994.
- ÇELİK (Edip F.), “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Türk Hukukundaki Yeri ve Uygulanması”, *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, Yıl 9, 1988, Sayı 1-3, s.47-56.
- ÇELİK (Edip F.), Çelik, *Milletlerarası Hukuk*, İstanbul, İÜHF Yayınları, 3. Baskı, 1975, Cilt I.
- ÇELİK (Özlem), “Siyasi Partilerin ve Adayların Seçim Harcamalarının Sınırlandırılması”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 45, Sayı 3, Eylül 2012, s.109-128.
- ÇOKER (Fahri), *Türk Parlâmento Tarihî*, Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 1994.

- DAHL (Robert A.), Dahl, *Demokrasi ve Eleştirileri*, Çev. Levent Köker, Ankara, Yetkin, 1996.
- DAL (Kemal), *Türk Esas Teşkilat Hukuku*, Ankara, Bilim Yayınları, 2. Baskı, 1986.
- DANIŞMEND (İsmail Hami), *İzahlı Osmanlı Tarihî Kronolojisi*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1972, Cilt IV.
- DAVER (Bülent), “Anayasa Mahkemesi Yargıcı (Üyesi)”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1987, Cilt 3, s.9-27.
- DAVER (Bülent), *Türkiye Cumhuriyetinde Lâiklik*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1955.
- DEBBASCH (Charles) *et al.*, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Paris, Economica, 3. Baskı, 1990.
- DELCROS (Xavier), “Commentaire des articles 67 et 68”, in François Luchaire et Gérard Conac (ed.), *La Constitution de la République française*, Paris, Economica, 2. Baskı, 1987, s.1183.
- DEMİR (Fevzi), *Anayasa Hukukuna Giriş*, İzmir, Barış Yayınları - Fakülteler Kitabevi, 5. Baskı, 1998.
- DEMİREL (Ahmet), “1920-1923 Arasında Türkiye Dünyanın En İleri Temsili Demokrasilerinden Birine Sahipti”, *Türkiye Günlüğü*, Mart-Nisan 2000, Sayı 60, s.5-11.
- DEMİREL (Ahmet), *Birinci Mecliste Muhalefet*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994.
- DESMOTTES (Pierre), *De la responsabilité pénale des ministres en régime parlementaire français*, (Thèse, Université de Caen, Faculté de droit, mai 1962), Paris, L.G.D.J., 1968.
- DEVELLİOĞLU (Ferit), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lâgat*, Ankara, Aydın Kitabevi, 1984.
- DİKMEN-CANİKLİOĞLU (Meltem), “Seçim Sistemlerinin Siyasî İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1999, Cilt 16, s.17-44.
- DİKMEN-CANİKLİOĞLU (Meltem), *Anayasa Arayışları ve Türkiye*, İstanbul, BDS Yayınları, 1998.
- DİNÇKOL (Bihterin Vural), *1982 Anayasası Çerçevesinde ve Anayasa Mahkemesi Kararlarında Laiklik*, İstanbul, Kazancı Yayınları, 1991.
- DÖNMEZER (Sulhi) ve Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, İstanbul, Beta, 10. Bası, 1985, Cilt III.
- DÖNMEZER (Sulhi), “İcranın Tanzimî Tasarrufları ile Suç İhdası: Anayasa Aykırılık İddiası Halinde Verilmesi Gereken Karar (Kronik)”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt XXVIII, 1962, Sayı 1, s.237
- DUGUÏT (Léon), *Manuel de droit constitutionnel*, Paris, Anciennes Maisons Thorin et Fontemoing, 4. Baskı, 1923.
- DUGUÏT (Léon), *Traité de droit constitutionnel*, Paris, Anciennes Maisons Thorin et Fontemoing, 2. Baskı, 1923, Cilt II.
- DUHAMEL (Olivier) ve Yves Mény, *Dictionnaire constitutionnel*, Paris, s.U.F., 1992,
- DURAN (Lütfi), “Anayasa Mahkemesine Göre Türkiye’nin Hukuk Düzeni”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 19, Sayı 1, Mart 1986, s.9-26.
- DURAN (Lütfi), “Türkiye’de Anayasa Yargısının İşlevi ve Konumu”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1984 (Cilt 1), s.57-87.
- DURAN (Lütfi), “İdare Alanının Düzenlenmesinde Teşrii ve Tanzimî Tasarrufların Sınırı”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 30, 1964, Sayı 3-4, s.466-492.
- DURAN (Lütfi), *İdare Hukuku*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1982.
- DUVERGER (Maurice), “Les monarchies républicaines”, *Pouvoirs: Revue d’études constitutionnelles et politiques*, 1996, no 78, s.107-127.
- EKİZCELEROĞLU (Rengül), *Türkiye’de Siyasi Partilerin Finansmanı ve Siyasî Rekabette Eşitlik*, İstanbul, Legal, 2016
- ELMALILI M. Hamdi Yazır, *Osmanlı Anayasasına Dair*, (Yayına Hazırlayan: Asım Cüneyd Köksal), İstanbul, Ufuk Yayınları, 2014.
- EM (Ali) ve Kazım Uslu, *Seçim ve Siyasî Partiler Hukuku*, Ankara, Adalet, 2014.

- ENGLE (Eric), “Third Party Effect of Fundamental Rights (*Drittwirkung*)”, *Hanse Law Review*, Vol. 5, No. 2, 2009, s.166 (<http://www.hanselawreview.org/pdf8/Vol5No2Art02.pdf>).
- ERDEM (Fazıl Hüsnü), “Hukuk Devleti ve 1982 Anayasası”, *Liberal Düşünce*, Cilt 4, Sayı 16, Güz 1999, s.32-56.
- ERDOĞAN (Mustafa), *1982 T.C. Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Hukukî Durumu*, Doktora Tezi, Çoğaltma, Ankara, 1987.
- ERDOĞAN (Mustafa), *Anayasa ve Özgürlük*, Ankara, Yetkin, 2002.
- ERDOĞAN (Mustafa), *Anayasal Demokrasi*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 3. Baskı, 1999.
- ERDOĞAN (Mustafa), *Liberal Toplum, Liberal Siyaset*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1998.
- ERDOĞAN (Mustafa), *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset Hayat*, Ankara, Liberte Yayınları, 2. Baskı, 1999.
- EREM (Faruk), *Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan Olarak İncelenmesi*, Ankara, Ajans-Türk Matbaası, 1963.
- EREM (Faruk), *Diyalektik Açısından Ceza Yargılaması Hukuku*, Ankara, Işın Yayınları, 1986.
- EREN (Abdurrahman), *Özgürlüklerin Sınrlanmasında Demokratik Toplum Düzenin Gereklere*, İstanbul, Beta, 2004.
- EREN (Fikret), *Borçlar Hukuku: Genel Hükümler*, İstanbul, Beta, 6. Baskı, 1998, Cilt I.
- ERGEC (Rusen), *Regards sur la Constitution turque de 1982*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1988.
- ERGÜDER (Üstün), *Seçim Sistemleri ve Türk Demokrasisi*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, 1982.
- ERGÜL (Ozan), “Aynı Olaya İlişkin Meclis Araştırması ile Adli Soruşturmanın Bağdaşmazlığı Üzerine”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 69, 2007, s.125-150.
- ERGÜL (Ozan), “On Yıl Süreli Denetim Yasağının Kapsamını Genişleten Anayasa Mahkemesi İçtihadı”, *Rona Aybay’a Armağan*, İstanbul, Legal, 2014, c.I, s.863-895.
- ERGÜL (Ozan), *Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, Ankara, Adalet, 2007.
- ERMAN (Sahir), *Askeri Ceza Hukuku*, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1974.
- EROĞUL (Cem), “Cumhurbaşkanının Denetim İşlevi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt XXXIII, 1978, Sayı 1-2, s.35-57.
- EROĞUL (Cem), *Anatüze Giriş (“Anayasa Hukukuna Giriş”)*, Ankara, İmaj, 6. Baskı, 2000.
- EROĞUL (Cem), *Anayasayı Değiştirme Sorunu*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1974.
- EROĞUL (Cem), *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara, İmge Kitabevi, 3. Baskı, 1998.
- EROĞUL (Cem), *Türk Anayasa Düzeninde Cumhuriyet Senatosunun Yeri*, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1977.
- ESEN (Bülent Nuri), *Anayasa Hukuku: Genel Esaslar*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1970.
- ESEN (Bülent Nuri), *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1971.
- ESEN (Selin), *Karşılaştırmalı Hukukta ve Türkiye’de Olağanüstü Hâl Rejimi*, Ankara, Adalet, 2008.
- ESMÉIN (Adhémar), *Eléments de droit constitutionnel français et comparé*, 8e édition revue par Henry Nézard, Paris, Sirey, tome I, 1927, tome II, 1928.
- EZHERLİ (İhsan) *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)*, Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayını, 1992.
- FABRE (Michel Henry), *Principes républicains de droit constitutionnel*, 4. Baskı, Paris, L.G.D.J., 1984.
- FAVOREU (Louis), *Les Cours constitutionnelles*, Paris, PUF, 1986.
- FEYZİOĞLU (Turhan), “Atatürk ve Milliyetçilik”, *Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Mart 1985, s.353-411.
- FEYZİOĞLU (Turhan), “Meclisin İdam Hükümlerini İnfaz ve Hususî Af Salâhiyetleri Hakkında”, *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, Cilt II, Sayı 3-4, s.421-426.
- FEYZİOĞLU (Turhan), “Türk İnkılabının Temel Taşı: Lâiklik”, *Atatürk yolu*, İstanbul, Otomarsan Kültür Yayınları, 1981, s.169-230.

- FEYZİOĞLU (Turhan), *Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazâî Murakabesi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1951.
- FOSTER (Nigel) ve Satish Sule, *German Legal System and Laws*, Oxford ve New York, Oxford University Press, 2003.
- FOYER (Jean), “Haute Cour de justice”, *Répertoire de droit pénal et de procédure pénale*, (Encyclopédie Dalloz - Droit pénal), t.II.
- FRIEDMAN (Milton), *Capitalisme et liberté*, Trad. par A. M. Charno, Paris, Robert Laffont, 1971.
- GARNER (Bryan A.) (Ed), *Black's Law Dictionary*, St. Paul, Minn., 7. Baskı, 1999.
- GEMALMAZ (Mehmet Semih), *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda ve Türk Hukukunda Olağanüstü Rejim Standartları*, İstanbul, Beta, 1994.
- GEMALMAZ (Mehmet Semih), *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, İstanbul, Beta, 1997.
- GENÇKAYA (Ömer Faruk), “Siyasî Partilere ve Adaylara Devlet Desteği, Bağışlar ve Seçim Giderlerinin Sınırlandırılması”, in *Siyasî Partilerde Reform*, İstanbul, TESEV Yayınları, 2000, s.127-270.
- GİRİTLİ (İsmet) ve SARMAŞIK (Jale), *Anayasa Hukuku*, İstanbul, Derleme Yayınları, 1998.
- GÖLCÜKLÜ (A. Feyyaz) ve GÖZÜBÜYÜK (A. Şeref), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulamaları*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2. Baskı, 1996.
- GÖNENÇ (Levent), *Türkiye’de Seçim Uyuşmazlıkları ve Çözüm Yolları*, Ankara, Adalet Yayınevi, 2008.
- GÖREN (Zafer), “Kota Düzenlemelerinin Anayasaya Uygunluğu”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1999, Cilt 16, s.381, s.381-413.
- GÖREN (Zafer), “Türk ve Alman Anayasa Hukuku’nda Anayasa Yargısının sınırları ve Yürürlüğü Durdurma Kararları”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1995, Cilt 12, s.199-244.
- GÖREN (Zafer), *Anayasa Hukukuna Giriş*, İzmir, Barış Yayınları - Fakülteler Kitabevi, 1997.
- GÖREN (Zafer), *Temel Hak Genel Teorisi*, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, 1995.
- GÖZE (Ayferi), *Sosyal Devlet Sistemi*, Ankara, İÜHF Yayınları, 1976.
- GÖZLER (Kemal), “Anayasa Değişikliğinin Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması Bakımından Getirdikleri ve Götürdükleri: 13’üncü Maddenin Yeni Şekli Hakkında Bir İnceleme”, *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl 59, Sayı 2001/4, s.53-69.
- GÖZLER (Kemal), “Cumhuriyet ve Monarşi”, *Türkiye Günlüğü*, Kasım-Aralık 1998, Sayı 53, s.27-34.
- GÖZLER (Kemal), “Halkoyulmasının Değeri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt XL, 1988, Sayı 1-4, s.97-113.
- GÖZLER (Kemal), “Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 54, 1999, Sayı 1, s.51-6.
- GÖZLER (Kemal), “Milletlerarası Andlaşmalara Kanun Üstü Bir Değer Tanınabilir mi?”, www.anayasa.gen.tr/madde90.htm.
- GÖZLER (Kemal), “Realist Yorum Teorisi ve Mekanist Anayasa Anlayışı”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1998, Cilt 15, s.202-247.
- GÖZLER (Kemal), “Vatandaşlık ve Milletvekilliği”, *Liberal Düşünce*, Cilt 4, Sayı 16, Güz 1999, s.90-91.
- GÖZLER (Kemal), “Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 56, No 3, Temmuz-Eylül 2001, s.71-101.
- GÖZLER (Kemal), “YSK Kararlarının Kesinliği Üzerine”, <http://www.anayasa.gen.tr/ysk-baglayicilik.html> (21 Nisan 2017).
- GÖZLER (Kemal), *Anayasa Değişikliği Gerekli mi?*, Bursa, Ekin, 2001.
- GÖZLER (Kemal), *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Bursa, Ekin, 2011, 2 Cilt.

- GÖZLER (Kemal), *Anayasa Hukukunun Metodolojisi*, Bursa, Ekin, 2. Baskı, 1999.
- GÖZLER (Kemal), *Anayasa Normlarının Geçerliliği Sorunu*, Bursa, Ekin, 1999.
- GÖZLER (Kemal), *Devlet Başkanları: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku Çalışması*, Bursa, Ekin, 2. Baskı, 2016.
- GÖZLER (Kemal), *Hukuka Giriş*, Bursa, Ekin, 1998.
- GÖZLER (Kemal), *İdare Hukuku*, Bursa, Ekin, 2. Baskı, 2009, 2 Cilt.
- GÖZLER (Kemal), *İnsan Hakları Hukuku*, Bursa, Ekin, 2017.
- GÖZLER (Kemal), *Judicial Review of Constitutional Amendments: A Comparative Study*, Bursa, Ekin Press, 2008 (<http://www.anayasa.gen.tr/jrca.htm>).
- GÖZLER (Kemal), *Kurucu İktidar*, Bursa, Ekin, 2. Baskı, 2016.
- GÖZLER (Kemal), *Le pouvoir de révision constitutionnelle*, Villeneuve d'Ascq, Presses universitaires de septentrion, 1997.
- GÖZLER (Kemal), *Elveda Anayasa, 16 Nisan 2017'de Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Hakkında Eleştiriler*, Bursa, Ekin, 2017.
- GÖZLER (Kemal), *Referandumdan Önce, Referandumdan Sonra: 16 Nisan 2017 Referandumunu ve Bu Referandumda Oylanan Anayasa Değişikliği Hakkında Yazılar*, Bursa, Ekin, 2017.
- GÖZÜBÜYÜK (A. Şeref) ve Zekâi Sezgin, *1924 Anayasası Hakkında Meclis Görüşmeleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1957.
- GÖZÜBÜYÜK (A. Şeref), *Anayasa Hukuku*, Ankara, Turhan Kitabevi, 6. Baskı, 1998.
- GÖZÜBÜYÜK (A. Şeref), *Yöneltilmiş Yargı*, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 13. Baskı, 1999.
- GÖZÜBÜYÜK (Şeref) ve Turgut Tan, *İdare Hukuku: Genel Esaslar*, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 1998, Cilt I.
- GÖZÜBÜYÜK (Şeref) ve Turgut Tan, *İdare Hukuku: İdarî Yargılama Hukuku*, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 1999, c.II.
- GRZEGORCZYK (Christophe), "Le positivisme comme méthodologie juridique", in Christophe Grzegorzcyk, Françoise Michaut ve Michel Troper (ed.), *Le positivisme juridique*, Paris, Bruxelles, L.G.D.J., Story-Scientia, 1992.
- GÜLGEÇ (Yahya Berkol), *Lex Superior İlkesi: Hukukî Geçerliliği ve Uygulanması*, İstanbul, Oniki Levha, 2018.
- GÜLMEZ (Mesut), *Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması*, Ankara, TBB Yayınları, 2004.
- GÜNDAY (Metin), *İdare Hukuku*, Ankara, İmaj Yayınları, 1997.
- GÜNEŞ (Turan), "Devlet Başkanı - Meclis Çatışması", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 19, Haziran 1964, Sayı 2, s.175-192.
- GÜNEŞ (Turan), *Parlâmenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1956.
- GÜNEŞ (Turan), *Türk Pozitif Hukukunda Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri*, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1965.
- GÜRAN (Sait), "Anayasa Mahkemesi'nin İşlevi ve Bu Bağlamda Yürürlüğünün Durdurulması", *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1995, Cilt 12, s.193-198.
- GÜRSEL (Seyfettin), "Toplumsal Tercih Kuramı Çerçevesinde Anayasanın 67. Maddesinde Yer Alan Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkelerinin Değerlendirilmesi", *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1999, Sayı, 16, s.46-68.
- GÜVEYİ (Ümit), *Demokratik Devlet İlkesi Çerçevesinde Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi*, İstanbul, Oniki Levha, 2013.
- HAFIZOĞULLARI (Zeki), Bülent Acar ve Ö. Asım Livanelioğlu, *Meclis Soruşturması Hakkında Düşünceler*, Ankara, US-A Yayıncılık, 1997.
- HAFIZOĞULLARI (Zeki), *Laiklik, İnanç, Düşünce ve İfade Hürriyeti*, Ankara, US-A Yayınları, 1997.
- HAKYEMEZ (Yusuf Şevki), *Militan Demokrasi Anlayışı*, Ankara, Seçkin, 2000.
- HAURİOU (Maurice), *Précis de droit constitutionnel*, Paris, Sirey, 2. Baskı, 1929, (reprint par C.N.R.S., Paris, 1965).

- HAYEK (Friedrich A.), *Droit, legislation et liberté*, Trad. par R. Auduin, Paris, PUF, 1981.
- HAZIR (Hayati), “Sened-i İttifakın Kamu Hukuku Bakımından Önemi”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1984, Sayı 2, s.24-42.
- İBA (Şeref), *Anayasa ve Siyasal Kurumlar*, Ankara, Turhan, 2006.
- İBA (Şeref), *Parlamento Hukuku*, Ankara, Turhan, 5. Baskı, 2017.
- İBA (Şeref), *Parlamento Hukuku*, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2010.
- İBA (Şeref), *Parlamento İçtüzük Metinleri: Osmanlıdan Günümüze*, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- İBA (Şeref), *Siyasi Partiler ve Seçim Hukuku*, Ankara, Seçkin, 2. Baskı, 2017.
- İNALCIK (Halil), “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu”, *Bellefen*, Cilt XXXVIII, 1962, Sayı 112, s.604-636.
- İSLAM (Nadir Latif), *Türkiye’de Gensoru ve Meclis Tahkikatı*, Ankara, 1966.
- İSTANBUL BAROSU (İstanbul Barosu ve İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi), *Demokratik Anayasal Düzenin İşlerliği: Anayasal Hak ve Özgürlüklerin Yaşama Geçirilmesi Semineri* (10 Mayıs 1980), İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 1980.
- JEANNEAU (Benoît), *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Paris, Dalloz, 8. Baskı, 1991.
- JELLİNEK (Georg), *L’Etat modern et son droit*, (Traduction française par Georges Fardis), Paris, M. Giard & E. Brière, 1913, Cilt II.
- KABOĞLU (İbrahim Ö.), “Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi”, in Hayrettin Ökçesiz (der.), *Hukuk Devleti*, İstanbul, Afa Yayınları, 1998, s.89-116.
- KABOĞLU (İbrahim Ö.), *Anayasa Yargısı*, Ankara, İmge Kitabevi, 1994.
- KABOĞLU (İbrahim Ö.), *Özgürlükler Hukuku*, İstanbul, Afa Yayınları, 1999.
- KAFALOĞLU (Adnan Başer) ve Coşkun Kırca, “Rejim ve Anayasamızda Reform Önerisi”, *Yeni Forum*, Cilt 1, Sayı 17, 15 Mayıs 1980.
- KALİNOWSKİ (Georges), *Introduction à la logique juridique*, Paris. L.G.D.J., 1965.
- KANADOĞLU (Korkut), *Anayasa Mahkemesi*, İstanbul, Beta, 2004.
- KAPANİ (Münci), “Demokratik Teori Alanında Bazı Yeni Görüş ve Tartışmalar”, *Prof.Dr. Bülent N. Esen’e Armağan*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1977, s.205-219.
- KAPANİ (Münci), *İcra Organı Karşısında Hakimlerin İstiklâli*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1966.
- KAPANİ (Münci), *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1988.
- KAPANİ (Münci), *Kamu Hürriyetleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 6. Baskı, 1981.
- KARAL (Enver Ziya), *Osmanlı Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994, Cilt 5-9.
- KARAMUSTAFAOĞLU (Tunçer), *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1970.
- KARAMUSTAFAOĞLU (Tunçer), *Yasama Meclisinde Komisyonlar*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1965.
- KARAMUSTAFAOĞLU (Tunçer), *Yasama Meclislerini Fesih Hakkı*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1982.
- KARAYALÇIN (Yaşar), *Meseleler ve Görüşler*, Ankara, Sevinç Matbaası, 1983, Cilt III, s.1778-198.
- KARPAT (Kemal H.), *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, Afa Yayınları, 2. Baskı, 1996.
- KAYA (M. Oğuz), “Siyasî Partilerin Mali Denetimi Sorunu Mevcut Durumun Eleştirisi ve Çözüm Önerileri”, in Mehmet Turhan ve Hikmet Tülen (Eds.), *Anayasa Yargısı İncelemeleri*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2006, s.585-609.
- KAYA (Meral), *Anayasa Yargısında İtiraz Yolunda İlk İnceleme*, Ankara, Seçkin, 2008.
- KAYNAR (Reşat), *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara, TTK Yayınları, 1985.
- KELSEN (Hans), *Théorie générale des normes*, (Almanca’dan Olivier Beaud ve Fabrice Malkani Tarafından Yapılan Çeviri), Paris, Presses universitaires de France, 1996.

- KELSEN (Hans), *Théorie pure du droit*, (“Reine Rechtslehre”nin 2. Baskısından Charles Eisenmann tarafından Yapılan Fransızca Çeviri), Paris, Dalloz, 1962, s.411.
- KERSE (Ahmet), *Türkiye’de 1961 Anayasası Göre Cumhurbaşkanlığı*, İstanbul, Sümer Matbaası, 1973.
- KESKİNSOY (Ömer), *Yasama Dokunulmazlığı*, Ankara, Adalet, 2008.
- KILIÇCI (Sedat), *Milletlerarası Anlaşmaların Onaylanması*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1968.
- KIRATLI (Metin), *Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1966.
- KİLİ (Suna) ve GÖZÜBÜYÜK (A. Şeref), *Türk Anayasa Metinleri*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1985, s.3-7.
- KİLİ (Suna), “1876 Anayasasının Çağdaşlaşma Sorunları Açısından Değerlendirilmesi”, in *Armağan: Kanun-u Esasının 100. Yılı*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1978, s.191-211 (=Suna Kili, “1876 Anayasasının Çağdaşlaşma Sorunları Açısından Değerlendirilmesi”, in, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (ed.), *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*, İstanbul, Beta Yayınları, 1986, s.89-103).
- KORKUT (Levent), “Anayasa Mahkemesinin Verdiği Yürürlüğün Durdurulması Kararları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 27, Sayı 3, Eylül 1994, s.141-147.
- KORKUT (Osman) Kanadoğlu, *Siyasi Partiler Kanunu Şerhi*, İstanbul, Beta, 2010, Cilt 1.
- KUBALI (Hüseyin Nail), *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1971.
- KUBALI (Hüseyin Nail), *Türk Esas Teşkilât Hukuku*, İstanbul, Tanör Matbaası, 1960.
- KUNTER (Nurullah), *Ceza Muhakemesi Hukuku*, İstanbul, Kazancı Yayınları, 8. Baskı, 1986.
- KURU (Baki), *Hâkim ve Savcılarının Bağımsızlığı ve Teminatı*, Ankara, AÜHF Yayınları, 1966.
- KURU (Baki), *Medenî Usûl Hukuku*, Ankara, AÜHF Yayınları, 4. Baskı, 1983.
- KUZU (Burhan), “Bugünkü Seçim Sistemimiz ve Bazı Öneriler”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1999, Cilt 16, s.254-307.
- KUZU (Burhan), *1982 Anayasasının Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1990.
- KUZU (Burhan), *Anayasa Hukukumuzda Yürütme Organının Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisi ve Güçlendirilmesi Eğilimi*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1987.
- KUZU (Burhan), *Parlâmenter Rejimlerde Devlet Başkanının Konumu ve 1961-1982 Anayasalarında Durum*, İstanbul, Bayrak Matbaacılık, 1989.
- KÜRKÇÜER, (Orhan Melih), *Esas Teşkilât Hukuku*, Ankara, Ankara İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi, 3. Baskı, 1966.
- LACHARRIÈRE (René de), “Opinion dissidente”, *Pouvoirs*, No 13, 1980, s.133-150.
- LAFERRIÈRE (Julien), *Manuel de droit constitutionnel*, Paris, Editions Domat-Montchrestien, 2. Baskı, 1947.
- LAÏCITÉ (“La laïcité”, *Pouvoirs: Revue française d’études constitutionnelles et politiques*, No 75, 1995, s.1-118.
- LAUBADAÏRE (André de), *Traité de droit administratif*, Paris, L.G.D.J., 11. Baskı, 1990.
- LAVROFF (Dmitri Georges), *Le droit constitutionnel de la Ve République*, Paris, Dalloz, 1995.
- LEWIS (Bernard), *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çeviren metin Kıratlı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984.
- LİET-VEAUX (Georges), *Droit constitutionnel*, Editions Rousseau, Paris, 1949.
- LİPHART (Arend), *Çağdaş Demokrasiler* (Çev. Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran), Ankara, Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasî İlimler Türk Derneği Yayınları, Tarihsiz (1988).
- LİNDON (Raymond) ve Daniel Amson, *La Haute Cour : 1789-1987*, Paris, P.U.F., Coll. “Politique d’aujourd’hui”, 1987, s.38-39.
- MASSOT (Jean), *La présidence de la République en France*, Paris, Documentation française, 1977, s.100.

- MAURER (Hartmut), *Droit administratif allemand*, (Çev.: Michel Fromont), Paris, L.G.D.J., 1994.
- MAUSS (Didier), “Responsabilité”, in Olivier Duhamel ve Yves Mény, *Dictionnaire constitutionnel*, Paris, P.U.F., 1992, s.926-927.
- MAYO (Herry B.), *Demokratik Teoriye Giriş* (Çev. Emre Kongar), Ankara, Siyasî İlimler Türk Derneği Yayınları, 1964.
- MERAY (Seha L.), *Devletler Hukukuna Giriş*, Ankara, 1968, Cilt I.
- MERDAN (Mehmet) Hekimoğlu, *Alman Hukuku Işığında Türk Anayasa Yargısının Hukukî Boyutları*, Ankara, Detay, 2004.
- MOREAU (Antide), “La haute trahison du président de la République”, *Revue du droit public*, 1987, s.1451-1602.
- MUMCU (Ahmet), “1924 Anayasası”, *Atatürk Araştırma Merkezî Merkezî Dergisi*, Cilt II, Mart 1986, Sayı 5, s.383-399.
- MUMCU (Ahmet), *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Ankara, Savaş Yayınları, 1994.
- MUTLU (Levent), “Mevzuat ve Uygulama Çerçevesinde Siyasî Partilerin Mali Denetimi”, in Mehmet Turhan ve Hikmet Tülen (Eds.), *Anayasa Yargısı İncelemeleri*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2006, s.551-585.
- MÜLLER (Peter Alexander), “İsviçre Raporu”, in *Anayasa Yargısı: Yedinci Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı (27 Nisan 1987, Lizbon)*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1988, s.105-134.
- NADAROĞLU (Halil), *Kamu Maliyesi Teorisi*, İstanbul, Beta Yayınları, 9. Baskı, 1996.
- NALBANT (Atilla), *Üniter Devlet: Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1997.
- NEZİROĞLU (İrfan), *Türk Parlâmento Hukukunun Temel Kavramları*, Ankara, Seçkin, 2008.
- NOMER (Ergin), *Vatandaşlık Hukuku*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 11. Baskı, 1997.
- OBERNORFER (Peter), “Avusturya Raporu” (Çeviren Yok), in *Anayasa Yargısı (Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı: 27 Nisan 1987, Lizbon)*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1988, s.1-37.
- ODYAKMAZ (Zehra), “Yürürlüğü Durdurma”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1995, Cilt 12, s.143-170.
- OKANDAN (Recai Galip), “20 Nisan 1340 Anayasamıza Göre ‘Hakk-ı Kaza’”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt XXXII, Sayı 2-4, s.411-448.
- OKANDAN (Recai Galip), *Amme Hukukumuzun Anahatları*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1968.
- OKANDAN (Recai Galip), *Umumî Amme Hukuku*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1968.
- ONAR (Erdal), “1982 Anayasasında Milletvekilliğinin Düşmesi”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1997, Cilt 14, s.387-465.
- ONAR (Erdal), *1982 Anayasasında Anayasayı Değiştirme Sorunu*, Ankara, 1993.
- ONAR (Erdal), *Meclis Araştırması*, Ankara, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1977.
- ONAR (Sıdık Sami), *İdare Hukukunun Umumî Esasları*, İstanbul, Hak Kitabevi, İsmail Akgün Matbaası, 3. Baskı, 1966, 3 Cilt.
- ORAN (Baskın), *Atatürk Milliyetçiliği*, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 1988.
- OST (François) ve VAN DE KERCHOVE (Michel), *Jalons pour une théorie critique du droit*, Bruxelles, Publications des Facultés universitaires Saint-Louis, 1987.
- OST (François), “Validité”, in André-Jean Arnaud (ed.), *Dictionnaire encyclopédique de théorie et de sociologie du droit*, Paris, L.G.D.J., 2. Baskı, 1993, s.636-640.
- ÖDEN (Merih), *Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989.
- ÖDEN (Merih), *Türk Anayasa Hukukunda Siyasî Partilerin Anayasaya Aykırı Eylemlerinden Dolayı Kapatılmaları*, Ankara, Yetkin, 2003.

- ÖKÇESİZ (Hayrettin) (der.), *Hukuk Devleti*, İstanbul, Afa Yayınları, 1998.
- ÖZ (Esat), *Otoritarizm ve Siyaset: Türkiye’de Tek-Parti Rejimi ve Siyasal Katılma*, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996.
- ÖZAY (İl Han), *Günüştünde Yönetim*, İstanbul, Alfa Yayınları, 1994
- ÖZBAKAN (Hulusi), *İçtihatlı, Gerekçeli, Notlu, Açıklamalı, Örnekli Disiplin Mahkemeleri ve Disiplin Suç ve Cezaları Kanunu*, Ankara, 1983.
- ÖZBUDUN (Ergun) ve ALİEFENDİOĞLU (Yılmaz), “Türkiye Raporu”, in *Anayasa Yargısı (Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı: 27 Nisan 1987, Lizbon)*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1988, s.181-206.
- ÖZBUDUN (Ergun), *1921 Anayasası*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1992.
- ÖZBUDUN (Ergun), *1924 Anayasası*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- ÖZBUDUN (Ergun), *2001 Anayasa Değişiklikleri ve Siyasal Reform Önerileri*, İstanbul, TESEV, 2002.
- ÖZBUDUN (Ergun), *Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1993.
- ÖZBUDUN (Ergun), *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Yetkin, 5. Baskı, 1998.
- ÖZBUDUN (Ergun), *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Yetkin, 15. Baskı, 2014.
- ÖZBUDUN (Ergun), *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Yetkin, 17. Baskı, 2017.
- ÖZCAN (Hüseyin) ve Murat Yanık, *Siyasî Partiler Hukuku*, İstanbul, Der, 2007.
- ÖZCAN (Hüseyin), *Yasama Bağımsızlıkları*, Ankara, Seçkin, 2006.
- ÖZÇELİK (Selçuk), “Sened-i İttifak”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt, XXIV, 1958, No 1-4, s.1-22.
- ÖZÇELİK (Selçuk), *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri, Birinci Cilt: Umumî Esaslar*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1982.
- ÖZÇELİK (Selçuk), *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri, 2. Cilt: Türkiye’nin Siyasî rejimi ve Müesseseleri*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1976.
- ÖZDEK (Yasemin), *Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye*, Ankara, TODAİE, 2004.
- ÖZDEN (Yekta Güngör), “Anayasa Mahkemesi Üyelerinin Hukuksal Konumu”, *Bahri Savcı’ya Armağan*, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1988, s.377-390.
- ÖZEK (Çetin), “Umumî Af”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt XXIV, 1959, s.127-170.
- ÖZER (Atilla), *Batı Demokrasilerinde ve Türkiye’de Hükümetin Kuruluş Yöntemleri*, Ankara, Ankara İktisadi ve Ticarî İlimler Akademisi Yayınları, 1981.
- ÖZTÜRK (Bahri), “Bir Ceza Mahkemesi Olarak Anayasa Mahkemesi: ‘Yüce Divan’”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1995, Cilt 12, s.59-108.
- ÖZTÜRK (Kazım), *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, Ankara, Ajans-Türk Matbaası, 1966, 2 Cilt.
- PARLA (Taha), *Türkiye’de Anayasalar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1989.
- PAZARCI (Hüseyin), *Milletlerarası Hukuk*, Ankara, Turhan Kitabevi, 7. Baskı, 1998, I. Kitap.
- PERELMAN (Chaim), *Logique juridique: nouvelle rhétorique*, Paris, Dalloz, 1976.
- PONTIER (Jean-Marie), “La république”, *Recueil Dalloz Sirey*, 1992, 31e Cahier, Chronique, XLVIII, s.239-246.
- POWEL (Bingham), *Çağdaş Demokrasiler (Çev. Mehmet Turhan)*, Ankara, Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasî İlimler Türk Derneği Yayınları, 1990.
- PRÉLOT (Marcel), *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Dalloz, Paris, 1963.
- QUERMONNE (Jean-Louis), *Le Gouvernement de France sous la Ve République.*, Paris, Dalloz, 1983.
- RENAN (Ernest), “Millet Nedir”, (Çev. Kadir Koçdemir), *Türkiye Günlüğü*, Sayı 99, Güz 2009, s.182-193.
- RENAN (Ernest), “Millet Nedir”, *Ülkü*, Sayı 77, Temmuz 1939, s.396 vd., Sayı 78, Ağustos 1939, s.514 vd.
- RENAN (Ernest), *Qu’est-ce qu’une nation*, Paris, 1882.

- ROBERT (Paul) (rédaction dirigé par A. Rey et J. Rey-Debove), *Dictionnaire de la langue française (Le Petit Robert I)*, Paris, Le Robert, 1991.
- ROUGEAUX (Jean Pierre), “La Haute Cour de justice sous la Ve République”, *Revue du droit public*, 1978, s.1029.
- ROUSSEAU (Dominique), *Droit du contentieux constitutionnel*, Paris, Montchrestien, 2. Baskı, 1992.
- RUMPF (Christian), “Ölçülülük İlkesi ve Anayasa Yargısındaki İşlevi”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1993, Cilt 10, s.25-48.
- RUMPF (Christian), *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, Ankara, 1995.
- SABUNCU (Yavuz), “Alman Anayasa Yargısında ‘Geçici Tedbir Kararı’”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 2, Haziran 1984, s.76-86.
- SABUNCU (Yavuz), “Temel Hakların Anayasal Konumu”, *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 7-8, Yıl 1985-1986, s.15-21.
- SABUNCU (Yavuz), *Anayasaya Giriş*, Ankara, İmaj, 5. Baskı, 1997.
- SABUNCU (Yavuz), *Anayasaya Giriş*, Ankara, İmaj, 12. Baskı, 2006.
- SAĞLAM (Fazıl), *Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, İstanbul, Beta, 1999.
- SAĞLAM (Fazıl), *Temel Hakların Sınırlanması ve Özü*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.
- SAKA (Abdulkadir), *Siyasi Partiler Hukuku Açısından Siyasal Partilerin Finansmanı*, İstanbul, Oniki Levha Yayıncılık, 2013.
- SAN (Coşkun), *Anayasa Değişiklikleri ve Anayasa Gelişmeleri*, Ankara, Ankara İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi Yayınları, 1974.
- SARICA (Ragıp), *Türkiye’de İcra Uzmanının Tanzim Salâhiyeti*, İstanbul, Türk Hukuk Kurumu Yayınları, 1943.
- SARTORİ (Giovanni), “Democracy”, in *International Encyclopedia of the Social Sciences*, New York, Macmillan and Free Press, 1968, Cilt 4, s.112-121.
- SARTORİ (Giovanni), *Demokrasi Kuramı* (Çev. Deniz Baykal), Ankara, Ankara, Siyasî İlimler Türk Derneği Yayınları, Tarihsiz.
- SARTORİ (Giovanni), *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, (Çev. Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan), Ankara, Yetkin Yayınları, 1993.
- SAVAŞ (Vural Fuat), “İktisat Politikası Anayasası”, *Anayasa Yargısı*, Anayasa Konseyi, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1989, 5s.75-101.
- SAVAŞ (Vural Fuat), *Anayasal İktisat*, İstanbul, Avcıol Yayınları, 3. Baskı, 1997.
- SAVCI (Bahri), “Devlet Başkanı-Meclis Çatışması”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt XVIII, 1963, Sayı 3-4, s.319-340.
- SCHMITT (Carl), *Théorie de la Constitution* (Traduit de l’Allemand par Lilyane Deroche), Paris, Presses universitaires de France, 1993, s.435-437.
- SERİM (Ekrem), “Anayasayı Değiştirme Sorunu”, *Ankara Barosu Dergisi*, Cilt 34, 1977, Sayı 1, s.33-37.
- SEROZAN (Rona), “Anayasayı Değiştirme Yetkisinin Sınırları”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt XXXVII, n°1-4, 1972, s.134-141.
- SEVİNÇ (Murat) ve Dinçer Demirkent, Kuruluşun İhmal Edilmiş İstisnası: 1921 Anayasası ve Tutanakları, İstanbul, İletişim, 2017.
- SEVİNÇ (Murat), “Güncel Gelişmeler Işığında 1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanı”, *AÜSBF Dergisi*, Cilt 57, Sayı 2, Nisan-Haziran 2002, s.107-135.
- SEVİNÇ (Murat), *Anayasa Yazıları*, Ankara, İmaj, 2010, s.9-38; Ergun Özbudun, *1924 Anayasası*, İstanbul, Bilgi Üniv. Yayınları, 2012.
- SEVİNÇ (Murat), *Türkiye’de Milletvekillerinin Dokunulmazlıkları*, Ankara, Kırılgaç Yayınevi, 2004.
- SEZGİN (Ömür), *Türk Kuruluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu*, Ankara, Birey ve Toplum Yayıncılık, 1984.

- Siyasal Bilgiler Fakültesi İdarî İlimler Enstitüsü, *Gereğçeli Anayasa tasarısı ve Seçim Sistemi Hakkındaki Görüş*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1960.
- SMITH (S.A de.) ve BRAZIER (Rodney), *Constitutional and Administrative Law*, London, Penguin Books, 6. Baskı, 1989.
- SOYSAL (Mümtaz) ve Fazıl Sağlam, “Türkiye’de Anayasalar”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, Cilt 1, s.18-52.
- SOYSAL (Mümtaz), “Anayasaya Uygunluk Denetimi ve Milletlerarası Sözleşmeler”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayını, 1986, Cilt 2, s.5-18.
- SOYSAL (Mümtaz), “İnsan Hakları Açısından Temel Hak ve Özgürlüklerin Niteliği”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1987, Cilt 3, s.39-59.
- SOYSAL (Mümtaz), “Milletlerarası Andlaşmalar Konusunda Anayasa Yargısı”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayını, 1997, Cilt 14, s.171-187.
- SOYSAL (Mümtaz), *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 11. Baskı, 1997.
- SOYSAL (Mümtaz), *Anayasaya Giriş*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1969.
- SOYSAL (Mümtaz), *Dış Politika ve Parlamento*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1964.
- SÖNMEZ (Musa), *Askerî Ceza Hukukunda Disiplin Cezaları ve Uygulamaları*, Ankara, Emel Matbaacılık, 1989.
- ŞAHBAZ (İbrahim), “Anayasa Yargısında Yokluk”, *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl 56, 1999, Sayı 4, s.23-48.
- ŞAHİN (Ali Oğuz), *Başbakan ve Bakanların Görevleriyle İlgili Cezaî Sorumlulukları*, Ankara, Palme Yayıncılık, 1999.
- TAN (Turgut), “1982 Anayasası Yönünden Yürütme Görevi ve Yürütme Yetkisinin Niteliği”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1984.
- TAN (Turgut), “Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Yürütmenin Düzenleme Yetkisi”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1987, Cilt 3, s.203-216.
- TAN (Turgut), “Anayasal Ekonomik Düzen”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1990, Cilt 7, s.161-178.
- TANİLLİ (Server), *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1976.
- TANİLLİ (Server), *Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş*, İstanbul, Say Kitap Pazarlama, 1982.
- TANÖR (Bülent), “Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, Cilt 1, s.10-27.
- TANÖR (Bülent), “Sened-i İttifak”, *Bahri Savcı’ya Armağan*, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1988, s.472-496.
- TANÖR (Bülent), *Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar*, İstanbul, May Yayınları, 1978.
- TANÖR (Bülent), *İki Anayasa*, İstanbul, Beta Yayınları, 3. Tıpkı Basım, 1994.
- TANÖR (Bülent), *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri: 1789-1980*, İstanbul, Der Yayınları, 2. Baskı, 1995.
- TANÖR (Bülent), *Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu*, İstanbul, BDS Yayınları, Genişletilmiş 3. Baskı, 1994.
- TAŞDÖĞEN (Salih), “Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 65, Sayı 3, Yıl 2016, s.937-966.
- TAŞDÖĞEN (Salih), *Anayasa Hukukunda Karşı-İmza Kuralı*, Ankara, Seçkin, 2017.
- TEZCAN (Nuran) (Haz.), *Atatürk’ün Yazdığı Yurttaşlık Bilgileri*, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1989.
- TEZİÇ (Erdoğan), “Cumhurbaşkanının Geri Gönderme Yetkisi”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1987, Cilt 3, s.83-105.
- TEZİÇ (Erdoğan), “Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Esas Açısından Denetimi,” *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1986, Cilt 2, s.21-38.

- TEZİÇ (Erdoğan), “Parlâmento Kararı ve Kanun”, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1989, Cilt 5, s.121-130.
- TEZİÇ (Erdoğan), *Anayasa Hukuku*, İstanbul, Beta, 5. Baskı, 1998.
- TEZİÇ (Erdoğan), *Anayasa Hukuku*, İstanbul, Beta, 20. Baskı, 2016.
- TEZİÇ (Erdoğan), *Seçim Sistemleri*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1967.
- TEZİÇ (Erdoğan), *Türk Parlâmento Hukukunun Kaynakları ve İlgili Anayasa Mahkemesi Kararları*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1980.
- TİKVEŞ (Özkan), *Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku*, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1982
- TOROSLU (Nevzat), “Yüz Kızartıcı Suçlar”, *Denetim*, Yıl 6, Sayı 73, Ocak- Subat 1992, s.20-32.
- TOSUN (Öztekin), “Yürütme Organlarının Koyduğu Kaidelere Aykırılıkların Cezalandırılması”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt XXVIII, 1962, Sayı 2, s.349.
- TUNAYA (Tarık Zafer), “1876 Kanun-u Esasî ve Türkiye’de Anayasa Geleneği”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, 1985, Cilt 1, s.27-45.
- TUNAYA (Tarık Zafer), “2. Meşrutiyetin Siyasal Hayatımızdaki Yeri”, *Türk Parlâmentoculuğunun İlk Yüzyılı: 1876-1976*, Ankara, Siyasî İlimler Türk Derneği Yayınları, Tarihsiz (1977?), s.79-90.
- TUNAYA (Tarık Zafer), *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, İstanbul, Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları, 5. Bası, 1982.
- TUNAYA (Tarık Zafer), *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, İstanbul, Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları, 5. Baskı, 1982.
- TUNÇ (Hasan), *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 1999.
- TUNÇ (Hasan), *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı*, Ankara, Yetkin Yayınları, 1997.
- TUNÇAY (Mete), *Türkiye Cumhuriyetinde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması: 1923-1931*, Ankara, Yurt Yayını, 1981.
- TURAN (S.), “Atatürk Milliyetçiliği”, *Belleten*, Cilt 54, Sayı 204, Kasım 1988, s.849-860.
- TURHAN (Mehmet) ve Hikmet Tülen (Eds.), *Anayasa Yargısı İncelemeleri*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2006.
- TURHAN (Mehmet), “Anayasaya Aykırı Anayasa Değişiklikleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt XXXIII, 1976, n°1-4, s.63-104.
- TURHAN (Mehmet), “Başbakanın Seçimi ve Atanması”, *Amme İdaresi Dergisi*, cilt 26, Eylül 1986, Sayı 3, s.27-46.
- TURHAN (Mehmet), *Hükümet Sistemleri*, Ankara, Gündoğan Yayınları, 2. Baskı, 1993.
- TURHAN (Mehmet), *Siyaset ve Anayasa*, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1995.
- TURPİN (Dominique), *Contentieux constitutionnel*, Paris, PUF, 1986.
- TURPİN (Dominique), *Droit constitutionnel*, Paris, P.U.F., 2. Baskı, 1994.
- TÜLEN (Hikmet), “3.10.2001 Tarihli ve 4709 Sayılı Kanunla Yapılan Anayasa Değişiklikleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1-4, 2001.
- TÜLEN (Hikmet), *Türk Anayasa Hukukunda Bakanların Cezaî Sorumluluğu ve Meclis Soruşturması*, Konya, Mimosu, 1999.
- Türk Parlâmentoculuğunun İlk Yüzyılı: 1876-1976*, Ankara, Siyasî İlimler Türk Derneği Yayınları, Tarihsiz (1977?).
- TÜRKCAPAR (Tahsin), “Anayasa Mahkemesinin Anayasada Yapılan Değişiklikleri Denetleme Yetkisi”, *Yargıtay Dergisi*, Cilt IV, 1978 (Ocak-Nisan), n°1-2, s.33-39.
- TÜZEL (Sadık), *Anayasa Hukuku*, İzmir, Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Yayınları, 3. Baskı, 1969.
- URAN (Peri), “Anayasaların Başlangıç Kısımları”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 73, Sayı 1, 2015, s.223-248.
- UYGUN (Oktay), *1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Temel Rejimi*, İstanbul, Kazancı Yayınları, 1992.

- UYGUN (Oktay), *Federal Devlet*, İstanbul, Çınar Yayınları, 1996.
- UZUN (Cem Duran), *Siyasi Partilerin Finansmanı Anayasa Hukuku Açısından*, Ankara, Adalet, 2010.
- ÜÇÖK (Coşkun) ve Ahmet Mumcu, *Türk Hukuk Tarihî*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 3. Baskı, 1982, s.304-347.
- ÜÇÖK (Coşkun), “1876 Anayasasının Kaynakları”, *Türk Parlâmentoculuğunun İlk Yüzyılı: 1876-1976*, Ankara, Siyasî İlimler Türk Derneği Yayınları, Tarihsiz (1977?)s.1-18.
- ÜNAL (Şeref), *Anayasa Hukuku Açısından Mahkemelerin Bağımsızlığı ve Hakimlik Teminatı*, Ankara, TBMM Kültür ve Sanat Kurulu Yayınları, Tarihsiz (1994).
- ÜNAL (Şeref), *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, Ankara, Yetkin, 1997.
- ÜNSAL (Artun), “Yüksek Mahkeme Yargıçlarının Toplumsal Kimlikleri Üzerine Bazı Veriler”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 3, (Eylül 1977), s.73-89.
- ÜNSAL (Artun), *Siyaset ve Anayasa Mahkemesi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1980, s.178-231.
- ÜSKÜL (Zafer), *Olağanüstü Hâl Üzerine Yazılar*, İstanbul, Büke, 2003.
- VARLIK (Ülkü) ve Banu Ören, *Seçim Sistemleri ve Türkiye’de Seçimler*, İstanbul, Der, 2011.
- VEDEL (Georges) ve Pierre Delvolvé, *Droit administratif*, Paris, PUF, 12e dition, 1992, Cilt 2.
- VEDEL (Georges), “La compétence de la Haute-Cour”, in *Mélanges dédiés à M. le professeur Joseph Magnol*, Paris, Librairie du Recueil Sirey, 1948, s.393-422.
- VEDEL (Georges), *Manuel élémentaire de droit constitutionnel*, Paris, Sirey, 1949 (réimpression, 1989).
- WALİNE (Marcel), *Traité élémentaire de droit administratif*, Paris, 6. Baskı, 1952.
- YAPICI (Havana) Kaya ve Engin Kaya, *İçtüzük El Kitabı*, Ankara, TBMM Yayınları, 2014.
- YARSUVAT (Duygun), “Yürütme Organının Koyduğu Kaidelerle Suç İhdası ve 1961 Anayasası” *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt XXIX, 1963, Sayı 3, s.540.
- YAYLA (Yıldızhan), “Anayasa Mahkemesine Göre Cumhuriyetin Özü”, *Hıfzı Timur’un Anısına Armağan*, İstanbul, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Milletlerarası Münasebetler Enstitüsü Yayını, 1979, s.943-1040.
- YAYLA (Yıldızhan), “Sosyal Devletten İktisadî Devlete veya Kamu Hizmetinin Sonu”, *Hukuk Araştırmaları*, Cilt 1, Sayı 1, 1986, s.37-47.
- YAYLA (Yıldızhan), *Anayasa Hukuku Ders Notları*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1985.
- YAZICI (Serap), *Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri*, Ankara, Yetkin Yayınları, 1997.
- YEŞİL (Ahmet), “Osmanlı’da Siyasî Temsil ve Alan Meclisi”, *Türkiye Günlüğü*, Mart-Nisan 2000, Sayı 60, s.23-42.
- YILDIRIM (Turan), “Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı”, *İnsan Hakları Merkezi Dergisi* (AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayını), Cilt 2, Sayı 1 (Mart 1994), s.19-25.
- YILDIZ (Mustafa), *Anayasa Yargısında Geçici Tedbir Kararı*, İstanbul, Beta Yayınları, 1988.
- YILMAZ (Faruk), *Türk Anayasa Tarihi*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2012.
- YÜZBAŞIOĞLU (Necmi), *Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1993.
- YÜZBAŞIOĞLU (Necmi), *Türkiye’de Kanun Hükümünde Kararnameler Rejimi*, İstanbul, Beta Yayınları, 1996.
- ZABUNOĞLU (Yahya Kazım), *Kamu Hukukuna Giriş*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1973.
- ZEIDLER (Wolfgang), “Federal Almanya Raporu”, in *Anayasa Yargısı: Yedinci Avrupa Anayasa Mahkemeleri Konferansı (27 Nisan 1987, Lizbon)*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1988, s.39-68.
- ZYLBERBERG (Jacques), “Laicité, connais pas: Allemagne, Canada, Etats-Unis, Royaume-Uni”, *Pouvoirs: Revue française d’études constitutionnelles et politiques*, No 75, 1995, s.37-60. ■

DİZİN

- 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 785, 869
1 Sayılı Kanun, 103
I Sayılı Cetvel, 821
II Sayılı Cetvel, 821
10 Sayılı Resmi Gazete Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 846
10 Temmuz 2018 Günü Bir Cumhurbaşkanı Vekili Var mıydı?, 812
12 Eylül Askerî Müdahalesi, 115
12 Mart Muhtırası, 111
13'üncü Madde ile 15'inci Madde Arasındaki İlişki, 383
13'üncü Maddeden Genel Sınırlama Sebeplerinin 2001'de Çıkarılması, 323
15 Milletvekilinin İstemi, 611
15 Temmuz 2016 Hükümet Darbesi Teşebbüsü, 130, 375, 386
15 Temmuz KHK'leri, 993
15'inci Madde-13'üncü Madde, 383
157 Sayılı Kanun, 104
1587 Sayılı Nüfus Kanununun, 168
1641 Tarihli Saint-Germain Fermanı, 209
17-25 Aralık 2013 Tarihli Operasyonları, 1061
1814 Norveç Anayasası, 173
1876 Kanun-u Esasîsi, 42-62
1876 Kanun-u Esasîsinin Yürürlüğü Sorunu, 68
1876 KE-Yargılamanın Alenîliği, 56
1909 Kanun-u Esasî Değişiklikleri, 57-59
1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu, 65-76
-Lahiyası , 67
-Üstünlüğü, 68
1924 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu, 77-98
-Anayasal Niteliği, 83
-Nasıl Yapılmıştır?
-Seçim Sistemi: Basit Çoğunluk, 94
1945 Anayasası, 95
1961 Anayasası, 99-114
1961 Anayasasının Yıkılışı, 112
1971-1973 Anayasa Değişiklikleri, 111
1975 Yunan Anayasası, 174
1982 Anayasasının Hazırlanması, 115-130
1982 Anayasasında Yapılan Değişiklikler, 1303
1995 Anayasa Değişiklikleri, 126
2001 Anayasa Değişiklikleri, 126
2001 Öncesi Durum, 315
2007 Anayasa Değişikliğinden Önce Cumhurbaşkanının Seçilmesi Usûlü, 797
2007 Anayasa Değişiklikleri, 127
2010 Anayasa Değişiklikleri, 127
2016/1 Sayılı Başbakanlık Genelgesi, 182
2017 Anayasa Değişiklikleri, 127
2017 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu, 704
23 Kasım 2018 Tarihli Resmî Gazetenin İçindekileri, 844
27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi, 99
2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu, 419
3 Sayılı Üst Kademe Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usûllerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 820
31 Mart Olayı, 58
48 Saatlik Bekleme Süresi, 1238
6110 Sayılı Kanun, 1059
6271 Sayılı Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu, 797, 785
6572 Sayılı Kanun, 1060
6718 Sayılı Anayasa Değişikliği Kanununun, 1249
6723 Sayılı Kanun, 1062
698 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 787
700 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 787
703 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 786
805 Sayılı Kanun, Anayasaya Aykırı mı?, 262
--- A ---
Abdülhamid, 43
Abdülmecid, 30, 38
Abdürrezzak Ceylan Olayı, 558
Abrogata lege abrogante..., 184, 1189
Acargün (Yalçın), 1202, 1212
Ackerman (Bruce), 1008
Açık Alanda Sigara İçilmesi, 330
Açık Oy, Gizli Sayım, 93
Açık Oylama (TBMM), 610
Açık Sayım ve Döküm İlkesi, 497
Ad Hoc Komisyon, 590
Adalet Anlayışı, 148
Adalet Partisi, 111
Adalet, 213
Adan (Celal), 1061
Aday Gösterme Yetkisi, 795
Adaylık, 501
Âdil Ücret Hakkı, 196

Adil Yargılanma Hakkına, 408
 Adsız Düzenleyici İşlemler, 984
 Af Yetkisi (Cumhurbaşkanının), 827, 828
 Afetler Kanunu, 1016
 Agulhon, 135
 Ağır Cezayı Gerektiren Suçüstü Hâli, 556
 Ağır Ekonomik Bunalım, 1002
 Ağır Hapis Cezası, 464
 Ağır ve Bariz Yetki Tecavüzü, 1210
 AİHM Kararları Nedeniyle Yargılamanın Yenilenmesi, 400
 AİHM'de Türkiye'ye Karşı Açılmış Parti Kapatmayla İlgili Davalar, 449
 AİHM'in 2 Şubat 2010 Tarihli Sinan Işık v. Türkiye Kararı, 170
 AİHM'nin Zorunlu Din Eğitimi Hakkında Hasan ve Eylem Zengin v. Türkiye Kararı, 177
 Akbulut (Yıldırım), 1244
 Akıllıoğlu (Tekin), 718
 AKP Kararı (Parti Kapatma), 444
 Aksoy (Muammer), 105
 Aktif Statü Hakları, 281
 Aldıkaçtı (Orhan), 59, 101, 291, 1282
 Alemdar Mustafa Paşa, 20, 25
 Ali Osman Kurt, 1072
 Ali Paşa, 38
 Aliefendioğlu, 1168, 1177, 1181
 Almanya, 721
 Almanya'da Din İşleri ve Laiklik, 188
 Alt İlkeler (Ölçülülük)-Pozitif Değeri, 330
 Altan (Alparslan) ve Erdal Tercan Kararı (Meslekten Çıkarma), 1094
 Altan (Alparslan), (Üye Seçilmesi), 1088
 Alternatif Sistemler Getiren İki Çerçeve Madde, 383
 Altı Umde, 85
 Amaç Unsuru - Anayasa Yargısı, 1124
 Amasya Tamimi, 66
 Amerikan Modeli (Anayasa Yargısı), 1068
 Âmm Lafız, 314
Ampirik Demokrasi Teorisi, 160
 Anayasa Değişikliği Teklifi, 1235, 1237
 -Görüşülmesi, 1237
Anayasa Değişikliği, 1232-1303
 Anayasa Değişikliklerinin Yargısal Denetimi Sorunu, 1104, 1119, 1273
 Anayasa Düzeni Hakkında Kanun, 116
 Anayasa Hukuku - İdare Hukuku Ayrımı, 737
 Anayasa Hukuku, 740
Anayasa Hukukunun Bilgi Kaynakları, 1-15
 Anayasa Hukukunun Mahfuz Alanı, 740

Anayasa Hükümleri Doğrudan Doğruya Uygulanabilir mi?, 1225
 Anayasa Komisyonu, 119, 1237
Anayasa Mahkemesi, 1065-1232
 -Başkan ve Başkanvekilleri, 1165
 -Bölümler, 1164
 -Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri, 1107
 -Diğer Mahkemelerin Yorumlarıyla Bağlı mıdır?, 1216
 -Dosya Üzerinden İnceleme, 1167
 -Düzenleyen Mevzuat, 1077
 -Esas İncelemesi, 1166
 -Eylemler İçtüzük Düzenlemesi İçtihadından Dönmüş müdür?, 659
 -Genel Karar Yetersayısı, 1162
 -Genel Kurul, 1162
 -Hukuk Fakültesi Mezunu Olmak Şartı, 1089
 -İçtüzüğü Konu Unsuru, 1079
 -İçtüzüğü, 1078
 -İçtüzüğünün Hukukî Niteliğini, 1079
 -İlk İnceleme, 1166
 -İptal ve Ret Kararları, 1132
 -Kanun Hükümünde Kararnameler, 1101
 -Kanunlar, 1100
 -Kararı-Bir Yıl Erteleme, 1185
 -Kararları Tali Kurucu İktidarı Bağlar mı?, 1205
 -Kararları Yasama Organını Bağlar mı?, 1195
 -Kararları, 5, 1171
 -Kararları, Anayasa Mahkemesini Bağlar mı?, 1194
 -Kararların Çeşitleri, 1171
 -Kararlarının Bağlayıcılığı, 1189
 -Kararları-Resmî Gazetede Yayın, 1184
 -Kesin Hüküm Gücü, 1182
 -Komisyonlar, 1165
 -Müzakere, 1168
 -Olağanüstü Hal ve Sıkıyönetim Kanun Hükümünde Kararnameleri, 1106
 -Oylamalar, 1168
 -Oyların Eşitliği Durumu, 1163
 -Öğretim Üyesi, 1087
 -Özel Karar Yetersayıları, 1164
 -Raportörleri, 1089
 -Ret Kararı, 1172
 -Tipik Üye, 1091
 -Toplantı Yetersayısı, 1162
 -Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü, 1105
 -Üye Profili, 1091
 -Üye Seçme İşlemi, 1091
 -Üyeler, 1081, 1083

- Üyeliğine Seçme Kararı, 1092
- Yürürlüğü Durdurma Kararı Verebilir mi?, 1218

Anayasa Mahkemesinin

- Benimsediği “Demokratik Toplum” Anlayışı, 347
- Cumhuriyet Anlayışı, 140
- Çalışma ve Yargılama Usûlü, 1166
- Denetimi Dışında Kalan Normlar, 1106
- Denetimine Tâbi Normlar, 1099
- Denetiminin Kapsamı, 1117
- Görev ve Yetkileri, 1095
- İç Yapısı, 1162
- İptal Kararı Verme Oranı, 1131
- Kuruluşu, 1081
- Oluşumu Hakkında Eleştiriler, 1085
- Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, 5
- Anayasa Ne Söylerse Söylesin, 764
- Anayasa Uzlaşma Komisyonları, 591
- Anayasa ve Adalet Komisyonları, 562
- Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Tarafından Güvence Altına Alınmış Bir Temel Hak ve Hürriyet, 1155

Anayasa Yargısı, 1065-1232

- Amaç Unsuru, 1124
- Esas Denetimi, 1122
- Konu Unsuru, 1127
- Meşruluğu Sorunu, 1067
- Modelleri, 1068
- Sebep Unsuru, 1123
- Türkiye’de Tarihsel Gelişimi, 1070
- Varlık Nedeni, 1066
- Varlık Şartları, 1070
- Anayasa, Geçici 15’inci Madde, 218
- Anayasa, Madde 115 (Mülga), 995
- Anayasacılık Hareketi, 18
- Anayasada Ekonomik Sistem Tercihi, 193
- Anayasada Münhasıran Kanunla Düzenlenmesi Öngörülen Konular, 926
- Anayasal Belge, 29
- Anayasal Haklar, 279, 298
- Anayasal İktisat, 206, 207
- Anayasal İyiniyet ve Anayasaya Sadakat, 260
- Anayasallık Bloğu, 1112, 1114
- Anayasamızda Gösterilen Hürriyetçi Demokrasi, 348
- Anayasanın Bağlayıcılığı, 257
- Anayasanın Değiştirilemeyecek Hükümleri, 1268
- Anayasanın Değiştirilmesi, 1235**
- Anayasanın Dikey ve Yatay Etkisi, 259

- Anayasanın İlgili Maddesinde Sınırlama Sebebi Belirtilmemiş Olan Temel Hak ve Hürriyetler Sınırlanabilir mi?, 322
- Anayasanın Metni, 257
- Anayasanın Ruh, 326, 1117
- Anayasanın Ruhuna Uygunluk, 326
- Anayasanın Sözü, 309, 324
- Anayasanın Sözüne Uygunluk, 324
- Anayasanın Uygulanmasını Temin Etme, 818
- Anayasanın Üstünlüğü İlkesi, 80, 259
- Anayasasızlaştırma, 117, 260
- Anayasaya Uygun Yorum, 1213
- Anayasaya Uygunluk Denetimi Şekilleri, 1134
- Anayasayı İhlâl, 1204
- Andiçme-Bakanlar, 879
- Andiçme-Cumhurbaşkanı, 799
- Andiçme-Milletvekilleri, 520, 539
- Andlaşma Yapma Yetkisi, 710
- Andlaşmalar (Milletlerarası), 709-730**
- Andlaşmaları Onaylama Yetkisi, 710
- Andlaşmaların Onaylanmasının Kanunla Uygun Bulunması, 711
- Andlaşmaların Yayınlanması, 716
- Andlaşmanın Onaylanması, 712
- Angarya Yasağı, 48, 401
- Anglikan Kilisesi, 173, 188
- Ankara İstiklâl Mahkemesi, 93
- Ankara Ön Tasarısı, 105
- Ankara Tasarısı, 104
- Ankara, 263
- Anti-Demokratik Cumhuriyet, 136
- Ara Seçimler, 485
- Ara Verme Kararı (TBMM), 598
- Ara Verme veya Tatil Sırasında Toplantı (TBMM), 598
- Araç ile Amaç Arasındaki Uygunluk, 338
- Argumentum a maiore ad minus*, 1221
- Aristo, 244
- Aritmetik Eşitlik, 244
- Arka Arkaya Üç Defa Seçilme Yasağı, 793
- Armağan, 184, 185
- Arnavutlar, 158
- Arsel, 80, 105, 137, 138, 472, 521
- Arslan (Süleyman) Olayı, 1092
- Artan Oranlı Vergi, 199
- Âsar-ı Atika Nizamnamesi, 1100
- Asker Almada Adalet, 32
- Askerî Ceza Yargısı ve Askeri Yargıtay (Tarihsel Bilgi), 1036
- Askerî İdarî Yargı ve Askerî Yüksek İdare Mahkemesi (AYİM) (Tarihsel Bilgi), 1036
- Askerlik, 460

Aslı, 747, 912
 Atatürk İlke ve İnkılapları, 227, 266, 267, 270
 Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu, 158
 Atatürk Medeniyetçiliği, 227
Atatürk Milliyetçiliği, 150-157
 Atatürk Soyadı, 621
 Atatürk, 154
 Atatürk'ün Devletçilik Anlayışı, 268
 Atatürk'ün Milliyetçilik Anlayışı, 154
 Atilla Kart Olayı, 567
 Avrupa Birliği, 144
 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarına Göre Parti Kapatma, 450
 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 398
 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 345, 398
 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Siyasî Parti Kurma Hürriyeti, 449
 Avrupa Konseyi, 398
 Avrupa Modeli (Anayasa Yargısı), 1068
 Avukatlar-Serbest Avukatlar, 1088
 Avusturya, 1204
 Âyanların Kazanımları, 24
 Âyanların, 24
 Aykırı Olmadığına Karar Vermek, 1177
 Aykırılık İddiasının Ciddi Olduğu, 1147
 Aylık ve Ödeneklerinden Yoksun Kılınamama Teminat, 1050
 Aynılık, 1198
 Azledilmeme Teminatı, 1050
---B---
 Bab-ı Serasker-i Dar-ı Şurası, 34
 Babuşcu (Aziz), 164
 Bağdaşmazlık, 540
 Bağsuz Adaylık, 501
 Bağsuz İdarî Otoriteler -Yargı, 1031
 Bağsuz Kurumlara Başvuru Yoluyla Korumanın Yetersizliği, 396
 Bağsuz Mahkemeler, 1028
 Bağsuz Ölçü Norm - Destek Ölçü Norm Ayrımı, 1115
 Bağsuz Şart, 306
 Bağsuzluk, 1031
 Bağış, 422
 Bağ-Kur, 198
 Bağlayıcılığın Anlamı, 1189
 Bağlayıcılık, 257
 Bağlı Yetki, 911
 Bahş, 36
Bakanlar Kurulu (Tarihsel Bilgi), 757-776
 -Görev ve Yetkileri, 778
 -Kuruluş ve Göreve Başlama Tarihi, 776
 -Sorumluluğu, 778

Bakanlar (Eski Sistemde), 779-781

-Cezaî Sorumluluğunu, 781
 -Görev ve Yetkileri, 780
 -Göreve Atanması, 779
 -Görevlerinin Sona Ermesi, 780
 -Görevleriyle İlgili Suçlarından Dolayı Cezaî Sorumluluğu, 781
 -Hukukî Sorumluluğu, 782
 -Kişisel Suçlarından Dolayı Cezaî Sorumluluğu, 781
 -Sorumlulukları, 780

Bakanlar (Yeni Sistemde), 876-889

-Atanmaları, 878
 -Cezaî Sorumluluğu, 883
 -Görevleriyle İlgili İşlemlerinden Dolayı Hukukî Sorumluluğu, 888
 -Görevleriyle İlgili Suçlarından Dolayı Cezaî Sorumluluğu, 884
 -Hizmet Kusuru Teşkil Eden Eylem ve İşlemleri, 867, 888
 -Hukukî Sorumluluğu, 888
 -Kişisel Eylem ve İşlemlerinden Kaynaklanan Hukukî Sorumluluğu, 888
 -Kişisel Suçlarından Dolayı Cezaî Sorumluluğu, 887
 -Statüleri, 876

Bakılmakta Olan Bir Dava, 1144

Bakırcı (Fahri), 659, 734

Balkan Savaşları, 62

Balta (Tahsin Bekir), 718

Baraj, 508

Barajsız d' Hondt, 1227

Barthélemy ve Duez, 859

Basın Açıklaması, 1181

Basın Hürriyeti, 406

Başbakan (Tarihsel Bilgi), 779

-Göreve Atanması (Tarihsel Bilgi), 779

Başbakan A. Mesut Yılmaz'ın Yüce Divana Sevkine İlişkin TBMM Kararı, 696

Başbakan ve Bakanlar Kurulu Terimlerinin Cumhurbaşkanlığı Terimiyle Değiştirilmesi, 786

Başbakanlıktan Görüş, 1169

Başgil, 137

Başkanlık Divanı (TBMM), 581-586

Başkanı ve Başkanvekillerinin Tarafsızlığı İlkesi, 583

Başkanlık Divanının Görev Süresi, 585

Başkanlık Sistemi, 755

Başkanvekili (TBMM), 583

Başkent Teşkilâtı, 743

Başkent, 263

Başkomutanlık, 826, 902

- Başlangıcın Hukukî Değeri, 226
Başlangıç, 226, 228
Başlangıçta Belirtilen Temel İlkeler, 226, 227
Başlangıçta Geçen Temel İlkeler, 1269
Başvuranın Yetkisizliği Nedeniyle Ret Kararı, 1175, 1176
Başvuru Yollarının Tüketilmiş Olması, 1155
Başvurunun Açık Bir Şekilde Dayanaktan Yoksun Olmaması, 1148
Batılı Demokrasi Anlayışı, 346
Batılı Demokratik Toplum, 347
Batum, 718
Baverez, 205
Bayar, 93, 791
Bayrak, 263
Bayram Tatili, 181
Bazı Normların Anayasaya Uygunluğunu Denetlemek, 1096
Belediye Başkanı Seçilen Bir Milletvekili, 529
Belediye Başkanlarının Milletvekili Seçilmesi, 529
Belediyeler, 529
Belirginlik, 344
Bellum justum, 730
Berberoğlu (Enis) Olayı, 570
Beş Yıllık Görev Süresinin Dolması, 805
Beşinci Murat, 43
Beyşehir, 705
Bildirim Usûlü, 389
Bilgen, 1186
Bilgi Edinme Başvurusu, 392
Bilgi Kaynakları, 1-15
Bilim ve Sanat Hürriyeti, 406
Bilimsel Eserler, 10
Bilirkişiye Başvurma İmkânı, 1170
Birden Çok Siyasal Parti, 161
Birden Fazla Defa Cumhurbaşkanlığı Yapmamış Olmak, 793
Biret (İdil), 620, 621
Bireysel Başvuru Yolu, 1152-1162
- Esas İncelemesi, 1157
- İncelenme Usûlü, 1156
- İnceleyen Organlar, 1153
- Kabul Edilebilirlik İncelemesi, 1156
- Karara Bağlamak, 1096
- Kararı (Örnek), 1160
- Kararları ve Bunların Uygulanması, 1157
- Şartları, 1155
Bireysel Hürriyetler, 282
Bireysel Sorumluluk, 758, 780
Birinci Dünya Savaşı, 62
Birinci Görüşme, 1239
Birinci Görüşmede Maddelerin Görüşülmesi ve Oylanması, 1241
Birinci Grup Andlaşmalar, 714
Birinci Kuşak Haklar, 282
Birinci Meclisin Sonu, 75
Birinci Seçmenler, 50
Birinci Turda Teklifin Tümü Üzerinde Görüşme ve Oylama, 1240
Birinci-İkinci-Üçüncü Kuşak Haklar, 282
Birleşim, 595
Birleşmiş Milletler Çerçevesinde İnsan Haklarının Korunması, 398
Boşnaklar, 158
Bölge İdare Mahkemeleri, 1035
Bölümler-AYM, 1153, 1164
Bumin (Mustafa), 1202, 1212
Bürokratik Köleliğin Demir Kafesi, 206
Bütçe Kanunu, 700-704
- Hazırlanması, 700
- Tekliflerinin Görüşülmesi, 703
Bütçe Kavalyesi (*Cavalier budgétaire*), 704
Bütçe Komisyonu, 589
Bütçe ve Kesinhesap Kanun Tekliflerini Görüşmek ve Kabul Etmek, 699
Bütçe-ABD, 702
--- C ---
Carré de Malberg, 618, 619
Causus belli, 730
Cebbarzade Süleyman Bey, 21
Celse, 596
Cemaat, 1061
Cemiyet-i Mahsusa, 43
Ceza Mahkemeleri, 1034
Ceza Yargılamasına İlişkin Güvenceler, 397
Cezacı Görüş, 859
Cezaî Sorumluluk, 774, 781, 858, 883
Cezanın Kaldırılması Kararı, 829
Chavez, 164
Chevallier, 204
Chose jugée, 1182
Church of England, 173
Cinâî Cürmü Meşhut, 558
Clergé, 165
Coğrafi Teminat, 1051
Cohen-Tanugi, 205
Coke, 243
Contra legem, 749, 914
Cornu, 324
Criterium formel, 618
Criterium matériel, 615
Crozier, 205

Cuius regio, eius religio (Kral kimse, din de odur [Tebaa, kralın dinini takip eder]), 189
Cuma Namazı İçin 2016/1 Sayılı Başbakanlık Genelgesi, 182

Cumartesi ve Pazar Günleri, 181
Cumhur, 133

Cumhurbaşkanı, 783-906

-Adsız Düzenleyici İşlemleri, 848
-Andimesi, 799
-Bireysel İşlemleri, 835
-Cezaî Sorumluluğu, 774, 858
-Cezaî Sorumluluğunun Kapsamı, 860
-Diğer Düzenleyici İşlemleri, 848-850
-Diğer Görev ve Yetkileri, 830
-Düzenleyici İşlemleri, 838
-Genel Yetkisi: Yürütme Yetkisi, 817
-Geri Gönderme Yetkisi, 674
-Görev Süresi, 797
-Görev Süresinin Miktarı, 798
-Görev ve Yetkileri, 816-833, 880
-Göreviyle İlgili Eylem ve İşlemlerinden Dolayı Hukukî Sorumluluğu, 865
-Hakkındaki Soruşturma, 689
-Hukukî Sorumluluğu, 775, 864-865, 888
-İptal Davası Açma Yetkisi, 1135
-İstifası, 807
-İşlemleri Biçimine İlişkin Gözlemler, 852
-İşlemleri-Başlık, 833-852
-İşlemlerinin Türleri, 834
-Kanunu Reddetme Hakkı, 678
-Kişisel Eylem ve İşlemlerinden Dolayı Hukukî Sorumluluğu, 865
-Kişisel Suçlarından Dolayı, 862
-Sağlık Sorunları, 809
-Seçilme Yeterliliği, 790
-Seçilmesi Usûlü-2007'den önce, 797
-Seilmeye Engel Bir Suçtan Dolayı Yüce Divan Tarafından Mahkûm Edilmesi, 808
-Seçimi, 517, 787-797
-Seçiminin Kesin Sonuçlarının İlan Edilmesine İlişkin YSK Kararı (rnek), 799
-Siyasî Sorumluluğu, 855
-Sorumluluğu, 774, 855-868
-Tarafsızlığı, 814-815
-Üst Kademe Yönetici Atama Yetkisi, 821

Cumhurbaşkanı Genelgesi, 849

Cumhurbaşkanı Kararı (rnek), 837, 852
Cumhurbaşkanı Vekili, 813

Cumhurbaşkanına Vekâlet, 809

Cumhurbaşkanını Seçme Yetkisi, 795
Cumhurbaşkanı Yardımcılarını ve Bakanları Denetlemek (-Görevi), 682

Cumhurbaşkanı Yardımcıları, 871-876

-Atama Yetkisi, 872
-Cezaî Sorumlulukları, 883
-Sayısını, 871
-Siyasî Sorumlulukları, 882
-Sorumlulukları, 876, 882
-TBMM ile İlişkisi, 875
-Görev ve Yetkileri, 874
Cumhurbaşkanı Yardımcılığı, 871
Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay, 812
Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve Bakan Atama Kararı (rnek), 878
Cumhurbaşkanı Yönetmelikleri, 844
Cumhurbaşkanı Yönetmeliği (rnek), 845
Cumhurbaşkanı Yönetmeliği İçin nerdiğimiz Format, 847
Cumhurbaşkanı Yönetmelikleri ve Diğer Yönetmelikler, 979
Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği (9 Temmuz 2018 ncesi), 775, 869
Cumhurbaşkanlığı Görevini Sona Erdiren Hller, 805
Cumhurbaşkanlığı İdarî Teşkilatı, 868-871
Cumhurbaşkanlığı İdarî Teşkilatının İdare Hukuku erevesinde Sorumluluğu, 868
Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri (9 Temmuz 2018 ncesi), 869
Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri (Olağan Dönem) (CBK), 917-950
-2018 ncesi, 870
-Anayasa Mahkemesi, 1102
-ıkarma Yetkisi, 830
-Denetim Unsuru, 942
-Düzenlenebilecek Konular, 922
-Düzenlenemeyecek Konular, 922
-Formatı (neri), 941
-Genel Rejim, 918
-Hukukî Gücü, 944
-Hukukî Niteliği, 918
-İsimlendirmesi Yanlıştır, 840
-Kabul Tarihi, 940
-Kanun Altı Seviyededir, 944
-ile KHK Arasında Karşılaştırma, 948
-Kısaltma, 941
-Konu Unsuru, 922
-Metin Bakımından Şekilleri, 939
-Normlar Hiyerarşisindeki Yeri, 944
-rnek, 842, 939
-Resmî Gazetede Yayın, 938
-TBMM'ye Sunulmazlar, 938
-Türleri, 918
-ile Tüzükler Arasında Karşılaştırma, 949

- Usûl ve Şekil Unsuru, 936
 -Yasak Alan, 922
 -Yetki Unsuru, 921
 -Yönetmelik Üstü Seviyededir, 946
 -Yürürlüğe Giriş, 938
 -Zikrediliş, 941
 Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle veya Kanunla Düzenlenebilecek Alan, 935
 Cumhurbaşkanlığı Makamının Boşalması, 810
 Cumhurbaşkanlığı Makamının Herhangi Bir Sebep ile Boşalması Hâli, 789, 807
 Cumhurbaşkanlığı Nizamnamesi, 840
 Cumhurbaşkanlığı Sıfatının Başlangıç Anı, 803
 Cumhurbaşkanlığı ve Cumhurbaşkanı Kelimeleri, 852
 Cumhurbaşkanlığı ve TBMM Seçimlerinin Yenilenmesi, 807
 Cumhurbaşkanlığına Vekâlet-Eleştiri, 812
 Cumhurbaşkanlığından İbaresiyile, 837
 Cumhuri, 133
 Cumhuriyet = Demokrasi, 135
 Cumhuriyet Nedir, 132
 Cumhuriyet Senatosu, 108, 109
 Cumhuriyetçi Monarşiler, 135
Cumhuriyetçilik İlkesi, 132-142
 Cumhuriyetin Dar Anlamda Tanımı, 134
 Cumhuriyetin Geniş Anlamda Tanımlanması, 135
 Cumhuriyetin İlanı, 75
 Cumhuriyetin Nitelikleri (1961 Anayasası), 106
 Cumhuriyetin Nitelikleri, 145
Cumhuriyetin Temel Nitelikleri, 131-271
---Ç---
 Çalışma Düzeni, 575
 Çalışma Hakkı ve Ödevi, 410
 Çalışma Hakkı, 195
 Çalışma Şartları, 410
 Çalışma, Sözleşme ve Özel Teşebbüs Kurma Hürriyeti, 409
 Çarşı ve Mahalle Bekçileri, 252
 Çekiç Güç, 652
 Çekimsiz, 603
 Çekirdek Alana Dokunma Yasağı, 376
 Çekirdek Terimi, 359
 Çelişme İlkesi, 1169
Çeşitli Temel Hak ve Hürriyetler, 401-416
 Çevreye Karşı Bağımsızlık, 1048
 Çifte Değilleme Kanunu, 1178
 Çifte Vatandaşlık, 458
 Çift-Meclis Sistemini, 108
 Çirmen Mutasarrıfı, 21
 Çoğulcu Demokrasi Anlayışı, 95
 Çoğunluk Sistemi, 506
 Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı, 94, 95
 Çok Partili Döneme Geçiş, 93
---D---
d'Hondt Usûlü, 509
 Dağıtıcı Adalet, 245
 Dahilî Nizamname, 577
 Dahl, 159, 160
 Damat Ferit Paşa, 67
 Danışma Kurulu, 588
 Danışma Meclisi, 118
 Danıştay Kanunu, Madde 24/1-D, 979
 Danıştay, 1036
 Darbe Girişimi, 386
 Dava Açma Süresi, 1140
 Dava Açma Süresinin Geçmesi Nedeniyle Ret Kararı, 1175
 Dava Açma Yetkisi, 1135
 Dava Yolu, 1134
 Davaya Bakmakta Olan Bir "Mahkeme" Olmalıdır, 1144
 Dayanaktan Yoksun Olmaması, 1148
 Def'i Yolu, 1134, 1141-1152
 Değişiklik Önergeleri, 670
Değiştirilemeyecek Hükümler, 266, 1269
 Değiştirilemeyecek Hükümlerin Hukukî Değeri, 1270
 Değiştirme Yasağını Öngören Maddenin Kendisi Değiştirilebilir mi?, 1272
 Deist, 186
 Delegasyoncu Demokrasiler, 766
 Demirel, 68
 Demokrasi Nedir, 159
 Demokrasi Teorisi, 159
 Demokrasiye Âşık Türk Evlatları, 260
 Demokrasilerin "Gri Bölgesi", 163
 Demokratik Bir Toplumda Gereklik Şartı, 450
 Demokratik Bir Toplumda Zorlayıcı Bir Toplumsal İhtiyaç, 354
Demokratik Devlet, 158-162
 Demokratik Toplum Düzeni, 346
 Demokratik Toplum Düzeninde Gerekliklik, 351
 Demokratik Toplum Düzeninin Gereklileri-Hakkın Özünü, 356
Demokratik Toplum Düzeninin Gereklileri, 344, 350, 351
 Demokratik Toplum, 346
 Demokratik Toplumda Gerekli (*Necessary in a Democratic Society*), 354
 Demos, 159
 Denetim Yolları, 1134-1162
 Denetimin Kapsamı Bakımından Sonuç, 1131

- Denetimin Niteliği, 892
 Denetiminin Ölçüsü: Anayasa, 1111
 Denkleştirici Adalet, 244
 Derebeylik, 27
 Dergiler, 14
 Dernek (Siyasi Partiler), 419
 Dernek Kurma Hürriyeti, 407
 Derogasyon, 383
Dérogation ilişkisi, 383
 Devamsızlık, 530
 Devlet Başkanı, 757, 761, 762
Devlet Denetleme Kurulu, 775, 889-895
 -Raporlarının Niteliği, 893
 -İdarî Soruşturma, 893
 -Raporları, 892
 -Raporların Sonuçlandırılması, 892
 -Görevleri, 892
 Devlet Dili, 157
 Devlet Güvenlik Mahkemeleri, 1033
 Devlet Harcamalarının Kanuniliği İlkesi, 32
 Devlet Memurluğuna Girme Hakkı, 47
 Devlet Organlarının Düzenli ve Uyumlu Çalışmasını Temin Etme, 818
 Devlet Yardımı, 422
 Devlet Yardımından Kısmen veya Tamamen Yoksun Bırakma, 443, 447
 Devletçilik İlkesi, 197, 267, 268
 Devletin Bağımsızlığı, 266
 Devletin Bayrağı, 263
 Devletin Dili, 157
 Devletin Resmî Dili, 260
 Devletin Şekli, 132
 Devletin Temel İlkeleri, 131
 Devletleştirme, 200
 Devrimcilikte, 269
 Devrimlerin Etkisiyle Anayasasızlaştırma, 68, 117
 Dış Geçerlilik, 718
 Dibace, 226
 Dicle (Hatip) Kararı (YSK), 467
 Diğer Görev ve Yetkiler, 732
 Diğer Mahkemeler Anayasa Mahkemesinin Yorumuyla Bağlı mıdır?, 1216
 Dil Birliği, 152
 Dilekçe Hakkı, 47, 299, 414
 Din Birliği, 152
 Din Eğitim ve Öğrenimi, 175
 Din Eğitimi Meselesi, 176
 Din Hizmetleri, 178
Din Hürriyeti, 167, 363
 Din Hürriyetinin Kötüye Kullanılması, 182
 Din ile Siyasî İktidar, 189
 Din Kurallarından Esinlenme, 180
 Din Kurumları ile Devlet Kurumları, 178
 Din Kültürü ve Ahlâk Öğretimi, 175, 176
Din ve Devlet İşlerinin Ayrılığı, 172, 364
 Din, Vicdan ve İbadet Hürriyeti, 404
 Din, Vicdan, Düşünce ve Kanaatlerini Açıklama, 376, 379, 961
 Dinî Bayramlar, 188
 Dinî İnanç, 167
 Din-i İslâm, 45
 Dinî Niteliği, 45
 Dinlenme Hakkı, 410
 Dinsel Kaynaklı Hukuk Kuralı, 181
 Diploması Temsilcileri, 822
 Diplomatik Misyon Şefleri, 822
 Divan-ı Ali, 56
 Diyanet İşleri Başkanlığı, 178
 Doğal Yargıç İlkesinin, 1041
 Doğrudan Yatay Etki, 259
 Doksanüç Harbi, 57
 Doktorlara Mecburî Hizmet, 334
 Dokunulmazlığı Kaldırılan Milletvekili, 564
 Dokunulmazlığın Kaldırılması, 561
 Dokunulmazlık, 553
 Dolaylı Yatay Etki, 259
 Dönmezer (Sulhi), 547
 Duguit (Léon), 134, 137, 615, 616, 1029
 Durumun Gerektirdiği Ölçüde, 329
 Duverger (Maurice), 135
 Duyuru, 984
 Düalist Yürütmede, 742
 Dünyevileşme, 166
 Düstur, 3
 Düşme Kararı (TBMM Üyeliği), 531
 Düşme Kararı (Örnek): Şırnak Milletvekili Faysal Sarıyıldız'ın TBMM Üyeliğinin Düşmesine Dair Karar, 531
 Düşme Sebebi, 534
 Düşünce ve Kanaat Hürriyeti, 405
 Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti, 405
 Düzenleme Yetkisinin *Intra Legem* Niteliği, 749, 914
 Düzenleme-Sınırlama Farkı, 313
 Düzenlenmesi ile Sınırlandırılması, 300
 Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisinin “*Secundum Legem*” Niteliği, 747, 912
Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisi, 910
 Düzenleyici Kararname, 840
 Düzenli İdare İlkesi, 220
---E---
 Ebussuûd Efendi, 225
 Ecemiş, 1292
Egemenlik Kavramı, 231-238

- Asflılık ve Sınırsızlık Özellikleri, 233
 -Kullanılmasında Sınırlar, 237
 -Millet Adına Kullanılan Organlar, 235
 -Türk Milletine Ait Olması, 237
- Eğitim Hakkı, 197
 Ek Güvenceler, 324
 Ekber Evlat, 52
 Ekol Örneği, 385
 Ekonomik İstikrarın Korunması, 198
 Ekonomik Modeller, 194
 Ekonomik Yansızlık, 194
 Eksik Düzenleme, 253
 Elverişlilik İlkesi, 330
 Emekliye Sevk Edilmeme Teminatı, 1050
 Emniyet-i Can, 32
 Emredici Vekalet Yasağı, 538, 539
 Emr-i Sultânî ile Nâ-Meşrû' Olan Nesne Meşrû' Olmaz, 225
 En Az Yüzbin Seçmen, 793
 En Fazla Üyeye Sahip İki Siyasî Parti Grubu, 1138
 En Yaşlı Cumhurbaşkanı Yardımcısı, 811
 Er ve Erbaşlar-Seçimler, 492
 Erdoğan (Mustafa), 101, 187
 Erdoğan (Recep Tayyip) Kaç Defa Cumhurbaşkanı Seçilebilir?, 793
 Erdoğan (Recep Tayyip), 164
Erga omnes, 1184
 Erken Seçim Kararı, 476, 789
 Erken Seçim (TBMM'nin) Kararı-Cumhurbaşkanı Seçimlerinin Yenilenmesi, 478
 Erken Seçimden Sonra Seçilen Meclisin Görev Süresi, 482
 Erman, 547
 Eroğul (Cem), 27, 1280
 Ersin, 116
 Erteleme (Hapis Cezası-Seçilme Ehliyeti), 469
 Erzurum Kongresi, 66
 Esas Bakımından Denetim, 1122
 Esas ve Tali Komisyonlar, 590
 Esaslar, 848, 984
 Esastan Ret Kararı, 1176, 1177
 Esen, 100
 Eski Dönemden Kalan Düzenleyici İşlemler, 988
 Esmer, 1292
Esprit, 324
Essence, 356
Established Churches, 173, 188
 Eşit Olmayanların Eşitsizliği, 245
 Eşit Oy İlkesi, 495
 Eşitler Arasında Birinci (*Primus inter pares*), 758
- Eşitlerin Eşitliği, 245
Eşitlik İlkesi, 47, **240-253**, 264
 -Hukukî Niteliği, 240
 -Muhatapları, 241
 Eşitlikçi Mekanizma, 205
 Eşitsizlik-Eksik Düzenleme, 253
 Eşrefoğlu Süleyman Şah'ın Acı Sonu, 705
État providence, 190
 Etkin Siyasal Makamlar, 160
Etre Suprême, 185
 Evren (Kenan), 116, 805
Ex antecedentibus et consequentibus fit optima interpretatio, 243
Ex nunc, 1186
Ex tunc, 1186
Exceptio, 1141
Expressio unius est exclusio alterius (Bir Şeyi Zikretmek, Diğerini Dışlamaktır), 243, 310
 Eylemlerin Parti Organları Tarafından İşlenmesi, 434
 Eylemlerin Parti Üyeleri Tarafından İşlenmesi, 435
 Eylemli İçtüzük Düzenlemesi, 652, 654
 ---F---
 Faust, 224
 Faysal Saryıldız'ın TBMM Üyeliğinin Düşmesine Dair Karar, 531
 Fazilet Partisi Kararı, 440
 Federal Devlet, 142
 Federal Hükümetin Kapanması (*Federal Government Shutdown*) (ABD), 702
 Federalizm Yasağı, 144
 Feodal, 18
 Ferdi Hürriyetler, 277
 Ferman, 36, 41, 43
 Fesih Hakkı, 53
 Fesih, 482, 759
 FETÖ ile Mücadele, 374
 Fevzi Şihanlıoğlu Olayı (Kalp Krizine Yol Açan Yumruk), 558
 Figen Yüksekdağ, 527
 Fiilî Olağanüstü Hâl Kanunları Üzerine Bir Not, 1016
 Fiilî Olağanüstü Hâl Kanunları, 1016
Fiskustheorie, 210
 Fonksiyonel Açıdan Yürütme, 741
Fontes iuris, 1
 Fransa, 185, 722
 Fransız Sömürgeleri, 185
 Friedman, 204, 206
 Fukara ve Reayanın Himayet ve Siyaneti, 23, 24

---G---

Gagavuzlar, 158
 Gecikmesinde Sakınca Bulunan Hâller, 325
 Geciktirici ve Zorlaştırıcı Veto Yetkisi, 60
 Geciktirici Veto, 1258
 Geçici 20'nci Madde - Yasama Dokunulmazlığı, 570
 Geçici Başkan, 585
 Geçici Başkanlık Divanı, 585
 Geçici Komisyonlar, 590
 Geçici Madde 15, 1110
 Geçiş Dönemi, 121
 Geçmişe Etki Yasağı, 220
 Geleceğe Yönelik, 1186
 Gelibolu Millî Parkında Ateş Yakma, 334
 Gelir ve Servet Farklılıkları, 199
 Gelirlerin Yeniden Dağıtımı, 204
 Genel Af, 731
 Genel Baraj, 508
 Genel Emir, 984
 Genel Görüşme, 685
 Genel İrade Görüşü, 94
 Genel Karar Yetersayısı, 603
 Genel Kavram, 314
 Genel Olarak Seçim Sistemleri, 505
 Genel Oy İlkesi, 495
 Genel Seçimlere Bir Yıl ve Daha Az Bir Süre Kalmışken Cumhurbaşkanlığı Makamının Herhangi Bir Nedenle Boşalması, 483
 Genel Sınırlama Sebepleri, 315
 Genel Tenbih, 848, 984
 Genel ve Özel Af İlanına, 730
 Genel ve Özel Sebepler (Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması), 315
 Genelge, 848, 984
Genelkurmay Başkanı, 826, 903
 Genelkurmay Başkanı Kimin Hiyerarşine Tabidir, 904
 Genelkurmay Başkanlığının Durumu, 903
 Gensoru (Tarihsel Bilgi), 699
 Gensoru Görüşmeleri Sırasında Güvenoyu, 777
 Geometrik Eşitlik, 245
 Gerçekler (Hasan), 1059
 Gereçeli Olması, 1180
 Gerekenin Bağlayıcılığı, 1190, 1191
 Gereklilik İlkesi, 331
 Geri Alma, 667
 Geri Gönderme, 1254
 Gerrymandering, 500
 Girtli, 103
 Gizli Oy İlkesi, 49, 496
 Gizli Oy İlkesini Çiğneyen Milletvekilleri, 612

Gizli Oy (Anayasa Değişikliğinde), 1247, 1248
 Gizli Oylama Yasağı, 612
 Gizli Oylama (TBMM'de), 611
 Gizli Yönetmelik Olur mu?, 977
 Goethe, 224
 Gökçek (Melih), 530
 Gölcüklü (Feyyaz), 346, 347, 367
 Gören (Zafer), 140
 Görev Sırasında Güvenoyu, 777
 Görev Süresi Dolan Cumhurbaşkanının Durumu, 803
 Görev Süresinin Başlangıç ve Bitiş Anı (Cumhurbaşkanı), 799, 802
 Göreve Başlararken Güvenoyu, 777
 Görevlerinin Sona Ermesi, 880
 Görevleriyle İlgili Suç Kavramı, 691
 Görevsizlik Nedeniyle Ret Kararı, 1172, 1173
 Görüşme (Anayasa Değişikliği), 1237
 Görüşmelere Başlama, 667, 668
 Gösteri Yürüyüşü, 407
 Gözübüyük, (A. Şeref), 4
 Grev Hakkı, 411
 Grev ve Lokavt Hakkı, 284, 313, 926
Grundrecht, 278
 Güçleştirici Veto, 1258
 Güçlü Yürütme, 122
 Gül (Abdullah), 797
 Gül (Abdullah)'ün Görev Süresi Sorunu, 806
 Gülgeç (Yahya Berkol), 1108
 Gülhane Hattı, 30
 Gümrük Kapılarında Oy Kullanma, 498
 Güncel ve Kişisel Bir Hakkının Doğrudan Doğruya Etkilenmiş Olması, 1156
 Günday, 998
 Güneş, Turan, 911, 973, 999
 Gür (Refik), 1073
 Gürsel (Cemal), 99, 104, 512, 808
 Gürültü ve Kavga, 596
 Güven Mektubu, 823
 ---H---
Habeas Corpus, 402
 Haberleşme Gizliliği, 59
 Haberleşme Hürriyeti, 403
 Hacir, 460
 Hafizoğulları (Zeki), 180
 Hafta Sonu Tatilleri, 181
 Hak - Ödev İlişkisi, 289
 Hak Arama Hürriyeti, 408
 Hak ve Hürriyetlerin Kanun Hükmünde Kararnameyle Sınırlanması Sorunu, 312
Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanmasının Şartları, 303

- Hak, 275
 Hâkim Din, 173
 Hâkim Kararı Şartı, 325
 Hâkimin Onayına Sunulması, 325
 Hâkimiyet Bilâ Kayd-ü-Şart Milletindir, 85
 Hâkimler ve Savcılar İdarî Görevleri, 1047
Hâkimler ve Savcılar Kurulu, 1052-1058
 -Görevleri, 1053
 -İç Yapısı ve Çalışma Düzeni, 1058
 -Kararlarının Yargısal Denetimi, 1058
 -Oluşumu, 1054
 Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (Tarihsel Bilgi), 1035, 1060
 - Oluşumu Hakkında Tartışma, 1056
 Hâkimlere Emir ve Talimat, 1046
 Hâkimlerin Bağımsızlığı İlkesi, 1045-1048
 Hâkimlerin Özlük İşleri, 1052
 Hâkimlik Teminatı, 1048-1050
 Hakkaniyetli Bir Denge, 332
 Hakk-ı İçtima, 59
Hakkın Özü, 345, 357, 358
 Hakkın Özüne Dokunma Yasağı, 359
 Haklı Neden, 246, 250
 Halife Niteliği, 52
 Halk, 231
 Halkçılık İlkesi, 267
 Halkın Emek Partisi, 145
 Halkın Malı, 133
 Halk-Millet Ayrımı, 231
 Halkoynaması-9 Temmuz 1961, 106
 Halkoynamasına Sunmak Yetkisi (Anayasa Değişikliği), 1259
 Hâkimin Onayına Sunma Şartı, 325
 Hangi Usûl Tercih Edilmeli?, 389
 Hapis Cezası, 463
 Harcama Yetkisi, 780
 Harçlar Kanununun, 254
 Hareket Ordusu, 58
 Hass Amma Tercih Edilir, 308
 Hass Lafız, 314
 Hauriou (Maurice), 135, 859
Haute trahison, 859
 Hayek (Friedrich), 204, 209
 Hazine Avukatlarına Yol Tazminatı, 254
 Hazine Teorisi (*Fiskustheorie*), 210
 Hazine v. Kurt Davası, 1072
 Hazine Yardımı, 422
 Hazineye İrat Kaydetme, 425
 Henry de Bracton, 224
 Herkes, Kimse, 292
 Heyet-i Âyan, 49
 Heyet-i Mebusan, 49, 58
 Heyet-i Temsiliye, 66
 Heyet-i Vükelâ, 55, 61
 Heyet-i Vükelânın Siyasal Sorumluluğu, 61
 Hilafetin Kübra, 52
 Hilâfetin Kaldırılması, 76
 Hilâfetin Saltanattan Ayrılmasının, 74
 Hindistan, 186
 Hiyerarşi Yetkisi, 780
 Hobbes, 189
 Hoca Mustafa Efendi, 74
Hocverrat, 859
 Hollanda Anayasasının 63'üncü Maddesi, 722
 Hukuk Boşluğu, 1222
Hukuk Devleti İlkesi, 207-225
 -Anayasa Mahkemesi, 211
 -Genel Gereklere, 214
 -Özel Gereklere, 217
 -Nihaî Anlamı: *Non sub homine, sed sub lege*, 224
 -Tabii Hukuk, 223
 Hukuk Devleti İhtilali, 101
 Hukuk Kuralları - Din Kuralları, 180
 Hukuk Mahkemeleri, 1034
 Hukukî Güvenlik İlkesi, 220
 Hukukîlik, 217
 hukukturk.com, 4
 Hukukun Hükümranlığı (Rule of Law), 211
 Hume Kanunu, 179, 1220
 Huzur Partisi, 269
 Hükûmet Etmek, 739
 Hükûmet-İdare, 738
 Hükûmet Sisteminin Niteliği, 754, 761
 Hükümlü Mektuplarının Alıcısına Gönderilmemesi, 361
 Hükümlüler, 492
 Hürleşirme, 192
 Hürriyet-Otorite Dengesi, 291
 Hürriyet, 274
 Hürriyetçi Demokrasi, 346
 Hürriyet-Hak Ayrımı, 275
 Hürriyet-i Şahiye, 47
 Hürriyetlerin Bütünlüğü (Monizmi), 282
 Hürriyetlerin Özünü, 344
 Hüsn-ü İdare, 30
---I-İ-J---
Illustrative enumeration, 321
Immanent (Inhérent) Sınırlar, 299
Impeachment, 695
Inopposabilité, 719
Instrumentumun, 1210
Inter partes, 1184
Intra constitutionem, 629, 734

- Intra legem*, 914
 Irk Birliği, 152
Irrecevabilit , 1210
Irr gularit  extremement grave, 1207
 Irz ve Namus, 32
 Isdar, 673
Islahat Fermanı, 38-42
 -Anayasal Niteliği, 42
 -Hukukî Biçimi, 41
 Itnab, 223
Iustitia commutativa, 244
Iustitia distributiva, 245
 İbadet Hürriyeti, 47, 171, 405
 İcra Vekilleri Heyeti, 86
 İcra Vekilleri Heyetinin Meclis Tarafından Seçilmesi, 72
 İ Geçerliliği, 718
 İ Koruma, 390
 İç Yapı, 575
 İçkin Sınırlar, 299
 İçtima Senesi, 595
İçtüzük-TBMM, 579
 -Değişikliği, 656
 -Değiştirilmesi Usûlü, 579
 -Denetimi, 579
 -Düzenleme Konusu, 577
 -Düzenlemesi Niteliğindeki Diğer Meclis Kararları, 656
 -Hukukî Niteliği, 579
 - nemi: Sessiz Anayasa, 580
 -şekil Denetimi, 1121
İçtüzük-AYM, 1078
 İçtüzük-Kanun, 577
 İdare Etmek, 739
 İdare Hukuku, 738, 740
 İdare Hukuku-Anayasa Hukuku, 738
 İdare, 743
 İdare-i  rfiye, 92
 İdarenin B t nliği İlkesi, 745
 İdarenin Malî Sorumluluğu, 221
 İdarî Başvuru Yollarıyla Korumanın Yetersizliği, 392
 İdarî Denetimin Yetersizliği, 392, 396
 İdarî Fonksiyon, 616-619
 İdarî Görevlere Atanmama Teminatı, 1052
 İdarî İşler, 738
 İdarî Teşkilât, 743
 İdarî Teşkilata Hâkim Olan İlkelere, 745
 İdarî Vesayet Yetkisi, 780
 İdarî Yargı, 1035
 İddia-Tespit-Müeyyide, 617, 1029, 1030
 İhlâl Kararı, 1157
 İhlâl Olmadığı Kararı, 1157
 İhmal Kararı (Anayasa Yargısında), 1180
 İhmal Sorunu (Anayasa Yargısında), 1225
 İhsan, 36
 İhtar Kararı (Siyasî Partilere), 445
 İhtar Kararı ( rnek): Lider Türkiye Partisi Kararı, 446
 İhtisas Komisyonları, 589
 İhtiyarî Alan, 935
 İhtiyarî Halkoylaması, 1255, 1260
 İhtiyarî Oy İlkesi, 494
 İhtiyati Tedbir (Parti Kapatma), 441
 İhtiyat  Tedbir, 441
 İki Defa Görüşme, 1238
 İki-Başlılık, 757
 İki-Meclis Sistemi, 108
 İkinci Abdülhamit, 43
 İkinci Görüşme Sonunda Teklifin Tümünün Oylanması, 1242
 İkinci Görüşme, 1241
 İkinci Görüşmede Maddelerin Görüşülmesi ve Oylanması, 1242
 İkinci Grup Andlaşmalar, 714
 İkinci Kuşak Hakları, 282
 İkinci Mahmut, 20, 21, 27, 30
 İkinci Meşrutiyet, 57
 İkinci Oylama, 796
 İkinci Seçmen, 50
 İki-Tarafly, 28
 İktisat Politikası Anayasası, 206, 207
 İl Genel Meclisi  yeliği Bağdaşmazlıkları, 517
 İl Seçim Kurulu, 487, 520
 İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, 392
 İlân, 984
 İlçe Seçim Kurulu, 487
 İleri S r lemezlik, 718
 İlk Derece (Bidayet) Mahkemeleri, 1034
 İlk İncelemeden (İptidaen) Ret Kararı, 1172
 İlke Kararı, 848, 984
 İlkel, 747, 912
 İmam Nikahı Kararı, 332, 337
 İmar Affı, 254, 1130, 1230
 İmtizasızlık, 540
 İmza Devri, 833
 İnanç Hürriyeti, 167, 168
 İnfaza Karşı Koruma, 555
 İngiltere, 173, 188
 İnikat, 595
 İnisiyatif Gücü, 619
 İnkılâp Kanunları, 1108
 İnkılâp Kanunlarının Korunması, 183
 İnkılapçılık İlkesi, 269

- İnkılapçılık, 267
 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 398
 İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, 391
 İnsan Hakları Kurullarına Başvuru, 392
 İnsan Hakları Terimi, 146
 İnsan Hakları, 276
 İnsan Haklarına Dayalı, 147
İnsan Haklarına Saygılı Devlet İlkesi, 146-150
 İnsan Onuruna Yarasız Hayat Seviyesi, 190
 İnsan Topluluğu, 151
 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinin, 185
 İnsiz Ülke Dışına Üç Gün Çıkan Subaylara Üç Sene Hapis Cezası, 333
 İntihabat Tebliği, 67
 İntihab-ı Mebusan Kararname, 58, 66
Intra legem, 749
 İptal Davası Açma Yetkisi-Cumhurbaşkanı, 1135
İptal Davası, 1134-1140
 İptal Davasının Açılmamış Sayılması Kararı, 1172
 İptal Edilen Kanununun İlga Ettiği Kanun Kendiliğinden Yürürlüğe Girer mi?, 1187
 İptal Kararı (AYM), 1179, 1180
 İptal Kararının Geriye Yürümezliği, 1186
 İptal Kararının Üçte İkilik Oy Çokluğuyla Verilebilmesi, 1291
 İptal (AYM), 1208
 İrade Açıklaması Formülü, 843
 İsimsiz Hürriyetler Sınırlanabilir mi, 319
İsimsiz Hürriyetler, 285, 286, 287
 İspat Hakkı, 409
 İspirto ve Meşrubat-ı Kûliye Şirketi Kararı (1927), 1072
 İsrail, 187
 İstanbul Barosu-İÜSBF Semineri, 113
 İstanbul İşgal Edildi, 66
 İstanbul Ön Tasarısı, 104
 İstanbul Tasarısı, 104
 İsteğe Bağlı Din Eğitimi, 176
 İstem Üzerine Gizli Oylama, 612
 İsti'taf başvurusu, 392
 İstifa Nedeniyle Düşme Kararı, 522, 526
 İstifa, 525
 İstikrar, 508
 İstimzaç, 823
 İstinaf Mahkemeleri, 1034
 İsviçre, 1204
 İşaretle Oylama, 609
 İşkence ve Eziyet, 40
 İşkence Yasağı, 48
 İtalya, 721
 İtimatname, 823
 İtiraz Yolu, 1141-1151
 İtiraz Yoluna Başvuran Mahkemenin Yetkisizliği Nedeniyle Ret Kararı, 1175
 İttihat ve Terakki, 57, 62
 İvedilikle Görüşmenin Yokluğu, 669
 İzin Usûlü, 388
 Jandarma Devlet, 191
 Jellinek, 312
 Jellinek'in Sınıflandırması, 280
Jura quaesita, 208
Jus eminens, 209
---K---
 Kabakçı Mustafa, 20
 Kabine, 758
 Kaboğlu (İbrahim), 1115
 Kabul Raporu, 667
 Kabul Yetersayısı (Anayasa Değişikliği), 1243
 Kabul-Kanun, 671
 Kadı Abdurrahman Paşa, 20
 Kadük Olma, 667
 Kafaoğlu-Kırca Önerisi, 113
 Kaide-İstisna, 383
 Kaide-Kararname, 840
 Kaldırma Kararının Denetimi, 564
 Kaldırmanın Sonuçları, 564
 Kalemli, 563
 Kalkınma Plânlarının Onaylanması Kararı, 654
 Kalp Krizine Yol Açan Yumruk, 558
 Kamil Paşa Hükûmetini, 58
 Kamu Denetçiliği Kurumuna Başvuru, 394
 Kamu Gücü Tarafından İhlal, 1155
 Kamu Harcamaları, 204
 Kamu Hizmetlerinden Yasaklılık, 461, 491
 Kamu Hizmetlerine Girme Hakkı, 413
 Kamu Hürriyetleri, 277
 Kamulaştırma, 199
 Kanaat Hürriyeti, 405
 Kantarcıoğlu, 1202, 1212
 Kanun Dairesi, 92
 Kanun Dışı Tutuklama Yasağı, 59
Kanun Hükmünde Kararnameler, 988
 -Örnek, 941
 -Ret İşleminin "TBMM Kararı" İle Yapılmasına Bir Örnek, 958
 -Onaylanmasıyla İlgili Uygulama, 955
 -Anayasa Mahkemesi Denetimi, 1101
 -Şekil Denetiminin Anlamı, 1119, 1120
 -Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması Sorunu, 312

Kanun (Yasama İşlemi Türü Olarak), 660-662

Kanun Kendiliğinden Uygulanır mı?, 622
Kanun Koymak (TBMM'nin Görev ve Yetkisi Olarak), 665-681
 Kanun Koyucu Gibi Hareketle Yeni Bir Uygulamaya Yol Açacak Biçimde Hüküm Tesis Etme Yasağı, 1227, 1231
 Kanun Numaralarında, 682
 Kanun Önünde Eşitlik, 240
 Kanun Yollarının Tüketilmiş Olması, 1155
Kanun, 631, 660, 661
 Kanuna Aykırı Olmama, 749, 914
 Kanuna Dayanma, 747, 912
 Kanuncu, 121
 Kanunda Açıkça Düzenlenen Konular, 929
 Kanunî Hâkim Güvencesi, 48, 408, 1043
Kanunî, Olağan Hâkim İlkesi, 1041
 Kanunla Düzenleme Alanı, 623
 Kanunla Düzenlenir, 929
 Kanunla Sınırlama Şartı, 310, 311
 Kanunlar ile Parlamento Kararları Arasındaki Farklar, 637
 Kanunlarda Şekil Denetiminin Anlamı, 1118
 Kanunları Geri Gönderme Yetkisi, 819
 Kanunları Yayınlama Yetkisi, 819
 Kanunları Zikredilmesi, 682
 Kanunların Anayasaya Uygunluğu Karinesi, 1030, 1130
 Kanunların Ruhu, 324
 Kanunların Sözü, 324
 Kanunların Yapılması Usûlü, 665
 Kanunların Yürürlüğe Girmesi, 681
 Kanunsuz Suç ve Ceza Olmaz İlkesi Karşısında Vatana İhanet Suçu, 859
 Kanun-u Esasî Encümeni, 78
 Kanun-u Esasî, 42, 44
 Kanunun Düzenlediği Konu, Anayasada Öngörülmüştür, 1127
 Kanunun Üstünlüğü İlkesi, 34
 Kanun-Yayın, 671
 Kapanı (Münci), 35, 36, 91
 Kapanma (Siyasî Partiler), 442
 Kapatma Kararı (Siyasî Partiler), 439
 Kapatma Kararı (Örnek): Fazilet Partisi Kararı, 440
 Kapatma Sebepleri (Siyasî Partiler), 433
 Kapatma Sebeplerinde Sınırlılık Tezi, 435, 436
 Kapatma (Siyasî Partiler), 432
 Kapatmanın Sonuçları, 440
 Kapatma-Temelli Kapatma, 442
 Kapsayan Hürriyet, 286

Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlarına Kim Emir ve Talimat Verebilir, 905
 Karamüftüoğlu, 791
 Karar İsminin Kullanılmasında Kendi İçinde Tutarsızlık, 854
 Karar Türlerine İlişkin Ek Sorunlar, 1180
 Karar ve Kararname Kelimeleri, 853
 Karar Yeter Sayısı, 439, 602
 Kararın Gerekçesi Bağlayıcı mıdır, 1190
 Kararların Etkisi (Anayasa Mahkemesi), 1184
 Kararların Kesinliği (AYM), 1182
 Kararların Yürürlüğe Girmesi (AYM), 1184
 Kararname Numarası, 842
 Karar-name, 840
 Karayalçın (Yaşar), 113
 Karma Devlet, 142
 Karma Görüş, 860
 Karma Komisyonlar, 590
 Karpat (Kemal), 158
 Karşı-İmza Kuralı, 831
 Katılık, 121
 Katılımcı Demokrasi, 124
 Katlan, Ama Tazminat İste (*Dulde, Aber Liquidiere*), 211
 Katlanılabirlik, 332
 Kavakçı, 537
 Kavanin-i Cedide, 30
 Kaynak Tarama, 15
 Kazancı Mevzuat ve İçtihat Bankası, 4 kazanci.com.tr, 4
 Kaziye-i Muhkem, 1031, 1182
 Kazuistik Yöntem, 121
 Kelsen (Hans), 223, 678, 679
 Kendi Kendini Sınırlaması, 34
 Kendi Kendini Yorumlama, 1215
 Kendiliğinden Toplanma, 596
 Kesin Hesap Kanunu, 704, 705
 Kesin Hükme Bağlama Görevi, 1039
 Kesin Hüküm Gücü, 1183
 Kesin Hüküm Giyme, 526
 Kesin Hüküm (Anayasa Yargısı), 1031, 1182
 Kesin Hüküm Nedeniyle Düşme (Figen Yüksekdağ), 527
 Kesin Sonuç İlan Kararı (Seçimlerin) (YSK), 1265
 Kılıcın Zoru, 189
 Kırım Harbi, 38
 Kırk Yaşını, 790
 Kırşehir, 102
 Kısa Süreli Hapis Cezasına Seçenek Yapıtlar, 468
 Kısıtlama Kararı, 528

Kısıtlı Olmamak, 460, 491
 Kısmen Geri Gönderme, 676
 Kısmen Uygun Bulmama Meselesi, 676
 Kili, 4
 Kilisenin Vergi Alma Yetkisi, 188
 Kişi Dokunulmazlığı, 401
 Kişi Güvenliği, 47
 Kişi Hürriyeti ve Güvenliği, 402
 Kişi Hürriyeti, 47
 Kişi Hürriyetleri, 277
 Kişiliği Geliştirme Hakkı, 286
 Kişinin Hakları ve Ödevleri, 283, 401
 Kişisel Oy veya Oy Hakkının Kişiselliği
 (Şahsiliği) İlkesi, 498
 Kişisel Suçlarından Dolayı, 887
 Kişiye Özgü Af Çıkarma Yetkisi, 828
 Klasik Demokrasi, 348, 349
 Kocahanoğlu, 5
 Kocanın Zinası, 255
 Kolaydan Zora Doğru, 308
 Kolektif Hürriyetler, 282
 Kolektif Sorumluluk, 758, 780
 Kolluk (Zabıta), 210
 Kolluk İşleri, 591
 Komisyonda Görüşme, 667
 Komisyonlar-TBMM, 588, 589
 Komisyonlar-AYM, 1165
 Konfederal Devlet, 142
 Kontenjan Adaylığı, 515
 Konu Bakımından Sınırlılık, 386
 Konu Unsuru-Anayasa Yargısı, 1127
 Konunun Eksik Düzenlenmesi, 1128
 Konut Dokunulmazlığı, 403
 Konut Hakkı, 196
 Koraltan, 93
 Korporatif Federalizm, 145
 Kovuşturma, 554
 Köprülü, 93
 Körfez Krizi, 651, 659
 Krüger, 362
 Kubalı (Hüseyin Nail), 25, 103, 138
 Kullanışlılık, 345
 Kunter (Nurullah), 554, 1045, 1052
 Kural-İşlem, 616
 Kurban Bayramı, 181
 Kurt Davası, 1072
 Kurucu İktidarı Gasp Etmek, 1224
 Kurucu Meclis Hakkında Kanun, 118
 Kurucu Meclis, 104, 105, 118
 Kuvvet Komutanları, 904
 Kuvvetler Birliği ve Görevler Ayrılığı, 87
 Kuzu (Burhan), 148

Kürsü Dokunulmazlığı, 545
 Kürtçe Temyiz Dilekçesine Ret, 261
 ---L---

Lâdini, 165
 Laferrrière (Jülien), 738
 Laïc-Laïcisme, 165
 Laik Cumhuriyetin Gereklere Bir Sınırlama
 Sebebi midir, 365
 Lâik Cumhuriyetin Gereklere, 363
Lâik Devlet İlkesi, 165-190
 Lâik Olmayan Devletler, 186
 Lâikçilik, 165
 Lâikliğin Korunması, 182
 Lâiklik-Demokrasi İlişkisi, 186
 Lâiklik-Almanya, 188
 Lâiklik-Türkiye, 186
 Lane, 136
 Lebib Yalkın, 4
 Ledelik-tiza Fesih Hakkı, 53
 Levitsky (Steven), 164
Lex specialis derogat legi generali, 314
Lex superior derogat legi inferiori, 720
 Lexpere, 4
 Lider Türkiye Partisi Kararı, 446
 Lijphart, 136, 159, 162, 350
 Lincoln, 159, 369
Littera legis, 324
 Lokavt, 411
Lords Spirituals, 188

---M---

Macaristan, 164
 Machiavelli, 189
 Madde 13-Madde 15 Ayrımı, 302
 Madde 14, 296
 Madde-i Münferide, 75
 Maddeler Hakkında Görüşmeler, 669, 670
 Maddî Anlamda Kanun, 660
 Maddî Anlamda Kesin Hüküm, 1183
 Maddî Kriter (Yargı Fonksiyonu), 1029
 Maddî Kriter (Anayasa), 29, 37, 44
 Maddî Kriter (Yasama Fonksiyonu), 615
 Maddî Kriterin Eleştirisi, 617
 Maddî Varlık, 1210
 Maddî ve Manevî Varlığı Geliştirme Hakkı,
 286
 Maddi Yokluk, 1210
Magna Carta, 28
 Mahallî İdare Seçimleri (Yerel Seçimler), 516
 Mahallî İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları...,
 529, 584
 Mahallî İdareler, 744
 Mahallî İdarelerin Yönetmelikleri, 979

- Mahfuz Alan (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi), 931
- Mahfuz Alan (Yürütmenin), 624, 627, 752
- Mahfuz Alan (Yürütmenin Düzenleme Yetkisi), 915
- Mahfuz Bir Düzenleme Yetkisi, 752
- Mahfuziyet-i Irz ve Namus, 32
- Mahfuziyet-i Mal, 33
- Mahkemelerin Bağımsızlığı, 1046
- Mahkûmiyet Sebebiyle Seçilme Yetersizliğinin Başlangıç Anı, 466
- Mahsup Kararı (Hapis Cezası-Seçilme Ehliyeti), 471
- Makaleler, 14, 15
- Makul Bir Denge, 332
- Mali Denetimi (Siyasî Partilerin), 424
- Mali Denetim Kararı (Örnek): İşçi Partisinin Mali Denetimi Kararı, 424
- Malî Güce Göre Vergi İlkesi, 48
- Malî Güce Göre Vergi, 30, 199
- Malî Teminat, 1050
- Manastır, 57
- Marbury v. Madison*, 1068
- Matbuat Kanun Dairesinde Serbesttir, 47
- Matbuat Kanunu, 93
- Mecburî Halkoylaması, 1260
- Mecburî Hizmet, 334
- Mecburî Oy-İhtiyarî Oy İlkeleri, 494
- Meclis Araştırması Komisyonu, 686
- Meclis Araştırması, 685-687**
- Meclis Araştırması-Dava, 686
- Meclis Araştırmasının Açılmasında, 685
- Meclis Başkanı, 581, 585**
- Görev ve Yetkileri, 586
- Seçimi, 582
- Meclis Başkanları, 583
- Meclis Görüşmeleri, 613
- Meclis Grubu, 587
- Meclis Hükûmeti, 71
- Meclis Soruşturması, 687-699**
- Açılması İstemi, 692
- Açılması İsteminin Görüşülmesi, 692
- Etkililik Derecesi, 697
- Gizli Oyla, 693
- Görevde Olmayan Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanlar, 689
- Komisyonu Raporu, 694, 863
- Komisyonu, 693
- Konusu, 691
- Usûlünün İki Amacı, 884
- Meclis'te Cinayet (Abdürrezzak Ceylan), 558
- Meclise Karşı Bireysel Sorumluluk, 780
- Meclis-i Ahkâm-ı Adliye, 33
- Meclis-i Umumî, 49
- Meclis-i Umumî-i Millet, 58
- Meclis-i Umumînin Çalışması, 51
- Meclisin Erken Seçim Kararı Alması, 476
- Meclisin Seçim Döneminin Sona Ermesi, 476, 788
- Mecliste Yaşanmış Ağır Cezalık Suçüstü Olayları, 558
- Mefisto, 224
- Mehakim, 55
- Mehmet Reşat, 58
- Meltzer, 204
- Menderes, 100
- Menderes, 93
- Meray, 718
- Merkez Yoklaması, 501
- Merkezden Yönetim İlkesi, 745
- Merkezî İdare, 743
- Merkezî İdarenin Başkent Teşkilâtında, 743
- Merkezî İdarenin Taşra Teşkilâtı, 744
- Merkezin Kazanımları, 24
- Merve Kavakçı, 535
- Mesaj Yetkisi, 819
- Mesken Masuniyeti, 48
- Meskukat Darbı, 706
- Meslekleri İtibarıyla Üyeler ve Bunların Seçilme Şartları, 1086
- Meşveret-i Ahme, 20
- Metiner (Mehmet), 1061
- mevbank.com, 4
- Mevzuat Bilgi Sistemi, 3
- mevzuat.gov.tr, 3
- Militan Demokrasi, 430
- Millet Kavramı, 151, 231
- Millet Meclisi, 108
- Milletin Bölünmez Bütünlüğü, 144
- Milletin Temsili İlkesi, 538
- Milletlerarası Andlaşmalar, 710-730**
- Anayasaya Uygunluk Denetimi Yapılabilir mi?, 725
- Denetimi, 1106
- Onaylanması, 710-730
- Onaylanması, 710-730
- Onaylanmasına Dair Cumhurbaşkanı Kararı, 713
- Onaylanmasına Dair Cumhurbaşkanı Kararı, 714
- Onaylanmasını Uygun Bulma Kanunu, 712
- Onaylanmasını Uygun Bulmak, 710
- Tanım, 726
- Türk Normlar Hiyerarşisindeki Yeri, 717

- Milletlerarası Andlaşmaya Aykırı Anayasa, 720
Milletlerarası Hukuktan Doğan
Yükümlülüklerin, 370
Milletvekilleri, 455-573
Milletvekili Andi, 539
Milletvekili Olmayan Bakanlar, 550
Milletvekili Seçilme Yeterliliği, 457
Milletvekili Seçilme Yeterliliğine Sahip
Olmak, 792
Milletvekili Dokunulmazlığı, 552-592
Milletvekilinin İstifası, 526
Milletvekillerinin Hukukî Statüsü, 519-573
Milletvekillerinin Malî Statüsü, 572
Milletvekilliği ile Bağdaşmayan İşler, 528, 542
Milletvekilliği Sıfatının Kazanılması, 520
Milletvekilliğinin Düşmesi, 524
-Kararının Yargısal Denetimi, 537, 1106
-Yolundaki Genel Kurul Kararı, 531
Milletvekilliğinin Sona Ermesi, 522
Millî Birlik Komitesi (Üyeleri Listesi), 100
Millî Birlik Komitesi, 99, 100, 103, 104
Millî Dayanışma, 148, 225
Millî Devlet, 150
Millî Egemenlik İlkesi, 70, 231
Millî Güvenlik Konseyi Döneminde Çıkarılan
Kanunlar, 1110
Millî Güvenlik Konseyi, 116, 118
Millî Güvenlik Kurulu, 896-900
-Çalışma Usûlleri, 900
-Genel Sekreteri, 899
-Genel Sekreterliği, 899
-Görevleri, 898
-Kararlarının Hukukî Niteliği, 898, 899
-Oluşumu, 897
-Teşkilatı, 899
Millî Güvenlik Politikalarını Belirleme, 825
Millî Güvenlik, 895
Millî Kütüphane, 15
Millî Marş, 263
Millî Sarayların TBMM'den Alınıp
Cumhurbaşkanlığına Bağlanması, 592
Milliyetçilik, 150, 267
Minimum Kontrol Yetkisi, 678
Minimum Sayılar, 608
Minister, 877
Misak, 28
Misak-ı Millî Beyannamesi, 66
Miserrimum est arbitrio alterius vivere, 224
Mithat Paşaya, 43
Monarşi, 134
Monarşik Niteliği, 45
Monarşinin Karşıt Kavramı, 134
Mondros Mütarekesi, 65
Monist Yürütme Organı, 742
Monografiler, 12
Montesquieu, 217
Mudanya İlçesi, Neden Bursa 2. Bölgede?, 501
Muhalefetin İktidar Olma Şansı, 161, 163
Muhasebe Profesörü, 224
Muhkem Kazıye, 1182
Murat Efendi, 43
Mushafları İnceleme Kurulu, 179
Mustafa Kemal, 66, 74
Mustafa Reşit Paşa, 30
Mutasavvıt Karar, 1213
Mutlak Dokunulmazlık, 545
Mutlak Eşitlik İlkesi Bakımından Denetim, 250
Mutlak Eşitlik, 244
Mutlak Yetersizlikler, 469
Muzır Neşriyat, 331
Mücadeleci Demokrasi, 430
Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, 67
Mülk-Devlet Anlayışı, 208
Mülkiyet Hakkı, 407
Mühürsüz Oy Kararı (YSK), 488
Müller (Jan-Werner), 164
Müller (Peter Alexander), 1204
Münhasıran Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle
Düzenlenmesi Gereken Konular, 931
Münhasıran Kanunla Düzenlenmesi Öngörülen
Konular, 926
Müntehib-i Sani, 50
Müsaadat-ı Şahane, 36
Müsadere Yasağı, 33
---N---
Name, 840
*National Labor Relations Board v. Donnelly
Garment Co.*, 1125
Ne bis in idem Prensipleri, 1183
Necessitas non habet legem, 369
Nécessité dans une société démocratique, 352
Negatif Statü Hakları, 281, 312
Nesin (Aziz), 866
Nesin vs. Evren Davası, 865
Nesnel Sınırlar, 298
Nispi Eşitliğin Kriteri, 246, 247
Nispi Eşitlik, 244, 250, 253
Nispi Temsil Sistemi, 506, 509
Niyazi Bey, 57
Nizamname, 840
Nomer, 458
Non sub homine, sed sub Deo et lege, 224
Norm Denetimi Kararları, 1171
Normatif Demokrasi Teorisi, 159

- Nul et de nul effet, 1207
 Numara, 842
Numerus Clausus Sayma, 321
 Nüfus Cüzdanı, 169
 Nüfus Kanunu, 168-170
 ---●---
- Oberndorfer, 1204
Obiter dictum, 1116
 Objektif Millet Anlayışı, 152
 Objektif Milliyetçilik Anlayışı, 154
 Objektif Milliyetçilik Unsurları, 157
 Objektif Sınırlar, 298
 Ocaklar, 22
Octroi, 36
 Odak Hâline Gelme, 434
 Okandan (Recai Galip), 44
 Oktay (Fuat), 812
 Olağan Dönem-Olağanüstü Dönem Ayrımı, 302
 Olağan Dönem Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ile Olağanüstü Hâl Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri Birbirinden Nasıl Ayrılır, 966
 Olağan Dönem Kanun Hükmünde Kararnameleri (Tarihsel Bilgi), 989
 Olağan Dönem Sifat-ı Asliye, 303
 Olağan Dönem, 302
 Olağan Dönemlerde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Sistemini, 303
 Olağan Hâkim, 56
 Olağan Kanun Yollarının Tüketilmiş Olması, 1155
 Olağan Mahkeme, 1041
 Olağan ve Olağanüstü Yönetim Usûllerinde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması Şartları Arasındaki Farklar, 379
 Olağanüstü Dönem Sifat-ı Arızadır, 303
Olağanüstü Hâl Yönetim Usûlü, 1001-1026
 -Amaç, 1010
 -İlân Etme Yetkisi, 1004
 -İlân Kararı, 1003, 1009, 1016
 -İlân İşlemi, 1008
 -İlânı Sebepleri, 1003
 -İlânı Üzerindeki Yargısal Denetim, 1022
 -İlânı, 1006
 -İlânına Dair Bakanlar Kurulu Kararı, 386
 -İlânının Sonuçları, 1011
 -Kısıltma veya Kaldırma, 1008
 -Konu, 1010
 -Makamlarının İşlemleri Üzerindeki Yargısal Denetim, 1025
 -Mevcut Olmalıdır, 370
 -Rejimleri, 1001
 -Sona Ermesi, 1016
 -Süresini Uzatma Yetkisi, 1006
 -Usûl ve Şekil, 1008
 -Uygulanması, 1015
 -Uzatma, 1006
 -Yargısal Denetim, 1010
 -Yönetim Usûlü, 1001-1026
 Olağanüstü Hal ve Sıkıyönetim Kanun Hükmünde Kararnameleri-Anayasa Mahkemesi (Tarihsel Bilgi), 1106
 Olağanüstü Hal veya Sıkıyönetim İlânına İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı Üzerindeki Yargısal Denetim (Tarihsel Bilgi), 1022
 Olağanüstü Hâl veya Sıkıyönetim-Uygulama, 1002
 Olağanüstü Hâlin Uzatılmasına Dair TBMM Kararı (Eski Dönem), 1007
 Olağanüstü Toplantı (TBMM), 598
 Olağanüstü Yönetim Usûlleri, 386, 1001, 1002
 Olağanüstü Yönetim Usûlleri, Yer, Zaman ve Konu Bakımından Sınırlı, 377
 Olağanüstü Yönetim Usûllerinde Sınırlandırma Aracı, 378
 Olağanüstü Yönetim Usûllerinde Yargısal Denetim, 1022
 Olağanüstü Hâl İlânının TBMM Tarafından Onaylanması Kararı Üzerinde Yargısal Denetim, 1024
Olağanüstü Hâllerde Çıkarılacak Kanun Hükmünde Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri, 950-971
 -Anayasa Mahkemesi, 1107
 -Çekirdek Alana Dokunma Yasağı, 960
 -Denetim Unsuru, 962
 -Gereklilik Şartı, 960
 -Konu Unsuru, 959
 -Milletlerarası Hukuktan Doğan Yükümlülükleri İhlâl Etmeme Şartı, 960
 -Onay İşlemi, 952
 -Onay İşleminin Şekli, 955
 -Ölçülülük Şartı, 960
 -Ret Kararı, 954
 -Sebeup Unsuru, 951
 -Süre Unsuru, 961
 -Usûl ve Şekil Unsuru, 952
 -Yer Unsuru, 962
 -Yetki Unsuru, 951
 Olağanüstü Hâl KHK'leriyle Bir Daha Kamu Hizmetinde İstihdam Edilmeleri Yasaklanlar Milletvekili Olabilirler mi?, 462
 On Yıl Yasağı (Anayasa Yargısı), 1150

On Yıllık Süre (Anayasa Yargısı), 1150
 Onar ve Arkadaşlarının Raporu, 103
 Onar (Erdal), 458, 522, 525, 528, 529, 530, 533, 1242
 Onar (Sıddık Sami), 26
 Onay Değiştirme Yetkisini İçerir mi?, 953
 Onay İşlemi (Milletlerarası Andlaşma), 712
 Onay Kararnamesi, 726
 Onay, 1252
 Onay İşlemi Ne Anlama Gelir, 952
 Onaylama Yetkisi, 1257
 Onaylamama İşlemi, 953
 Onaylamayı Uygun Bulma Kanunları, 727
 Onaylamayı Uygun Bulma Kanunlarının Denetimi Sorunu, 726
 Onaylamayı Uygun Bulma Kararnamelerinin Denetimi Sorunu, 729
 Onaylanması İçin Kanunla Uygun Bulunmaları Gerekmeyen Andlaşmalar, 714
 Onaylanması İçin Kanunla Uygun Bulunması Gereken Andlaşmalar, 711
 Onbirinci Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Görev Süresi Sorunu, 806
 Operasyon Tazminatı, 252
 Oranlılık İlkesi, 332
 Orantılılık İlkesi, 375
 Orantılılık, 332
 Orban (Viktor), 164
 Organik Açından Yürütme, 741
 Organik Kriter (Yasama Fonksiyonu), 618
 Organik Kriterine Göre Yargı Fonksiyonu, 1030
 Organik ve Fonksiyonel Açından Yasama, 456
 Orman Kanunu, madde 69, 1017
 Ortalama Karar, 1180, 1213
 Osmanlı Anayasal Gelişmeleri, 17-64
 Osmanlı İmparatorluğu, 18
 Osmanlı Sülalesi, 52
 Osmanlı Tâbiyeti, 45
 Otantik Yorum, 83
 Oturum, 596
Oy Hakkı, 489-499
 -Kişiselliği (Şahsîliği) İlkesi, 498
 Oy, Söz veya Düşünce, 546
 Oylama Usûlleri (TBMM), 609
 Oylamanın Gizliliği İlkesinin İhlâl, 1249
 Oyların Eşitliği Durumu-AYM, 1163
---Ö---
 Ödenek, 572
 Ödevler, 258
 Öğrenim, 459
 Öğretim Hürriyeti, 47
 Ölçü Normlar, 1115

Ölçülülük Değerlendirmesi Nasıl Yapılır, 335
 Ölçülülük İlkesi-Anayasa Mahkemesi, 340
Ölçülülük İlkesi (Hürriyetlerin Sınırlanmasında), 327-344, 372
 Ölçülülük Kriteri Bağımsız Bir Kriterdir, 339
 Ölüm Cezası, 360, 731
 Ölüm, 808
 Ön Seçim, 502
 Önceden Bilinebilir Olma, 220
 Önceki Yılın Bütçesinin Yeniden Değerleme Oranına Göre Artırılarak Uygulanması, 701
 Öncelikle (Taksim) Görüşme, 668
 Öncelikle Görüşme, 668, 1238
 Öneri, 666
 Öz Güvencesinin İçeriği, 357
 Özal (Turgut), 804
 Özbudun (Ergun), 66, 67, 113, 120, 139, 148, 149, 154, 166, 190, 193, 227, 229, 268, 326, 330, 358, 543, 546, 630, 648, 653, 654, 718, 988, 1022, 1023, 1024, 1238, 1242, 1269, 1281
 ÖZDEP Kararı, 427
 Öze Dokunma Yasağı, 357
 Özel (Ad Hoc) Komisyonlar, 590
 Özel Af, 731, 827
 Özel Hayatın Gizliliği, 319, 402
 Özel İhtiyarî Alan, 935
 Özel Karar Yetersayıları, 607
 Özel Kavram, 314
 Özel Sınırlama Sebepleri, 315
 Özel Teşebbüs Kurma Hürriyeti, 410
 Özerk (Muhtar) Düzenleme Yetkisi, 748, 913
 Özgül Ayırım Yasağı, 244
 Özgül Güvenceler, 324
 Özgürleştirme, 192, 289
 Özgürlük, 274
 Öztürk, 5
 Özü, 356
---P---
Pacta sunt servanda, 720, 730
 Padişah (Osmanlı), 52, 60
 Padişahın Mutlak Veto Yetkisi, 60
 Para Basılması, 705
 Para Basılmasına Karar Vermek, 705
 Para, Mal ve Çalışma Yükümlülükleri, 1011
 Paragraf Numarasının, 7
 Paralel Yapıyı Tasfiye, 1062
 Paraya Çevirme (Hapis Cezasını-Seçilme Ehliyeti), 468
 Paris Andlaşması, 38
 Parlâmenter Sistem, 757
 Parlâmento Disiplini, 591

Parlâmento Kararları, 639-656

- Anayasa Mahkemesi Tarafından Denetlenemezler, 645
- Danıştay veya İdare Mahkemeleri Tarafından Denetlenemez, 646
- Kabulü ve Yayınlanması Usûlü, 644
- Yargısal Denetimi Sorunu, 645, 1109
- Parlamento Kolluğu, 591
- Parlâmentonun İdarî Kararları, 647
- Parlâmentonun Sürekli-liği İlkesi, 594
- Parlement* İsimli Mahkemeler, 209
- Parti Kapatmada İhtiyati Tedbir, 441
- Parti Kurma, Partilere Girme ve Partilerden Ayrılma Hakkı, 413
- Parti Listesinden Adaylık, 501
- Parti Meclis Grupları, 586
- Parti yeliği, 420, 421
- Parti Yasakları, 426**
- Partilerin Amaçlarına İlişkin Yasaklar, 426
- Partilerin Eylemlerinin Anayasa, m.68/4'e Aykırı Olması, 434
- Partilerin Kapanması, 443
- Partilerin Kapatılması, 432
- Partilerin Yabancıardan Yardım Alması, 435
- Partilerle İlgili Yasakları İnceleme Kurulu, 433
- Partisinin Temelli Kapatılmasına Beyan ve Eylemleriyle Sebep Olma, 532
- Patrikhaneler, 38
- Patriklerin Seçim Usûlü, 38
- Payitaht, 45
- Pazarıcı (Hüseyin), 718
- Pazaryeri, 1125
- Perelman, 1222
- Pilcrow*, 8
- Plân, 848, 984
- Pléonasme*, 223
- Polatkan, 100
- Poliarşı, 160
- Polis Devleti Anlayışı, 209-212**
- Polis Kelimesi-Eski Yunanda, 210
- Polis Kudreti (Polizeigewalt), 210
- Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu, 1195
- Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu, 348, 1195
- Polizeistaat*, 210
- Pomaklar, 158
- Populism*, 164
- Popülist Rejimler, 164
- Pozitif ayrımcılık, 248
- Pozitif Statü Hakkı, 925
- Pozitif Statü Hakları, 281, 312
- Pozitivist Hak Anlayışı, 287, 288
- Préambule*, 226

- Presbiteryan (*Presbyterian*) Kilisesi, 173, 188
- Pressing Social Need, 354
- Prevailing Religion, 173
- Prezidansiyalizm, 755
- Pro Futuro* Etki, 1186
- Program Hükümler, 197
- Public Choice*, 204
- Publica*, 133
- Publilius Syrus, 224
- Qui potest plus, potest minus*, 828

---R---

- Ramazan Bayramı, 181
- Ratio Decidendi - Obiter Dictum* Ayrımı, 1116
- Realist Yorum Teorisi, 83, 1067
- Reddedilen Kanun Tasarı ve Teklifleri, 667
- Referandum Şeklinde Oylama, 796
- Renan, 153, 154, 155
- Renan'cı Millet Anlayışı, 155
- République*, 133
- Res Judicata*, 1182
- Res Publica*, 133
- Res*, 133
- Re'sen Anayasaya Aykırı Görme, 1148
- Resmî Dil, 45, 157, 260
- Resmî Din, 166, 172
- Resmî Gazete Dışında Yayın, 976
- Resmî Gazete, 672, 678
- Resne, 57
- Ret Kararı-AYM, 1172
- Ret Raporu, 667
- Rey-i Hafî, 49, 496
- Romieu, 369
- Ross, 1289
- Rousseau, 94
- RTÜK yelerini Seçme Yetkisini, 642
- Ruh, 324
- Ruhani Lordlar, 188
- Ruhu, 326
- Rumpf (Christian), 63, 157, 485
- Ruşçuk Âyanı, 20

---S---

- Sabancı (Yavuz), 326, 734, 1177
- Sağlam (Fazıl), 284, 286, 299, 300, 301, 312, 313, 329, 331, 335, 343, 362, 925, 926, 1087
- Sağlık Hakkı, 197
- Sağlık Nedeniyle Görevini Sürekli Olarak, 809
- Sait Paşa, 43
- Sakatlık Hâlleri, 1207
- Sakık (Sırrı), 145
- Salâhiyet-i Fevkalâdeyi Haiz Bir Meclis, 66
- Salt Çoğunluk, 605

- Saltanat ve Hilâfet Makamlarının Ayrılması, 74
 Saltanat, 52
 Saltanatın Kaldırılması, 73
 Samsun, 66
 Sansür Yasağı, 59
 Sarıca, 103
 Savaş Hâli İlan Etme, 826
 Savaş Hâli, 707, 1020
 Savaş Hâlleri, 1017
 Savaş İlan Etme, 706
 Savaş İlanı, Silahlı Kuvvetlerin Yabancı Ükelere Gönderilmesine İzin Verilmesi Yolundaki Parlâmento Kararları, 651
 Savaş İlanına Karar Vermek, 706
 Savaş, 206
 Savcı, 105
 Savcılık Sınıfına Atanmama Teminatı, 1052
 Saygılı Terimi, 147
 Sayı, 843
 Sayıştay, 1037
 Sayıştaya Üye Seçme Kararı, 647
 Sayıştayın Görevleri, 1039
 Sayıştayın Kesin Hükme Bağlama Görevinin Niteliği Konusunda Tartışma, 1039
 Schleyer Kararı, 225
 Scrutton, 369
 Sebep Unsuru-Anayasa Yargısı, 1123
 Secretary, 877
 Secundum constitutionem, 629, 734
 Secundum legem, 747, 913
 Seçilemeyenlerin Geri Dönme Hakkı, 472
 Seçilme Yeterliliğine Sahip Olup da İstifa Etmedikçe Aday Olamayanlar, 471
 Seçim Çevresi Barajı, 514
 Seçim Harcamalarının Sınırlandırılması, 424
 Seçim İlkeleri, 492-498
 Seçim İttifakları, 503
 Seçim İttifaklarının Çıkaracağı Milletvekillerinin Hesaplanması, 510
 Seçim İttifaklarının Kendi İçinde Çıkaracağı Milletvekillerinin Hesaplanması, 511
 Seçim Kanunlarının Uygulanma Tarihi, 513
 Seçim Kotası, 506
 Seçim Sistemi, 505
 Seçim Takvimi, 476, 484
 Seçim Tarihi, 477
 Seçim Tarihi: 60 Günü Takip Eden İlk Pazar Günü, 476
 Seçim Usûlü, 796
 Seçimi, 456
 Seçimin Yenilenmesi, 477
Seçimler, 455-517
 Seçimler Serbest Olmalıdır, 161
 Seçimlerin Başlangıcı ve Seçim Takvimi, 476
 Seçimlerin Başlangıcı, 476, 788
 Seçimlerin Başlangıç Tarihi, 484
 Seçimlerin Bitiş Tarihi, 484
 Seçimlerin Genel Yönetim ve Denetimi, 486
 Seçimlerin Geriye Bırakılması, 484
 Seçimlerin Serbestliği İlkesi, 493
 Seçimlerin Yargı Organlarının Yönetimi ve Denetimi, 94
Seçimlerin Yenilenmesi Kararı, 479-489
 -Hukukî Niteliği, 479
 -Meclis Çalışmalarına Devam Edebilir mi?, 480
 -Şekli: “Kanun” mu, “TBMM Kararı” mı?, 478
 -TBMM, Geri Alabilir mi?, 481
 -Karar Yetersayısı, 478
 -Cumhurbaşkanı Tarafından, 482
 Seçimlerin Yenilenmesine Cumhurbaşkanınca Karar Verilmesi, 789
 Seçme Hakkına Sahip Olup da Oy Kullanmayacak Olanlar, 492
 Seçme, Seçilme ve Siyasî Faaliyette Bulunma Hakkı, 413
 Seçmen Kütüğüne Yazılı Olmak, 490
 Seçmen Olabilmenin Şartları, 489
 Seferberliğin Uygulanması, 1019
 Seferberlik Hâli, 1017, 1018
 Sekülerizm, 165, 166
 Semavî Dinler, 177
 Semavi Dinlere Hakaret Kararı, 167
 Sembolik ve Törenselleşme, 827
 Sendika Kurma Hakkı, 410
 Sendikal Hakların, 202
Sened-i İttifak, 19-30
 -Bir Anayasa mıdır, 29
 -Anayasal Niteliği, 29
 -Değeri, 26
 -Hukukî Biçimi, 28
 Seniorat, 52
 Serbest Bölgeler Kanunu, 310, 347, 1195
 Serbest Seçimler, 163
 Serbestlik Usûlü, 389
 Serinleme Süresi (Milletvekili Düşmesi), 529
 Serozan (Rona), 1279
 Sert Kuvvetler Ayrılığı, 755
 Server Paşadır, 43
 Sessiz Anayasa, 580
 Seyahat Hürriyetine, 404
 Sıkıyönetim ve Olağanüstü Hal Kanun Hükümünde Kararnameleri, 990

Sınıf veya Zümre Diktatörlüğü, 429

Sınırlama (Hak ve Hürriyetlerin), 297-366

- Amacı, 336
- Anayasada Belirtilen Sebeplere Dayanmalıdır, 314
- Aracı, 336
- Demokratik Toplum Düzeninin Gereklileri, 344
- Kanunla Yapılmalıdır, 310
- Öngörülmediği Amaç Dışında Kullanılmamalıdır, 366

Sınırlama Sebepleri, 315-320

- Belirtilmemiş Olan Temel Hak ve Hürriyetler Sınırlanabilir, 318
- Dayanma Zorunluluğu, 317
- Numerus Clausus* Olarak Sayılmıştır, 320
- Hukukî Niteliği, 317
- İnhisarlığı, 320

Sınırlamanın Sınırları, 303

Sınırlılık Tezinin Eleştirisi, 436

Sınırlılık, 297

Sikke Kestirme, 705

Silahlı Kuvvetlerin Kullanılmasına İzin Verme, 707

Silahlı Kuvvetlerin Kullanılmasına Karar Verme, 902

Silahlı Peygamberler, 189

Silent enim leges inter arma, 369

Silifke, 102

Sirküler, 848, 984

Sirozlu İsmail Bey, 21

Sivas Kongresi, 66

Sivas Umumî Kongre Heyeti, 66

Sivil Toplumu Boğar, 206

Siyak ve Sibak Kuralı, 243

Siyasî Denetimin Yetersizliği, 391

Siyasî Faaliyette Bulunma Hakkı, 413, 418

Siyasî Fonksiyon, 688

Siyasî Haklar ve Ödevler, 285, 412

Siyasî İşler - İdarî İşler, 738, 739

Siyasî Parti Grupları, 586

Siyasî Parti Yasakları, 426

Siyasî Partiler Kanunu, 417

Siyasî Partiler, 417-451

- Çalışmalarına İlişkin Yasaklar, 431
- Finansmanı, 421
- Gerekliliği, 418
- Hukukî Niteliği, 419
- İhtar, 445, 1098
- İlişkin Yasaklar, 425
- Kapanması, 443
- Kapatılması, 432

-Kapatılmasına Karar Vermek, 1097

-Kurulması, 420

-Mali Denetimi, 424, 1097

-Örgütlenmelerine İlişkin Yasaklar, 430

-Seçime Katılması, 503

-Seçimlere Katılmasının Yasaklanması, 438

-Tanım, 417

-Tarihsel Bilgiler, 418

-Yasaklar, 425

Siyasî Rüşet, 490

Siyasî Sorumluluk, 774, 780, 855

Siyasî-Felsefî Prensipler, 1117

Somut Norm Denetimi, 1141-1152

-Konusu, 1142

-İşleyiş Usûlü, 1149

-Şartları, 1144

Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı, 66

Sorguya Çekme, 554

Soru, 684

Sorumsuzluk (Yasama), 547

Soruşturma, 554, 863

Soruşturma Açılması Kararı, 863

Soruşturma Komisyonu, 694

Soruşturma Önergesi, 862

Soruşturmanın Yapılması, 863

Sosyal Amaçlı Kamulaştırmalar, 199

Sosyal Devlet, 190-206

-Devletçilik, 192

-Anlayışı, 192

-Efsanesi, 204

-Gerçekleştirmeye Yönelik Tedbirler, 195

-Bedeli, 204

-Eleştirisi, 203

Sosyal Güvenlik Hakkı, 196

Sosyal Hak ve Ödevler (1961 Anayasası), 108

Sosyal Haklar, 195

Sosyal Hakların Sınırı, 197

Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler, 283, 409, 925

Sosyal ve Ekonomik Hakların

Cumhurbaşkanlığı Kararnameleriyle

Düzenlenebilmesinin Sebebi, 312, 315

Sosyal ve Ekonomik Hakların KHK ile

Düzenlenebilmesinin Sebebi, 312

Sosyalist Devlet, 191

Sosyalist Parti Davası, 195

Sosyalist Partinin Kapatılması, 156, 195

Soysal (Mümtaz), 27, 147, 148, 166, 291, 718, 727, 728, 1282

Soyut Norm Denetimi, 1134-1142, 1150

Sozialstaat, 190

Söz, 324

Sözleşme Hürriyeti, 410
 Sözleşmenin 15'inci Maddesi, 329, 371
 Sözlü Soru, 685
Spiritus legis, 324
Sprit of Law, 324
 Statü, 848, 984
 Stolypin, 369
 Suç ve Cezalar Geçmişe Yürütülemez, 376, 961
 Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar, 408
 Suçüstü Hâli, 556
Sui Generis Parlâmento Kararları, 642
 Sulh Ceza Hâkimlikleri, 1043
 Sultan Abdülaziz, 43
 Suudi Arabistan, 136
 Sübjektif Millet Anlayışı, 152
 Sübjektif Milliyetçilik Anlayışı, 154
 Süleyman Arslan Olayı, 1092
 Süleyman Şah, 705
 Sürekli Dokunulmazlık, 545
 Sürekli Hastalık, 828
 Süreli ve Süresiz Yayın Hakkı, 406
 Süreli Yayınlar, 14
 Sürgüne Gönderme Yetkisi, 53

---Ş---

Şahin (Kemal), 1061
 Şahinkaya (Tahsin), 116
 Şaibeli Seçimler, 93
 Şapka İktisası, 269
 Şart-İşlemler, 617
 Şartların Bağimsızlığı İlkesi (Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanmasında), 305, 306
 Şartların Uygulanması Sırası, 306
 Şeker (Bahattin) Kararı, 477
 Şekil Bakımından Denetim, 1118
Şekil Bozukluğuna Dayalı İptal Davası, 1140
 -Açma Hakkına Sahip Olanlar, 1140
 -Açma Süresi, 1141
 Şekil Denetimi-Esas Denetimi Ayrımının Önemi, 1122
 Şekli Anlamda Kanun, 660
 Şekli Anlamda Kesin Hüküm, 1182
 Şekli Hukukî Eşitlik, 244
 Şekli Kriter, 29, 44, 618
 Şekli veya Organik Kriter, 618
 Şeref, 32
 Şeytan Bile İnsanın Kafasından Geçeni Bilemez (*The devil himself knoweth not the mind of man*), 1125
 Şeytan, 224
 Şiddet Olayları, 378
 Şirket Kurma Hürriyeti, 47

---T---**Tabii (Kanunî, Olağan) Hâkim İlkesi, 1041-1045**

Tabii Afet, 1002, 1011
 Tabii Hak Anlayışı, 287
 Tabii Hak Doktrini, 91
 Tabii Hâkim (1876 Kanun-u Esasîsi), 48, 56
 Tabii Hâkim İlkesinin İhlâline Örnekler:
 İstiklal Mahkemeleri ve Yüksek Adalet Divanı, 1043
 Tabii Senatör, 108
 Tahkikat Encümeni, 102
 Tahkim, 1206
 Tahsisüşşeyy Bizzikir, 310
 Takdir Yetkisi, 911
 Talebin Gerekçesiyle Bağlı Olmamak, 1167
 Taleple Bağlılık, 1167
 Tali Özellikler, 759
 Talimat, 848
 Talimat, 984
 Talimat-ı Muvakkate, 49
 Tam Kanunsuzluk Doktrini, 476
 Tanör (Bülent), 24, 25, 26, 27, 37, 50, 67, 69, 70, 101, 291

Tanzimat Fermanı, 30-38

-Hukukî Biçimi, 35
 -Müeyyidesi, 37
 Tarafların İddiasını Ciddî Bulma, 1148
 Tarım Reformu, 199
 Tarife, 848, 984
 Tarih, 843
 Taşınabilirlik, 332
 Taşra Memalik Hanedanları, 22
 Taşra Teşkilâtı, 744
 Tatil, 597
 Tatile Girmeme Kararı, 597
 Tâvizî Adalet, 244
 Tebliğ, 848, 984
 Tehlikeli Salgın Hastalıklar, 1002
 Tek Dereceli Seçim İlkesi, 495
 Tek Devlet, 142
 Tek'in Özelleştirilmesi Hakkında, 229
 Tek-Başlılık, 755
 Tekerrür Hâlinde Üç Kat Ceza, 335
 Teklif (Anayasa Değişikliği), 1235
 Teklif Yetersayısı, 1235
 Teklifin Tümü Üzerinde Görüşme, 1239
 Teknik Ziraat ve Teknik Bahçivanlık Okulları Kanunu, 1074

Temel Hak ve Hürriyetler, 273-400
 -Korunması, 390, 408, 409
 -Kötüye Kullanılmaması, 295

-Kullanılmasında Sistemler, 388
 -zleri, 356
 -Sınırlandırılmasında ‘‘Hâkim Kararı’’ Şartı, 325
 -Sınırlanması, 297-366
 -Sınırlılığı, 297
 -Sjeleri, 292
 -Yabancılar İçin Sınırlandırılması, 368
 -Yargı Yoluyla Korunmasında Yargısal Güvencelerin nemi, 397
 Temel Haklar, 278
 Temel İlkeler, 131-271
 Temel Kanunlar (Madde Madde Değil, Bölüm Bölüm Görüşme), 671
 Temel Kanunlar, 671
 Temelli Kapatma, 442, 533
 Temsil Görev ve Yetkisi, 818
 Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu, 105
 Temsilde Adalet, 512, 515
 Temsilî Demokrasi, 538
 Tenbihname, 848, 984
 Teokratik, 18
 Tercan (Erdal) Kararı, 1094
 Tercihli Oy, 514
 Tercüman Semineri, 113
 Tereddütlerin Cumhurbaşkanlığı Tarafından Giderilmesi, 976
 Ters Etkiler, 205
 Teşebbüs Kudreti, 629
 Teşebbüs Kuvveti, 619
Teşkilât-ı Esasîye Kanunu (1921), 65-76
Teşkilât-ı Esasîye Kanunu (1924), 77-98
 Teşkilât-ı Esasîye Kanununun Bazı Mevaddınınun Tavzihan Tadiline Dair Kanun, 75
 Teşriî İmtizasızlık, 540
 Teşriî Masniyet, 552
 Teşriî Mesuliyetsizlik, 545
 Teşriî Muafiyet, 544
 Teşriî Tefsir, 90
 Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 92
 Tevzî Adalet, 245
 Teziç (Erdoğan), 578, 603, 648, 652, 653, 654, 673, 680, 1115, 1129, 1282
 Tıkanıklıkları Giderici Çözüm Yolları, 122
 Ticaret ve Sanat ve Felahet, 47
 Timurtaş, 705
 Toplantı Günleri, 599
 Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı, 407
 Toplantı Yeter Sayısı (TBMM), 600, 602, 610, 667

Toplantı Yetersayısının Mevcut Olduğu Karinesi, 601
 Toplantıya Katılanlar, 603
 Toplumun Huzuru, 148, 225
 Toprak Reformu, 200
 Toroslu (Nevzat), 465
 Trafik Para Cezaları, 251
Travaux prparatoires, 336
 Trump (Donald), 702
 Tunaya (Tarık Zafer), 103
 Turan (Muammer), 1202
 Tutanak Dergisi, 4
 Tutma, Tutuklama, Sorguya Çekme, Yakalama, (Yasama Dokunulmazlığı), 554
 Tutuklular, 492
 Tutukluluk (Seçilme Ehliyeti), 466
 Tümü Hakkında Görüşmeler, 669, 670
 Türban Kararı, 167, 172, 181, 187
 Türev Yetki, 913
 Türev Yetki-Yürütme Yetkisi, 748
 Türk Anayasa Mahkemesi İçtihatlarında lllk İlkesi, 340
 Türk Bayrağı, 263
 Türk Devleti, 69
 Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu, 986
Türk Silahlı Kuvvetleri, 902
 -Komutanı, 903
 -Başkomutanlığını Temsil Etme Yetkisi, 826
 -Kullanılmasına Karar Verme Yetkisi, 827
 -Yabancı lkelere Gönderilmesine İzin Verilmesine Dair TBMM Kararı, 709
 Türk Soylu Yabancılar, 158
 Türk Soyu, 158
 Türk Vatandaşlığı, 458, 790
 Türk Vatandaşlığını Kaybeden Milletvekilinin Milletvekilliği, 533
 Türk Vatandaşlığının Kaybı, 533
 Türkçe (1876 Kanun-u Esasîsi), 47
 Türkçe, 260
 Türkçenin Zorunlu Kullanılması, 157
 Türkiye Milletvekilliği, 516
 Türkiye Ahalisi, 91
Türkiye Büyük Millet Meclisi, 455-781
 -12 Kasım 1985 Tarih ve 27 Sayılı Kararı, 647
 -Açılış Konuşması Yapmak, 819
 -Başkanı Kararı, 636
 -Başkanı Seçme Kararı, 582
 -Başkanı ve Başkanvekillerinin Tarafsızlığı İlkesi, 583
 -Başkanı, 582-586

- Başkanı, Belediye Başkanı Adayı Olabilir mi? 584
- Başkanlığında Boşalma Hâli, 585
- Başkanlığının İdari İşlemleri, 635
- Başkanlık Divanı, 581-586**
- Çalışma Düzeni, 595-614**
- Çalışmalarına Ara Vermesine Dair Karar, 640
- En Fazla Üyeye Sahip İki Siyasi Parti Grubu, 1137
- Eski Bir Yetkisi: Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine Karar Vermek, 731
- Eski Yetkileri, 733
- Görev ve Yetkileri, 663-735**
- İç Yapısı, 575-595
- İçtüzüğü, Madde 148, 611
- İdari Teşkilâtı, 586
- İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, 391
- Kütüphanesi, 15
- Seçimlerinin Yenilenmesine Dair Karar, 479
- Seçimlerinin Cumhurbaşkanınca Yenilenmesiyle (Fesihle), 482
- Tatili, 596
- Toplanması, 596
- Tutanığında Bir Açık Oylama Örneği, 610
- Tutanığında Bir Gizli Oylama Örneği, 612
- Tutanaklarında İşaretle Oylama, 610
- Üye Tam Sayısının En Az Beşte Biri Tutarındaki Üyeler, 1139
- Üye Tamsayısının Salt Çoğunluğuyla Aynen Kabul Edilmiş Kanunu, 678
- Üyelerinin Emekliliği, 1198
- Üyelerinin Hukukî Statüsü, 519-573**
- Üyelerinin Seçimi, 455
- Üyelerinin Seçimi, 455-517
- Yeni Bir Anayasa Yapabilir mi?, 1234
- Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü, 576-581**
- Türkiye Devleti, 69
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumuna Başvuru, 393
- Türkiye’de “Gerrymandering” Var mı?, 501
- Türkiye’de Kanunların Zikredilmesi Usûlü ve Kanun Numaraları, 682
- Türkiye’de Yargı Kolları, 1032, 1036
- Türkiye’de “İsdar” Meselesi, 673
- Türklük, 91
- Tütün Ürünlerinin Yasaklanması, 336
- Tüzük ve Programlarının (Siyasî Partiler) Anayasa, M.68/4’e Aykırı Olması, 433
- Tüzükler (Tarihsel Bilgi), 994**
- Sebepler, 995
- Çıkarma Yetkisi, 995
- Kelimesi, 841
- Konusu, 995
- Yargısal Denetimi, 995
- Twitter (Yaman Akdeniz ve Diğerleri) Kararı, 8
- Ü ---
- Ulusal Baraj, 508**
- Ulusal Savunma, 895
- Uluslararası Koruma, 397
- Usûl ve Esaslar (Örnek), 850
- Usûl ve Esaslar, 849
- UYAP Mevzuat İhtihat Programı, 3
- Uyarı, 639
- Uydu Partiler, 161
- Uygulama, 989
- Uygulamada Cumhurbaşkanının Tarafsızlığı, 816
- Uygulanacak Hüküm Olmalıdır, 1147
- Uygun Bulma Kanununun, 711
- Uygun Olduğuna Karar Vermek, 1177
- Uygun, 342
- Uyrukluk, 140
- Uyum Sorunları, 784, 785
- Uyuşmazlık Mahkemesi, 1032, 1036
- Uyuşmazlık Mahkemesine Başkan Seçmek, 1099
- Uyuşmazlık Yargısı, 1036
- Uyuşmazlık, 1036
- Uyuyan Üç [İki] Kanun, 1007, 1015
- Ü ---
- Üçüncü Kuşak Haklar, 282
- Üçüncü Selim, 20
- Ülke Barajı, 508
- Ülke Çapında Uygulanacak Yönetmelikler, 979
- Ülke Genelinde Olağanüstü Hâl İlanına Dair Bakanlar Kurulu Kararı (Eski Dönem), 1006
- Ülke Genelinde Olağanüstü Hâl İlanına Dair TBMM Kararı (Eski Dönem), 1006
- Ülke Seçim Çevresi Milletvekiliği, 516
- Ülkenin Bölünmez Bütünlüğü, 144
- Üniter Devlet İlkesi, 142-146
- Üniter Niteliği, 45
- Üst Kademe Kamu Yöneticilerini Atama, 820
- Üst Kademe Yöneticileri, 820, 1087
- Üye Sayısının Artırılması, 1059
- Üye Tamsayısı Nasıl Hesaplanır?, 600
- Üye Tamsayısı, 603
- Üyelerin Görev Süresi, 1093
- Üyelerin Statüsü, 1093
- Üyelerinin Seçim Usûlü, 1082
- Üyeliğin Sona Ermesi, 1093, 1094
- Üyeliğe Bağdaşmayan İşler, 540

---V---

Vatan Hizmeti Hakkı, 414
 Vatana İhanet Suçu, 859
 Vatana İhanet, 859
 Vatana İhanetle Suçlandırma Önergesi, 859
 Vatandaş Hakları, 277
 Vatandaşlar, 293
 Vatandaşlığın Kaybı, 535
 Vatandaşlık Bağı, 155
 Vatandaşlık Hakkı, 413
 Vatandaşlık Şartı, 536
 Vatandaşlık, 140, 533
 Vatani Hizmet Tertibinden Maaş, 621
 Vazife-i İcraîyye, 86
 Vekâlet Etme Yetkisi, 810
 Vekâlet, 585
 Vekaleten Oy, 608
 Vekilin Yetkileri, 811
 Velidedeoğlu, 103
 Venedik Komisyonu, Siyasî Partilerin
 Yasaklanması, Kapatılması ve Benzer
 Tedbirler Hakkında Rehber İlkeler
 (Venedik, 10-11 Aralık 1999), 449
Verba generalia, 314
Verba specialia, 314
 Vergi Adaleti, 199
 Vergi Mahkemeleri, 1035
 Vergi Ödevi, 414
 Verilmiş Yetkiler, 1096, 235
 Veto Yetkisi (1876 Kanun-u Esasîsi), 60
 Veto Yetkisi, 675
 Vicdan Özgürlüğü, 167
 Vicdan, Dinî İnanç ve Kanaat Hürriyetine, 404
 Vükelâ-i Devlet, 22
Welfare State, 190

---Y---

Yabancı Devletlere Temsilci Gönderme, 822
 Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye’de
 Bulunmasına İzin Verilmesine Dair TBMM
 Kararı, 709
 Yabancılar İçin Temel Hak ve Hürriyetlerin
 Sınırlanması, 294
 Yabancılarla Mülk Satışı Kararı, 228
 Yabancıardan Yardım Alma, 423, 435
 Yabancıların Durumu, 294
 Yakalama, 554
 Yakupoğlu, 1202, 1212
 Yalçın, 113
 Yaman Akdeniz ve Diğerleri, 8
 Yargı Fonksiyonu, 1028, 1029
Yargı Fonksiyonu, 615-622
 Yargı Fonksiyonunun Tanımını, 1032

Yargı Kısıntısı, 219
 Yargı Kolu Kavramı, 1032
 Yargı Organı ile Yasama Organı, 1028
 Yargı Organı Tanımı, 1028
 Yargı Organına Hâkim Olan Temel İlkeler,
 1041-1059
 Yargı Organına Karşı Bağımsızlık, 1047
 Yargı Organına Karşı Cumhurbaşkanı
 Yardımcıları veya Bakanları Koruma, 687
 Yargı Yetkisi, 234
Yargı, 1027-1063
 Yargıda Birlik Platformu, 1061
 Yargının Hukuka Bağlılığı, 215
 Yargısal Güvenceler, 397
 Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 15 Ekim 2002
 Tarih ve E.2002/8-191, K.2002/ 362 Sayılı
 Kararı, 710
 Yargıtay İctihadı Birleştirme Genel Kurulu,
 1188
 Yargıtay Üye Sayısının Artırılması, 1060
 Yargıtay ve Danıştayda İş Yüğü, 1059
 Yargıtay’dan Kürtçe Temyiz Dilekçesine Ret,
 261
 Yargıtay’da 250 Olan Üye Sayısını 387’ye
 Çıkarılması, 1063
 Yargıya Hâkim Olan Temel İlkeler, 1027-1063
 Yarı-Başkanlık Sistemi, 760
 Yarışmacı Otoriterizm, 164
 Yasa Önünde Eşitlik İlkesi, 246
 Yasaklanmış Hakların Geri Verilmesi, 469
 Yasaklar-Siyasî Partiler, 425
 Yasama Bağdaşmazlığı, 540
 Yasama Başışıklığı, 544
 Yasama Direktifi, 36
Yasama Dokunulmazlığı, 552-572
 -Anayasa, Geçici 20 Madde (Enis Berberoğlu
 Olayı), 570
 -Geçiciliğı, 566
 -Amacı, 553
 -Gerekliliğı, 568
 -İstisnaları, 555
 -Kaldırılması, 561
 -Kaldırılması Kararı, 564
 -Kaldırılması Kararlarını Denetimi, 1098
 -Kaldırılmasının Sonuçları, 564
 -Nispi Niteliğı, 565
 Yasama Dönemi, 595
Yasama Fonksiyonu, 456, 615
 -Tanımı, 615
Yasama İşlemleri, 615-662
 -İdarî İşlem, 633
 -Tanım, 631-639

- Türleri, 636
 -Yargı İşlemi Ayrımı, 632
 Yasama Kısıntısı, 219
 Yasama Organı İptal Edilen Kanunu Tekrar Çıkarabilir mi?, 1196
 Yasama Organına Karşı Bağımsızlık, 1045
 Yasama Organının Bağımsız İdarî Otoritelere Üye Seçme Kararları, 642
 Yasama Organının Düzenleyici İşlemi, 638
 Yasama Organının Hukuka Bağlılığı, 214
Yasama Organı, 456, 457
 -Kendi İç Örgütlenişi ve Çalışma Düzenine İlişkin Parlâmento Kararları, 650
 -Yargı Organından Ayrılması, 457
 -Yürütme Organı ile Olan İlişkileri Çerçevesinde Aldığı Parlâmento Kararları, 650
 -Yürütme Organından Ayrılması, 457
Yasama Sorumsuzluğu, 546-552
 Yasama Sorumsuzluğunun Mutlak Niteliği, 549
Yasama Yetkisi, 234, 622-633
 -Aslılığı, 628
 -Devredilmezliği, 630
 -Genelliği İlkesinin İstisnaları, 624
 -Genelliği İlkesi, 623
 -Kapsamı, 623
 -Kötüye Kullanılması, 1205
 -Tanımı, 622
 Yasama Yılı, 595
 Yasama Yorumu, 90
 Yasamanın Güvenine Dayanma, 758
 Yaş, 459, 490
 Yaşama Hakkı, 376, 379, 961
 Yatay ve Dikey Eşitlik, 248
 Yayın-Yayın-İsdir, 672
 Yayın Hakkı, 406
 Yayın İlkelerine Aykırı Yayın, 334
 Yayın-Kanun, 671
 Yayınlama Yetkisi, 819
 Yayınlamayı Reddedebilir mi (CB), 678
 Yayın-Yayım, 672
 Yayla (Yıldızhan), 1280
Yazılı Soru, 684-685
 Yemin, 520, 539
 Yer Bakımından (*Ratione Loci*) Sınırlı, 385
 Yer Yönünden Yerinden Yönetim Kuruluşları, 744
 Yerel Seçimler, 516
 Yerel Yönetim Organlarına Seçilen Milletvekillerinin Durumu, 529
 Yerindelik, 217
 Yerinden Yönetim İlkesi, 745
 Yerinden Yönetim Kuruluşları, 744
 Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti, 404
 Yetki Devri-Cumhurbaşkanı, 832
 Yetki Saptırması, 367
 Yetkin (Murat), 1059
 Yetkisizlik Nedeniyle Ret (AYM), 1174, 1176
 Yıldırım (Binali), 584
 Yılmaz (Mesut), 696
 Yirmi Milletvekili, 796
 Yok Hükmünde, 1202
 Yoklama, 610
 Yokluğun Tespiti Davası, 1208
 Yokluk (Anayasa Yargısında), 1201, 1207, 1210, 1211, 1212
 Yokluk Kararı, 1180
 Yokluk Kavramı, 1209
 Yolluklar, 572
 Yorum Kararı, 640
 Yorum Kaydıyla Anayasaya Uygunluk Kararı, 1213
 Yorumlu Ret Kararı, 1212, 1216, 1217
 Yönerge, 984
 Yönetimde İstikrar, 512
Yönetmelikler, 971-980
 -Cumhurbaşkanlığı Tarafından Fiilî Denetimi, 980
 -Çeşitleri, 979
 -Çıkarma Yetkisi, 780
 -Fiilî Denetimi, 980
 -ile Adsız Düzenleyici İşlemler Arasında Bir Hiyerarşi, 998
 -Konu Unsuru, 973
 -Resmî Gazetede Yayın, 974
 -Resmî Gazetede Yayınlanmamanın Müeyyidesi, 976
 -Sebeb Unsuru, 973
 -Usul ve Şekil, 974
 -Yargısal Denetim, 979
 -Yetki Unsuru, 971
 -Yürürlüğe Giriş Tarihi, 977
 Yöntemsel Bağımsızlık, 576
 Yunanistan, 173, 188
 Yurt Dışı Seçmenlerin Oy Kullanması, 498
Yüce Divan'da Yargılama, 694-697, 864
 Yüce Divan Sıfatı, 1097
 Yüce Divana Sevk Kararı, 694, 695, 863
 Yüce Divanda Yargılanan Bakanlar, 698
 Yüce Varlık, 185
 Yüksek Adalet Divanı, 100
 Yüksek Askerî Şûra, 900
 Yüksek Çoğunluklu Merdiven (*Super-Majoritarian Escalator*), 1008

Yüksek Hâkimler Kurulu, 110
 Yüksek Hakimler, 1086
 Yüksek İhanet, 859
 Yüksek Mahkeme, 1032
 Yüksek Mahkemelerin ye Sayılarıyla Oynanması, 1059
 Yüksek ğrenim Şartı, 791
Yüksek Seçim Kurulu, 473, 486, 487
 Yüksek Seçim Kurulunun Görevleri, 487
 Yüksek Yargı Konseyi, 1057
 Yrrlğ>e Girme, 681
 Yrrlğ> Durdurma (Anayasa Yargısında), 1219
Yürütme Fonksiyonu, 746-754, 908
Yürütme İşlemleri, 750-751, 907
 -Tanımı, 908
 -Yargı İşlemi Ayrımı, 909
 -Yasama İşlemi Ayrımı, 908
 -Türleri, 909
 Yürütme Organı Hukuka Bağlılığı, 215
Yürütme Organı, 741-746
 -Bir Mahfuz Alanı, 915
 -Diğer Düzenleyici İşlemleri, 984
 -Düzenleme Alanı, 751, 915
 -Düzenleyici İşlem Yapma Yetkisi, 910
 -Kaynağı, 910
 -Niteliği, 912
 -Güçlendirilmesi Eğilimi, 767
 -İşlemleri, 907
 -Mahfuz Alanı, 752
 -Yapısı, 742
 -Yargı Organından Ayrılması, 741
 -Yasama Organından Ayrılması, 741
Yürütme Organının Düzenleyici İşlemleri, 907-909
 Yürütme ve Yargı Organlarının Yetkileri
 “Verilmiş Yetkiler”dir, 236
 Yürütme Yetkisi, 234, 923
 Yürütme Yetkisine İlişkin Konular, 922
Yürütme, 737-782
 Yürütmenin Düzenleyici İşlemleri Arasında Hiyerarşı Sorunu, 997
 Yürütmenin Güçlendirilmesi, 112
 Yüz Kızartıcı Suçlar, 464, 527
 Yüzbaşıoğlu (Necmi), 267, 718, 1107, 1115, 1209
 Yüzbin Seçmen, 796
 Yüzde 10’luk Ulusal Baraj, 508
---Z---
 Zabıt Ceridesi, 4
 Zaruret Hâli Teorisiiyle İlgili zdeyişler, 369
 Zaruret Hâli, 368

Zaruretlere Memnu Olan Şeyleri Mubah Kılar, 369
 Zina Fiili, 256
 Zirai Mücadele ve Karantina Kanunu, 1016
 Zorla alıştırma Yasası, 401
 Zorlaştırıcı Veto, 60
 Zorlayıcı Bir Toplumsal İhtiyaç, 354
 Zorlayıcı Sosyal İhtiyaç, 354
 Zorlu, 100
 Zorunlu “Din Kültürü ve Ahlâk ğretimi”, 176
 Zorunlu Açık Oylama, 611
 Zorunlu Bir Sosyal İhtiyaç, 354
 Zorunlu Gizli Oylama, 613
 Zorunlu Halkoylaması, 1253
 Zümre Diktatrlğ>ü, 429 ■

Bilindiği gibi 16 Nisan 2017 referandumuyla onaylanan 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla Anayasamızda çok önemli değişiklikler yapıldı. Bu değişiklikler sonucu mevcut Türk anayasa hukuku kitapları işe yaramaz hâle geldi. Julius Hermann von Kirchmann'ın "*kanun koyucunun üç yeni kelimesi koca kütüphanelerin okkalık kağıt haline gelmesine yeter*" sözünün doğruluğuna geçen yıl Türkiye'de hep birlikte şahit olduk. Maalesef bizim *Türk Anayasa Hukuku* isimli kitabımız da "okkalık kağıt" hâline geldi. Bu nedenle kitabımızın yeni baskısını hazırlamak zorunda kaldık.

Türk Anayasa Hukuku başlığını taşıyan 1360 sayfa uzunluğunda bu kitap, ilk baskısı 2000 yılında yapılmış 1072 sayfa uzunluğunda, ikinci baskısı Temmuz 2018'de yapılmış 1274 sayfa uzunluğunda olan aynı isimli kitabımın güncellenmiş, düzeltilmiş ve genişletilmiş yeni baskısıdır. Kitabın devletin temel organlarına ilişkin bütün bölümlerinde önemli ölçüde değişiklik yapılmıştır. Cumhurbaşkanlığı, yürütme organının düzenleyici işlemleri ve olağanüstü yönetim usulleri bölümleri ise baştan sona yeniden yazılmıştır.

Elinizde tuttuğunuz bu kitap, yüksek lisans ve doktora öğrencilerine, araştırmacılara, öğretim üyelerine ve uygulayıcılara yönelik, Fransızların "*traité*" dedikleri türden bir "inceleme kitabı"dır. Bu kitap, bu hâliyle, şimdiye kadar yazılmış en kapsamlı Türk anayasa hukuku kitabıdır. Türk anayasa hukukunun bütün konuları, sistematik ve ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir.

2017 Anayasa değişikliklerini, bu değişikliklerin kabul edildiği dönemde şiddetle eleştirmiştim. Daha sonra iki ayrı kitapta topladığım makalelerle, günü gününe söz konusu değişikliklerin tehlikelerini göstermeye çalışmışım. Ancak şiddetle eleştirdiğim bu Anayasa değişikliklerinin artık tamamı yürürlüğe girdi ve ben de bu değişikliklere göre kitabımı güncelleştirmek zorunda kaldım. Bu işi sevak yapmadığımı söylemem şaşırtıcı olmayacaktır. Ancak bu değişiklikleri incelemek zorundaydım. Zira yürürlükteki anayasa normlarını beğense de, beğenmese de incelemek her anayasa hukukçusunun görevidir. Sevmediğimiz şeylerin de nasıl oluştuklarını ve nasıl çalıştıklarını bilmek gerekir. Anayasa değişiklikleri yürürlüğe girdi. Artık bunlara kızmak yerine bunların kurduğu sistemin nasıl işlediğini anlamamız gerekir. Nasıl onkologlar tümörleri sevmeseler de onları incelemek zorundaysalar, biz de bu Anayasa değişiklikleriyle kurulan yeni sistemi sevmek de incelemek zorundayız.

Bu kitapta anayasa hukukunun genel esasları konuları değil, münhasıran Türk anayasa hukuku konuları incelenmektedir. Anayasa hukukunun genel esasları konularını 2011 yılında yayınlanmış iki ciltlik *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi* isimli kitabımda incelemiştim. Genel esaslar konuları için adı geçen kitaba bakılabilir.

KİTAPIN BÖLÜMLERİ

- Bölüm 1: Bilgi Kaynakları
- Bölüm 2: Osmanlı Anayasal Gelişmeleri
- Bölüm 3: 1921 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu
- Bölüm 4: 1924 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu
- Bölüm 5: 1961 Anayasası
- Bölüm 6: 1982 Anayasası
- Bölüm 7: Temel İlkeler
- Bölüm 8: Temel Hek ve Hürriyetler
- Bölüm 9: Siyasî Partiler
- Bölüm 10: TBMM Üyelerinin Seçimi
- Bölüm 11: TBMM Üyelerinin Hukukî Statüsü
- Bölüm 12: TBMM'nin İçyapısı ve Çalışma Düz.
- Bölüm 13: Yasama
- Bölüm 14: TBMM'nin Görev ve Yetkileri
- Bölüm 15: Yürütme
- Bölüm 16: Cumhurbaşkanı
- Bölüm 17: Yürütmenin Düzenleyici İşlemleri
- Bölüm 18: Olağanüstü Hâli Yönetim Usulü
- Bölüm 19: Yargı
- Bölüm 20: Anayasa Yargısı
- Bölüm 21: Anayasa Değişikliği

K. Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Bursa, Ekin, 2011, 2 Cilt, 2080 s.

EKİN Basım Yayın Dağıtım,
Şehreküstü Mah. Cumhuriyet Cad,
Durak Sokak No 2, Osmangazi- BURSA
Tel: 0224-223 04 37; 223 04 37
Fax: 0224-223 41 12
E-mail: info@ekinyayinevi.com

ONLINE SATIŞ
www.ekinyayinevi.com

ISBN: 978-605-327-807-8

9 786053 278078